

T.C.
KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

BİRGİVÎ MEHMET EFENDİ'NİN
TARİKAT-I MUHAMMEDİYYE TERCÜMESİ
(GİRİŞ-İNCELEME-METİN-SÖZLÜK)

Yavuz İŞIKER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KIRŞEHİR-2019

©2019-Yavuz İŞIKER

T.C.
KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

BİRGİVÎ MEHMET EFENDİ'NİN
TARİKAT-I MUHAMMEDİYYE TERCÜMESİ
(GİRİŞ-İNCELEME-METİN-SÖZLÜK)

BİRGİVÎ MEHMET EFENDİ'S
TARİKAT-I MUHAMMEDİYYE TRANSLATION
(INTRODUCTION-EXAMINATION-TEXT-DICTIONARY)

Hazırlayan

Yavuz İŞİKER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Prof. Dr. Nadir İLHAN

KIRŞEHİR-2019

KABUL VE ONAY

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı yüksek lisans öğrencisi, Yavuz İŞİKER tarafından hazırlanan “Birgivi Mehmet Efendi'nin Tarikat-ı Muhammediyye Tercümesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)” adlı tez çalışması 10/06/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından oy birliği/oy çokluğu ile **YÜKSEK LİSANS** tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman.....(İmza)

Prof. Dr. Nadir İLHAN

Üye.....(İmza)

Dr. Öğr. Üyesi Ali Kemal ŞAŞ

Üye.....(İmza)

Dr. Öğr. Üyesi Serpil SOYDAN

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

.../.../2019

Doç. Dr. Hüseyin ŞİMŞEK

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

..../06/2019

Yavuz İŞİKER

ÖZET

BİRGİVÎ MEHMET EFENDİ'NİN TARİKAT-I MUHAMMEDİYYE TERCÜMESİ (GİRİŞ-İNCELEME-METİN-SÖZLÜK)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan : Yavuz İŞIKER

Danışman : Prof. Dr. Nadir İLHAN

2019-(XIV+290)

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Jüri

Prof. Dr. Nadir İLHAN

Dr. Öğr. Üyesi Ali Kemal ŞAŞ

Dr. Öğr. Üyesi Serpil SOYDAN

Müellifi Birgivî Mehmet Efendi olan “e't-Tarîkatü'l-Muhammediyye ve's-Sîretü'l-Ahmediyye” isimli Arapça eserin Türkçeye tercümesi olan 1713 yılında, nerede ve kim tarafından tercüme edildiği bilinmeyen “Tarîkat-ı Muhammediyye Tercümesi” nüshasını inceleme konusu olarak seçtik.

Bugüne kadar Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi ile ilgili eserler üzerine birçok çalışma yapılmış, bu çalışmalardan hareketle dönemin dil, imlâ ve gramer özellikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Biz de bu çalışmalara katkıda bulunmak için bu eseri incelemeyi uygun bulduk.

Çalışma; giriş, inceleme, metin ve sözlük olmak üzere toplam dört bölümden oluşmaktadır.

Yaptığımız incelemeler sonucunda “Tarîkat-ı Muhammediyye Tercümesi”nin eskicil özellikleri barındırması, kurallı bir imlâsının bulunmaması, yuvarlaklaşmalar gibi Eski Anadolu Türkçesinin birçok karakteristik özelliğini barındırması ve aynı zamanda Osmanlı Türkçesine geçiş özelliği göstermesi ile beraber sahip olduğu söz varlığı açısından son derece zengin bir eser olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Anahtar kelimeler: Eski Anadolu Türkçesi, gramer, İmam Birgivî, Osmanlı Türkçesi, Tarîkat-ı Muhammediyye

ABSTRACT

**BİRGİVÎ MEHMET EFENDİ'S TARİKAT-I MUHAMMEDİYYE TRANSLATION
(INTRODUCTION-EXAMINATION-TEXT-DICTIONARY)**

M.Sc. THESIS

Preparer : Yavuz İŞİKER

Advisor : Prof. Dr. Nadir İLHAN

2019-(XIV+290)

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Graduate School Of Social Sciences

Turkish Language and Literature Department

Jury

Prof. Dr. Nadir İLHAN

Asst. Prof. Dr. Ali Kemal ŞAŞ

Asst. Prof. Dr. Serpil SOYDAN

We chose the work "Tarikat-i Muhammadiyye Translation" translated in 1713, where and by whom it was translated is unknown, as the Turkish translation of the Arabic work "e't-Tarîkatü'l-Muhammadiyye and Sîretü'l-Ahmediyye" by Müfti Birgivi Mehmet Efendi.

Up to now, there have been studies on the works related to Old Anatolian Turkish and Ottoman Turkish. Based on those studies, it has been tried to determine the language, imitation and grammatical features of the period with these works. We found it appropriate to examine this work in order to contribute to this work.

The work consists of four parts: introduction, examination, text and dictionary.

As a result of the examinations that we have made, we can say easily that the "Tarikat-i Muhammadiyye Translation" has many characteristic features, of Old Anatolian Turkish, such as the absence of arule of imitation and roundings, and at the sometime it shows the transition characteristic and has a very rich work.

Key words: Old Anatolian Turkish, grammar, Imam Birgivi, Ottoman Turkish, Tarikat-i Muhammadiyye

ÖN SÖZ

Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan canlı bir varlıktır. Dilin yazılı ve sözlü olmak üzere iki cephesi vardır. Yazılı dil, sözlü dilden çok daha fazla üzerinde çalışılmış bir dildir.

Bir milletin fertleri arasında ortak duygu ve düşünce akımı dille kurulabilmektedir. İnsanoğlu, içinde yaşadığı toplumun dilini edindikten sonra, dil aracılığı ile yaşadığı toplumun tüm uzlaşımlarını kendisinden sonra gelen kuşaklara aktarır. Onun içindir ki halkın sözlü ürünleri ve yazılı eserleri, kültürün gelecek kuşaklara aktarımında en önemli taşıyıcılarıdır.

Yazılı dil ile oluşturulmuş eserler, bir milletin geçirdiği değişimleri gösteren en önemli kaynaklardır. İslamiyet öncesi verilen eserlere baktığımızda yaşanan coğrafya ve bu coğrafyada şekillenen kültürün eserlere sade bir şekilde yansıdığı görülmektedir. İslamiyet ile birlikte dilimize başta Arapça ve Farsça olmak üzere yabancı dillerden kelimeler girmeye ve Doğu kültürü dilimizi etkisi altına almaya başlamıştır.

Köklü bir geçmişe sahip olan Türkçe ile Türk dilinin kullanıldığı bütün tarihî dönemlerde ve coğrafyalarda birçok bilimsel, edebi ve kültürel ürün meydana getirilmiştir. İlme büyük değer veren milletimiz tarafından kültür tarihimiz boyunca başta dinî eserler olmak üzere toplumun ihtiyaç duyduğu her ilim sahasında eserler verilmiştir. Kuran-ı Kerim ile başlayan yazılı İslam literatürü İslam âlimlerinin asırlar süren çabalarıyla muazzam bir yazılı edebiyat halini almıştır. Anadolu sahası ve Müslüman Türk coğrafyasında yazılan eserlerin Arapça ve Farsça tesiriyle bu diller ile yazılması yanında Türklük bilincine sahip şairler ve yazarlar aracılığıyla Türkçe olarak pek çok yazma eser ortaya konulmuştur. Bu eserlerin bir kısmı telif eserler iken bir kısmı Arapça'dan ve Farsça'dan yapılan tercümelere aittir.

Tez çalışmamızda, 1713 yılında tercüme edilmesine rağmen, Anadolu'nun Türkleşmesi ile XIII. ve XV. yüzyıllar arasında Oğuzca temeline dayalı kurulum gelişen bir yazı dili olan Eski Anadolu Türkçesi özellikleri gösteren “Tarikat-ı Muhammediyye Tercümesi”ni inceleme konusu olarak seçtik. Eski Anadolu Türkçesinin karakteristik özelliklerini taşıması, zengin söz varlığı ve telif eserin Türkçeye yapılan herhangi bir tercümesi üzerine gramer çalışmasının olmaması bizim bu esere yönelmemizi sağladı.

Çalışma; giriş, inceleme, metin ve sözlük olmak üzere toplam dört bölüme ayrılmıştır.

Giriş bölümünde, Tarikat-ı Muhammediyye ve yazarı hakkında bilgiler verilmiş ayrıca eserin incelenmesinde izlenen yöntem, dil açısından önemi, söz hazinesi ve imlâ

özellikleri üzerinde durulmuştur.

İnceleme bölümünde, Tarîkat-ı Muhammediyye Tercümesi' nin gramer incelemesi yapılmıştır. Eserin fonetik ve morfolojik özellikleri ele alınmıştır. Eserde görülen ayırt edici özellikler varak ve satır numarası verilerek gösterilmiştir.

Metin bölümünde, Arap harfleriyle yazılan tercüme Türk transkripsiyon sistemine göre yazıya aktarılırken görülen imlâ özellikleri metne bağlı kalınarak yazılmıştır. Metinde bulunan ayetler, hadisler, dualar ve Arapça kısımlar Arap alfabesi ile yazıya aktarılıp anlamları dipnotta belirtilmiştir. Bazı sayfalarda meydana gelen tahribatlardan dolayı okunamayan kısımlar [...] konularak geçilmiş ve tahmin edilen kısımlar ise [] şeklinde köşeli parantez içerisinde gösterilmiştir.

Sözlük bölümünde, eserdeki hemen hemen bütün yabancı kelimelere ve tamlamalara yer verilmiştir. Türkçe kelimeler sözlüğe eklenirken arkaik kelimeler ve ses değişimine uğrayan kelimeler tercih edilmiştir. Kelime türü ve kökeni parantez içerisinde belirtilmiştir.

Tez çalışmasının her aşamasında, bilgi birikimini esirgemeyen ve kitaplarından yararlandığım danışman hocam Prof. Dr. Nadir İLHAN'a, her zaman yanımda olan meslektaşım ve aynı zamanda eşim olan Aslı İŞİKER' e teşekkür ederim.

KABUL VE ONAY FORMU	i
BİLDİRİM FORMU	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ	v-vi
İÇİNDEKİLER	vii-xi
TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ	xii
KISALTMALAR DİZİNİ	xiii
SEMBOLLER	xiv
BİRİNCİ BÖLÜM	
1.GİRİŞ	1
1.1. TARİKAT-I MUHAMMEDİYYE TERCÜMESİ'NİN DİL AÇISINDAN ÖNEMİ..	2-3
1.2. TARİKAT-I MUHAMMEDİYYE'NİN MÜELLİFİ: BİRGİVÎ.....	3-5
1.3. TARİKAT-I MUHAMMEDİYYE'NİN TANITIMI.....	6
1.3.1. Eser Hakkında Bilgiler.....	6-8
1.3.2. Tarikat-ı Muhammediyye Tercümesi'nin Biçim Özellikleri.....	8
1.1.3. Tarikat-ı Muhammediyye Tercümesi'nin İmlâ Özellikleri.....	8-12
1.1.4. Tarikat-ı Muhammediyye Tercümesi'nde Kullanılan İmlâ Gelenekleri.....	12-14
1.1.5. Tarikat-ı Muhammediyye Tercümesi'nde Nöbetleşe Kullanma.....	14
İKİNCİ BÖLÜM	
2. GRAMER	15
2.1. SES BİLGİSİ (FONETİK).....	16
2.1.1. Ünlüler.....	16-17
2.1.1.1. Ünlü Değişmeleri.....	17
2.1.1.1.1 Daralma.....	17-18
2.1.1.1.2 Genişleme.....	18
2.1.1.1.3 Düzleşme.....	18
2.1.1.1.4 Yuvarlaklaşma.....	19
2.1.1.1.5 İncelme.....	19-20
2.1.1.1.6 Kalınlaşma.....	20
2.1.1.2. Ünlü Uyumu.....	21

2.1.1.2.1. Kalınlık-incelik uyumu	21
2.1.1.2.2. Düzlük-yuvarlaklık uyumu.....	22
2.1.1.3. Ünlü Türemesi.....	22-23
2.1.1.4. Ünlü Düşmesi.....	23-24
2.1.1.5. Ünlü Birleşmesi.....	24
2.1.2. Ünsüzler.....	24-25
2.1.2.1. Ünsüz Değişmeleri.....	25
2.1.2.1.1. Tonlulaşma.....	25-27
2.1.2.1.2. Tonsuzlaşma.....	27-28
2.1.2.1.3. Süreklileşme.....	28-29
2.1.2.2. Ünsüz Uyumu.....	29-30
2.1.2.3. Ünsüz Türemesi.....	30-32
2.1.2.4. Ünsüz Düşmesi.....	32-33
2.1.2.5. Ünsüz İkizleşmesi.....	33-34
2.1.2.6. Ünsüz Tekleşmesi.....	34
2.1.2.7. Ünsüz Yer Değiştirmesi.....	34
2.1.2.8. Hece Düşmesi.....	34-35
2.2. ŞEKİL BİLGİSİ (MORFOLOJİ)	36
2.2.1. Kelime Türleri.....	36
2.2.1.1. İsim (Ad)	36
2.2.1.1.1. İyelik ekleri.....	36-38
2.2.1.1.2. Çokluk ekleri.....	38
2.2.1.1.3. Hâl ekleri.....	39
2.2.1.1.3.1. Yalın hâl.....	39
2.2.1.1.3.2. İlgi hâli.....	39-41
2.2.1.1.3.3. Belirtme hâli.....	41-42
2.2.1.1.3.4. Yönelme hâli.....	42
2.2.1.1.3.5. Bulunma hâli.....	42-43
2.2.1.1.3.6. Çıkma hâli.....	43-44
2.2.1.1.3.7. Eşitlik hâli.....	44
2.2.1.1.3.8. Yön gösterme hâli.....	44-45
2.2.1.1.3.9. Vasıta hâli.....	45-46
2.2.1.1.5. İsimden isim yapım ekleri.....	46-49
2.2.1.1.6. Fiilden isim yapım ekleri.....	49

2.2.1.1.6.1. Fiilimsiler (Eylemsiler).....	49
2.2.1.1.6.1.1. İsim-fiil ekleri.....	49-50
2.2.1.1.6.1.2. Sıfat-fiil ekleri.....	50-51
2.2.1.1.6.1.3. Zarf-fiil ekleri.....	51-53
2.2.1.1.6.4. Diğer fiilden isim yapım ekleri.....	53-55
2.2.1.2. Zamir (Adıl)	55
2.2.1.2.1. Şahıs zamirleri.....	55-56
2.2.1.2.2. Dönüştürme zamirleri.....	56
2.2.1.2.3. İşaret zamirleri.....	57
2.2.1.2.4. Belirsizlik zamirleri.....	57-58
2.2.1.2.5. Soru zamirleri.....	58
2.2.1.2.6. Bağlama zamirleri.....	58-59
2.2.1.3. Sıfat (Ön ad)	59
2.2.1.3.1. Niteleme sıfatları.....	59-60
2.2.1.3.2. Belirtme sıfatları.....	60-61
2.2.1.3.2.1. İşaret sıfatları.....	61
2.2.1.3.2.2. Belirsizlik sıfatları.....	61-62
2.2.1.3.2.3. Soru sıfatları.....	62
2.2.1.3.2.4. Sayı sıfatları.....	62
2.2.1.3.2.4.1. Asıl sayı sıfatları.....	62-64
2.2.1.3.2.4.2. Sıra sayı sıfatları.....	64
2.2.1.3.2.4.3. Kesir sayı sıfatları.....	64-65
2.2.1.3.2.4.4. Üleştirme sayı sıfatları.....	65
2.2.1.3.3. Sıfatlarda küçültme ve pekiştirme.....	65
2.2.1.3.4. Sıfatlaştıran ekler.....	65-66
2.2.1.4. Zarf (Belirteç).....	66
2.2.1.4.1. Durum zarfları.....	66-67
2.2.1.4.2. Zaman zarfları.....	67-68
2.2.1.4.3. Yer-yön zarfları.....	68
2.2.1.4.4. Azlık-çokluk zarfları.....	68-69
2.2.1.4.5. Soru zarfları.....	69
2.2.1.5. Edat (İlgeç)	70
2.2.1.5.1. Çekim edatları.....	70-71
2.2.1.5.2. Bağlama edatları.....	72-74

2.2.1.5.3. Kuvvetlendirme edatları.....	74
2.2.1.5.4. Çağırma ve hitâp edatları.....	75
2.2.1.5.5. Soru edatları.....	75
2.2.1.5.6. Gösterme edatları.....	75
2.2.1.5.7. Ünlem edatları.....	75-76
2.2.1.5.8. Karşılaştırma edatları.....	76
2.2.1.6. Fiil (Eylem)	76
2.2.1.6.1. Fiil çekimi.....	76
2.2.1.6.1.1. Kip ekleri.....	76
2.2.1.6.1.1.1. Haber (Bildirme) kipleri.....	77
2.2.1.6.1.1.1.1. Görülen geçmiş zaman.....	77
2.2.1.6.1.1.1.2. Anlatılan geçmiş zaman.....	77-78
2.2.1.6.1.1.1.3. Gelecek zaman.....	78
2.2.1.6.1.1.1.3. Geniş zaman.....	78-79
2.2.1.6.1.1.1.2. Şimdiki zaman.....	79
2.2.1.6.1.1.2. Dilek (Tasarlama) kipleri.....	79
2.2.1.6.1.1.2.1. İstek kipi.....	79
2.2.1.6.1.1.2.2. Gereklilik kipi.....	79-80
2.2.1.6.1.1.2.3. Emir kipi.....	80
2.2.1.6.1.1.2.4. Şart kipi.....	80-81
2.2.1.6.1.2. Şahıs ekleri.....	81
2.2.1.6.1.2.1. Zamir menşeli şahıs ekleri.....	81
2.2.1.6.1.2.2. İyelik eki menşeli şahıs ekleri.....	82
2.2.1.6.1.2.3. Emir kipi menşeli şahıs ekleri.....	82-83
2.2.1.6.1.3. İmek fiili.....	83
2.2.1.6.1.3.1. Fiillerde imek fiili.....	83
2.2.1.6.1.3.1.1. Ek fiilin hikâyesi.....	83-84
2.2.1.6.1.3.1.2. Ek fiilin fiillerde şartı.....	84
2.2.1.6.1.3.1. İsimlerde imek fiili.....	84
2.2.1.6.1.3.1.1. Ek fiilin geniş zamanı.....	84-85
2.2.1.6.1.3.1.2. Ek fiilin görülen geçmiş zamanı.....	85
2.2.1.6.1.3.1.3. Ek fiilin anlatılan geçmiş zamanı.....	85
2.2.1.6.1.3.1.4. Ek fiilin isimlerde şartı.....	85
2.2.1.6.2. İsimden fiil yapım ekleri.....	85-86

2.2.1.6.3. Fiilden fiil yapım ekleri.....	87
2.2.1.6.3.1. Ettirgenlik ve oldurganlık ekleri.....	87
2.2.1.6.3.2. Edilgenlik ekleri.....	87-88
2.2.1.6.3.3. Dönüştürme ekleri.....	88
2.2.1.6.3.4. İşteşlik ekleri.....	88
2.2.1.6.3.5. Olumsuzluk eki.....	88
2.2.1.6.3.6. Diğer fiilden fiil yapım ekleri.....	89
2.2.1.6.4. Birleşik fiiller.....	89
2.2.1.6.4.1. Birinci unsuru isim olan birleşik fiiller.....	89-91
2.2.1.6.4.2. Birinci unsuru fiil olan birleşik fiiller.....	91
2.2.1.6.4.2.1. Yeterlilik fiilleri.....	91-92
2.2.1.6.4.2.2. Tezlik fiilleri.....	92
2.2.1.6.4.2.3. Süreklilik fiilleri.....	92
2.2.1.6.4.2.4. Uzaklaşma fiilleri.....	92
2.2.1.6.4.2.5. Yardımcı fiili tasvir eden fiiller.....	92
2.2.1.6.4.2.6. Öncelik fiilleri.....	92-93
2.2.1.6.4.2.7. Alışkanlık fiilleri.....	93
2.2.1.6.4.2.8. Niyet fiilleri.....	93

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. METİN.....	94-200
----------------------	---------------

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. SÖZLÜK.....	201-283
-----------------------	----------------

SONUÇ.....	284-286
-------------------	----------------

KAYNAKÇA.....	287-289
----------------------	----------------

ÖZGEÇMİŞ.....	290
----------------------	------------

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

ā a:	آَ اَ	o:	أُ اُ
b:	ب	ö:	أُ اُ
c:	ج	p:	پ
ç:	چ	r:	ر
d:	د	s:	س
e e:	آَ اَ هَ	ş:	ث
f:	ف	ş:	ص
g:	ك	ş:	ش
ğ:	غ	t:	تة
h:	ح	ṭ:	ط
ḥ:	خ	ū u:	أُ اُ
h:	ه	ü:	أُ اُ
ı:	اِ اِ يِ	v:	و
ī i:	اِ اِ يِ	y:	ی
ķ:	ق	z:	ز
k:	ك	z̄:	ذ
l:	ل	ḏ z:	ض
m:	م	z̄:	ظ
n:	ن	‘:	ع
ñ:	ڤا	’:	ء

KISALTMALAR DİZİNİ

Ar.	: Arapça
age.	: Adı geçen eser
bk.	: Bakınız
çev.	: Çeviri
DLT	: Divân-ı Lügâti't-Türk
DTCF	: Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
EAT	: Eski Anadolu Türkçesi
e.	: Edat
ed.	: Edebiyat
f.	: Fiil
Far.	: Farsça
Fr.	: Fransızca
gr.	: Gramer
Hız.	: Hazreti
İng.	: İngilizce
is.	: İsim
mec.	: Mecaz
s.	: Sayfa
sf.	: Sıfat
T.	: Türkçe
tas.	: Tasavvuf
TDAY	: Türk Dili Araştırmaları Yıllığı
TDE	: Türk Dili ve Edebiyatı
TDK	: Türk Dil Kurumu
TS	: Tarama Sözlüğü
TT	: Türkiye Türkçesi
vb.	: ve benzeri, ve benzerleri
Yun.	: Yunanca
zf.	: Zarf
zm.	: Zamir

SEMBOLLER

- a** : varağın ön yüzünü belirtir.
- b** : varağın arka yüzünü belirtir.
- 1b-1** : 1. varağın arka yüzü-1. satır.
- [] : içinde yazılı kelimerin tahmin edildiğini gösterir.
- [...] : çeşitli nedenlerden dolayı okunamayan kısımları gösterir.
- > : kendinden önceki şekilden geldiğini ve kendinden sonraki şekle dönüştüğünü gösterir.
- < : kendinden önceki şekle dönüştüğünü ve kendinden sonraki şekilden geldiğini gösterir.
- ~ : değişken biçimi gösterir.
- Ø : sıfır biçimbirim.
- + ... : kendinden sonra gelen ekin isimlere eklendiğini gösterir.
- ... : kendinden sonra gelen ekin fiillere eklendiğini gösterir.
- ... + : isim kök ve gövdelerini gösterir.
- ... - : fiil kök ve gövdelerini gösterir.
- / : veya.

1. GİRİŞ

1.1. TARİKAT-I MUHAMMEDİYYE TERCÜMESİ'NİN DİL AÇISINDAN ÖNEMİ

18. yüzyılın başlarında yazılmasına rağmen Eski Anadolu Türkçesinin bir kısım özelliklerini yansıtması açısından önemli bir eser olan Tarikat-ı Muhammediyye, Türkçe için önemli bir dil yadigârıdır. Eser, Eski Anadolu Türkçesinin dil özelliklerini göstermekle birlikte yazıldığı yüzyılın dil özelliklerini ve kelime hazinesini de yansıtmaktadır.

Hazainu's-Sa'âdât üzerine bir çalışma yapan Nadir İlhan: "Bir dilin yapısını, işleyişini, kelime hazinesini tam olarak ortaya koyabilmek için mutlaka o dilin çeşitli alanlarda yazılmış değişik dönemlerine ait eserlerini incelemek gerekir."¹ demek suretiyle dilin gelişimi ve kelime hazinesinin tespiti için farklı dönem eserlerinin incelenmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Bu çalışma da eserin dil özellikleri yanında kelime hazinesinin ortaya konulmasını sağlayacaktır. "Bir yazma eserin günümüz araştırmacısının ya da okuyucusunun hizmetine sunulması için öncelikle söz konusu metnin günümüz alfabesine aktarılmasını gerektirir. Aktarma ise müellifinden eserin özelliklerine kadar bir dizi çalışmayı beraberinde getirir."² Mine Mengi'nin de ifade ettiği gibi çalışmamız eserin sadece günümüz Türkçesine aktarımı olmayıp dil özelliklerinin ve söz varlığının tespitine yönelik bir çalışma olduğu için eserin değerini de ortaya koymayı hedeflemektedir. Tercümenin, araştırmacıların ve okuyucuların hizmetine sunulması önemli olmakla birlikte, çalışmamızda asıl amaç Türk dilinin önemli bir dönemi olan Osmanlı Türkçesinin incelenmesine katkıda bulunmaktır.

Reşit Rahmeti Arat, Eski Anadolu Türkçesinin ilk dönem metnlerinin dili incelendiğinde Doğu Türkçesine has özellikler göze çarptığını, bu nedenle bu dönemin Türkoloji'de karışık devir olarak adlandırıldığını söylemektedir.³ Eski Anadolu Türkçesinin ilk eserlerinden olan Behçetü'l- Hadâik üzerinde doktora çalışması yapan Mustafa Canpolat'a göre bu dil karışıklığının sebebi, yazı dilinin etkisi ve buna kendiliğinden yerli özelliklerin karışmaya başlamasıdır.⁴ Bu konuda çeşitli yazılarıyla görüşler ileri süren Zeynep Korkmaz, Anadolu'da yazı dilinin sanıldığı gibi XIII. yüzyıl sonlarında ve kendi içinde müstakil olarak başlamadığını, Orta Asya yazı dili ile bağlantılı

¹ Nadir İLHAN, Hazâ'înu's-Sa'âdât (İnceleme-Metin-Dizin Sözlük), Öz Serhat Yay., Malatya 2009, s. 14

² Mine MENGİ, Metin İncelemesi Aşamaları, Terimleri ve Bunlardan Biri: Metin Tahlili, Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları/Volume 2/3 Summer 2017, S.407-417

³ R. Rahmeti ARAT, Makaleler (Birinci Basım. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., 1987), ss. 317 – 318.

⁴ Ahmet Bican ERCİLASUN, Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi (İkinci Basım. Ankara: Akçağ Yay., 2005), s. 439

olarak kurulup geliştiğini ileri sürer. Korkmaz'a göre XI ve XII. yüzyıllarda Orta Asya'da tek yazı dili durumundaki Karahanlı Türkçesinden Eski Anadolu Türkçesine geçiş, bu karışık devir ile gerçekleşmiştir. Kısacası Korkmaz'a göre Selçuklular dönemindeki Türkçe bu geçişi sağlayan Türkçedir ve karışık devirdir.⁵ Bu konuda Şinasi Tekin buraya kadarki görüşlerden farklı bir görüş ileri sürmüştür. Tekin'e göre eski yazı dili geleneğinin etkisi çok sınırlıdır ve bu etkiler sadece o bölgelerden Anadolu'ya gelmiş çok az sayıda kişinin eserlerinde görülür.⁶ Ercilasun'un 1988 yılında Uluslar Arası Türk Dili Kongresinde sunduğu bildirisinde de konu bir başka açıdan ele alınmış, sanıldığı gibi Behçetü'l Hadâik'in XII. yüzyıl ya da XIII. yüzyılın başında değil XIV. yüzyılda yazıldığı ifade edilmiştir. Ercilasun'a göre bu eserlerin yazarları Orta Asya'daki edebî dili iyi bilen kimselerdir ve bu kişiler Anadolu'ya gelince bu edebî dil ile yazmışlar; fakat eserlerine zaman zaman da Oğuzca özellikleri yansıtmışlardır.⁷

Hatice Şahin, "XIII. ve XV. yüzyıllar arasında Anadolu'da Oğuzcaya dayalı olarak kurulup gelişen yazı diline Eski Anadolu Türkçesi denmektedir."⁸ açıklamasını yaparak Eski Anadolu Türkçesini 1200 ile 1400 yılları arasında Oğuzcaya dayalı gelişen bir dönem olarak tanımlamaktadır. Tarîkat-ı Muhammediyye Tercümesi'nin, son varağında bulunan bilgi notundan hicri 1125 yılında tercüme edildiği anlaşılmaktadır. Eski Anadolu Türkçesi etkilerinin 1713 yılında hâlâ sürdüğünü göstermesi, eserin önemini bir kat daha artırmaktadır.

Tarîkat-ı Muhammediyye'nin çalışma konusu olarak seçilmesinin başlıca sebebi, eserin fazlaca ilgi görmesine ve asırlarca üzerinde şerh, tercüme gibi birtakım çalışmalar yapılmasına rağmen eser ve eserin tercümesi üzerinde gramer çalışması yapılmamış olmasıdır. Türk dili açısından böyle değerli bir eserin her yönüyle incelenmesi ve kelime hazinesinin tespit edilmesi gerekliydi.

1.2. TARİKAT-I MUHAMMEDİYYE'NİN MÜELLİFİ: BİRGİVÎ

"27 Mart 1523 tarihinde Balıkesir'de doğdu. Asıl adı Takıyyüddin Mehmed'dir. Zaviye mensubu, alim ve faziletli bir kişi olan babası Pîr Ali, Balıkesir'de müderristi.

⁵ Zeynep KORKMAZ, Türk Dili Üzerine Araştırmalar 1 (Birinci Basım. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay., 1995), s. 284, 285.

⁶ Şinasi TEKİN, "1343 Tarihli Bir Eski Anadolu Türkçesi Metni ve Türk Dili Tarihinde 'olga – bolga' Sorunu", Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, (1973 / 1974), s.69

⁷ Ahmet Bican ERCİLASUN, Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi (İkinci Basım. Ankara: Akçağ Yay., 2005), s. 441

⁸ Hatice ŞAHİN, Eski Anadolu Türkçesi, Akçağ Yay., Ankara 2009, s. 13

Balıkesir'in çay mahallesindeki kabri bugün de ziyaret edilmektedir. Dedesi İskender Efendi'dir. Annesi ise Meryem Hanım'dır.

Birgivi, ilk tahsilini babasının yanında yaptı. Ondan Arapça, mantık ve diğer bazı ilimleri öğrendi. Bu arada Kuran-ı Kerim'i de ezberledi. Daha sonra İstanbul'a giderek Küçük Şemsettin Efendi'den ders aldı. Ardından Haseki Medresesine girdi; dönemin tanınmış âlimlerinden Ahîzâde Mehmet Efendi'nin daha sonra Rumeli kazaskeri olan, Kızıl Molla lakabıyla tanınmış Abdurrahman Efendi'nin öğrencisi oldu. İcâzet alarak müderrislik pâyesini elde etti. Bu arada camilerde vaaz veriyordu. Vaazlarında halkı Kuran-ı Kerim'e ve sünnete uymaya davet ediyordu. Zamanında, kabirler üzerine türbe yapılması ve buralarda mum yakılması, ücret karşılığında Kuran okunması gibi bidatler ve ayrıca bâtil itikadlarla, kadınlar arasında rüşvetin yaygınlaşması, zengin çocuklarına ücretle ilmî pâyeler verilmesi gibi meşrû olmayan uygulamalara karşı da mücadele etti.

Halkın bidatleri terk etmesinden ümidini kesen Birgivi, İstanbul'a gidip Bayramiyye tarikatı şeyhi Abdullah Karamânî'ye intisap ederek inzivaya çekildi. Ancak müridinin ders ve irşâd faaliyetleri için geri dönmesini isteyen Abdullah Karamânî'nin de tavsiyesi üzerine Sultan II. Selim'in hocası Birgili Atâullah Efendi'nin Birgi'de yaptırdığı medreseye müderris tayin edildi. Birgivi'den ders almak isteyen pek çok talebe ülkenin her yerinden buraya akın etmeye başladı. Ömrünün geri kalan kısmını Birgi'de tedris, irşad ve telif faaliyetleriyle geçirmiş olması sebebiyle de Birgivi nisbesiyle şöhret buldu.

Hakkı söylemekten çekinmeyen Birgivi ömrünün sonlarına doğru tekrar İstanbul'a giderek Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa'ya memleketteki adaletsizliklerle mücadele etmesi için tavsiyelerde bulunmuştur. Fıkıh'ta Hanefî, itikadda Mâtürîdî olan Birgivi Mehmed Efendi'nin biyografisinden bahseden bütün kaynaklar, onun Osmanlılar döneminde yetişmiş seçkin bir âlim olması yanında dinî ve ahlâkî şahsiyeti bakımından da mükemmel bir insan olduğunu belirtir.

Birgivi, Eylül 1573'te İstanbul seyahati sırasında vebaya yakalanarak hicrî yıla göre elli iki yaşında vefat etti ve Birgi'ye getirilerek buraya defnedildi.

Eserleri ilmî açıdan önemlerine göre; Arap dili ve grameri, ahlâk-tasavvuf, fıkıh, akaid, tefsir-kıraat, hadis gibi sahalardan çoğu Arapça, birkaçı da Türkçe olmak üzere tespit edilebilmiş altmışa yakın eserinin başlıcaları şunlardır:

Gramer

1. e'l-Avamil.

2. İzharü'l-esrar.
3. İmânü'l-enzâr.
4. Kifâyetü'l-mübtedî.
5. İmtihanü'l-ezkiyâ.
6. Şerhu'l-Emsile.

Ahlâk-Tasavvuf

1. e't-Tarîkatü'l-Muhammediyye.
2. Cilâü'l-kulûb.

Fıkıh

1. Vasiyetnâme.
2. e's-Seyfü's-Sârim.
3. İkâzü'n-nâimîn ve ifhâmü'l-kâsırîn.
4. İnkâzü'l-hâlikîn.
5. Muaddilü's-salât.
6. Zuhrü'l-müteehhilîn ve'n-nisâ fî tarîfi'l-athâr ve'd-dimâ.

Akaid

1. Ahvâlü etfâli'l-müslimîn.
2. Ziyâreti'l-kubûr.

Tefsir-Kıraat

1. Tefsîru sûreti'l-Bakara.
2. e'd-Dürrü'l-yetîm.

Hadis

1. Risâle fî usûli'l-hadîs.
2. e'l-Erbaûn.
3. Kitâbü'l-İmân ve'l-istihsân.”⁹

⁹ Emrullah, YÜKSEL, TDV İslâm Ansiklopedisi, 1992, cilt: 6, s. 191-194

1.3. TARİKAT-I MUHAMMEDİYYE'NİN TANITIMI

1.3.1. Eser Hakkında Bilgiler

“Birgivî Mehmet Efendi'nin kitap ve sünnet bağlamında ahlâkî konulara dair Arapça eseridir. Tam adı e't-Tarîkatü'l-Muhammediyye ve's-Sîretü'l-Ahmediyye'dir. Eserin içeriği müellif tarafından üç bölüme (bab), her bölüm de üç alt bölüme (fasıl) ayrılmıştır.”¹⁰

Birinci bölüm, Kuran-ı Kerîm ve sünnete bağlı kalıp bidatlardan uzaklaşma ve ibadetlerin yerine yerine getirilmesi sırasında aşırılığa kaçılmaması hakkındadır. İlk fasılda ayet ve hadislere dayanılarak Kuran-ı Kerîm'e ve sünnete bağlılığın gereğine temas edilmiş, ikinci fasılda bidatın zararlarına dair bazı rivayetler aktarıldıktan sonra mutedil bir anlayışla hangi davranışların kaçınılacak bidatlar çerçevesine girdiği belirtilmiştir. Üçüncü fasılda, ibadetlerin yerine getirilmesinde ve diğer hususlarda aşırılığa kaçmanın itidal dini olan İslâmiyet'le bağdaşmayacağı âyet ve hadislere, fukahanın görüşlerine dayanılarak ortaya konulmuştur.

Eserin İslâmiyet'in önemli meseleleriyle ilgili olan ikinci bölümünün hacmî Şeybânî'nin neşrinde 300 sayfayı bulan toplam metnin 250 sayfasını kapsamaktadır. Birinci fasılda, kısaca Mâtürîdiyye akîdesi anlatılmakta, ardından küfrü gerektiren ve gerektirmeyen hususlar sıralanmakta, bu bağlamda aşırı Şîa (Râfizîler) ve Yezîdiyye, ayrıca Hâriciyye, Mu'tezile, Neccâriyye, Mücbire ve Mürcie mensuplarından bir kısmının bazı görüşlerinin küfrü gerektirdiği ileri sürülmektedir. İkinci fasıl, gereğiyle amel edilmesinin amaçlandığı ilimlere dair olup burada öğrenilmesi farz-ı ayın olan ilmihal ile farz-ı kifâye olan fıkıh, tefsir, hadis gibi ilimler yanında ihtiyaçtan fazlasının tahsil edilmesi uygun görülmeyen kelâm, ilm-i nücûm, cedel ve münazaraya; ibadetlerin faziletlerine, sünnet ve mekruhlarına ayrıca tıp ilminin öğrenilmesini kapsayan mendup ilimlere temas edilmiş, ilim öğrenmenin faziletine dair bazı âyet ve hadisler kaydedilmiş, bu arada müellifin döneminde bazı cahil mutasavvifin ileri sürdüğü ilmin bir perde oluşturduğu, aslında her şeyin keşf yoluyla bilinebileceği şeklindeki iddia da eleştirilmiştir. Üçüncü fasıl, takva hakkında olup eserin üçte ikisinden fazla bir kısmı kapsamakta ve kitabın kaleme alınışının ana hedefini teşkil ettiği kanaatini uyandırmaktadır. Bu kısımda yine âyet ve hadislerden hareketle takvânın önemi belirtilmiş, ardından iki yüz sayfayı aşkın bir hacim içinde takvânın uygulanacağı yerler ele alınmıştır. Burada riyâ, kibir,

¹⁰ Huriye, MARTI, Birgivî Mehmed Efendi: Hayatı, Eserleri ve Fikir Dünyası, Ankara 2008

hâsed, kin vb. altmış kadar mesele âyetlerin yanı sıra birçok hadis ve nakle dayanılarak açıklanmıştır. Üçüncü fasılda, Gazzâlî'nin İhyâ adlı eserindeki plana benzer şekilde dil, göz ve diğer organların âfetlerine temas edilmiş, kötü huylar belirtilirken bunların mukabili olan iyi huylar da anlatılmıştır.

Tarîkat-ı Muhammediyye'nin üçüncü bölümü takvâ kapsamında olmadığı halde takvâ olduğu zannedilen hususlara dairdir. Birgivî kendi zamanındaki bazı zâhidlerin önem verdiği bu hususların İslâmiyet'in ilk döneminden sonra ortaya çıkan bidatlardan ve ham sofuluktan ibaret olduğunu söyler. Bölümün birinci faslında namaz vb. ibadetler için yapılacak temizlikte aşırı derecede titiz davranmanın gereksizliği Hanefî fıkıh kitaplarından nakillerle açıklanmıştır. İkinci fasılda, vakıflarda ve devlet dairelerinde çalışan kişilerle dost ve arkadaş olmanın, onların yemeklerini yemenin meşruiyeti üzerinde durulmuş, burada da Hanefî kaynaklarından bilgiler nakledilmiştir. Bunun yanında müşriklere ait kap kacakta yemek yemenin, Yahudi ve Hristiyanların hazırladığı yemeği yemenin de câiz olduğu kaydedilmiştir. Üçüncü fasıl, bazı kişilerin Allah'a yakınlık vesilesi konumunda bulunduğunu zannederek öne çıkardığı bidatlarla ilgilidir.

Eserin Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki yazma nüshalarının sayısı 250'yi bulmakta, bu sayının Türkiye genelinde 1000'e ulaştığı tahmin edilmektedir.

Tespit edildiği kadarıyla esere yapılan yirmi kadar şerhin ilki, müellifin isteği üzerine Akşehirli Hocazâde Abdünnasîr Efendi tarafından yazılan Şerh bi'l kavle't-Tarîka'dır.

Tarîkat-ı Muhammediyye, yazılışından yaklaşık bir asır sonra tercüme edilmeye başlanmıştır. Birgivî'nin torunu Kazasker İsmetî Mehmed Efendi ile başlayan tercüme faaliyetleri günümüzde de devam etmektedir.

“Tarîkat-ı Muhammediyye'nin fazlaca ilgi görmesinde hitap ettiği insanların sosyal hayatında zamanla meydana gelen sapmaların etkisi olabileceği gibi müellifin önerdiği dinî hayatı bizzat kendisinin yaşamasının da payı olmalıdır. Günümüzde de eser ile ilgili dersler düzenlenmekte, eser vâiz ve hatiplerin başvuru kaynaklarında yer almaya devam etmektedir.”¹¹

Harekeli olarak yazılan tercüme, 170 varaktan oluşmaktadır. Birinci varağın kapağa yapıştirilmiş olmasından dolayı eser 339 sayfadır. Eserde bulunan sayfalarının geneli 13 satırdan oluşmaktadır. 1b giriş sayfası 11 satır; 14a, 14b, 43a, 43b, 66a, 126b sayfaları 12

¹¹ Huriye MARTI, Birgivî Mehmed Efendi: Hayatı, Eserleri ve Fikir Dünyası, Ankara 2008

satır; 170b bitiş sayfası 8 satır ve diğer sayfaların tamamı 13 satır olmak üzere metin toplamda 4394 satırdır.

1.1.2. Tarikat-ı Muhammediyye Tercümesi'nin Biçim Özellikleri

Metnimizde 1. teklik şahıs ekinin v'li biçimleri ortadan kalkmıştır. (hâvzıma 44a-8, vaşiyetim 58a-12, emrim 58a-12, mezhebim 68a-3, izzetüm 75b-13)

Eski Anadolu Türkçesinde çokluk birinci şahıs eki olarak kullanılan “-vUz” metnimizde görülmemektedir. Türkçenin en eski dönemlerinden beri kullanılan “-k” çalışmamızda da kullanılmaya devam etmiştir. (yaratdık 20b-6, içdük 23b-1, aldık 23b-2, kırtulduk 92b-10, bulmadık 127b-5)

Gelecek zaman eki “-IsAr” yerini “-AcAk”a bırakmıştır. (virecekdür 49a-3)

Bildirme kipi olarak kullanılan “-dUrUr” yerini “-dUr” a bırakmıştır. (yoğdur 14a-5, muhlaqidur 14a-6, mel'ündür 16b-10, melegidür 16b-11, gerekdür 17a-7)

İsimden isim yapım eki “+IXg”, yerini “+IU” ya bırakmıştır. (cânlu 17b-11, adlu 27a-6, kanlu 35a-5)

Fiilden isim yapım eki “-(X)g”, yerini “-U” ya bırakmıştır. (korku 62b-12, koğu 107b-12, ölü 129b-11, yapu 130b-10, şağu 131b-2)

Vasıta hâli eki “+n” kalıplaşmış örneklerin dışında yerini “ile” den eklenen “+(y)lA/ (D)lA” ya bırakmıştır. (mübalağayla 2b-11, göziyle 24a-11, fazlıyla 42b-2, yatmağıla 135a-12, şavtıla 152b-9, avretile 154a-1)

Çokluk 1. şahıs eki “-Uz” da kullanılmıştır. (severüz 31b-2, karışmazuz 50a-10, anlarınız 97b-5, bilmezüz 127a-9, itmezüz 161b-12)

“-icek” zarf fiil eki vardır. (göricek 13a-10, koyıcağ 23a-11, olıcağ 33a-9, idicek 93b-13, giricek 115b-4, olıcağ 121b-13)

1.1.3. Tarikat-ı Muhammediyye Tercümesi'nin İmlâ Özellikleri

Tarikât-ı Muhammediyye Tercümesi, okunaklı ve harekeli olarak yazılmıştır. Birkaç yerde silinmiş kelimeler dışında, bütün metin kolaylıkla okunabilmektedir. Harekelenmiş kelimelerin bazısında harfler zaten yazıldığı için bu harekeler okumada kolaylık sağlamaktadır. Bazı kısımlarda ise harekesiz kelimeler bulunmaktadır:

بشرت beşeret 31a-10
مطوب maṭūb 47b-13
كرم الله وجهه keremallāhu vechehu 53b-7
دشمدر dūşmedür 71a-5
لازم lāzım 80a-2
شیلر şeyler 91b-1
رضا بعضلر قنده اولدخی rızā ba‘ zılar kıtında ol daḥı 96b-12
پیغمبر peygamber 101b-12
رحمت الله تعلى عليه raḥmetullāhi te‘ ālā ‘ aleyhi 105a-7/8
دیمیşلر dimişler 106b-7
قتی رفع نهاردن ḳatī ref‘ -i nehārdur 11a-4
پیغمبر علیه السلام Peygamber ‘ aleyhi’s-selām 124b-10
کفنیڭ kefeniñ 125b-6
شفاق şafaḳ 142a-1

Tarikât-ı Muhammediyye Tercümesi’nde bulunan kelimelerin imlâsında istikrarsızlık bulunmaktadır. Bazı kelimelerin aynı satırda kullanımlarında bile farklı yazımlara şahit olmaktayız. Tarîkat-ı Muhammediyye Tercümesinin imlâsında hem Uygur Türkçesi yazı dili geleneğine ait özellikler hem de Arap-Fars yazı dili geleneğinden aktarılmış özellikler karışık olarak yer almıştır. Bu durum Türkçe ve alıntı kelimelerin imlâsında çok şekilliliğe neden olmuştur. Kelimelerin imlâsında çok şekillilik Anadolu’da oluşan yazı dilinin henüz tam oturmaması ile ilgili olduğu kadar, yazarın da imlâya tam hâkim olamadığı ile açıklanabilir. Çünkü yazımdaki çok şekillilik sadece Türkçe kelimelerde değil, Arapça ve Farsça kelimelerde de görülmektedir. Tarikât-ı Muhammediyye Tercümesinin imlâsında çoklu yazılış için örnekler şunlardır:

دیو diyü 117b-6 / deyü 115b-6 دیو
أوفور دؤده üfürdükde 17a-6 / ufurduḳda 17a-13 أوفور دؤده
بیş biş 62b-7 / beş 61a-7 بیش
دگن degül 76b-9 / degil 82a-9 دگن
یاردیم yardım 108a-3 / yardım 108a-3 یازدم
یدی yiddi 111a-12 / yidi 115b-5 یدی
دور devür 120a-12 / devir 121b-8 دور
الیندن alını 150a-7 / alınından 137a-1 الیندن

قَرْمَزِدَن kırmızıdan 170b-5 / kırmızudan 169b-9 قَرْمَزِدَن
 بۇدۇلمۇز bozulmaz 153a-10 / bodulmaz 137b-10 بۇدۇلمۇز
 اِمْدَى şimdi 128b-13 / imdi 129a-8 شِمْدَى
 نِچە niçe 8a-1 / nice 32b-10 نِچە
 بِنِّم benim 30b-3 / benüm 75b-9 بِنِّم
 فَاتِحَه Fatihā 144b-4 / Fātiḥa 145a-9 فَاتِحَه
 حَيْجُ بَرِي hīḥbiri 26a-10 / hīcbiri 66a-7 حَيْجُ بَرِي
 صِفَتِ şifāt 4b-13 / şifat 5a-1 صِفَتِ
 جُمْلَه cemle 11a-35 / cümle 13a-35 جُمْلَه
 حَلَالْتَشْمُؤُ helällaşmaz 41a-3 / helällaşmaq 7b-4 حَلَالْتَشْمُؤُ
 يَارَدَدُؤُ yaradıp 50a-1 / yaradup 49b-13 يَارَدَدُؤُ
 وِسْوَسَه vesvese 50a-2 / vesvesesine 50a-3 وِسْوَسَه
 دِدى didi 54b-9 / didi 58a-7 دِدى
 حُسَيْنِ Hüseyin 56a-6 / Hüseyin 59a-1 حُسَيْنِ
 دِيه deye 59a-1 / diye 55a-13 دِيه
 اَنْلَر añlar 63b-7 / anlar 81a-7 اَنْلَر
 يَارَدَدُن yaradan 12a-10 / yaradan 13b-6 يَارَدَدُن
 وَاَرْدُر vardır 58b-4 / vardur 60a-6 وَاَرْدُر
 مَلَكَلَر مَه meleklerden 16a-8 / meleklerine 16a-10 مَلَكَلَر مَه
 اُوَيَانَقْلِقِي uyanaklığı 23b-9 / uyanıklık 24a-4 اُوَيَانَقْلِقِي
 يِي يَه جَعْدُن yiyecek 134b-12 / yiyecekden 72a-5 يِي يَه جَعْدُن
 فَاقِرَلَرِي faqirleri 73a-13 / fakırlıqdan 72a-8 فَاقِرَلَرِي
 اِيلِيŋ eliñ 73b-9 / ilin 53b-12 اِيلِيŋ
 مَشْهَارَلِغَه masharalığa 88b-2 / masharalige 88b-5 مَشْهَارَلِغَه
 اَنْلَادُغِي añladügi 94b-8 / añladuğı 95a-7 اَنْلَادُغِي
 اِيتْدُغِي چُون itdügi çün 95a-10 / itdügi içün 95b-7 اِيتْدُغِي چُون
 زَمَانَمُؤُ zemānamuz 100b-9 / zemānımız 100b-7 زَمَانَمُؤُ
 دِیَه لَر deyeler 106a-3 / diyeler 106a-4 دِیَه لَر
 اُولْنُدُغِي olundügi 136a-11 / olunduğı 52a-3 اُولْنُدُغِي
 بِلْمِسِي bi'lmesi 103b-5 / bilmesi 2b-5 بِلْمِسِي
 اَناسِي anası 82a-13 / anası 82a-13 اَناسِي

كَيْلَيْدَى kileledi 85a-8 / كَيْلَيْيُوب 85a-9

صَاتُونُ şatun 85b-4 / شَاتِنُ 85a-7

Üçüncü tekil ve çoğul kişi iyelik ekinden sonra ortaya çıkan ve eksiz akuzatif olarak adlandırılan “n” ünsüzünün tez çalışmamızda “ñ” li kullanımlarına da rastlamaktayız:

n’li şekilleri : اَرْتَعِنُ artığın 62a-3, زَكَاةَاتِرِيْنُ zekātlerin 103b-1, حَالِنُ hālın 108a-5, اَوْلَاهُ جَعِيْنُ olacağın 109b-4, يُوْزِيْنُ yüzün 128b-11, اَللْرِيْنُ ellerin 135b-6

ñ’li şekilleri : اَعْمَلْرِيْكَ ‘amelleriñ 15a-10, نَظِيْرِيْكَ nazīriñ 25b-9, رِيْزَاةِيْكَ rızāsıñ 59b-8, سُوْرِيْكَ sūresiñ 111b-5, اَوْلْدُوْغِيْكَ olduđuñ 113b-1

Bir ismin başka bir isimle ilgisini gösteren ilgi hâli ekinin tez çalışmamızda hem ñ’li hem de “n”li olarak ikili kullanımına rastlanmaktadır:

(n)In’lı şekilleri : اِيْلِيْنُ مَالِيْنُ ilin mālın 53b-12, نَمَازِيْنُ وَفْتِيْ نَمَازِيْنُ namāzın vaqti 54a-7, اَنْلْرِيْنُ مَالِيْكَ anların mālınıñ 69b-7, طَاوُقْلَرِيْنُ اَرْتَعِنُ tavuqların artığın 85a-4

(n)İñ’lı/(n)Uñ’lu şekilleri : اَللّٰهُ تَعَالٰى بِنِكَ عِلْمِيْنُ Allāhu Te‘ālāniñ ‘ilminden 3a-3, اَغْجَلْرِيْكَ يَنْزَاغْلَرِيْ اَغْجَلْرِيْكَ ağaçlarıñ yaprakları 3a-5, اَدَمِيْكَ كُوْغْلَانِهْ ādemiñ göñlüne 3b-4, كُوْنُكَ اِيْكَدُوْسِيْ كُوْنُكَ ikindüsü 142a-12

Tez çalışmamızda, sıfat-fiil eki olarak kullanılan “-dık” ekinin hem düz hem de yuvarlak şekilleri bir arada kullanılmaktadır:

-dİk/-dİg ~ -dUq/-dUg

وِيْرْدِيْكَ virdiği 5b-6 / سُوْيْلَدِيْكَ söylediğini 3b-6

قِيْمْلَدِيْغِيْ قِيْمْلَدِيْغِيْ kıymıldadığı 11b-7 / يُوْمْدُوْغِيْ yumduğunu 11b-6

قَالْدِيْغِيْ قَالْدِيْغِيْ qaldıqda 149a-10 / اَوْلْدِيْ olduğu 21a-12

قِيْلْدِيْغِيْ قِيْلْدِيْغِيْ kıldığı 90a-10 / اِيْتْمَدِيْكَ itmedük 5b-9

كُوْرْدِيْكَ كُوْرْدِيْكَ gördiği 25b-5 / اِيْلْدُوْغِيْ eylediği 6a-6

Metnimizde “-dık” sıfat-fiil ekinden başka hem düz hem yuvarlak şekilde kullanılan eklerin bazıları şunlardır:

اُوْمَارِيْ uमारız 31b-3 / سَوْرُزُ severüz 31b-2

اُوْقِيْسِيْنُ oқısıñ 127b-5 / اَلْسُوْنُ alsun 97a-6

وِيْرْمِيْلْدُرُ virmelidür 128b-10 / اُوْقِيْمَالُدُرُ oқımaludur 91a-7

اَلْدِيْ اَلْدِيْ aldıq 23b-2 / اِيْچْدِيْ içdük 23b-1

اٰتدٴم itdim 50b-2 / اٰتدٴم itdüm 24b-11

Tez çalışmamızda, ince sıradan kelimelere eklenmesi gereken eklerin kalın sıradan kelimelere de eklendiği görölmektedir:

يَارَ تَمَكَّةَ yaratmage 9a-2

اٰچدٴگيني açdügini 11b-6

غِدَالِدٴگِي gıdālandügi 12a-2

اٰوَيَنَقَلِكِي uyanaklıgi 23b-9

مَشَارَالِيغِه masharalige 88b-5

اٰنَلَادٴگِي añladügi 94b-8

1.1.4. Tarîkat-ı Muhammediyye Tercümesi’nde Kullanılan İmlâ Gelenekleri

Eski Anadolu Türkçesinden Osmanlı Türkçesine geçiş döneminde imlâda bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Uygur imlâ geleneği bırakılmaya, Arap-Fars imlâ geleneği kullanılmaya başlanmıştır. Mecdut Mansuroğlu, Eski Anadolu Türkçesinde Uygur imlâsı ve Arap-Fars imlâsının izlerini gösteren örnekleri şöyle gruplandırmaktadır.¹²

Uygur imlâsına uygun örnekler:

a) Ünlülerin yazılması

دِيسَه dise 4a-4 , اٰوَلْسُونْ olsun 4b-4, اٰوْنِ اَلْتِي on altı 13b-1, يَارَ اَرَلَرْ yazarlar 15a-11, اٰيچُونْ اِيدي için idi 21a-6, اٰوَلْدُوغِي olduğu 21a-12, اٰوَلُوْبْ olup 36a-8, وَاَرِ اِيْسَه اَلُوْبْ var ise olup 39b-4, قَالُوْرْ қалур 41b-13, اٰوَزْدَرِيْنَه üzerine 43a-12, دٴيْسُونْلَرْ duysunlar 47a-4, قٴوْيُوْ kuyu 58a-9, صَاغُوْ şağu 131b-2

b) Kalın sıradan kelimelerde de “sin” (س) kullanılması

سَاْنَا saña 9a-9, سٴوْقْ sovuқ 44a-3

c) “çim” (چ) ve “pe” (پ) ünsüzlerinin “cim” (ج) ve “be” (ب) olarak yazılması

اٰج ac 9a-9, غٴوْجْ güc 14a-9, قِلْجِدْنْ қılıцдан 43a-6, نِكَاْهْلَانُوْبْ nikāhlanub 53a-8, اِنَانُوْبْ inanub 61a-2, اٰوْغْرَدَلُوْبْ ögrenüb 64a-2, حِيْجْبِرِيْ hıcbiri 66a-7, بِلُوْبْ bilüb 72b-4, اٰوَلُوْبْ olup 79a-11, اٰوْرُوْغْ örgüc 126a-10, اٰغْجْ ağac 134a-3, اٰوْرُوْجْ oruc 166b-12

¹² Mecdut MANSUROĞLU, Eski Osmanlıca Tarihi Türk Şiveleri, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 1998, s. 249-250

d) Bazı eklerin ayrı yazılması

بکاخ‌ألؤب olacağı 47b-4, اؤله‌جعی cümleden 22b-4, کئیبی‌ک kişiñ 4b-4, نیکاه‌لانوب 53a-6, دیدی didi 54b-9, دلیل‌لری delilleri 61b-1, کيله‌دی kileledi 85a-8, سه‌بسیز sebebsiz 95b-2, ديه‌لر deyeler 106a-3, ده‌کئن‌سه degülse 115a-9

Arap-Fars imlâsına uygun örnekler:

a) Ünlülerin yazılmaması

Bazı kelimelerde ünlü seslerin yazımında hareke yanında ünlü seslerin yazımı için kullanılan harfler (ا, و, ی) kullanılırken bazı kelimelerin yazımında sadece harekeler kullanılmıştır:

بر کئمتک bir işlemez 7b-12, دکئز degildir 7b-13, کز کئز gerekdür 39b-1, کئمتک bir kimseniñ 39b-7, کچئز giçseler 43a-13, دزئز dirler 110b-7, ائتمک itmek 114b-8, چئق çıkmağ 139a-12, کزئز kızılığdur 142a-1, کئق kılmağ 142b-4, یئشئ yitişen 143b-2

b) Klasik Osmanlıcada olduğu gibi kalın sıradan kelimelerde “sad” (ص) kullanılması

صاغو صغئلر sağu sağmayalar 131b-2, صارفده şarkıda 134a-12, صاغ sağ 134b-2, صوی suyu 134b-2, صولی şolu 145a-13, صایق şaymağ 150b-11, صنوب şanup 158b-9, صچی şacı 169a-6

c) “çim” (چ) ve “pe” (پ) ünsüzlerinin kullanılması

اؤلؤپ olup 36a-8, آلؤپ alup 39b-4, یارهدپ yaradıp 50a-1, اورؤچ oruç 54a-3, قئچ kılıç 57a-11, اچؤپ açup 84a-11, دیؤپ diyüp 112a-2, چئق çıkmağ 139a-12, طبراق toprak 142b-13, ایدؤپ idüp 153b-8, صچی şacı 169a-6

d) Eklerin kelime tabanından ayrılmaması

کچئلر کز کئز kurulsa 43a-7, اؤئلره olanlara 36a-8, ائتمئلر itmişlerdür, گچئلر gerekdür 43a-13, دؤیسؤلر duysunlar 47a-4, اؤلسون olsun 47a-4, آره‌بئزر arasıdur 135b-2, باشئک başınıñ 135b-3, ایماندن imāmdan 149b-1, قالكئق kalkmağ 149b-7, کئلسه kesilse 166a-10

e) Türkçe kelimelerde tenvin (çift esre veya çift üstün) kullanılması

أبو بکیر ایمانیله Ebū Bekirin imānıyla 42b-13

f) Sonu “he” (ه) ile biten kelimelere gelen +yı, +yi eklerinin hemze (ه) ile

gösterilmesi

هر شيء her şey'i 11a-4, عايشى 'Ā'îşe'yi 29b-1, حطصنى Hafşa'yı 29b-9, ما عادنى mā-
'adā'yı 55b-7, تقواى taqvā'yı 80a-6, نسننى nesne'yi 80a-12/85a-6, كلمه kelime'yi 117b-9,
بقره Baqara'yı 128a-13, فاتحه Fātiḥa'yı 145b-5

g) Türkçe kelimelerde bulunan çift ünsüzlerde şedde kullanılması

Şedde, Arap yazısında ikiz ünsüzleri göstermek için kullanılan bir işarettir. Arapça kelimelerde sıkça kullanılan bu işaretin metnimizde Türkçe kelimelerde de kullanıldığı tespit edilmiştir. Türkçe kelimelerde şedde art arda gelen aynı ünsüzü göstermek için kullanılmıştır:

دیلرندە dillerinde 116a-3, كره kerre 135b-5, كزقز kızılıkdur 142a-1, األرین ellerin
142b-13/145a-1, يئق yummaq 148b-1

1.1.5. Tarîkat-ı Muhammediyye Tercümesi'nde Kelimeleri Nöbetleşe Kullanma

Tez çalışmamızda, bazı kelimelerde nöbetleşe kullanımlar görülmektedir. Bu nöbetleşe kullanımlar, Eski Anadolu Türkçesi'nin metnimize olan etkisini göstermektedir.

iyt- ~ de- ~ söyle- : Metnin genelinde daha çok “söyle-” fiili kullanılmaktadır. Üç yerde “iyt-” fiili ve iki yerde “de-” fiili kullanılmaktadır:

iyt- : iytdi 13a-4 / 13a-5 / 13a-6

de- : deyüp 35a-4 / 112a-7

söyle- : söyledüğünü 3b-6, söylemişdür 23b-7, söyleşüp 24a-2, söylemesi 29a-3, söyler 36a-5...

kendü ~ öz : Metnin genelinde daha çok “kendü” dönüşlülük zamiri kullanılmaktadır. Bir yerde ise “öz” dönüşlülük zamiri kullanılmaktadır:

kendü : kendülere 2a-4, kendi 41a-8, kendüye 52a-2, kendüden 52b-13, kendü
63b-12...

öz : özine 72b-9

Teñri ~ Allāh : Metnin genelinde daha çok “Allāh” kelimesi kullanılmaktadır. Üç yerde ise “Teñri” kelimesi kullanılmaktadır:

Teñri : Teñri 91b-13 / 98a-13, Teñriye 96a-4, Teñriden 101b-7

Allāh : Allāh 102a-5 / 111a-9, Allāhu Te'ālā 3a-3 / 2b-9 / 11a-4 / 26a-10...

2. GRAMER

2.1. SES BİLGİSİ (FONETİK)

Dilin temelini sesler oluşturur. Dünyadaki her dilin kendine has sesleri, ses yapısı ve ses özellikleri vardır. Kullanıldıkça ve geliştikçe her dilin bünyesinde bir takım ses olayları oluşur. Mecdut Mansuroğlu: “Eski Anadolu Türkçesi, Eski Türkçe ile Türkiye Türkçesi arasında geçişi sağlayan bir devredir. Bu yüzden bazı sesler, bazı yerlerde Eski Türkçeyi yansıtır Türkiye Türkçesinden ayrılırken bazı yerlerde Eski Türkçedeki şekillerden farklılaşarak günümüz Türkçesine esas teşkil etmiştir.”¹³ demek suretiyle dilin kalıplaşmış, değişmez, durgun bir yapıya sahip olmadığını vurgulamaktadır.

2.1.1. Ünlüler

Ses yolunda bir engele çarpmadan çıkan seslere ünlü ses denir. Tez çalışmamızda tespit edilebilen ünlüler “a, e, ı, i, o, ö, u, ü”dür.

Bu ünlülerin dışında Türkçede dokuzuncu ünlü olarak “kapalı e”nin varlığından söz edilse de varlığı kabul edilen bu ünlünün söz konusu imlâ nedeniyle tespiti mümkün değildir. Nadir İlhan, Arapça ve Farsça kelimelemelerde aslı uzunlukların yazıda gösterilen ünlü işaretlerinden kolayca tespit edilebildiğini, Türkçe kelimelerde ise Uygur yazı geleneği ve Arap-Fars yazı geleneği olmak üzere iki farklı imlâ geleneğinin bulunduğunu bu yüzden “kapalı e”nin tespit edilmesinin mümkün olmadığını söylemektedir.¹⁴

Tez çalışmamızda, ilk hecedeki ve köklerdeki “e/i” ünlülerinin durumu daima “i” ünlüsü tarafındadır ve esreyle gösterilmiştir:

yir 2b-12, ider 7a-9, virmeden 2a-10, idene 3a-11, yişil 31b-12, irkek 38b-12, pizevenlik 54a-12, 58b-13, biş 62b-7, bişürdükde 107b-12, yitmez 128b-10, gice 165b-13

Talat Tekin, Türkiye Türkçesindeki birincil ünlü uzunlukları hakkında bilgilerimizi Zeynep Korkmaz’a borçlu olduğumuzu ve “Güney Batı Anadolu Ağzları”¹⁵ isimli eserinde 10 birincil uzunluk tespit ettiğini, bunun 17’ye çıkarılabileceğini söylemektedir.¹⁶

Ahmet Buran’ın Keban, Baskil ve Ağın yöresi ağzları üzerine yaptığı çalışmasında¹⁷ ga:ri (karı), do:ğru, a:ç, da:ş (taş) şeklinde Türkçe aslı uzunlukları tespit

¹³ Hatice ŞAHİN, Eski Anadolu Türkçesi, Akçağ Yay., Ankara 2009, s.40

¹⁴ Nadir İLHAN, age., s. 43

¹⁵ Uzun ünlüler hakkında bkz. : Zeynep KORKMAZ, Güney-Batı Anadolu Ağzları, Ses Bilgisi(Fonetik), Ankara 1956 s. 16-22

¹⁶ Talat TEKİN, Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler, Simurg Yay., Ankara 1995, s.61

¹⁷ Uzun ünlüler ile ilgili bkz. : Ahmet BURAN, Keban Baskil ve Ağın Yöresi Ağzları, TDK Yay., Ankara 1997

etmiştir. Tez çalışmamızda, Ahmet Buran'ın uzun ünlülü olarak kabul ettiği bu kelimelere rastlanılmaktadır:

a:c : a:c olayın 9a-9, bir kimseyi a:cıkdurmamak 13b-13, a:c ve susuz 38b-8

ka:rı : ka:rı olsun 82b-12, ka:rıcıkd olursa 140a-12

ta:ş : kara ta:ş 4b-8, bir büyücek ta:ş 131a-3

to:gru : to:gru deyin 115a-6, to:grusundan ola 148b-4, ayak üzre to:gruldukdan 151b-7

Arapça ve Farsça kelimelerde uzun ünlü olarak “ā, ī, ū” nun kullanıldığı bilinmektedir. Metnimizde uzun ünlülü olarak kullanılan Arapça ve Farsça alıntı kelimelerden bazıları şunlardır:

ālemīne 1b-5, selām 1b-6, mü`eddī 2a-1, imānīñ 5b-11, sü`āl 7b-6, maḥlūk 10a-10, vālī 57b-3, ma`āşī 84b-4, zīrā 92b-6, yāḥūd 103b-3, a`zālārī 136a-6, dīvār 149a-6

2.1.1.1. Ünlü Değişmeleri

2.1.1.1.1 Daralma

Geniş ünlülerin yerine çeşitli fonetik sebeplerden dolayı dar ünlülerin kullanılmasıdır. Musa Duman, “g, ğ, y” ön damak ünsüzlerinin, çevrelerindeki ünlüleri darlaştırıcı etkisi olduğunu ve bunlardan başka “d, l, n, t, r, s, ş, z” diş ünsüzleriyle “f, m, v” dudak ünsüzlerinin de darlaştırıcı etkisi olduğunu söylemektedir.¹⁸ Metnimizde bulunan daralma örnekleri şunlardır:

e > i : “Eski Anadolu Türkçesinde e/i tercihi oldukça karışıktır.”¹⁹ Bu durum Eski Türkçeden beri görülen bir özelliktir. Metnimizde ilk hecede ve kökte “e” ünlüsü yerine “i” ünlüsü tercih edilmiştir:

virmeden 2a-10, yir 2b-12, dirler 3a-12, itmeyene 3a-12, idene 3a-11, dise 4a-3, didi 9a-8, it 16a-4, yiryüzünde 19b-9, biş 23b-1, yişil 31b-12, irkek 32a12, ilin 53b-12, yimek 54a-4, pizevenklik 54a-12, giçmek 61a-12, irdüğü 65b-6, virüb 71a-1, iyle 77a-8, işek 149b-5

a > ı : kıtında 49a-10, bırmaqlarınıñ 135b-4, mıkāmına 135b-8

Metnimizde “o, ö, u, ü” ünlülerinin yazımında aynı işaretler kullanıldığı için o > u

¹⁸ Musa DUMAN, Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyılda Ses Değişmeleri, TDK Yay., Ankara 1995, s. 190

¹⁹ Gürer GÜLSEVİN ve Erdoğan BOZ, Eski Anadolu Türkçesi, Gazi Kitapevi, Ankara, Ekim 2010, s. 42

ve ö > ü değişimi ile ilgili herhangi bir durumdan bahsedemiyoruz.

2.1.1.1.2. Genişleme

Genişleme, çeşitli fonetik sebeplere bağlı olarak dar ünlülerin, yerlerini geniş ünlülere bırakmasıdır.

Eski Türkçe Dönemi'nde "ı" ünlüsü ile yazılan ıgac kelimesinin günümüzde de olduğu gibi "a" ünlüsü ile yazıldığı görülmektedir:

ı > a : ağac < (ıgac) 155a-1

Günümüzde "ı" ünlüsüyle yazılan kelimeler metnimizde Orta Türkçe Döneminde olduğu gibi "e" ünlüsüyle yazılmaya devam edilmiştir.

i > e : enām 1b-8, şehirleriniñ 16b-2, getdi 26b-13, ber 35a-2, geyüp 38b-4/ 147b-11, geydükden 56b-9, geydügi 56b-10/ 123a-13/ 123b-1, deye 59a-1, eyü 70a-1/ 78b-1/ 95b-10, geymek 96a-10/ 115a-12, geydürmeyeler 115a-11, geydüren 115a-12, et'ām 119a-8, eyülügimi 131b-2, eyüleri 161b-5

u > a : bozalacaķlayın < (bozulacaķlayın) 156b-3

2.1.1.1.3 Düzleşme

Düzleşme, çeşitli fonetik sebeplere bağlı olarak yuvarlak ünlülerin, yerlerini düz ünlülere bırakmasıdır. Kalıplaşmış eklerdeki düz kullanımlar dışında metnimizde, bazı kelime kök ve gövdelerinde de düzleşme görülmektedir:

u > ı : alurdı 23a-7, ucı 35a-5, buyurdı 63a-10, olundı 64b-6, olmuş 86b-13, toğrı 113b-12, çuķurı 126a-10, bunu 127a-3, tolusı 137b-13, umıcı 161b-11, kıyumcı 162b-2, burnı 169a-7, toğurmuş 169a-8

ü > i : yürimek 2b-6, görücidür 4b-7, mümkün 8b-7, gümüş 9a-4, köpri 37a-9, rişvet 54a-12, çürümüş 83a-1, yüzün 135b-1, bitün 142a-6

ü > e : cemle 35a-11, çerük 162b-2

u > a : otaranı 13b-2, yumaşak 123a-8

ö > e : gevde 46b-7, gevdem 123a-3, gevdesine 139a-3

2.1.1.1.4 Yuvarlaklaşma

Bazı dudak ünsüzleri komşuluğundaki düz ünlüler, söz konusu ünsüzler etkisiyle yuvarlaklaşırlar. Metnimizde bulunan yuvarlaklaşma örnekleri şunlardır:

ı > u / i > ü : Yuvarlaklaşma, bütün Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde olduğu gibi metnimizde de oldukça yaygındır. Yuvarlaklaşmalarda “Orta Türkçe Dönemi”nde, kelime sonundaki ‘g/g’lerin düşmesi ve kelime içerisindeki ‘b, p, m, v’ dudak ünsüzlerinin yuvarlaklaştırıcı etkisi en önemli faktördür.”²⁰

Kelime köklerinde meydana gelen yuvarlaklaşmalar, Orta Türkçede bulunan “g”lerin düşmesinden dolayı son hecede bulunan ünlü harfin yuvarlaklaşmasından ve kelimenin bünyesinde yer alan dudak ünsüzlerinin yuvarlaklaştırıcı etkisinden kaynaklanmaktadır:

kendü 2a-4, girü 26-11, yağmur 4a-3, incü 46a-2, altun 9a-4, degül 76b-9, cevür 79a-4, eyü 70a-1, artuk 70b-11, yardum 108a-3, hamürdan 110a-9, devür 120a-12, çamur 125b-8, yapu 130b-10, kemük 134b-10, karşı 135a-3, kırmızı 169b-9

Önceki dönemlerin bir devamı olarak bazı yapım ve çekim ekleri klişeleşmiş olarak yuvarlak olarak kullanılmıştır:

gizlü 2b-13, gelür 4a-13, itmekdür 8b-2, girürler 21b-8, adlu 32b-1, görmedüñ 32b-7, idügi 33a-8, deyüp 35a-4, kanlu 35a-5, göndürüp 35b-5, gelürdi 43a-1, nedür 50a-8, nikāhlanub 53a-8, kimdür 58b-13, bellü 60b-8, kalbcügez 74a-6, ‘izzetüm 75b-13, içerü 84a-11, bilmedüğümüz 91a-13, bişürdükde 107b-12, sevgü 99b-10, eksük 108a-13, yatsu 111a-13, diyü 117b-6, dostcuğaz 124b-5, kıpurmak 153a-5, bulanuğ 166b-7, maraızuz 165a-1

e > ü : Tez çalışmamızda e>ü değişimine uğramış örnekler şunlardır:

göndürdi 21a-2, girürler 14a-9/21b-8, göndürülmüşdür 22b-10, göndürüp 35b-5/35b-13, göndürür 38a-4, göndürülmüşdür 159b-10

2.1.1.1.5 İncelme

İncelme, çeşitli sebeplerle bir kelimedeki kalın sıradan ünlülerin ince sıraya geçmesi olayıdır. Metnimizde görülen incelme örnekleri şunlardır:

a > e / ı > i : Tez çalışmamızda iki kelimede incelmeye rastlanılmıştır. Birkaç

²⁰ H. İbrahim DELİCE, Eski Anadolu Türkçesi ile Yazılmış Bir Satır Arası Kuran Tercümesi, Cumhuriyet Üniversitesi (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Sivas 1992, s. 20

kelimede ise ikili kullanım bulunmaktadır:

aķçeye 87a-9 < (TS aķça), issi 12a-9 < (TS ışşı), üfürüldükde 17b-4/ ufurduķda 17a-13, oldugi 135a-4/ olduğı 135a-2, düşmenlige 70a-8/ düşmānlık 70b-5

2.1.1.1.6 Kalınlaşma

Kalınlaşma, çeşitli sebeplerle bir kelimedeki ince sıradan ünlülerin kalın sıraya geçmesi olayıdır. Metnimizde görülen kalınlaşma örnekleri şunlardır:

e > a / i > ı : Metnimizdeki kalınlaşmalar “ ğ, ķ, ř, ı ” ünsüzlerinin kullanımlarına göre tespit edilmiştir. Kelimelere gelen ekler ünlü uyumunu sağlamak için kalınlaşmışlardır. Metnimizde sadece Arapça “ hamir ” kelimesinde kökte kalınlaşma tespit edilmiştir:

helāllaşmak 40a-8, olmağıla 158b-12, oķımađıla 118a-12, ķılmađıla 160a-4, hamürdan 110a-9<(Ar. hamir)

Türkçede, birinci ve ikinci tekil kişi zamirlerine getirilen yönelme hal eki nedeniyle gerçekleşen kalınlaşma metnimizde de tespit edilmiştir. Talat Tekin, yönelme hāli ekinin Köktürkçede aynı zamanda bulunma hāli de ifade ettiğini ve hālin +ķa/+ke, +a/+e son ekleriyle teşkil edildiğini, 3. teklik iyelik son ekli gövdelerin yönelme-bulunma son ekini +ña/ñe olarak aldığını ve zamir n’si ile son ek başındaki ķ/k art ve ön damak ünsüzlerinin +ña/ñe (ñga/ñge) şeklinin ortaya çıkmasına yol açtığını ve +a/+e son ekinin düzenli olarak 1. ve 2. teklik şahıs iyelikli gövdelerin yönelme-bulunma halini oluşturduğunu kaydeder.²¹

Bize göre, “ben” ve “sen” şahıs zamirlerinde kök hecede gerçekleşen kalınlaşma, “añ+ğa” yapısından bulaşma ile nazallaşmayla kaynaşan şekiller için gerileyici bir benzeşmenin eseridir denilebilir:

baña :70a-4 / 76a-9 / 77b-9 / 94a-13 / 94b-2 / 94b-4 / 98b-1 / 98b-12 / 106a-5

saña : 9a-9 / 9a-11 / 13a-4 / 30a-6 / 38a-1 / 70b-6 / 77b-10 / 87a-7 / 90b-11

ü > u : Metnimizde “üfürmek” kelimesinin hem kalın hem de ince sıradan kullanımına rastlanılmıştır:

ufurduķda 17a-13 < (üfürüldükde 17b-4)

²¹ Kemal ERASLAN, Eski Türkçede Yönelme(Dativ) Hāli Ekinin Yapı, Fonksiyon ve İfadeleri, İstanbul Üniversitesi TDE Dergisi, Volume 29, Number 1, 2000, s. 67-76

2.1.1.2. Ünlü Uyumu

2.1.1.2.1. Kalınlık-incelik uyumu

Bu uyuma göre bir kelimenin birinci hecesinde, kalın bir ünlü (a, ı, o, u) bulunuyorsa diğer hecelerdeki ünlüler de kalın, ince bir ünlü (e, i, ö, ü) bulunuyorsa diğer hecelerdeki ünlüler de ince olur. Türkçenin en belirgin özelliklerinin başında kalınlık-incelik uyumunun tam olması gelmektedir. Türkçenin bütün tarihi dönemlerinde olduğu gibi metnimizde de bu uyum tam olarak işlemektedir. Kelime kök ve gövdelerinde olduğu gibi birkaç ek dışında eklerde de uyumun olduğu görülmektedir:

şoñradan 4a-8, kendüsi 5a-9, yimedükce 6b-1, kıoyşalar 12b-4, kıanadlar 14a-11, söyleyiciler 81b-7, artıklığı 82b-4, bakımaık 83a-13, oııyalar 112b-2, nefsinde 113a-13

Alıntı kelimelere gelen Türkçe ekler ise kelimenin son hecesindeki ünlü harfe uygun olarak eklenmiştir:

Peyğamberimiz 77b-1, kıazretlerini 77b-8, maşıaralığa 88b-5, şıfatladığı 92a-2, ma' nāsına 108b-10

İsimden isim yapım eki “+lık/+lik” Türkçe kelimelere eklendiğinde uyum korunmaktadır. Arapça ve Farsça alıntı kelimelere eklendiğinde ise kelimenin son hecesindeki ünlüye göre eklenmektedir:

düşmānlık 70b-5, dānişmendlikden 95b-5

Bugünde olduğu gibi “iken” zarf fiil ekinin ve “ki” aitlik ekinin sürekli ince ünlülü olması uyumu bozmaktadır:

alurken 136a-5, bozarken 138a-12, oıurken 146b-6, tırurken 150a-10, kıılarken 152a-3, taşırasındaki 140a-1, uyurken 152a-6, mekārihdeki 159a-11

İmlada birleşik yazılan “ile” edatından ekleşen +la/+le vasıta hāli eki kalın sıradan kelimelerde uyuma girmiştir:

vāsıtasıyla 18b-11, evlādıyla 21b-6, kıayrıyla 31a-4, yāramazlığıyla 31a-12, anıñla 31b-9, faızıyla 42b-6, olmağıla 61a-11, unutmāğıla 70a-12, luıfıyla 77a-8, kıayrıyla 83b-12

İmlada birleşik yazılan “ise” ek eyleminden ekleşen +sa/+se şart eki kalın sıradan kelimelerde uyuma girmiştir:

gıtdiyse 42a-8, olursa 71b-7, kıorkıarsa 76a-2, yoğısa 79a-1, olmazsa 83a-7, bulunmazsa 83a-10, getürürse 90a-4, oldıysa 91b-2, didiyse 94a-7, kıorkıulursa 107b-8

2.1.1.2.2. Düzlük-yuvarlaklık uyumu

Bu uyum, Türkçe bir kelimedede düz ünlülerden (a, e, ı, i) sonra düz ünlülerin, yuvarlak ünlülerden (o, ö, u, ü) sonra dar yuvarlak (u, ü) veya geniş düz (a, e) ünlülerinin gelmesidir. Gürer Gülsevin, Eski Anadolu Türkçesi için Türkiye Türkçesinde gördüğümüze denk bir dudak uyumundan söz etmenin mümkün olmadığını söylemektedir.²²

Metnimizde düzlük-yuvarlaklık uyumuna aykırı pek çok örnek bulunmaktadır. Kelime kök ve gövdelerinde görülen uyumsuzluk benzetim yoluyla yapılan yuvarlaklaşmalardan ve düzleşmelerden kaynaklanmaktadır:

kendü 2a-4, yürimek 2b-6, yağmur 4a-3, mümkün 8b-7, gümüş 9a-4, altun 9a-4, köpri 37a-9, incü 46a-2, eyü 70a-1, cevür 79a-4, yatsu 111a-13, çamur 125b-8, yapu 130b-10, kemük 134b-10, çerük 162b-2, kırmızı 169b-9

Bazı eklerin ise bünyesinde bulunan ünlülerin düz veya yuvarlak tek şekilli olmalarından dolayı uyumsuzluk söz konusudur:

idügi 33a-8, görmedüñ 32b-7, ucu 35a-5, buyurdı 63a-10, olundu 64b-6, ıalbcügez 74a-6, ‘izzetüm 75b-13, olmuş 86b-13, bilmedüğümüz 91a-13, ıolusu 137b-13, umıcı 161b-11, kıyumcı 162b-2, bulanuık 166b-7

2.1.1.3. Ünlü Türemesi

Bazı nedenlerle kelimenin önüne, içine veya sonuna ünlü ses getirilmesidir. Türkçe kelimelerde iç seste ünlü türemesi, kelimeyle hiçbir organik bağı bulunmayan düz-dar ünlülerin türemesi olayıdır. Tez çalışmamızda Türkçe bir kelimedede iç seste, geniş düz bir ünlünün türediğı görülmektedir:

Ø > a : azacıık 68a-12 < az+cıık

Arapçadan ve Farsçadan, Türkçeye alınan kelimelerde bulunan iki ünsüz harfin arasında bir ünlünün türediğı görülür:

Ø > e : şeherleriniñ 16b-2 < şeherleriniñ

Ø > ı : aşıl 52a-12 < aşı, hayırludur 99b-6 < hayırludur

Ø > i : nefisleriñüz 45b-5 < nefisleriñüz, vaıit 51a-5 < vaıt, ‘ilim 100a-11 < ‘ilm, şekil 155b-7 < şekl, ‘acizden 5b-2 < ‘aczden

²² Gürer GÜLSEVİN ve Erdoğan BOZ, Eski Anadolu Türkçesi, Gazi Kitapevi, Ankara, Ekim 2010, s.40

Ø > u : ‘uzuvlarını 81a-3 < ‘uzvlarını

Ø > ü: ‘ömür 50a-2 < ‘ömr, hüküm 53a-1 < hükm, küfür 56b-3 < küfr, şükür 75b-10 < şükr, zulümdür 79a-4 < zulmdür

Günümüzde “nar” olarak kullanılan kelime metnimizde aslî şekliyle kullanılmaktadır: enārı 35b-10 < nar

2.1.1.4. Ünlü Düşmesi

Kelimenin bünyesinde bulunan bir ünlünün çeşitli sebeplerle kullanılmamasıdır. Türkçe kelimelerde ünlü düşmesi, genellikle orta hecede kalan ünlünün vurgusunu yitirerek düşmesi şeklinde görülmektedir:

ı > Ø : yalnız 3a-10 < yalnız, alınına 36a-9 < alınına, yañlış 64a-7 < yañılış, kırnına 82b-5 < kırnına, ağızı 169a-7 < ağızı

i > Ø : egrilik 38a-6 < egirilik

u > Ø : oğlan 8a-5 < oğulan, boynı 35b-5 < boyunu, uyku 62b-8 < uyu-ku, oğlı 131b-5 < oğulu, boynuzdur 17a-5 < boyunuzdur

ü > Ø : gönölüne 3b-4 < gönülüne, Kıdsün 95a-9, tükruk 153a-2 < tükürük

Bazı kelimelerde ise vurgusuz olan orta hece ünlüsünün düşmediği görülmektedir: omuzında 110b-5, omuzuna 139a-8, alını 150a-7

Türkçe kelime birleşimleri ve kelimelere getirilen eklerde de ünlü düşmesi olmaktadır:

içün edatı : itmedüğüçün 21a-13, olduğıçün 37b-9, itdükleriçün 69b-8, haqqıçün 75b-3, seniñçün 76a-7, olunduğıçün 81a-5, itdüğüçün 94b-6, zātıçün 96b-4, iskatıçün 121a-4

ile edatı : mübalağayla 2b-11, da‘ vāsıyla 4a-3, güciyle 5b-1, irādetiyle 7a-1, eliyle 40a-6, faızıyla 42b-2, i‘ tibārıyla 42b-6, tarīfiyle 87b-3, isimleriyle 113a-8

iken zarf-fiili : iderken 127b-11, alurken 136a-5, bozarken 138a-12, añarken 143a-6, oçurken 146b-6, çururken 150a-10, kılarken 152a-3, uyurken 152a-6

imek yardımcı fiili : iderdi 7a-10, yoğurdı 20a-8, olursa 22a-5, çoğarsa 36b-9, olmazsa 60b-12, itmezdi 64b-8, itdiyse 66b-5

Tez çalışmamızda alıntı kelimelerde ünlü düşmesi görülmektedir. Nadir İlhan, alıntı kelimelerdeki bu ses olayını: “Arapçadan ve Farsçadan Türkçeye giren bazı kelimelerde,

kelime içerisinde zayıf bir ünlü türemektedir. Bu kelimeler ek aldıkları zaman bu zayıf ünlü düşerek kelimeler aslı şekillerine dönmektedir.”²³ şeklinde ifade etmektedir.

şükri 1b-2, küfri 1b-7, baħşinde 4a-6, aşlına 5a-6, ħükümünde 8b-9, aklı 8a-5, ‘ömründe 14a-12, ismini 20a-12, ħavmine 22b-13, vaħtı 27b-4, küfrün 41a-6, zehri 51b-3, emrim 58a-12, izniyle 66a-11, ħadrini 69a-2

Türkçe kelimelerde de olduğu gibi Arapça bir kelimedede bu zayıf ünlü korunmuştur: küfüründe 98b-2

Belirtme hâl ekinin düşürülmesi bu devrin karakteristik özelliklerinden biridir:

ġā‘ atın 5b-11, cevābın 24b-10, birin 28b-5, ilin mālın 53b-12, başın 61a-4, orucun 61a-7, artığın 62a-3, at etin 62a-9, ba‘ zılar 62a-11, ħālin 108a-5, ħiçbirin 138b-7, ellerin 145a-1, şalavāt du‘ āsın 146b-13

Bir örnekte “-alı/-eli” zarf-fiil ekinin üzerine gelen çıkma hâli eki, ünlü düşmesine neden olmuştur:

kes-il-eli-den > kesilelden 169b-5

2.1.1.5. Ünlü Birleşmesi

Türkçe asıllı kelimelerde iki ünlü yan yana gelmez. Böyle durumlarda iki ünlü birleşerek tek ünlü haline dönüşür. Leyla Karahan, ünlü ile biten ünlü ile başlayan iki kelimenin birleşmesi sırasında bu hadisenin ortaya çıktığını söylemektedir.²⁴ İki kelimenin birleşmesi sırasında ortaya çıkan bu hadise tez çalışmamıza konu olan Tarikat-ı Muhammediyye Tercümesinde de görülmektedir:

ancaħ 2a-11 < ança+oħ, böyle 10a-8 < bu+eyle, nolaydı 39a-12 < ne+olaydı, öyle 91a-12 < o+eyle, niçün 7b-3 < ne+için, şimdi 17a-10 < şu+imdi, niydüğün 64a-9 < ne+eydüğün, ħarındaş 82b-1 < ħarında+eş, şol 16b-11 < şu+ol, niresine 83a-9 < ne+arasına

2.1.2. Ünsüzler

Ses yolunda bir engele çarparak çıkan seslere ünsüz denir. Metnimizin imlâ özelliklerinden tespit ettiğimiz ünsüz harfler “b, c, ç, d, f, g, ğ, h, ħ, ĩ, k, ħ, l, m, n, ñ, p, r, s, ş, t, ħ, v, y, z, ” dir.

²³ Nadir İLHAN, age., s. 48

²⁴ Leyla KARAHAN, Erzurumlu Kadı Darir Kıssa-i Yûsuf, Ankara 1985 s. 102

Leyla Karahan, Bu ünsüzlerden ‘c, f, h, v’nin değişme yoluyla Batı Türkçesi içerisinde ortaya çıktığını, Eski Türkçedeki peltek ‘d’nin ve çift dudak ünsüzü ‘w’nin Batı Türkçesinde ‘y’ ve ‘v’ olarak geliştiğini, sızıcı gıtlak ünsüzü ‘h’nin ve damak ünsüzü ‘ñ’nin ise bugünkü Türkiye Türkçesi yazı dilinde bulunmadığını söylemektedir.²⁵

2.1.2.1. Ünsüz Değişmeleri

2.1.2.1.1. Tonlulaşma

Tonsuz olan “ç, k, p, t” ünsüzlerinin fonetik hadiselerden veya imlâ özelliklerinden dolayı sırasıyla “c, g, b, d” tonlu ünsüzlerine dönüşmesi olayıdır. Tez çalışmamızda bulunan tonlulaşma örnekleri şunlardır:

ç > c : Eski Türkçe döneminde Türkçe kelimelerde “c” kullanımı yoktur. Metnimizde bulunan bu değişimler çoğunlukla Arap-Fars yazı geleneğinin imlâ özelliğinin sonucu olarak gerçekleşmiştir. Ancak günümüzde de olduğu gibi fonetik bir hadise olarak kelimenin sonunda tonsuz “ç” ünsüzünü barındıran kelimeler ünlü ile başlayan bir ek aldığı anda tonlu “c” ünsüzüne dönüşür:

icini 3b-6, güciyle 5b-1, ucı 35a-5, kerpici 45b-13, güci 55a-4, orucu 166b-4

Aşağıdaki örneklerde ç > c değişimi Arap-Fars yazı geleneğinin sonucu olarak ortaya çıkmış, imlâ ile ilgili bir olaydır:

güc 7b-12, ac 9a-9, ihtiyâc 28b-13, mi‘râcde 29a-12, muhtâcdur 31a-9, ağacda 31b-12, kılıcdan 43a-6, hıcbiri 66a-7, ihtiyâcdan 76b-12, oğumadukça 156a-12, pirincden 132b-11, oldukça145b-10

Yukarıdaki örneklerde gerçekleşen bu değişimlerin imlâ ile ilgili bir olay olduğu ikili kullanımlardan anlaşılmaktadır:

oldukça145b-10/ oldukça108a-3, kılıç 57a-11/ kılıcdan 43a-6, hıcbiri 66a-7/ hıcbirin 138b-7, icini 3b-6/ içinde 3b-7

Bir kelimenin sonunda bulunan tonsuz ünlü, ünlü ile başlayan ek almasına rağmen tonlulaşmamıştır:

açıkılmaz 14a-1

k > g / k̇ > ğ : Arap alfabesinde “k” ve “g” ünsüzü için aynı işaret kullanıldığı, belirleyici ayrı bir yazımı olmadığı için bu değişimin hangi kelimeleri içine aldığı tespit

²⁵ Leyla KARAHAN, age., s. 103

etmek çok zordur.

Metnimizde bulunan ve günümüzde de kelime başında “k” seslerini koruyan kelimeler şunlardır:

kördür 33b-9, küçük 34b-6, kendü 36a-8, köprüdür 37a-9, kesgindir 43a-6, kerpici 45b-13, kömür 46b-7, kesmek 54b-5, kemüklerine 83a-1, kimse 122b-7, kişi 124b-6, kiremit 126a-7, kiri 162a-12

Metnimizde bulunan ve günümüzde de kelime başında “g” seslerini koruyan kelimeler şunlardır:

girmege 2a-6, gelmez 2a-7, gizlülere 2b-13, göklerde 3a-4, gibi 3b-1, giçmişleri 3b-4, gelecekleri 3b-4, gönlüne 3b-4, gerek 3b-10, görmesi 4b-6, gicelerde 4b-7, göz 4b-11, girü 9b-5, getürmege 9b-5, giçen 12b-9, girürler 14a-9, güc 14a-9, geçmiş 14b-4, göyer 17a-12, günü 18b-9, göndürdi 21a-2, gezerler 21b-9, gözlerine 21b-12, güzel 21b-12, gösterürler 21b-12, gezden 23a-12, gicede 23b-10, gitdi 26b-10, getdi 26b-13, gizleyen 31b-12, geyüp 38b-4, gölgesinde 38b-5, güneş 38b-13, gümü 39b-12, gevdelere 46b-7, geriye 57b-5, görse 57b-5, gövünmekdür 68b-13, girse 71b-2, geleyi 71b-2, giyecekden 72a-5, genc 81b-10, göbegi 83a-3, girü 90b-2, gelmez 90b-2, gülse 101b-3, gözedeler 106a-11, gögsünce 123a-1, gerinmek 148a-7, geñirmek 153a-3

Son harfi “k/k” ünsüzleri ile biten kelimelere ünlü harf ile başlayan ek getirildiğinde kelimenin sonundaki tonsuz ünsüzlerin “g/g” tonlu ünlülerine dönüştüğü görülmektedir. Kelime sonundaki “k”lar ق ile yazılırken ünlüyle başlayan ek geldiğinde “g” tonlu ünsüzüne dönüşümünde “g” ünsüzü غ ile yazılmak suretiyle tonlulaşma gösterilmektedir:

yaratduğında 8a-8, varlığa 10b-13, çıkarmağa 11a-1, acıkmağı 13b-11, balçığın 20a-8, barmağından 23a-4, yāramazlığıyla 31a-12, göge 35a-4, topuğuna 39a-2, toprağı 45b-12, olacağı 47b-4, itmegi 53b-8, artığı 62a-4, olmağıla 63b-7, aldığı 68b-11, düşmenlige 70a-8, itmege 70a-12, unutmağıla 70a-12, çoğaltma 71a-2, varlığından 75a-12, göbegi 82a-7, girmege 94b-1, dimegi 116b-5, kırkmağı 118a-2, yoğısa 120b-4, bitdüğü 135b-2, kulağına 145a-2, yumuşağına 145a-2, dırnağı 169a-7

Tez çalışmamızda, bir kelimenin ünlü ile başlayan ek almamasına rağmen sonundaki tonsuz ünlünün tonlulaştığı görülmektedir:

şanmaduğları 133b-9

İki kelimedede ise ünlü ile başlayan ek almamalarına rağmen tonlulaşma olduğu

görülmektedir:

yoğ 10b-13, yarığ 84a-10

p > b : Kelime sonunda “-up/-üp” zarf fiil ekinin imlâ özellikleri sonucunda “-ub /-üb” şeklinde yazıldığı görülmektedir:

nikāhlanub 53a-6, idüb 54b-9, inanub 61a-2, varub 61a-13, öğrenüb 64a-2, incinüb 70b-4, virüb 71a-1, bilüb 72b-4, olub 79a-11, helâllaşub 88a-12

“-up / -üp” zarf fiil ekinin tonlulaşmamış şekillerine de metnimizde rastlamaktayız:

olup 73a-8, kırkup 79b-8, açup 84a-11, kılop 86b-6, şaymayup 102b-1, işleyüp 102b-2, itmeyüp 105a-11, yiyüp 111b-2, diyüp 112a-2, virüp 114b-4

Birkaç kelimedede “b” ünsüzünün korunduğu görülmektedir:

barmağından 23a-4, tob 36b-6, yabduğı 34b-8, bişirmek 45b-10

Tez çalışmamızda “p” tonsuz ünsüzü ile biten iki kelimeye ünlü harf ile başlayan ek getirildiğinde kelimenin sonundaki tonsuz ünsüzün alındığı dildeki aslı şekli olan “b” tonlu ünsüzüne dönüştüğü görülmektedir:

kitābımı 39a11, kitābında 63b-12, sebebiyle 72b-3

t / ṫ > d : Bazı Türkçe kelimelerde ilk seste “t/ṫ” ünsüzünün tonlulaştığı görülmektedir:

dükenir 9b-10, derlede 13b-2, dürlü dürlü 20a-9, düketseler 34b-12, depesine 39a-4, dutmağdur 70b-3, dırnağı 169a-7

Birkaç kelimedede son seste ünlü ile başlayan ek almadıkları halde t>d değişimi görülmektedir:

kanadlar 14a-11, süd 27a-2, bulud 142a-10

Son harfi “t/ṫ” tonsuz ünsüzleri ile biten kelimelere ünlü harf ile başlayan ek getirildiğinde kelimenin sonundaki tonsuz ünsüzlerin “d” tonlu ünsüzüne dönüştüğü görülmektedir:

yaradan 11a-4, yaradıcı 11a-5, tağıdur 16a-13, arıdup 35b-8, giden 42b-3, öğredeler 64a-1, gider 73a-13, ide 99a-2, uzadup 118a-9, işidecek 152a-10

2.1.2.1.2. Tonsuzlaşma

Tonsuzlaşma, tonlu ünsüzlerin kendi karşılıkları olan tonsuz ünsüzlere dönüşmesi olayıdır. Metnimizde tonlulaşmaya göre az rastlanan bir ses olayıdır. Tez çalışmamızda

görülen tonsuzlaşma örnekleri şunlardır:

b > p : Kelime başında bazı kelimelerde “b” sesinin tonsuzlaşarak “p” sesine dönüşmesi tespit edilmiştir:

paşardı 25b-6 < (basardı), perk 137a-6 < (berk), perkligin 150a-8 < (berkligin), pas 162a-12 < (bas)²⁶, pek < (bek)²⁷

c > ç : Metnin imlâ özelliğinin bir sonucu olan ikili kullanımlardan dolayı “c/ç” ünsüz harflerinin tespiti oldukça karışıktır. Metnimizde “c” ünsüzü daha fazla tercih edilmiştir:

ac 9a-9/ açkalmaz 14a-1, oruç 54a-3/ oruc 166b-12, kılıcdan 43a-6/ kılıç 57a-11, hiç 46a-4/ hıcbiri 66a-7

Birkaç tek heceli kelimenin günümüzde de olduğu gibi ünlü ile başlayan ek almasına rağmen sonundaki tonsuz ünlüyü koruduğu görülmektedir:

uçıcı 11b-8, içinde 11b-12, açkalmaz 14a-1, açup 84a-11, açarlar 88b-6, saç 169a-6

t / ṫ : Metnimizde, Eski Türkçe kelime başlarında bulunan “ṫ” tonsuz ünsüzlerinin korunduğu görülmektedir:

toymadığı 6b-1, tayanacak 6b-11, tağlar 9a-3, tağıdur 16a-13, toymağı 13b-8, tolusı 13b-9, ton 14a-9, tağlarından 20a-7, tamarda 21b-8, toğmuş 26b-9, tursalar 34b-1, tamğa 36a-11, tayanup 43b-1, toğuzdur 53a-13, toñz 54b-8, tarılıp 107b-1, tıran 12a-1, tıvar 134b-12, tonunda 139b-8, tırdıkdan 141a-1, toğrusundan 148b-4, toğurdukdan 168b-10

2.1.2.1.3. Süreklileşme

Süreksiz ünsüzlerin akıcı ya da sızıcı ünsüzlere dönüşmesidir. Mihrican Aynacı, Süreksiz ünsüzlerin özellikle diş ünsüzlerinin etkisiyle süreklileştiğini, bu olaya Anadolu ağızlarında ve Türkçenin eski devirlerine ait metinlerde rastlanıldığını söylemektedir.²⁸ Tez çalışmamızda görülen süreklileşme örnekleri şunlardır:

b > v : Eski Türkçede kelime başında ve ortasında birkaç kelimedede bulunan “b” ünsüzü metnimizde “v” olarak görülmektedir:

ev 13b-9 < (eb), var 34b-13 < (bar), ver- 77a-1 < (ber), var- 96a-13 (bar-), tavuğ

²⁶ DLT’ de pas kelimesi bas “çökelti, telve, demir cürufu” olarak geçmektedir.

²⁷ Ahmet CAFEROĞLU, Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü, TDK Yay., Ankara 2011 s.38

²⁸ Mihrican AYNACI, Türkiye Türkçesinde Ses Etkileşimleri, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli 2007, s.82

85a-4 < (taþık), sev- 93b-1 < (seb-)

d > y : Leyla Karahan, Eski Türkçenin karakteristik seslerinden olan ‘d’ ünsüzünün, Batı Türkçesinde ‘y’ olarak geliştiğini ifade etmektedir.²⁹ Tez çalışmamızda gerçekleşen d>y örnekleri şunlardır:

ayağ 38a-9 < (adağ), uyku 45a-8 (udıku), kayır- 49b-2 < (kadgur-), ayrıl- 57b-1 (adrl-), eyü 70a-1 < (edgü), giy- 72a-5 < (ked-), uyan- 139b-2 < (odun-), kıyruğ 147a-10 < (kudruk)

g > y : Metnimizde dört yerde bu değişim görülmektedir:

öyle³⁰ < (ögle) 141b-7 / 141b-11 / 142a-6, çeynemek 153a-4

Muzaffer Tansu, İstanbul şivesinde “g” ünsüzünün ince harflerden önce geldiğinde “y” niteliği kazandığını söylemektedir.³¹

g > v : İncelememizde bir kelimenin üç yerde kullanımında rastlanmaktadır:

şovuk < (şoguk) 12b-2 / 14a-3 / 44a-3

ķ > ħ : Türkçe kelimelerdeki “ħ” sesi “ķ” sesinden değişme yoluyla ortaya çıkmıştır.

aħşām 91a-6 < (aķşām), daħı 91a-8 < (taķı³²)

Eski Türkçe döneminde kelime içinde süreksiz ünsüz bulunduran bazı kelimeler metnimizde günümüzden farklı olarak bu süreksiz ünsüzü korumaktadır:

sög- > (TT söv-) : sögmek 53b-2 / 53b-13 / 54a-11, sögmeden 89a-7, sögse 95a-13,

ügey > (TT üvey) : ügey 82a-11 / 82a-13

dög- > (TT döv-) : dögüşseler 102b-4, dögse 106b-1, dögmesine 107b-10, dögmek 115b-4, dögün 115b-6

2.1.2.2. Ünsüz Uyumu

Türkçe bir kelimedede tonlu ünsüzlerle tonlu ünsüzlerin, tonsuz ünsüzlerle tonsuz ünsüzlerin bir arada bulunmasına ünsüz uyumu denir.

²⁹ Leyla KARAHAN, Erzurumlu Kadı Darir Kıssa-i Yûsuf, Ankara 1985 s. 116

³⁰ DLT’de öyle “ögle vakti” anlamında kullanılmaktadır.

³¹ Muzaffer TANSU, Durgun Genel Ses Bilgisi ve Türkçe, TDK Yay., Ankara 1963, s.112

³² “taķı” kelimesi Orhun Âbidelerinde “dahi, daha, ve, da, de” anlamında kullanılmaktadır. Orhun Âbideleri, Kültigin Anıtı G13 : “İl erser ança taķı erig yirte erser ança erig yirte beñgü taş toķıtdım.” Konuyla ilgili bkz.: Muharrem ERGİN, Orhun Abideleri, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2010, s. 6

Metnimizde bazı eklerin kalıplaşmış olarak kullanılmasından dolayı ünsüz uyumu yoktur. Metnimizde “-dA” bulunma hâl, “-dAn” ayrılma hâl, “-dI” görülen geçmiş zaman, “-dUk” sıfat fiil, “+dUr” bildirme hâl, “-dUr” ettirgenlik çatı, “+cA” eşitlik hâl ekleri tonsuz ile biten kelimelere tonlu olarak eklenerek uyumu bozmuşlardır:

kılmı(şd)ur 17a-1, üfürdü(kd)e 17a-6, ula(şd)urmağ 40b-1, bildürmedü(kc)e 55b-1, ço(ğc)a 65a-2, huşū(şd)a 66a-10, Kitābullā(hd)an 68a-6, i(td)im 68a-7, hır(sd)an 72b-9, ulūlama(ğd)an 73a-10, ısmarlama(ğd)ur 71a-7, i(td)ügi 79a-6, o(ğd)ur 82a-5

“l, m, n, r, s, v, y” ünsüzleri hem tonlu hem de tonsuz ünsüzlerle yan yana bulunabilir:

cünü(bl)ük 61a-6, cenne(tl)ik 56a-8, o(lm)ayan 79b-7, ba(ğm)adan 82a-1, āzā(ds)ız 82b-1, zarūre(ts)iz 84b-5, yapı(şm)ağ 84b-10, o(lm)ağsızın 85b-12

2.1.2.3. Ünsüz Türemesi

Kelimenin bünyesinde bulunmayan bir ünsüzün çeşitli fonetik hadiseler sonucu kullanılmasıdır. Çalışmamıza konu olan Tarikat-ı Muhammediyye Tercümesinde gerçekleşen ünsüz türemesi örnekleri şunlardır:

Ø > y : Kelime başında bir kelimedede “y” ünsüzünün türediği görülmektedir:
(y)irişmez 29a-7³³

Talat Tekin, Türkçede eklenmede ünlü çatışmasını önlemek ya da iki ünlü arasındaki boşluğu doldurmak için kullanılan tek ünsüzün “y” ünsüzü olduğunu belirtir. Diğer kaynaştırma olarak kabul edilen sessiz harflerin eklere ait olduğunu ve bu harflerin kaynaştırma harfi olarak kabul edilmelerini çözümleme ve heceleme hatası olarak kabul etmektedir.³⁴

Tez çalışmamızda, birçok örnekte “y” ünsüzünün ünlü harf ile biten kelimeye ünlü harf ile başlayan ek getirildiğinde yardımcı ses olarak kullanıldığı görülmektedir:

ğayrı(y)a 18b-5, enbiyā(y)a 18b-6, kendü(y)e 22b-11, Mekke(y)e 25a-12, ma´nā(y)a 31a-6, eyle(y)e 31b-4, virilme(y)e 39a-13, yi(y)elüm 87a-7, yi(y)ecek 134b-12, kesme(y)üp 136a-5, bozma(y)up 149a-9

Ünlü ile biten kelimelere “ile/ise” edatları eklendiğinde, edatların başındaki “i”

³³ “yirişmek” sözcüğü DLT’de “erişmek, ulaşmak, yetişmek” anlamında kullanılmaktadır.

³⁴ Talat TEKİN, “Türkçede Kaynaştırma Sesleri”, 13. Dilbilim Kurultay Bildirileri, 13-15 Mayıs 1999, (Yayıma hazırlayan: A. Sumru Özsoy; Eser E. Taylan), Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 109-112.

sesinin kaybolduğu ve yerine “y” sesinin türediği görölmektedir:

mübalāğa(y)la 2b-11, fazlı(y)la 5a-10, güci(y)le 5b-1, gitdi(y)se 42a-8, oldu(y)sa 90b-7, tarīki(y)le 92b-12, irtidādı(y)la 93b-12, didi(y)se 94a-7, fetvāsı(y)la 104b-12, sebebi(y)le 106a-10

İçinde hemze bulunan Arapça bir kelimedede hemzenin yerine “y” ünsüzünün geldiği görölmektedir:

‘acāyib < (‘acā’ib)

Ø > n / ñ : Bazı zamirlere hal ekleri getirilirken “n/ñ”yardımcı seslerinin getirilen ekten önce ortaya çıktığı görölmektedir:

bu(n)ı 24a-9, bu(n)lara 29a-10, bu(ñ)a 42b-9, şu(n)ı 121a-4

Üçüncü tekil ve çoğul kişi iyelik ekinin üzerine getirilen çekim eklerinden önce “n” sesinin ortaya çıktığı görölmektedir:

namāzı(n)ı 34b-2, kitābları(n)a 50b-5, peygamberleri(n)e 50b-5, ibtidāsı(n)da 51a-12, didükleri(n)den 51b-4, tefşili(n)e 53a-2, ‘avreti(n)iñ 54b-7, işlediği(n)i 57b-4, vağtı(n)i 63a-5, dübürü(n)üñ 134b-4

Bazı kelimelerde ise üçüncü tekil ve çoğul kişi iyelik ekinden sonra çekim eki gelmediği halde “n/ñ” ünsüz harflerinin ortaya çıktığı görölmektedir. Eksiz akuzatif olarak da adlandırılan bu durumda, belirtme hāli ekinin yazılmamasına rağmen kelimelerin belirtme hālini ifade etmeleri söz konusudur.³⁵

nażiri(ñ) 25b-9, rızāsı(ñ) 59b-8, artığı(n) 62a-3, zekātleri(n) 103b-1, hāli(n) 108a-5, olacağı(n) 109b-4, yüzi(n) 135b-1, hiçbiri(n) 138b-7, elleri(n) 145a-1, du‘āsı(ñ) 146b-13, kollarıñ 148a-11, namāzı(n) 166a-13, orucu(n) 166a-13

Ø > v : Zeynep Korkmaz, ünsüz türemesini ünlü ile başlayan bazı kelimelerin ön hecelerindeki vurgusuz veya zayıf kelime başı ünlülerinin ses değerlerini koruma vb. sebeplerle y, h, v gibi boğumlama noktaları zayıf olan ünsüzlerin türemesi olayı olarak tanımlar.³⁶

Eski Türkçe “ur-” fiilinin hem eski şeklinin korunduğu hem de günümüzdeki “vur-” şeklinin iki yerde kullanıldığı görölmektedir:

ur- : urmeğe 16b-12, urmağa 17a-3, uran 17a-4, ursa 17b-11, ursa 18a-6, urıncadır

³⁵ Eksiz akuzatif hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. : Hakan ÖZDEMİR, Eski Türkçede İlgi ve Belirtme Durum Ekleri Üzerine, Dil Araştırmaları Dergisi, Sayı: 16, Bahar 2015, s. 121-132

³⁶ Zeynep KORKMAZ, Gramer Terimleri Sözlüğü, TDK Yay., Ankara 1992, s. 256

21b-4, urur 34a-7, urduğda 38a-8, urmağ 40b-12, urmadan 84b-12, urmağ 137a-6, ura 143a-2

vur- : vurup 36a-11, vurduğda 38a-9

2.1.2.4. Ünsüz Düşmesi

Bir kelimedede bulunan ünsüzün çeşitli sebeplerle kullanılmamasına ünsüz düşmesi denilmektedir. Tez çalışmamızda görülen ünsüz düşmesi örnekleri şunlardır:

b > Ø : Eski Türkçe döneminde kelime başı “b”lerin bir kısmı “v”ye dönüşürken bazı kelimelerin başındaki “b”lerin düştüğü görülmektedir. Eski Türkçe döneminde “bol-” yardımcı fiili metnimizde “ol-” şeklinde kullanılmaktadır:

olunan 109b-8, olan 131b-13, olunsa 132a-1, olmazlarsa 132b-11, olduğu 133a-2, olup 133a-4, olduğun 133b-7, oldur 133b-9, olıcağ 133b-13, olınca 134b-1

k > Ø : Metnimizde bir kelimedede, “k” ünsüzü ile biten bir kelimeye, “c” ünsüzü ile başlayan ek getirildiğinde ortaya çıkan kelimenin telaffuzundaki zorluk dolayısıyla kolay söyleyişe yöneliş söz konusudur:

siñecik 6b-12 < (siñek+cik), büyücek 131a-3 < (büyük+cek), kaldığda 145b-7 / 150a-12 < (kalk-duğ+da), kaldığda 149a-10 (kalk-dık+da)

l > Ø : Eski Türkçe ve Orta Türkçe dönemlerinde iç sesinde ‘l’ bulunduran bazı kelimeler metnimizde bu sesin düşürülmüş şekilleriyle yer almışlardır:

otur- < (DLT oltur-) : oturdı 12b-6, otursalar 38b-5, oturmağ 61b-12, oturup 104b-5, oturmayalar 106b-5/ 106b-8, oturduñ 127a-10, oturalar 127b-13, oturur 129b-1, oturduğdan 134a-3, otururken 143a-8, oturduğda

getür- < (DLT keltür-) : getürmege 9b-5, getüren 11b-10, getürdi 16b-6, getürmeden 25b-9, getürmek 26a-5, getürüp 44b-13, getürdüğü 51b-10, getürmedüklerini 55a-2, getürürse 90a-4, getürmese 92b-8

r > Ø : Eski Türkçe ve sonrası dönemlerde görülen “birle” edatı metnimizde “bile” şeklinde görülmektedir:

bile < (ET birle)³⁷ 103a-13, 105b-13, 116a-12, 121b-9, 135b-3, 13b-5, 146a-8

“Bir” kelimesinde bulunan “r” ünsüzünün bir yerde düştüğü görülmektedir:

³⁷ “birle”nin tarihte görüldüğü en eski kaynak Orhun Abideleri’dir. Orhun Âbideleri, Bilge Kağan Anıtı D22: “İnim birle ölü yitü kızgandım.” Konuyla ilgili bkz. : Muharrem ERGİN, Orhun Abideleri, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2010, s. 42

bir-ik' atde (bir rik' atde) 150a-1

y > Ø : Eski Türkçede kelime başında “y” ünsüzü barındıran kelimelerin bu ünsüzü düşürdüğü görülmektedir:

ince 43a-6 < (ET yinçke), incüdendür 46a-2 < (ET yinçü), ağac 126a-6 < (ET yığaç), ağlamak 131b-4 (ET yığla-)

g/ğ > Ø : Eski Türkçede birden fazla heceli kelimelerin sonunda bulunan “g/ğ” ler metnimizde düşmüştür:

acı 47b-2 < (ET acığ), kıyu 58a-9 < (ET kıduğ), kapısı 81a-7 < (ET kapığ), ayrılduğda 139b-2 < (ET adrığ)

Eski Türkçede başında ve sonunda “g/ğ” ünsüzünü bulunduran bazı ekler metnimizde bu sesi düşürmüştür:

-lığ/-lig > -II: heybetlü 32a-13, kanlı 35a-5, canlı 37a-13, tatlı 44a-2, ağılı 82a-5, sevgülü 104b-6, bağılı 125b-7, evlü 130b-10

-ğa/-ge > -A : üzerlerine 1b- 10, ‘aşilere 5a-11, ba‘zına 10a-7, üzerine 10b-7, havzıma 44a-8, oda 148a-2, muma 148a-4, kandile 148a-4

-ğan/-gen > -An : olan 2b-9, başkan 82b-3, okıyan 127b-12, olunan 130b-8, gülen 138b-3, iden 139a-11, yetişen 143b-8, kılan 144b-6

-Iğ/-Iğ > -I : ölümü 116b-10, çukuru 126a-10, bunu 127a-3, dilini 127a-5, bıyığı 139a-1, göbegi 145b-1, ayakları 140a-10

2.1.2.5. Ünsüz İkizleşmesi

Bir sözcük içerisinde tek kullanılan ünsüzün çeşitli nedenlerle iki tane olarak yana yana bulunmasına ünsüz ikizleşmesi denir. Bu fonetik hadise aynı zamanda ünsüz türemesidir.

Leyla Karahan, ağızlarda iki ünlü arasında kalan patlayıcı “b, d, k, p, t” ünsüzlerinin ikizleştiğini söylemektedir.³⁸ Leyla Karahan’ın bahsettiği bu ikizleşme metnimizde de görülmektedir:

yiddi 111a-12, sekkiz 114a-3, tokkuz 121a-13, yeddi 128a-5

Tez çalışmamızda kelime kökünde, bir yerde ünsüz ikizleşmesi görülmektedir:

³⁸ Leyla KARAHAN, Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması, TDK Yay., Ankara 1996, s. 32-33

issi 12a-9 < isig “sıcaklık”

2.1.2.6. Ünsüz Tekleşmesi

Metnimizde Arapça kökenli sözcüklerin ek almadıkları halde sonunda bulunan çift ünsüzleri koruduğu görülmektedir. Bu yüzden günümüzde ünsüz ikizleşmesi denilen fonetik hadiseden metnimizde bahsetmek mümkün değildir:

cinn 26a-5, haqq 29a-5, zann 68a-11, yā Rabb 75a-11, redd 83b-3, hacc 90a-9, rabb 130a-3

Arapça kökenli sonunda çift ünsüz barındıran kelimelerin ek alması halinde iki durum söz konusudur. Alıntı kelime ünsüzle başlayan ek alıyorsa çift ünsüzden ikincisi düşmektedir. Alıntı kelimenin aldığı ek ünsüzle başlamıyorsa çift ünsüz korunmaktadır:

seddiñ 34b-8, şerler 41a-11, haqdur 44a-13, haqqa 55a-6, zannı 63b-9, hallolana 65b-6, şerdür 99b-4, haccı 110a-7, Rabbüm 118b-4, şerrinden 118b-4, haqqında 124b-13

2.1.2.7. Ünsüz Yer Değiştirmesi

Göçüşme de denilen bu fonetik hadise kelime içindeki iki sesin sıralanışının değişmesi veya başka bir tabirle yer değiştirmesi olayıdır. Tarikat-ı Muhammediyye Tercümesinde bu olaya sadece bir kelimedede rastlanılmaktadır:

çölmek 170a-10 < (çömlek)³⁹

2.1.2.8. Hece Düşmesi

Çeşitli fonetik hadiselerden dolayı sözcüğün hece sayısındaki azalmaya hece düşmesi denilmektedir.

Nadir İlhan, Eski Türkçedeki dur- yardımcı fiilinin geniş zamanda çekimlenmiş hâli dur-ur'da benzeşen seslerin düşmesiyle -dur şeklinin ortaya çıktığını söylemektedir.⁴⁰ “dUrUr” yapısının hecelere ayrılmış şekli “dU-rUr” şeklindedir. Bu yüzden burada tam bir hece düşmesinden söz edemesek de “-Ur” geniş zaman ekinin düşmesinden kaynaklanan hece sayısındaki bir azalmadan söz edebiliriz:

³⁹ DLT'de örnek “içinde yemek pişirilen taş veya kilden kap” olarak geçmektedir.

⁴⁰ Nadir İLHAN, “Türkçede Ek+Kök / Kök+Ek Kaynaşmasıyla Ortaya Çıkan Ekler.” Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic 4/8 (2009): 1535-1557.

-ur / ür > Ø : dutmağdur 70b-3, ğazabdur 70b-10, istemekdür 70b-11, itmekdür 71a-2, dimekdür 80b-5, lāzımdur 81a-2, bağmağdur 83b-6, degildür 85a-7

“Şimdi” kelimesine “-den” ayrılma hâli ekinin eklenmesi ile oluşan hece düşmesi metnimizde üç yerde görülmektedir:

-di > Ø : şimden girü < (şimdiden girü) 9b-9, 24b-11, 79b-8

-sı > Ø : ba' zına < (ba' zısına) 26a-7

-sin > Ø : dönmeden < (dönmesinden) 149b-5

2.2. ŞEKİL BİLGİSİ (MORFOLOJİ)

2.2.1. Kelime Türleri

2.2.1.1. İsim

Varlıkların, duyguların, düşüncelerin, kavramların ve çeşitli durumların karşılığı olarak kullanılan sözcüklere isim denilmektedir. Muharrem Ergin, isimleri canlı ve cansız bütün varlıkları, mefhumları tek tek veya cins cins karşılayan; varlıkların ve mefhumların adları olan kelimeler olarak tanımlamaktadır.⁴¹

2.2.1.1.1. İyelik ekleri

İsime gelerek onlara aitlik anlamı katan, onların neye, kime ait olduğunu belirten eklerdir. Tarikat-ı Muhammediyye Tercümesinde bu eklerin yuvarlak ünlülü şekillerinde dudak uyumunun dışına çıkıldığı görülmektedir. Mediha Mangır: “Eski Anadolu Türkçesinde eklerin genel yapısı değerlendirildiğinde, bir yuvarlaklaşma olayının varlığı dikkati çeker. Eski Anadolu Türkçesinde kelime tabanlarında karakteristik bir özellik olarak görülen bu olay eklerde de kendini hissettirir. Daha çok dudak ünsüzlerinin etkisiyle ek ve bağlantı ünlülerinde meydana gelen yuvarlaklaşma, analogi yoluyla dudaksı olmayan ünsüzlerin çevresinde de görülür.”⁴² demek suretiyle iyelik eklerindeki yuvarlaklaşmaları Eski Anadolu Türkçesinin karakteristik özelliği olarak kabul etmektedir.

1. tekil şahıs iyelik ekleri

Tez çalışmamızda 1. tekil şahıs eklerinin hem düz ünlülü hem de yuvarlak ünlülü şekilleri bulunmaktadır. Düz ünlülü şekilleri ünlü uyumlarına bağlı olarak gerçekleşmiştir. Yuvarlak ünlülü şekillerde ise dudak uyumunun dışına çıkıldığı görülmektedir:

+m / +ım / +im / +um / +üm : havzıma 44a-8, vaşiyetim 58a-12, emrim 58a-12, ümmetüm 59a-8, mezhebim 68a-3, ‘izzetüm 75b-13, rahmetüm 76a-6, dînümde 104b-5, vaşiyetimi 115a-4, arkam 118a-8, akrabam 118b-11 mevtim 121b-1, saçım 124a-9, şakalım 124a-10, rûhuma 128a-13, başım 131a-3

Tez çalışmamızda bir yerde +iñ ekinin 1. tekil şahıs eki olarak kullanıldığı görülmektedir:

⁴¹ Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, Bayrak Yay., İstanbul 2011, s. 218

⁴² Mediha MANGIR, “Dudak Uyumu Açısından Saltuk-nâme’deki Ekler”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi”, yaz 2011, s. 4

+iñ : vaqitde mü'miniñ haqqa demek gerek. mü'miniñ inşâ'allâh dimeye eger imânında şeki olduğıün 55a-6/7

2. tekil şahıs iyelik ekleri

Tez çalışmamızda 2. tekil şahıs eklerinin hem düz ünlülü hem de yuvarlak ünlülü şekilleri bulunmaktadır. Düz ünlülü şekilleri ünlü uyumlarına bağlı olarak gerçekleşmiştir. Yuvarlak ünlülü şekillerinde ise tıpkı 1. tekil şahıs eklerinde olduğu gibi dudak uyumunun dışına çıkıldığı görülmektedir:

+ñ / +iñ / +iñ / +uñ / +üñ : rabbüñ 125b-12, malüñ 155b-9, ibkâ' tıñla 160a-4, hamd ü şenâña 160b-7, hamdıña 160b-8, 'azametiñ 160b-12, virdüğüñ 162b-13

3. tekil şahıs iyelik ekleri

Tez çalışmamızda 3. tekil şahıs ekleri, genel olarak düz ünlülü şekilleriyle kullanılmaktadır. Yuvarlak ünlülü kelimelere düz şekilleriyle eklenmesinden dolayı dudak uyumunun dışına çıkıldığı görülmektedir. Birkaç yön gösterme zarfından sonra ise yuvarlak ünlülü olarak eklendiği ve dudak uyumunun dışına çıkıldığı görülmektedir:

+ı / +i / +ü / +sı / +si / +su : diledüğüni 5a-3, güciyle 5b-1, tã'atın 5b-11, küfrini 5b-13, hükümüni 7a-12, diledigin 7a-13, muqtezâsınca 7b-2, koğusu 44a-4, derecesi 68a-3, çapusu 81a-7, dışarusuna 136a-9, karşusunda 150b-3

1. çoğul şahıs iyelik ekleri

Tez çalışmamızda 1. çoğul şahıs ekleri, yuvarlak ünlülü olarak olarak kullanılmıştır. Bazı örneklerde ünsüz harf ile biten kelimelere eklenirken bağlantı ünlüsünün düz ünlülü olarak eklendiği görülmektedir:

+ımız / +imüz / +umuz / +ümüz : lisânımız 31a-11, mesmü'muz 32a-3, tañrımız 32b-8, peygamberimiz 32b-9, dînimüz 32b-9, itdüğümüz 51b-11, bilmedüğümüz 91a-13, imâmlarımızdan 93a-8, zemânımız 100b-7, bulduğumuzda 127b-5, olduğumuz 161b-11, olduğumuz 162a-1

2. çoğul şahıs iyelik ekleri

Tez çalışmamızda 2. çoğul şahıs ekleri, yuvarlak ünlülü olarak kullanılmıştır. Bazı örneklerde ünsüz harf ile biten kelimelere eklenirken bağlantı ünlüsünün tıpkı 1. çoğul

şahıs eklerinde olduğu gibi düz ünlülü olarak eklendiği görülmektedir:

+ıñuz / +iñüz / +uñuz / üñüz : ‘amelleriñüzi 11a-13, düşmanıñuzdur 22a-3, olduğıñuz 22b-8, erleriñüzden 28a-7, nefisleriñüz 45b-5

“ +üñüz, +ñüz, +ñuz ” şekilleri metnimizde bulunmamaktadır. Bir örnekte ise “+üz” şeklinde eklendiği görülmektedir:

getürenlerdenüz 161a-8

3. çoğul şahıs iyelik ekleri

Tez çalışmamızda 3. çoğul şahıs ekleri, kalınlık-incelik ve dudak uyumuna uymaktadır:

+ları / +leri : küfürlerini 8a-8, işleriñ 11a-8, hareketlerin 11a-8, umürlarında 18a-1, günāhları 21b-11, üstlerinde 25a-1, ‘amellerine 39a-2, yanlarında 39a-10

2.2.1.1.2. Çokluk Ekleri

Eklendiği kelimenin tek olmadığını birden fazla olduğunu belirten eklerdir. Çokluk kavramını “Türk Dilinde Çokluk” isimli eserinde Nadir İlhan, nesnelere, varlıkların sayı yahut adet açısından birden fazla olduğunu gösteren yapılar olarak ifade etmektedir.⁴³ Türkçe isimlerde çokluk “+lAr/+An” ekleri ile yapılmaktadır:

+lar / +ler : vārişler 40a-10, āyetlerimiz 41b-11, kuşları 43a-9, ayakları 43b-1, peygamberleriñ 43b-7, ümmetleriyle 43b-8, yıldızlardan 44a-1, kullarım 45b-7, çağılları 46a-1

+an / +en: Çokluk bildiren bir kategori eki olarak, birkaç kelimedede kalıplaşmış olarak devam ettiği görülür. Metnimizde tek bir kelimedede on iki yerde geçmektedir:

oğlan < (oğul+an) : 8a-5, 15a-9, 21b-6, 26b-8, 32a-11, 63a-4, 83a-8, 102a-9, 115a-11, 115b-3, 118a-13, 169a-8

Aşağıdaki örneklerde iki çokluk eki üst üste gelerek ek yığılması olmuştur:

oğlanlar < (oğul+an+lar) : oğlanlarına 15a-9, oğlanlarını 21b-6, oğlanları 26b-8, oğlanları 102a-9, oğlanlarını 115b-3

⁴³ Nadir İLHAN, Türk Dilinde Çokluk, Manas Yayıncılık, Elazığ 2009, s. 13

2.2.1.1.3. Hâl Ekleri

İsimlerin cümle içerisinde yüklenecekleri görev ve anlamları belirleyen hâl eklerini Nurettin Demir, öbek veya cümle içindeki isimleri diğer kelimelere farklı ilişkilerini ifade edebilecek biçimde bağlamaya yarayan ekler olarak ifade etmektedir.⁴⁴

2.2.1.1.3.1. Yalın hâl

Türkçede yalın hâl, kelime kök ve gövdelerinde eksizdir. Kelimelerin hâl eki almamış şeklidir. Yalın hâli Kerime Üstünova: “Yalın durum, bir çekim biçimi, ad durumlarının bir çeşididir. Ad durumuna girip de durum eki almayan, yüzey yapıda bir ek taşımayan ada yalın ad denir. Türkçede yalın durum için herhangi bir ek yoktur. Ya da yalın durum, sıfır biçimbirimle (soyut biçimbirim) çekimlenmiştir diyebiliriz.”⁴⁵ şeklinde ifade etmektedir.

+Ø : insân 3b-10, ay 4a-2, taşlar 9a-3, Cebrâ’ıl 13a-2, imânsız 42a-9, hastelik 45a-9, ‘işyân 50b-4, Konya 66b-9, fıkır 74b-2, veled 165a-2

2.2.1.1.3.2. İlgî hâli

Bir ismin bir isme bağlantısını ve aidiyetini göstermek üzere kullanılan eklerdir. İsim tamlamalarında tamlayanın aldığı eke ilgi eki denilmektedir. Hatice Şahin, ilgi hâli ekinin, tamlayan eki olarak diğer hâl ekleri içinde farklı bir yer tuttuğunu, çünkü bu ekin isimlere gelerek eklendiği ismi diğerleri gibi bir fiile değil bir isme bağladığını söylemektedir.⁴⁶ İki isim arasında ilgiyi sağlayan bu ekler, metnimizde dar ve yuvarlak şekilleriyle bulunmaktadır. Ünlü ile biten kelimelere “ +iñ/+iñ/+uñ/+üñ” şeklinde, ünsüz ile biten kelimelere ise “+niñ/+niñ/+nuñ/+nüñ ” şeklinde ünlü uyumlarına uygun olarak eklenmektedir. Metnimizde bu ekin kullanımıyla ilgili tek kural ünlü ile biten kelimelere eklendiğinde araya “n” ünsüzünün gelmesidir. Sonunda barındırdığı “ñ” ünsüzünün ise bazen “n” olarak da kullanıldığı görülmektedir:

+iñ / +niñ / +iñ / +niñ : Allāhu Te‘ālāniñ ‘ilmi 3a-3, ağaçlarıñ yaprakları 3a-5, dāneleriñ ve kumlarıñ sağışı 3a-7/8, ğayrıñ iştirāki 3a-11, ādemiñ göñlü 3b-4, bir kişiniñ kulağı 4b-4, Kelāmullāh Te‘ālāniñ zātı 10a-1, maḥlūkātıñ vücūdı 11b-1, ayağıñ

⁴⁴ Nurettin DEMİR- Emine YILMAZ, Türk Dili El Kitabı, Grafiker Yay., Ankara 2014, s. 203

⁴⁵ Kerime ÜSTÜNOVA, “Yalın Durum Karmaşası”, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 2(2), 736-748.

⁴⁶ Hatice ŞAHİN, Eski Anadolu Türkçesi, Akçağ Yay., Ankara 2009, s.51

kıymıldadığı 11b-7, âteşin ortası 13a-1, alemlerin imanı 42b-13, Allāhu Te‘ālānın ‘aybı 73b-11, anın ‘aybı 73b-13, senin günahın 76a-12, semavatin şahfi 76a-12, ilin azadsız cāriyesi 82b-1, mahreminin ve cāriyenin karını ve arkası 82b-4/5, cā’riyelerinin her yiri 83b-13, anların her yiri 84a-1, saçunun rızası 86b-2

+uñ / +nuñ / +üñ / +nüñ : felāsifenün kılları 3b-3, gözün nürü 25a-4, göğün irte yiri 36b-5, bunun üzeri 37b-6, mazlumuñ haqqı 39b-3, bunun gibi 41a-2, küfrün günāhu 41a-6, peygamberimizin havzı 43b-9, bunun zikri 116a-4, dübürünün kılları 134b-4, gözün bir cānibi 137b-12, gıslun farzları 138b-11, günün ikindüsü 142a-12, gözünün kıyruğı 147a-10

Aşağıdaki örneklerde ise ekte “ñ > n” değişimi görülmektedir. Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesinde “ñ” ile yazılan ekin son ünsüzünün “n” ile yazılması söz konusudur. Bu durum standart bir kullanım olmayıp birkaç örnekte görüldüğü için müstensih hatası olarak değerlendirilebilir:

+ın / +nın / +in / +nin ‘Abdullāh bin ‘Ömerin rivāyetinde 53a-12/13, ilin malı 53b-12, namāzın vaqti 54a-7, anların malı 69b-7, tavuqların artığı 85a-4

Bir yerde, ünsüz harf ile biten kelimeye “+nin” şeklinde eklendiği görülmektedir:
elmin üzerine 146a-10

Tez çalışmamızda, Arapça tenvin yani iki esre ile tamlama kurulduğu görülmektedir:

Ebū Bekirin imānıyla 42b-13

İki ismin tamlanana getirilen iyelik eki ile bağlanması ile oluşan eksiz ilgi hâli metnimizde daha fazla kullanılmaktadır. Eksiz ilgi hâlinin herhangi bir eki yoktur. Belirtisiz isim tamlaması kurar ve cümlede kendisinden sonra gelen iyelik eki almış kelimeyle bir birliktelik oluşturur:

Ø : karın toymadığı 6b-1, Baḥā Tağı 9a-6, kıyın atası 29b-1, mahşer yiri 38a-10, cehennem içi 47a-8, zinā lafzı 53b-2, yetim malı 53b-4/5, namāzın vaqti 54a-7, istiḥfāf tariki 61a-1, kelb artığı 62a-3, at eti 62a-9, kıyın anası 82a-13, beg kıpusu 109b-1, kışluk namāzı 111a-1, gök melekleri 114b-1, ḥavf vaqti 116b-12, vilādetim tarihi 121a-13, yaz günü 134a-5, şaf ardı 148b-7, veled ardı 165a-2

Tamlayanı düşmüş belirtili isim tamlamasına eklenen iyelik ekli tamlanan şekillerinin tamlama oluşturdıkları görülmektedir:

+ı / +i / +sı / +si : (onuñ) eli arkaşı 82b-7, (onuñ) gözi gördüğü 25b-5, (onuñ) göbeği altı 83a-3, (onuñ) kapusu öñü 84b-1

1. tekil ve çoğul kişi zamirleri tamlayan olarak kullanıldığında “+im/+üm” eklerinin ilgi eki olarak kullanıldığı görülmektedir:

+im / +üm : bizüm peygamberimiz 10a-5, bizim ‘amellerimiz 11b-10, bizim peygamberimiz 22b-8, benim aşhâbım 30b-3/4, benim Allâhım 31a-8, benim Rabbim 38a-2, benim havzıma 44a-8, benüm ‘azâbum 75b-9, bizim mezhebimiz 143b-9

İlgi hâli yerine çıkma hâlinin kullanıldığı örneklere metnimizde rastlanılmaktadır:

+dan / +den : bunlardan artıklığı 82b-4, isimlerinden biri 92a-6, emirlerinden biri 92a-6, cümleden biri 93a-8/9, nesneden 109b-2/3, sizlerden biri 148a-9

2.2.1.1.3.3. Belirtme hâli

Geçişli fiil cümlelerinde isimlere “-ı, -i, -u, -ü” eklerinin getirilmesi sonucunda yüklem bir varlığı göstermesi durumuna ismin belirtme hâli denilmektedir. Tez çalışmamızda bu eklerin Türkiye Türkçesinde olduğu gibi düzlük-yuvarlaklık uyumuna uygun olarak “+u/+ü” lü şekilleri kullanılmamıştır. Ek daima düz-dar ünlülü “+ı/+i” olarak eklenmektedir. Eski Türkçedeki “+ığ/+ig” belirtme hâlindeki “-ğ/g”nin düşmesiyle ortaya çıkan “-ı/-i” şekli kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak metnimizde yer almıştır.

İsim tamlamalarında tamlanana eklendiğinde bazen eksiz olarak kullanıldığı görülmektedir:

Ø : nazîriñ 25b-9, cümlesin 31b-2, yiryüzün 36a-6, cezâsın 49a-2, etin 62a-9, rızâsın 70b-10, birin 71b-3, biz 102a-8, olduğñ 133b-7

Ünsüz ile biten kelimelere “-ı/-i” şeklinde eklendiği görülmektedir. Ünlü ile biten kelimelere eklendiğinde ise “ y ” yardımcı ünsüzünün araya girdiği görülmektedir:

+ı / +i / +(y)ı / +(y)i : gizlülere 2b-13, âşikâreleri 2b-13, âteşi 31b-12, şuyı 44a-2, kendüyi 70a-1, kimseyi 70b-6, faķiri 73b-4, cümlemüzi 23b-3

Üçüncü şahıs iyelik eklerinden sonra ve zamirlere eklendiğinde “n” yardımcı ünsüzünün türediği görülmektedir:

+(n)ı / +(n)i : cümlesini 11b-4, kımıldadüğını 11b-5, elini 13a-13, oğlanlarını 21b-6, ,birisini 30a-3, anı 40b-10, otunı 40b-13, qalblerini 68a-11

2.2.1.1.3.4. Yönelme hâli

İsimlerin “-a, -e” eklerini almış şekilleridir. Fiilin yönünü ve nereye yöneldiğini gösterir. İsimleri, fiillere bağlayan bu ek, Eski Türkçedeki ‘+ğa/+ge’ ekinin devamıdır. Bu eski şeklin izleri, ekin zamir çekiminde görülmektedir. Leyla KARAHAN, yönelme hâli ekinin korunduğu buña, muña, muna, buna, aña, ana, ona ve baña, beñe, bana, bene, saña, señe, sana, sene gibi olağan şekillerin, Türkçenin hemen her döneminde görülen bu şekillerdeki değişmelerin zamir ve yönelme hâli ekinin dışına çıkmadığını; dönem ve lehçelere göre “g”lerin bazen düştüğünü bazen de zamirlerin ünlü ve ünsüz yapılarının çekim sırasında değiştiğini söylemektedir.⁴⁷

Ünsüz harf ile biten kelimelere “+a/+e” şeklinde eklenir:

+a / +e : ‘ibâdete 2a-2, şerre 6b-4, hayra 6b-5, havzıma 44a-8, evlâdıma 58a-10, cehenneme 60b-13, olana 89a-10, yola 135a-8, oda 148a-8, hatâlarımıza 161a-7, kana 165a-1

Ünlü harf ile biten kelimelere eklenirken “y” yardımcı ünsüzünün araya girdiği görülmektedir:

+(y)a / +(y)e : üşütmeye 13b-2, t̃â`ifeye 22b-10, kendüye 22b-11, ma`nâya 31a-6, istisnâya 31a-9, enbiyâya 32b-3, virilmeye 39a-13, fuçaraya 40a-13, nesneye 41a-9, kırıncaya 42b-4, cümleye 50a-12, şuya 135a-8, gölgeye 135a-8

3. tekil ve çoğul şahıs eklerinden ve işaret zamirlerinden sonra eklendiğinde “n/ñ” ünsüzlerinin türediği görülmektedir:

+(n)a / +(n)e : kulağına 4b-4, va`dına 5a-12, üzerine 6a-7, meleklerine 50b-3, peygamberlerine 50b-5, İslâmına 53a-1, kullarına 55a-1, buña 97b-7

2.2.1.1.3.5. Bulunma hâli

Bu eki alan isimler, fiilin meydana geldiği yeri ve varlığın bulunduğu yeri gösterir. Fuat Bozkurt, bu hâlin bir yerde bulunmayı anlattığını, eklendiği adda kalma, içinde bulunma bildirdiğini söylemektedir.⁴⁸ Tez çalışmamızda bu ekin tonsuzlaşmadığı ve “+da/+de” şeklinde sürekli tonlu şekilleriyle eklendiği görülmektedir:

gicelerde 4b-7, ‘âlemde 5b-7, maķâmıda 10a-11, yirde 15a-4, hadîş-i şerîfde 15b-11,

⁴⁷ Leyla KARAHAN, “Türkçede Şahıs ve İşaret Zamirlerinin Yönelme Hâlindeki Genişlemeler”, Ahmet Yesevi Üniversitesi III. Uluslararası Türkoloji Kongresi, 18-20 Mayıs 2009, Türkistan, s.124-130

⁴⁸ Fuat BOZKURT, Türkiye Türkçesi (Dilbilgisi-Anlatım), Eğitim Yay., Ankara 2017 s. 116.

yılda 18b-12, āhıretde 24b-12, Mekkede 26b-12, şuda 28b-4, ağacda 31b-12, gicede 155a-7

Bu, işaret zamirinden ve 3. şahıs iyelik ekinden sonra n ünsüzü ile birlikte kullanılmaktadır.⁴⁹

Ṭūr Tağında 10a-4, umūrlarında 18a-1, öñlerinde 25a-1, ba' zısında 31a-5, haqqında 41a-7, imānında 55a-7, Qur'ān-ı ' Azīminde 58a-3, bunda 59b-3/151b-9/162a-2, qalbinde 72b-7, elinde 72b-9

2.2.1.1.3.6. Çıkma hâli

Eklendiği isimde, fiilin gösterdiği işin kendinden uzaklaştığını gösterme durumudur. Muharrem Ergin, çıkma hâlinin kelime gruplarında veya cümlede fiilin gösterdiği hareketin kendinden uzaklaştığını ifade etmek amacıyla isme geldiğini söylemektedir.⁵⁰ Metnimizde bulunma hâli gibi sürekli “+dan/+den” tonlu şekilleriyle kalınlık-incelik uyumuna uygun olarak eklenmektedir:

+dan / +den : hıyānetden 74a-1, elinden 75b-6, ihtiyācdan 76b-12, rızā' dan 82a-13, bunlardan 82b-4, şehvetden 83a-10, perdelikden 84a-10, kendüden 84b-7, zinādan 87b-13, mekāndan 99a-5

Bir kelimedede ise “+din” şekli bulunmaktadır. Rabia Aksu: “Köktürkçe döneminde görülen bulunma hâli eki “+da/+de” nin ayrılma hâlini de karşılama durumu daha sonraki dönemlerde seyrek görülmüştür. +DIn ekinin Uygur Türkçesinde kullanılmaya başlamasından itibaren ayrılma hâlini belirtmek için +DIn eki kullanılmıştır.”⁵¹ diyerek +DIn şeklinin Uygur Türkçesi döneminde kullanılmaya başlandığını ifade etmiştir.

+din : öñdin149a-11⁵²

Tıpkı bulunma hâlinde olduğu gibi işaret zamirlerinden ve 3. şahıs iyelik ekinden sonra “n” ünsüzü ile birlikte kullanılmaktadır:

⁴⁹ Şahıs zamirlerinden olan “an” Eski Türkçeden beri 3. teklik şahıs zamiridir ve “n” sesi kelimenin bünyesine bağlıdır. Bu, şu ve o zamirlerinin Eski Türkçedeki şekillerinde sonlarında bulunan “-l” ünsüzünün düşmesiyle “n” türemesi görülmektedir. Konuyla ilgili bkz. : Cahit BAŞDAŞ, “Türkçede Üçüncü Şahıs İyelik Eki ve Zamir N’si”, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Number 30, Winter 2014, s. 147-161.

⁵⁰ Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, Bayrak Yay., İstanbul 1993.

⁵¹ Rabia AKSU, “Eski Anadolu Türkçesi Metinlerinde Bulunma Hâli Ekinin Ayrılma İşlevinde Kullanılması Üzerine”, Turkish Studies Dergisi, volume 11, 2016, s.1-12.

⁵² Vecihe HATİBOĞLU, ekin +da bulunma hâli ekinin +ın vasıta hâl ekiyle birleşmesi sonucu oluştuğunu, ET’de +da ekinin ayrılma ifadesi taşımasının bunun bir kanıtı olduğunu ifade etmektedir. Ekin daha sonra (+dın/+tın) t sesinin dar ünlüleri açma ve genişletme etkisiyle “+tan/+dan” şekillerinin ortaya çıktığını ifade etmektedir. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. : Vecihe HATİBOĞLU, “Türkçede Eklerin Kökenleri”, Türk Dili XXIX.c. 268.s. Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1 Ocak 1974.

bundan sonra 76a-13, ellerinden 78a-7, umûrlarından 78b-6, kalbinden 82a-6, önünden 84b-1, şerrinden 87b-4, bundan 88a-2, şevâbindan 106b-7, dizinden 149b-6

Bir örnekte ise 3. şahıs iyelik ekinde sonra “n” ünsüzünün kullanılmadığı görülmektedir:

olanlarından 68a-2

2.2.1.1.3.7. Eşitlik hâli

Eklendiği kelimelere benzerlik, eşitlik, birliktelik gibi anlamlar katan bir ektir. Eşitlik eki anlam itibarınca “-a göre, gibi, kadar ve miktar” manalarına gelmektedir. Metnimizde ekin sadece tonlu şekillerine rastlanılmaktadır:

+ca / +ce : çokca 65a-2, başkaca 113a-8, tekrârca 117b-2, böylece 120b-7, gögsünce 123a-1, kuruca 126a-7, öylece 128b-9, bellüce 131a-3, tertîbce 136a-10, yenice 145b-5, taqdîrce 148a-7

3. şahıs iyelik eki almış kelimelere getirilen hâl eklerinden önce görülen “n” ünsüzü eşitlik hâlinde önce de görülmektedir:

muktezâsınca 60a-3, ‘adedince 128a-12, ardınca 136a-11, öñince 140a-13, bilesince 144b-7

2.2.1.1.3.8. Yön gösterme hâli

Kalıplaşmış sayılı örneklerde yön bildiren yer ve zaman adları yapan bir ektir. Zeynep Korkmaz, +karu, +kerü, +garu, +gerü yön gösterme ekinin +ka, +ke” yönelme hâli eki ile +ru, +rü yön gösterme hâli ekinin birleşmesiyle oluştuğunu ifade etmektedir.⁵³ Yön gösterme hâlini M. Erdem: “Bu eklerin daha Eski Türkçe dönerninden itibaren belli setteki kelimelerle kalıplaşmaya başladığı söylenebilir. Aynı dönemde söz konusu ekler farklı sözcük türlerine gelerek, tıpkı çekim eklerinde olduğu gibi, geldikleri kelimelerin farklı biçimlerini oluşturdukları görülür. Fakat bu özellik daha sonraki dönemlerde giderek zayıflamış, yön ekleri sadece belli setten oluşan kelimelere gelerek kalıplaşmıştır. Eklerin sadece belli setten kelimelere gelerek kalıplaşmaları onları sözlüklerde ayrı birer madde başı olarak değerlendirilmelerini gerektirmiştir.”⁵⁴ şeklinde ifade etmektedir.

⁵³ Zeynep KORKMAZ, “Türkçede Eklerin Kullanış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları”, TDK Yay., Ankara 1962.

⁵⁴ M. ERDEM, (2012). “Yön Ekleri: Çekim ve Türetim Özellikleri Bakımından Tarihsel Bir Değerlendirme”, Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu Bildirileri (s. 624-632). Çukurova Üniversitesi, Adana

Eski Türkçede bulunan “+ğaru/+gerü” eklerinin başındaki “ğ/g”lerin düşmesiyle ortaya çıkmış biçimi olan “+aru, +erü” şekilleri metnimizde kullanılmaktadır:

+aru / +erü : iç+erü 84a-11, yuğ+aru 126b-6, il+erü

+ra / +re : taş+ra 23a-13, 150b-6, şöñ+ra 151b-6, o+ra 148a-1, üz+re 151a-4

+ru / +rü : berü 23a-3, girü 24b-11

2.2.1.1.3.9. Vasıta hâli

İsmin belirttiği varlık ya da nesnenin fiildeki harekette aracı veya birlikte kullanıldığını gösteren durumdur. Saadet Çağatay, isme eklenen vasıta hâli ekinin vasıtasıyla, sebebiyle, dolayısıyla, için, ile, beraberlik manaları ifade ettiğini söylemektedir.⁵⁵

Metnimizde “ile”nin ekleşmemiş şekli fazlaca yer almaktadır:

ile : ‘adl ile 36a-6, kendü ile 36a-6, ‘azamet-i şân ile 39b-2, vârişler ile 40a-10, imân ile 42a-8, fazlı ile 46a-8, od ile 46a-12, ‘itibâr ile 52a-1, şer‘ ile 101b-2, kıyâs ile 104b-2

3. şahıs iyelik eklerinden ve ünlü ile biten kelimerden sonra geldiğinde araya “y” ünsüzü gelmektedir:

+(y)la / +(y)le : mübalağayla 2b-11, göziyle 24a-11, fazlıyla 42b-2, i‘tibâriyla 42b-6, taşdıkiyle 48a-12, dilemesiyle 48b-11, yazmasıyla 49a-3, sevmesiyledür 49a-4, lafzıyla 53b-2, sebebiyle 72b-3, tağlayla 136b-1

Ünsüz harf ile biten kelimelere eklenirken günümüzden farklı olarak ünlü düz ünlüsünü düşürmeden eklendiği görülmektedir:

+ıla / +ile : kulağıla 4b-10, unutmağıla 70a-12, itmegile 79b-1, olmağıla 90b-5, oğumağıla 128a-4, ayrılmağıla 135a-12, yatmağıla 135a-12, şavtıla 152b-9, ‘avretile 154a-1, ifsädile 157a-2, âyetile 157b-13, fâhişile 158a-9

Faruk K. Timurtaş, “Bağlama edatı “ile”nin “+la/+le” şekilleriyle vasıta ve beraberlik eki olarak kullanışlarında bugünküne göre farklı bir durumun olmadığını söylemektedir.⁵⁶ Tez çalışmamızda bir yerde “ile” edatının ekleşmesiyle ortaya çıkan “+la,

⁵⁵ Saadet ÇAĞATAY, Uyurca ve Eski Osmanlıcada İnsturumental, Ankara Üni. DTCF Dergisi I/3, Ankara 1943

⁵⁶ Faruk K. TİMURTAŞ, Küçük Eski Anadolu Türkçesi Grameri, s. 354-355

+le” vasıta hâli ekinin kullanımına rastlanılmaktadır:

+la / +le : uyanıkla 152a-6

“Eski Türkçede vasıta hali eki ‘+n’ dir. Ünsüz seslerle biten kelime ses uyumuna göre ‘+ın,+in’ yuvarlak ünlülü kelimelerden sonra ‘+un,+ün’ olarak kullanılmaktadır.”⁵⁷ Son çekim edatı “ile / bile” edatlarının “n” vasıta hâli ekiyle kuvvetlendirilmiş şekilleri ve “degi” edatının “n” vasıta hâli ile çekimlenmiş şekline çalışmamızda rastlanılmaktadır:

+n : bilen 85b-9, ilen 119a-8, degin 167a-9

Birol İpek, Eski Anadolu Türkçesinde vasıta halinin +n, +layın, +leyin ekleriyle yapıldığını söylemektedir.⁵⁸ Metnimizde +layın, +leyin ekinin kullanımına rastlanılmaktadır. Bu ek eklendiği kelimeye benzerlik ilgisi katarak “gibi” anlamı katmaktadır:

bizcileyin 4b-10,düşecekleyin 138a-10,işitdükleyin 138b-5, bozulacaklayın 156b-3

Olumsuzluk eki “sİz” dan sonra “+In” şeklinde “n” vasıta hâlinin kullanıldığı örnekler vardır:

itmezsizin 55b-8, olmazsizin 69a-4, olmaqsizin 51a-3, itmeksizin 85a-10, kayırmaqsizin 102b-1/2, itmezsizin 55b-8, olmazsizin 69a-4

Alıntı kelimelere eklenen “+en” eki vasıta hâli görevinde kullanılmaktadır:

icmâlen 3a-13, istiqlâlen 11a-6, iştirâken 11a-7, aşlen 19b-2, tefşilen 52b-5

2.2.1.1.5. İsimden isim yapım ekleri

İsim kök veya gövdelerine eklenerek yeni isim gövdesi oluşturan eklerdir. Tarîkat-ı Muhammediyye Tercümesinde kullanılan isimden isim yapım ekleri şunlardır:

+aru / +erü : Eski Türkçede ek başı “g” sesinin düşmesiyle meydana gelen yön gösterme eki isimlere gelerek kalıcı yer zarfları yapar:

içerü 84a-11, yukaru 126b-6, ilerü 150b-6

+cağ / +cek : İsimlere gelerek küçültme, sevgi, acıma bildiren kelimeler türetir:

büyücek 131a-3

⁵⁷ A. Von GABAİN, “Eski Türkçenin Grameri”, (Cev. : Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara 1988

⁵⁸ Birol İPEK, “Türk Dilinde Vasıta Hâli”,Türkiyat Araştırmaları Dergisi,Selçuk ÜniversitesiTürkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Konya 2008, Sayı 23, s. 63-97

+ca /+ce /+ça /+çe: Metnimizde eşitlik eki olarak kullanımına çokça rastlanılmaktadır. Yapım eki olarak kullanımı sınırlı sayıdadır. Eşitlik ekinden farklı olarak tonsuz şekilleri de evcuttur:

niçe 8a-1, aqçe 108a-4

+cı / +ci : İsimlere gelerek meslek isimleri türeten bu ekin sadece düz şekilleri kullanılarak düzlük-yuvarlaklık uyumu dışında kullanılmıştır. Tonsuz şekline metnimizde rastlanılmamıştır:

sünnetci 83b-4, yağmacı 86a-11, yağcılık 108b-7, riyâcılar 109a-4

+cıq / +cık / +cuq / +cük : Küçültme eki olarak kullanılmaktadır:

siñecik 6b-12, hayvâncıklar 23b-6, oğlancuq 63a-4, hâcetcüklerin 108a-2, oğlancıklara 115a-11, kimsecikler 120b-10, qabarcıq 137b-11, qarıcıqda 140a-11

+cuğaz / +cügez : Küçültme eki olarak kullanılmaktadır:

qalbcügezlerini 74a-6, qalbcügezlerini 74b-6, dostcuğazlara 124b-5

+daş / +deş⁵⁹ : Nadir İlhan, Türkçede Ek+Kök / Kök+Ek Kaynaşmasıyla Ortaya Çıkan Ekler isimli makalesinde bu ekleri şöyle ifade etmektedir: “Bugün kardeş, yoldaş, ülküdaş, sırdaş, işteş, meslektaş, yurttaş, arkadaş, ırktaş, dindaş vb. pek çok isimde birliktelik ifadesiyle kullanılan bu kelime -yaygın olmamakla birlikte- başka isimlerle de kullanılabilme özelliğine sahiptir. Bu kelimeler içinde kardeş kelimesinin karında eş seklinden ekleşerek ortaya çıkan karındaş şekli, Türkçenin eski dönemlerinden beri kullanılagelmektedir.”⁶⁰

qarındaşlarıñ 73b-10, qarındaşı 82a-12, qarındaşıñız 127b-7

+ıl / +il : İşlek olmayan bir ektir. Metnimizde birkaç yerde geçmektedir:

ağıllanduqda 4a-2, yişil 31b-12, kıızıl 42b-5

+kek : işlek olmayan bir ektir. Metnimizde sadece bir kelimedede görülmektedir:

irkek 32a-12

+layım / +leyin⁶¹ : Zarf olarak kullanılan kelimeler türetir. Metnimizde “gibi”

⁵⁹ Bu ekin işlevini “Paylaşılan anlamı veren isimler türetir.” sözleriyle açıklayan Sir Gerard Clauson, ekin yapısı için “Bulunma hali ekiyle eş kelimesinin kaynaşmasıyla oluşmuş bir ek olduğu kabul edilebilir.” görüşündedir. Ayrıntılı bilgi için bk. : Sir Gerard Clauson, “Türkçede Sekizinci Yüzyıldan Önce Kullanılan Ekler”, (çev.: Uluhan Özalan, Dil Araştırmaları Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1 Güz 2007, s. 191.

⁶⁰ Nadir İLHAN, “Türkçede Ek+Kök / Kök+Ek Kaynaşmasıyla Ortaya Çıkan Ekler.” Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic 4/8 (2009): 1535-1557.

⁶¹ Ek yığılması hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Zeynep KORKMAZ, Türkçede Ek Yığılması Olaylarının Meydana Gelişi Üzerine, TDAY-Belleten, Ankara 1960, s. 176

edatının işleviyle kullanılmaktadır. Nadir İlhan, Türkçede Ek+Kök/Kök+Ek Kaynaşmasıyla Ortaya Çıkan Ekler, isimli makalesinde ekin oluşumuyla ilgili görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir: “Bu ek, muhtemelen kelime olabileceğini düşündüğüm Eski Türkçedeki layu kelimesi üzerine vasıta hali eki “+n” nin getirilmesiyle oluşan şeklin zamanla kaynaşmasıyla ortaya çıkmış olmalıdır.”

bizcileyin 4b-10, düşecekleyin 138a-10, işitdükleyin 138b-5, bozulacaklayın 156b-3

+lı / +li / +lu / +lü : Daha çok sıfat olarak kullanılan isimler türeten işlek bir ekdir.

Metnimizde hem düz hem de yuvarlak şekilli olarak kullanılmaktadır:

canlı 17b-11, adlı 27a-6, kanlı 35a-5, hayırlı 35a-8, rāyihālī 35b-12, semerlü 46a-11, zararlı 59a-4, kıymetlü 61a-10, şübheli 61b-3, gizlü 63b-13, evli 84a-3, kesiblü 118b-12

+lık / +lık / +lük / +luğ / +lig / +lıg / +lüg / +luğ : Türkçede isimden isim türeten eklerin en işleğidir. Metnimizde ünlü uyumlarına uyarak hem düz hem yuvarlak şekilli olarak kullanılmaktadır:

varlığa 10b-13, çoğluğu 12b-9, çimenlik 13a-8, irkeklik 14b-9, dişilik 14b-9, tañrılığ 33b-7, hırsızlık 53b-8, düşmānlık 70b-5, yokluğu 75a-12, artıklığı 82b-4, beynamāzlık 98b-9, edebsizlik 99a-8, derinliği 122b-12, eyülügimi 131b-2

+mış / +miş : Sir Gerard Clauson, “Türkçede Sekizinci Yüzyıldan Önce Kullanılan Ekler” isimli eserinde, bu ekin sadece altmış ve yetmiş örneklerinde görüldüğünü ve sayılara “on” anlamı katan eski bir ek olduğunu söylemektedir.⁶² Metnimizde iki örneği de yer almaktadır:

yitmiş (<yedi+miş) 27a-2, altmış (altı+miş) 170b-3

+(i)nci / +(u)ncı +(u)ncu / +(i)nci / +(ü)nci / +(ü)ncü : Sıra ve derece bildiren isimler türetir.⁶³ Barındırdığı ünlü harflerin kullanımında herhangi bir kurala bağlı kalınmamıştır:

yidinci 9b-4, dördüncü 18b-9, bişinci 83b-2, sekizinci 83b-5, üçüncüsü 86b-8, onuncu 121b-1, üçüncü 134a-7, dördüncüsü 154b-1, toközuncü 164a-13

+ra / +re : Yön ve zaman bildiren zarflar türetir. Yön gösterme ekin olan bu ek eklendiği kelimelere kalıplaşarak kullanılmaktadır. Kalınlık-incelik uyumuna uymaktadır:

taşra 23a-13, şöñra 151b-6, ora 148a-1, üzre 151a-4

⁶² S. Gerard CLAUSON, “Türkçede Sekizinci Yüzyıldan Önce Kullanılan Ekler” (çevirin: Uluhan Özalan), Dil Araştırmaları Dergisi, cilt: 1 sayı: 1, Güz 2017, s. 185-196

⁶³ Tuncer GÜLENSOY, Türkçe El Kitabı, Akçağ Yay., Ankara 2010, s. 525

+sız / +süz / +suz / +süz : İsimlere gelerek olumsuz sıfat olarak kullanılan kelimeler türetmektedir. Metnimizde dört şekilli olarak kullanılmaktadır:

ışsız 18a-4, niteliksiz 25a-2, keyfiyetsiz 25a-2, tevağkufsuz 29a-11, şusuz 38b-9, vāsıtasız 39b-2, ‘özürsüz 54a-3, sebepsiz 54b-3, marazsuz 165a-1

+(ş)er : Üleştirme sayı isimleri türetir. Metnimizde kalın ünlü şekillerine rastlanılmamaktadır:

ikişer 14a-10, üçer 14a-10, dörder 14a-10, ellişer 122b-5, yigirmişer 122b-11, yidişer 163b-11

2.2.1.1.6. Fiilden isim yapım ekleri

Fiil köklerine veya gövdelerine eklenerek yeni isim gövdesi oluşturan eklerdir. Tez çalışmamızda kullanılan fiilden isim yapım ekleri şunlardır:

2.2.1.1.6.1. Fiilimsiler (Eylemsiler)

2.2.1.1.6.1.1. İsim-fiil ekleri

Fiil kök veya gövdelerine getirilerek cümle içerisinde isim görevinde kullanılan sözcükler türeten eklerdir. Tez çalışmamızda isim-fiil eki olarak kullanılan ekler şunlardır:

-ış / -iş : Zeynep Korkmaz bu ekleri: “Bu ek yapısı bakımından ek fiildir. Tek ve çok heceli fiil kök ve gövdelerinden fiilin esas anlamını değiştirmeden, yapılan işin tarzını bildiren geçici kılış adları türetir.”⁶⁴ şeklinde ifade etmektedir.

karış (<kar- “eklemek” + ış) 35b-1

Bir örnekte ise “niyet, sayı” anlamında kalıplaşmış olarak kullanılmıştır:

şagışını (<şağ- “saymak” + ış) 22b-1

-ma / -me : Fiillere gelerek onlardan iş isimleri türetir:

girmege 2a-6, virmege 2a-13, bilmesi 4a-7, işitmesi 4b-1, dilemesi 5a-2, dirilmesine 17a-8, oğumadan 68b-10, kırtulmada 108b-3, dönmeden 149b-5, giçmede 150b-9

-mağ / -mek / -mağ / -meg : Fiillere gelerek hareket isimleri yapan işlek bir ektir. Ünlü ile başlayan bir ek aldığında son ünsüzü tonlulaşarak “-ğ/-g” ye dönüşmektedir:

olmağ 2b-5, unutmağdan 4a-6, gelmek 6a-3, olmamağ 7a-4, olmağını 7a-8,

⁶⁴ Zeynep KORKMAZ, Gramer Terimleri Sözlüğü, TDK Yay., Ankara 1992, s. 169

yaratmağa 8b-8, ağıtmağa 9a-12, acıkmağı 13b-11, üfürmek 17a-11, kıılmağa 41a-4, yüklemek 41a-6, yürütmege 43a-11, kocamağ 45a-2, qarımak 45a-2, itmek 48b-1, içmegi 53b-8, tıtmağ 61a-8, oturmağ 61b-12, yürümek 61b-12, yatmağ 61b-12, yazmağa 65a-2, istemek 69b-11, incinmek 72a-10, itmegile 79b-1, söylemegile 90b-1, kıırmağ 93a-11, kıomağ 145b-1

2.2.1.1.6.1.2. Sıfat-fiil ekleri

Fiil kök veya gövdelerine getirilerek cümle içerisinde sıfat görevinde kullanılan kelimeler türeten eklerdir. Tarikat-ı Muhammediyye Tercümesinde sıfat-fiil eki olarak kullanılan ekler şunlardır:

-acağ / -ecek : Gelecek zaman sıfat-fiil eklerini alan kelimeler isimlerin önüne gelerek niteleme sıfatı görevinde kullanılırlar. Ünlü ile başlayan bir ek aldığıında son ünsüzü tonlulaşarak “-ğ/-g” ye dönüşmektedir:

gelecegi 3b-5, içecek şu 23a-8, olunacağ nesne 45a-13, olacağı 47b-4, kırtulacağ kadar nesne 76b-12, olacağ kadar ‘ilim 103b-9, olacağıın 109b-4, yiyecek nesne 134b-12, yiyecegi 135a-1, işidecek kadar gülmek 152a-10

-an / -en : Geçişli ve geçişsiz fiillerden sıfat ve bir işi gösteren isimler türeten çok işlek bir sıfat-fiil ekidir:

olan Allāhu Te‘ālādur 2b-9, olanlara 6b-10, yaradan Allāhu Te‘ālā 11a-4, itmeyen kişiden 28b-7, toğan andan 36b-4, bağan (kişi) 82b-3, yuyan kimse 123b-12, oğıyan (kişi) 127b-12, yunan yiri 136b-4, iden nesnelere 139a-11, kıalduran kişi 149b-5

-r / -ır / -ir / -ar / -er / -ur / -ür : Eklendiğı fiilin gösterdiği işi her zaman üzerinde bulunduran sıfatlar türetir:

yürür at 43b-4, eser yil 43b-4

-duğ / -dük : Geçmiş zaman işlevinde sıfatlar türeten işlek bir ektir. Ünlü ile başlayan bir ek üzerine geldiğinde sonundaki ünsüz sedalılaşarak “ğ/g” ye dönüşür:

bilmediğı nesne 3a-8/9, olduğı haysiyyetden 3a-13/3b-1, söylediğini 3b-6, dilediğini 5a-3, itmedük nesne 5b-9, eylediğı nesne 6a-6, açduğunu 11b-6, yumduğunu 11b-6, toğıduğı vakti ve yaşlarını 27b-4, idügin 51a-10, bitdügi yire 135b-2, olmaduğ düşük 169b-2/3

-maz / -mez : Geniş zaman eklerinin olumsuz şeklidir. Eklendiğı fiile süreklilik ve olumsuzluk anlamı katar. Eki alan kelimeler isimlerin önüne gelerek sıfat olarak kullanılır:

ölmez halkıñ tedbiri ve hıfzına 2b-10/11, yaramaz şüretde 41a-12

-mış / -miş : Bitmiş işleri gösteren bir sıfat-fiil ekidir. Metnimizde üç kelimedede kullanılmıştır:

geçmiş zemânda 14b-4, kalmış zekâtlerin ve oruçların 103b-1, ısınmış şu 137a-4/5

2.2.1.1.6.1.3. Zarf-fiil ekleri

Fiil kök veya gövdelerine getirilerek cümle içerisinde geçici zarf görevinde kullanılan kelimeler türeten eklerdir. Tarikat-ı Muhammediyye Tercümesinde zar-fiil eki olarak kullanılan ekler şunlardır:

-arağ / -erek : Fiillerin hangi durumda yapıldığı gösteren zarflar türetir. Zeynep Korkmaz bu ekleri ‘-A’ zarf fiil ekinin ‘-rAk’ karşılaştırma ekiyle genişletilmesinden oluşmuş çok işlek bir zarf fiil eki olarak ifade etmektedir.⁶⁵ Metnimizde az sayıda kullanılmıştır:

sürinerek 18a-11, iderek 165b-8

Bir örnekte ise ekin ilk ünlüsünün dar şekli kullanılmıştır:

iderek 130b-4

-ken : Eklendiği fiile durum ya da zaman anlamı katar. “i-” ek fiilinin zarf şeklidir. Bazen “i” ünlüsünü koruduğu bazen de düşürdüğü görülmektedir. Araya “y” ünsüzünün girdiği örnekler metnimizde görülmemektedir. Ekin ünlüsü her zaman ince olmasından dolayı ünlü uyumunu bozmaktadır:

ağarken 9a-12, iderken 54a-6, alırken 136a-5, toğarken 142a-11, añarken 143a-6, inerken 149b-6, tırurken 151a-4

-alı / eli : Fiillere gelerek belli bir zamandan beri anlamı veren zarf-fiiller türetir. Ek Eski Türkçede bulunan “-ğalı/ geli ” eklerindeki ek başı “ğ/g” lerin düşmesiyle oluşmuştur:

kesileli 169a-13, kesilelden 169b-5

-duğca / -dükce : Eklendiği fiillere “... -dığı sürece /... -dığı zaman” anlamları katmaktadır. Ekin ilk ünlüsünün sedasız şekilleri yoktur. Ek “-dUk” sıfat fiil ekinin“+çA” ekiyle kaynaşmasıyla oluşmuştur:

olduğca 1b-11, itmedükce 2b-1, saçmaduğca 6a-13, incindükde 72a-13, umduğca

⁶⁵ Zeynep KORKMAZ, Gramer Terimleri Sözlüğü, TDK Yay., Ankara 1992, s. 147

76a-6, silmedükce 134b-2, oğumadukça 156a-12

İki yerde eşitlik ekinin ünsüzünün tonsuz şekli görülmektedir:

oldu(ğç)a 108a-3 / 162a-12

-duğda / -dükde : Eklendiği fiillere “... -dığında” anlamı katan ve zaman bildiren zarf- fiil ekidir. Ek “-dUk” sıfat-fiil ekinin “+dA” bulunma hâli ekiyle kaynaşmasından oluşmuştur:

üfürüldükde 17b-4, varduğda 32a-11, olduğda 58b-11, kalkduğda 62b-9, geçdükde 67a-4, didükde 77b-9, işledükde 100a-7, oğdukda 105a-7,

Ekin bünyesinde bulunan yuvarlak ünlünün düzleştiği görülmektedir:

dinüldükde 88b-8, didikde 93b-11, yidikde 97a-1, kalkdığda 139b-7, kesildikde 168b-9

-duğlayın / -dükleyin : Bu yapı metnimizde “... -acak gibi/-dığı gibi” anlamında zarf- fiil olarak kullanılmıştır:

işitdükleyin 138b-5

-duğundan / -diginden / -duğundan / -dügünden : Eylemlerin zamanını bildiren zarflar türetir. Ekin bünyesinde bulunan iyelik ekinin bazen düz bazen de yuvarlak olarak kullanıldığı görülmektedir. Ek “-dUk” sıfat-fiil, “+U” iyelik, zamir “+n” ve “+ dAn” çıkma hâli eklerinin kaynaşmasından oluşmuştur:

işledüğünden 7b-6, ayırduğından 29b-10, korğduğundan 41b-8, itdüğinden 50a-12, virdüğünden 55b-13, olduğundan 70b-1, olduğundan 90b-3, kayırmadığından 108b-7, ağardığından 141b-6, oğuduğından 150a-4, ağardığından 167b-6

-ıcağ / -icek : Eklendiği kelimelere “... -ınca / ... -ince” anlamları katmaktadır:

göricek 13a-10, koyıcağ 23a-11, olıcağ 33a-9, idicek 93b-13, giricek 115b-4, olıcağ 121b-13 / 166b-3

-ınca / -ince : Zaman bildiren bir zarf fiil ekidir. Eklendiği olumlu fiillere “... -ıncaya kadar” olumsuz fiillere ise “... –mayana kadar” anlamları katar:

dilemeyince 6b-13, olınca 16a-3, varınca 33b-5, gelince 51b-13, çekmeyince 85a-8, getürmeyince 101a-7, varınca 126b-3, inince 167b-13

-madan / -meden : Eklendiği fiillere “... –maksızın” anlamı katan bir zarf fiil ekidir. Olumsuzluk eki “-ma” ile ayrılma hâli ekinin kaynaşmasından oluşmuştur:

olmadan 6a-9, dilemeden 7a-3, işlemeden 8a-3, getürmeden 25b-9, helâllaşmadan

39b-12, girmeden 43b-8, gizlemeden 64a-4, k rkmadan 72a-8, Şanmadan 73b-1, yapışmadan 84b-8, sögmeden 89a-7, itmeden 108b-3, olunmadan 164a-7

Tez alıŐmamızda bir örnekte ekin ikinci ünlüsünün dar olarak kullanıldığı g r lmektedir:

gelmedin 39b-12

-maŐsızın / -meksizin : Durum bildiren zarflar türeten bir zarf-fiil ekidir. Ek “-mAk” isim fiil, “+sIz” yokluk ve “+In” vasıta h li eklerinin kaynaşmasıyla oluşmuştur:

olmaŐsızın 51a-3, itmeksizin 85a-10, kayırmaŐsızın 102b-1/2

-mazsızın / -mezsizin : “-maŐsızın/-meksizin” ekiyle aynı görevde kullanıŐmıŐtır. Ek “-mAZ” geniş zaman olumsuz, “+sIz” yokluk ve “+In” vasıta h li eklerinin kaynaşmasıyla oluşmuştur:

itmezsizin 55b-8, olmazsızın 69a-4

-u / -  : Durum bildiren zarf fiil ekidir. Metnimizde “-a/-e” Şekilleri yoktur:

imekleyü 43b-5, deyü 44a-11,  ablayu 143b-1

-ip / -ip -up / - p : Fiilin durumunu gösteren zarflar türeten zarf-fiil ekidir. Zeynep Korkmaz, bu ekler fiilin gösterdiği işten hemen önce veya aynı zamanda yapıldığını gösteren zarf-fiiller türetir demektedir.⁶⁶

yanup 12b-10,  urup 12b-12, olmayup 18a-2,  aŐup 23a-12, varup 23b-11, bil p 28a-13, bulamayup 34b-13, dey p 35a-4, bil p 49b-9, yaradup 49b-13, yaradıp 50a-1, oŐuyup 57b-9, anup 77a-9, yiy p 111b-2,  arılıp 117a-13, idip 120a-1, varup 128a-8, yid rip 133a-1, unudup 133a-3,  ıŐarup 146b-11, sev p 161b-5

Metnimizin iml  özelliklerinden dolayı ekin sedalı Şekilleriyle kullanıldığı da g r lmektedir:

id b 54b-9, inanub 61a-2, varub 61a-13,  gren b 64a-2, virüb 71a-1, idinüb 73b-8,  el llaŐub 88a-12, deyüb 106b-13

2.2.1.1.6.4. Diğer fiilden isim yapım ekleri

-cık : Eklendiği fiile küçültme anlamı katar. Metnimizde tek  rneği vardır:

 abarcık 137b-11

-Đu / -g  / -Şu / -k  : Ekin  nl s  her zaman yuvarlaktır. Metnimizde iki  rneği

⁶⁶ Zeynep KORKMAZ, Gramer Terimleri Sözlüğü, TDK Yay., Ankara 1992, s. 156

vardır:

uyku 45a-8, sevgü 99b-10

-ıcı / -ici : Ünlüleri düzdür. Metnimizde çok sayıda kullanılmıştır:

olıcudur 2b-6, işidicidir 4b-2, görücidür 4b-7, yaradıcı 11a-5, ıçıcı 11b-8, kırkudıcı 19b-13, kırıcı 73b-4, okuyıcı 105a-6, idiciyüz 126b-9, umıcı 161b-11, yarlıgıcı 164b-9

-ım / -um : İşlek olmayan bir ektir. Metnimizde iki örneği vardır:

kuyumcılar⁶⁷ 162b-2, yarım 104b-13

-ın / un : İşlek olmayan bir ektir. Metnimizde iki örneği vardır:

şatın 85a-7, şatun 107b-13

-ış / -iş / -uş / -üş : İsim fiil olarak kullanılan ekten farklı olarak bir işin sonucu ve ürünü olan kalıcı isimler türetir:

dögüş 102b-4, yañlış 156b-4

-k / -ık / -ik / -ak / uk / ük / -ığ : Fiillere gelerek kalıcı isimler ve sıfatlar yapar. Metnimizde fazlaca kullanılmıştır. Ekin ünlüsü düz ve yuvarlaktır. “ uyanak ” kelimesinde ise ekin ünlüsü genişlemiştir:

şovuğ 12b-2, döşek 95b-11, yumaşak 123a-8, uyanak 23b-9, uyanıklık 24a-4, bölük 40a-2, büyük 43b-10, tükürük 45a-9, artık 82b-4, yarığ 84a-10, açık 148b-9, çerük 162b-2, bulanuk 166b-7

-m : İşlek olmayan bir ektir. Metnimizde bir örneği vardır:

ölüm 47a-6 / 98b-3

-ma / -me : İsim fiil eki olan bu ek kalıcı isimler de yapmaktadır:

işitme 4b-1

-mur / -mür : İşlek olmayan bir ektir. Ekin ünlüsü Eski Türkçede düzken dudak ünsüzünün etkisiyle yuvarlaklaşmıştır:

yağmur 4a-3 / 35b-7

-u / -ü : Metnimizde bir kelimedede iki yerde kullanılmıştır. Eski Türkçedeki “-ığ/-ig” ekinin devamıdır:

kırku 62b-12, kırku 107b-12, ölü 129b-11, yapu 130b-10, şağı 131b-2

Tez çalışmamızda, bir örnekte ek dar-düz şekliyle kullanılmıştır:

⁶⁷ Türkçe kuyum kelimesi kuy- “dökmek” kökünden –um ekiyle türetilmiştir. Konuyla ilgili bkz. : Hasan EREN, Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü, Bizim Büro Basım evi, Ankara 1999, s. 271

öli 8b-9

2.2.1.2. Zamir (Adıl)

Cümlede isimlerin yerine kullanılabilen ve isimlerin yerine getirdiği fonksiyonları yerine getirebilen kelimelerdir. Muharrem Ergin, zamirleri nesnelere dildeki gerçek karşılıkları olmayan, fakat gerekince onları ifade edebilen kelimeler olarak kabul etmektedir.⁶⁸

2.2.1.2.1. Şahıs zamirleri

Kişi isimlerinin yerine kullanılabilen sözcüklerdir. Hatice Şahin, teklik ve çokluk şekilleri dahil altı kişi zamiri bulunduğunu söylemektedir.⁶⁹

1. tekil şahıs zamiri : ben

1. tekil şahıs zamirinin ek almış ve yalın şekilleri aşağıdaki gibidir:

benüm 22a-9, benden 27a-12, beni 27a-13, benim 30b-3, ben 59a-5, bende 69b-10, ben 160b-5

Yönelme hâli eki aldığı anda kalıplaşmış olarak “baña” şeklinde kullanılmaktadır:

baña 70a-4 < (ben+e)

2. tekil şahıs zamiri : sen

2. tekil şahıs zamirinin ek almış ve yalın şekilleri aşağıdaki gibidir:

seni 9a-10, seniñ 13a-3, sen 44a-9, senden 44a-9, sende 76a-7, seniñçün 76a-7, sensiz 94a-13, sensin 161a-4

Yönelme hâli eki aldığı anda tıpkı 1. tekil şahıs zamiri gibi kalıplaşmış olarak “saña” şeklinde kullanılmaktadır:

saña 38a-1 < (sen+e)

3. tekil şahıs zamiri : an+ /ol / o

Eski Türkçe, Eski Anadolu Türkçesi ve tarihî Türk lehçelerinde 3. tekil şahıs zamiri eksiz durumlarda “ol” ekli durumlarda “an”dır. Metnimizde “o” şekli de kullanılmaktadır:

anuñ 7a-1, oldur 11a-11, anıñ 21a-12, o 27b-7, aña 42a-10, anı 48b-12, anlar 51a-1, olda 98b-12, ol 130a-10

⁶⁸ Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, Bayrak Yay., İstanbul 2011, s. 263

⁶⁹ Hatice ŞAHİN, Eski Anadolu Türkçesi, Akçağ Yay., Ankara 2009, s. 58

1. çoğul şahıs zamiri : biz

1. çoğul şahıs zamirinin ek almış şekilleri ve yalın şekli aşağıdaki gibidir:
bizcileyin 4b-10, bizüm 10a-5, bize 74b-6, biz 92b-10, bizi 111a-10, bizim 123a-5,
bizlerden 123a-12, bizden 127a-3

2. çoğul şahıs zamiri : siz

Metnimizde ek almış şekilleri ve yalın şekli aşağıdaki gibi kullanılmaktadır:
sizleri 11a-13, sizleriñ 15b-2, sizler 18b-1, sizin 22a-3, siz 22a-3, siziñ 28a-7,
sizlerden 30b-4, size 35a-9

3. çoğul şahıs zamiri : anlar

Metnimizde, 3. çoğul zamirinin “anlar” şekli kullanılmaktadır. Ek almış şekilleri ve yalın şekli aşağıdaki gibidir:

anları 8a-12, anlara 10b-3, anlarda 14b-9, anlardan 15a-3, anlara 68b-5, anlara
107b-12, anlar 115a-5, anlarıñ 124b-13, anları 162b-8

2.2.1.2.2. Dönüştürülük zamirleri

Yüklemde belirtilen eylemi gerçekleştiren ve aynı zamanda bu eylemden etkilenen yani yapılan işin kendine döndüğünü belirten zamirlerdir. Bu zamirlere pekiştirilmiş kişi zamiri denilebilir. Eski Anadolu Türkçesinde dönüştürülük zamiri olarak kendü, kendüzi(n) ve öz kelimelerinin kullanıldığını söyleyen Hatice Şahin, bu kelimelerin iyelik ve durum eklerini kullanabildiklerini ifade etmektedir.⁷⁰

kendi / kendü : İkinci ünlüsünün hem dar-yuvarlak hem de dar-düz şekilleri metnimizde kullanılmaktadır:

kendi 41a-8, kendüye 52a-2, kendüden 52b-13, kendü 63b-12, kendüler 64a-1,
kendiler 65a-5, kendüyi 70a-1, kendileri 88b-10, kendiniñ 121a-10, kendüyle 147a-3

öz : Öz kelimesi, ‘benlik, kendi’ anlamında Eski Türkçede ve Eski Anadolu Türkçesinde kendü/kendü ile beraber dönüştürülük zamiri olarak kullanılmıştır.⁷¹ Tez çalışmamızda “öz” kelimesi dönüştürülük zamiri olarak sadece bir kez kullanılmıştır:

özine 72b-9

⁷⁰ Hatice ŞAHİN, Eski Anadolu Türkçesi, Akçağ Yay., Ankara 2009, s. 59

⁷¹ “Orhun Âbideleri, Bilge Kağan Anıtı D14 : kagan uçdukda özüm sekiz yaşda kaltım.” Konuyla ilgili bkz. : Muharrem ERGİN, Orhun Abideleri, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2010, s. 38

2.2.1.2.3. İşaret zamirleri

Varlıkları işaret yoluna ifade eden zamirlerdir. Eski Türkçe döneminden beri kullanılan bu zamirlerin görevlerini Muharrem Ergin şöyle belirtmektedir: “İşaret etmek, göstermek suretiyle nesnelere karşılıyan kelimelerdir. İşaret zamirleri nesnelere bir yer içinde gösterir, onları yerlerine göre işaret ederler.”⁷²

bu / şu / ol / bunlar / şunlar/ anlar : Nesnelere isimlerini kullanmaksızın yer, zaman ve düşünce içerisinde işaret yoluyla bildiren kelimelerdir. Metnimizde ekli ve yalın şekilde kullanımları aşağıdaki gibidir:

ol 30a-3, oldur 49b-13, bunuñ 66a-5, aña⁷³ 70a-12, bunlara 74a-8, bunlar 78a-6, bunlardur 81a-8, budur 81b-6, bu 87a-6, bundan 88a-2, şunu 121a-4, bu 123a-1, buña 132b-2

2.2.1.2.4. Belirsizlik zamirleri

Karşılıdığı kişiyi ve nesneyi belirsizlik yoluyla ifade eden kelimelerdir. Metnimizde kullanılan belirsizlik zamirleri şunlardır:

ba'zılar : elli biş yıldur ba'zılar altmış yıldur didiler 170b-3

ba'zısı : itmez didi kelâmınıñ ba'zısı ba'zısından ayırmada hüküm 156b-12

birbiri : Münker ve Nekir birbiriniñ eline yapışup biz ne işleyelim hücceti 130b-7

biri : iki şınıfdurlar biri gâyetde küçük olur 34b-6

biribiri : ba'zı huşuşda biri birine muhâlif iderler 66a-10

birisi : böyledür ve eger vâlideyni ya birisi nafaqaya ya hizmete 86a-3

birü : yire depmeden ve birüniñ ya'nî bir garınıñ kalçasın 86a-13

cümle : Rukiye ve Zeyneb ve Ümmü Gülşüm rağı cümlesi Hadice 27a-4

fulân : yâhūd ben emr olunsam fulân ile cennete girmege girmez 94b-1

her biri : oldur bundan evvel gelen peygamberler her biri 22b-9

her kanķı : vâcibdür ol imâmlardan her kanķısına tâbi' 66b-2

her kim : itmek gibidür ve her kimden olursa 79a-13

her ne : mükrem oldukları hâlde ve her ne işler 15b-4

⁷² ERGİN, Muharrem, Türk Dil Bilgisi, Bayrak Yay., İstanbul 2011, s. 273

⁷³ Konuyla ilgili bkz.: Leyla KARAHAN, Türkçede Şahıs ve İşaret Zamirlerinin Yönelme Halindeki Genişlemeler, Türkistan 2009, s.2

her ne kim : her ne kim haber vermişdir kıyâmet ' alâmetlerinden 33b-3

herkes : dehşetlerinde herkes yanında olanı irkek 38b-12

hiçbiri : Allāhu Te'ālānıñ zātına maḥlūkâtdan hiçbiri 26a-10

ikisi : gelmez bu ikisi enbiyāya maḥşūşdur ğayrılara 18b-6

kimi: kimi gökde sākinlerdür kimi dā'im kıyāmda 15a-5

kimse : aña kimse niçün işlersin deyü sü'âl itmez 50a-11

kimesne⁷⁴ : üzerine kıomazdan evvel andan şoñra bir şālîh kimesne 123b-11

kişi : kemāliyle ri'āyet itmeyen kişiden 28b-7

nesne : anıñ ile tamām olduğı nesne taḥşîle illā 21a-12

nice : ve nicesinden nehy itmişdir emr ve nehy itdüğü 60a-11

şey : ya' nī yā Muḥammed her şey Allāhu Te'ālā kıtındadır lākin 49a-10

2.2.1.2.5. Soru zamirleri

İsimlerin yerini soru yoluyla tutan zamirlerdir. Günümüzde olduğı gibi şahıslar için “kim”, nesnelere için “ne” zamiri kullanılmaktadır. Metnimizde kullanılan soru zamirleri şunlardır:

ķankısı : iki rik' atde farzdur ķankısı olursa olsun 143a-11

kim : nebiñ kimdür ve ne dīndesin [ve ķibleñ nedür] ammā 32b-5

ne : o ḥikmetler nedür der isen bize anları bilmek 50a-8

nireden : ve azdururlar mücerred vesvese ile nireden 21b-7

niresi : ve niresine olursa olsun ḥarāmdur ' özür 83a-9

2.2.1.2.6. Bağlama zamirleri

Muharrem Ergin, bu zamirleri bir kelimeyi, bir kelime grubunu, bir cümleyi bir kelimeye, bir cümleye bir temsil ifadesi içinde bağlayan kelimeler olarak ifade

⁷⁴ “Kim zamiri başka kelimelerle birleşerek kim (kim ise); eksiden kullanılan kimsene, kimesne (kim ise ne); kimerse (kim erse) gibi yeni kelimeler de meydana getirmiştir.” Konuyla ilgili bkz. : Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, Bayrak Yay., İstanbul 2011, s.279

etmektedir.⁷⁵ Metnimizde bulunan bağlama zamirleri “kim” ve “ki” dir:

kim : her nesne kim işleriz anuñ irâdetiyle 7a-1, her ne kim haber virmişdür kıyâmet ‘alâmetlerinden 33b-3, illâ meger kim Allâhu Te‘âlâ kerem-i luftından 42a-3

ki : itme istiñâyaya muhtâcdur câ’iz ki ba‘zısından 31a-9, taşadduğdur ricâ olunur ki kıyâmetde Allâhu 40b-9, ma‘lumdur ki enbiyâniñ taşdiğiyle âhâd-ı 42b-10

2.2.1.3. Sıfat (Ön ad)

İsimlerin önüne gelerek onları çeşitli yönlerden niteleyen ve belirten kelimelerdir. Türkçenin en eski metinlerinden beri aynı yapı üzerine kurulmuş olan sistem niteleme ve belirtme sıfatları olmak üzere iki grupta incelenebilmektedir.

2.2.1.3.1. Niteleme sıfatları

Varlıkların nasıl olduklarını gösteren yani onların yapışık özelliklerini gösteren niteleme sıfatlarının, metnimizdeki kullanımı ile günümüzdeki kullanımı arasında herhangi bir farklılık yoktur:

‘abeş : ‘abeş nesne işlemeden münezzehdür zîrâ 8a-3

açık : açık yir olmazsa avlı olan imâm rükû‘a varınca 148b-9

ağır : çıkmak ammâ ağır nesne götürmegile ya yüksekten düşmek ile 139a-12

az : kerâmet-i evliyâ hağdur az zemânda ırâk 28b-12

‘azîm : bir ‘azîm şedâ zâhir olsa gerekdür dünyâ 17a-7

berk : andan bir berk âvâz çıksa gerekdür Qur’ân-ı ‘Azîminde 17b-1

beserek : cennete göndürür beserek deve boynı gibi 46a-10

beyâz : ihtilâm olduğu bilmezse de mezî bir beyâz şudur 139b-9

büyük : şür didükleri bir büyük boynuzdur kaçan 17a-5

çok : çok âyet vardur ve Sa‘d-ı bin ‘Ubâde Hazret-i 58a-4

dürlü : ile hâl-i rû’yâda nice kimseler dürlü ‘azâb ile 32a-5

eski : güyâ eski kâfir Müsülmân oldı bir kâfir Müsülmân olduğda 90b-6

ğalip : meger gülmez ğalib hâlde rızâyı iktizâ’ ider rızâ‘-i 101b-4

⁷⁵ Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, Bayrak Yay., İstanbul 2011, s. 280

ķarañu : mutaşavver olmaz illā cevfi-i Kā' bede ya ķarañu gicede teķareti 155a-7

güc : lāñifelerdür her řona girürler ve güc işler 14a-9

güzel : güzel nesnedür dise küfürdür dimişler zīrā 95b-12

hoş : hoş işdür dise kāfir olur didiler ma' şiyete 98b-10

ırāķ : kerāmet-i evliyā haķdur az zemānda ırāķ yire 28b-12/13

ihlāř : mücevid ihlāř niy'et ile yalnız oķıya bāķisi diñleye 128a-1

ince : ve ācıkla bedenine baķmak gibidür ince ve řar eřvābiñ 83b-8

issi : olurlar od ile ve issi şu ile 'azāb 46a-12

ķara : itdügiçün bir ' avret biline bir ķara ip řaķsa 96a-6

ķızıl : zerre küçük kıızıl ķarıncaya ya hebāya dirler 42b-4

küçük : zerre küçük kıızıl ķarıncaya ya hebāya dirler 42b-4

noķřān : 'arız olmaz. o 'ālemi bu 'āleme kıyās noķřān 'aķıldur 45a-4/5

orta : ola bu aķsendür ba' zılar orta boylu kimseniñ 122b-13

pāk : ellerin pāk řopraķ veyā řopraķ cinsinden olan 142b-13

řāfi : ķan gelürse řāfi ķan hükümedür şarı olsun 166b-6

řāliħ : ihvāndan bir řāliħ kimse ķabre gire bu haķiri iķerü 125a-13

tenhā : üstāz meyyite ri' āyet iķün bunları bir tenhā yire 120b-13

řar : ve ācıkla bedenine baķmak gibidür ince ve řar eřvābiñ 83b-84

uzun : üç āyet veyā bir uzun āyet üç āyet miķdārı Fātiħaya 143b-12

yāramaz : olicaķ yāramaz hūylardur ve daħı evlādıma ve 68a-9

yalın : ķabirden cümle çıplaķ ve yalın ayaķ ve başı 38a-9

yifni : girü yifni kır gibi örgüclü ide bir ķariř mürtefi' ideler 131a-12

2.2.1.3.2. Belirtme sıfatları

Varlıkların yapışık yani zorunlu olmayan özelliklerini belirten sıfatlardır. Nurettin Demir: "Belirtme sıfatlarının sayı sıfatları, belirsizlik sıfatları soru sıfatları, işaret sıfatları

gibi alt türleri vardır.”⁷⁶ demek suretiyle kullanılan kelimeler ve belirtme açısından dört grupta incelendiğini ifade etmektedir.

2.2.1.3.2.1. İşaret sıfatları

Varlıkları ve nesnelere işaret ederek yani göstererek belirten sıfatlardır. Varlıkların ve nesnelere yerini işaret yoluyla belirten “bu, işbu, şu, şol, o, ol” kelimeleri tez çalışmamızda işaret sıfatı olarak kullanılmaktadır:

bu: faķire vireler bu haķiriñ kefareti şavmıñ niy’et 128b-5, 11 Allāhu Te’ālāñ yardımcı ile bu kitāb tamām oldu taķriben 133b-11, dimek bid’atdūr didi muşannif bu kavli redd için 141a-6

işbu : ve daķı bir kişi diye allāhümme yā Allāh hezā işbu ‘abduke 127a-6

o : itmekdür bu ĥarāmdur ammā o kimseyi ĥayrılara ve saña 70b-6

ol : fısıldasan ol kişi işitmese Allāhu Te’ālā 4b-5, aķsa yidi ĥayz degildür ol günleriñ namāzın każā 167b-2, olursa girü ĥan gelse ol oruc olmaz ol gün 169a-5

şu : ta’yinden lāzımdur imdi şu vaķtiñ farzına diye farz 140b-6, olunan niy’etleri itdükden şoñra uydum şu imāma 140b-13

şol: sünnetlerde böyledür ĥuşuşen şol sünnet ki sünnet 93a-6, şūfiya rakse ve elĥāne şol ĥadde meftün 110b-3, şol ĥullar içinde ki anları taŗiķ-i müstaķime delālet ve irşād 162b-6

2.2.1.3.2.2. Belirsizlik sıfatları

Bir ismin önüne gelerek onları kesin olarak değil de yaklaşık ve belli belirsiz belirten kelimelerdir. Tahsin Banguoğlu, belirsizlik sıfatlarını adları kabataslak ve yetersizce belirten sıfatlar olarak ifade etmektedir.⁷⁷ Tez çalışmamızda bir ismin önüne gelerek onları kesin olarak değil de yaklaşık ve belli belirsiz belirten kelimeler şunlardır:

ba’zı : ve tebliğ vaĥy buña müte’allıķdur ve ba’zı 10 meleklerine 16a-9/10

bir : ĥulf-ı ‘ayn-ı keremdür dimişler bir kimse 5a-13

biraz : biraz vaşiyetlerdür ve daķı vaşiyetim oldur ki marāzım müştedd 116a-7

⁷⁶ Nurettin DEMİR- Emine YILMAZ, Türk Dili El Kitabı, Grafiker Yay., Ankara 2014, s. 227

⁷⁷ Tahsin BANGUOğLU, Türkçenin Grameri, TDK Yay., Ankara 2015, s. 352

birkaç : ıskāt-ı şalāt devri tamām olıcağ birkaç devir 121b-13

bir miqdār : arzıñ tağlarından ve düzünden bir miqdār 20a-7 toprak alup

cemī^c : kāfirler mü'eddī olsalar ve cemī^c fāsıklar 2a-1

cümle : bir kerre burnına şu virmek bir kerre cümle bedenin 138b-12

her : ve hıfzına mübalağayla kā'imdür her nesneyi 2b-11

her bir : her bir efrādları dağı 'alī vech-i cüz'î 3b-2

hiç : itseler vücūda gelmez hiç nesne aña vācib 5a-6

hiç bir : kāfir olsalar hiç bir nesne zarar gelmez belki 2a-7

nice : itdi anlar nice fesādlar itmeleriyle Allāhu Te'ālā 20b-13

niçe : ve bu cümleyi murād itmekde niçe hikmetler vardır 50a-6

2.2.1.3.2.3. Soru sıfatları

Varlıkların niteliklerini ve niceliklerini soru yoluyla öğrenmeyi amaçlayan ve cevapları da sıfat olan kelimelerdir:

her ne : nifāsıñ aqallına hadd yokdur her ne vaqit kesilürse gısl 166a-3

her ne dürlü : istiḥāzadur ḥayz ve nifās günlerinde her ne dürlü kan 166b-5/6

kaç : gayrı kimse olmaya ol üç yüz aqçe'yi ḥisāb ideler kaç günlük 121a-2/3

kanqı : ya bahāsını virmek lāzımdur andan soñra aqçe kanqı faqırde 122b-1/2

ne : alçaqda olup imām yüksekde olmaq ne mertebe yüksek 151a-11

ne miqdār : dirhem buğdaniñ kıymeti ne miqdār aqçe iderse öylece 128b-9

2.2.1.3.2.4. Sayı sıfatları

Tahsin Banguoğlu, “varlıkları sayı, sıra, topluluk vb. yönlerinden belirten sıfatlar olarak ifade etmektedir.⁷⁸ Asıl sayı, sıra sayı, üleştirme sayı ve kesir sayı sıfatları olmak üzere dört grupta incelenebilmektedir.

2.2.1.3.2.4.1. Asıl sayı sıfatları

Muharrem Ergin'in nesnenin sayısını gösteren sıfatlar olarak tanımladığı⁷⁹ asıl sayı

⁷⁸ Tahsin BANGUOĞLU, Türkçenin Grameri, TDK Yay., Ankara 2015, s. 353

⁷⁹ Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, Bayrak Yay., İstanbul 2011, s. 249

sıfatları bir varlığı tam sayı olarak belirten sıfatlardır. Metnimizde kullanılan asıl sayı sıfatları şunlardır:

- bir** : bozmaz guslün farzları bir kerre ağzına şu virmek 138b-11
- iki** : 9 iki rik^ç atde fātiha okumağ bizim mezhebimizde vācibdür 143b-9
- üç** : üç āyet veyā bir uzun āyet üç āyet miqdārı Fātiḥaya 143b-12
- dört** : olmışdur müddeti ḥilāfeti dört sene toğuz 30a-12
- beş** : iḥlāş üzre ve beş vaqit namāzı iḳāmet 77b-4
- biş** : şükr itmemek İslām zevālinden ḳorḳmamağ biş vaqit 114a-6
- altı** : ideler altı vaqit olur bir vaqit namāz için 121b-10
- yidi** : ‘aleyhi’s-selām uşāqlarıñıza yidi yaşında namāzıla 115b-5
- yiddi** : dür şabāḥıñ farzından şoñra daḫı yiddi kerre böyle 111a-12
- sekiz** : sekiz rik^ç atdür günün irtifā^ç -yı vaqtinden zevāliñ 111a-3
- sekkiz** : dā’im şükr ideler sū’-i ḥātıme sebep sekkiz nesnedür 114a-3
- toğuz** : burun ḳanı gibidür dem-i istiḥāza dirler toğuz yaşına1 19b-7/8
- on** : devir cā’iz degildür keffāret-i yemінде on faḳir 122a-9
- on bir** : ve mu^ç avvezeteyn ve tekrār on bir kerre İḥlāşı oḳıyalar 128a-6
- on iki** : yidişer kerre oḳunur bu mezkūrātdur on iki Fātiḥa 163b-11
- on üç** : şoñra Mekkede on üç yıl ḳarār itmişdür 27b-12
- on biş** : ya^ç nī ḥayz gördükden şoñra on biş gün ya daḫı ziyāde 169b-1
- on altı** : on altı yaşında idi dimişler ve ḳādirdür ki 13b-1
- on yidi** : toğmışdur eşaḫ ḳavlde on yidi ay 26b-9
- otuz** : elli şuḫuf ve İdrīs ‘aleyhi’s-selāma otuz 19a-8
- ḳırḳ** : intikāllerini bildürür ve peygamberimize ḳırḳ yaşında 27b-6
- elli** : elli mevḳufda elli biñ yıl bu ḥāl üzre 39a-5
- altmış üç** : vahyi gelmişdür o altmış üç yaşında 27b-7

yitmiş : olsalar gerekdür derileri yitmiş zirā‘ kadar yire 39a-6

seksen : gelmişdür Resūlullāhiñ hicretine seksen yıl 67a-3

yüz dört : indirmişdür enbiyāya inen kitāblar yüz dördür 19a-10

iki yüz : ašliyesinden ziyāde iki yüz dirhem gümüş 61a-9

üç yüz : kimse üç yüz akçe üç yüz olmak lāzım 118b-13

dört yüz : ve ridāsı omuzından düşüb dört yüz pāre 110b-5

biş yüz yigirmi : biş yüz yigirmi dirhem buğda hisāb ideler 121b-11

yidi yüz : olsa yidi yüz rik‘ at cemā‘ atile kılmış 39b-8

toğkuz yigirmi toğkuz : vilādetim tarīhi toğkuz yigirmi toğkuz cemāzī 121a-13

elli biñ : elli mevķufda elli biñ yıl bu hāl üzre 39a-5

2.2.1.3.2.4.2. Sıra sayı sıfatları

Asıl sayılara “+(1)ncı, +(i)nci, +(u)ncı, +(ü)nci” ekleri getirilerek bir isim unsuru ile birlikte kullanılan kelimelerdir. Bu sıfatlar varlıkların derecelerini, sıralarını belirten sıfatlardır. Aldıkları ekin ikinci ünlüsü daima düz ve dar şekildedir. Tez çalışmamızda yer alan sıra sayı sıfatlarının bazıları şunlardır:

ikinci : meyyit işidür ikinci nidāda oturur üçüncü nidāda beni 129b-1

üçüncü : meyyit işidür ikinci nidāda oturur üçüncü nidāda beni 129b-1

yidinci : yidinci devā iderken bakmağ sekizinci nikāh murād 83b-5

toğkuzuncu : titdükde bakmağdur toğkuzuncu cāriyeyi iştirā itmek 83b-6

yigirmi dördüncü : ramazān-ı şerīfiñ yigirmi dördüncü günü 18b-9

2.2.1.3.2.4.3. Kesir sayı sıfatları

Varlıkların ve nesnelerin parçalarını belirten kelimelerdir. İsimlerin önüne gelerek onları kesirli sayılarla ifade eden sıfatlardır. Tez çalışmamıza “yarım” ve “bütün” kelimeleri kesir sayı sıfatı olarak kullanılmıştır:

yarım (yüzde elli) : kavliyle ve fetvāsıyla ‘amel itmeyeler yarım faķih dīn 104b-13, itdiyse yarım altun şadaķa virmek müsteħabbdur 165b-11

bütün (yüzde yüz) : bütün oğlan toğurmuş gibi gördüğü kan nifās 169a-8

2.2.1.3.2.4. Üleştirme sayı sıfatları

Asıl sayılara “+(ş)ar, +(ş)er” ekleri getirilerek bir isim unsuru ile birlikte kullanılan kelimelerdir. Bu sıfatlar, paylaşırma anlamı taşıyan, varlıkların eşit bölümlerini belirten sıfatlardır. Metnimizde üleştirme sayı sıfatı olarak kullanılan kelimelerin bazıları şunlardır:

ikişer : ikişer secde itmek namāzın āhirinde Taḥḥiyātü oқыyacak 143b-5

üçer : işlemege kavīlerdür ikişer ve üçer ve dörder қanadlar 14a-10/11

dörder : işlemege kavīlerdür ikişer ve üçer ve dörder қanadlar 14a-10/11

yidişer : yidişer kerre oқunur bu mezkūrātdur on iki Fātiḥa 163b-11

yigirmişer : meşelā yigirmişer aқçe virelim diyeler bu aқçe aşıl māldan 122b-11

ellişer : çıkara ol iki faқīre ellişer aқçe vire şevābīñ 122b-5

biş yüz yigirmişer : her kefāret-i yemīn için ol faқīrin biş yüz yigirmişer 129a-1

2.2.1.3.3. Sıfatlarda küçültme ve pekiştirme

Metnimizde bir sıfat “+cek” eki getirilerek küçültülmüş, bir sıfat ise tekrar edilerek pekiştirilmiştir:

bir büyücek taş 131a-3, yiñi yiñi şu 137a-7

2.2.1.3.4. Sıfatlaştıran ekler

İsim soylu bir kelimeye “+lı, +li, +lu, +lü” isimden isim yapım eki getirilip bir isim unsuruyla birlikte kullanılarak oluşturulan sıfat tamlamaları metnimizde yer almaktadır:

+lı / +li / +lu / +lü : bir ağıulı oқ 82a-4/5, қатlı emr 93b-12, orta boylu kimse 122b-13, pāyeli medreseler 133a-4, her ne dürlü қan 166b-5/6

İsim soylu bir kelimeye “+ki” eki getirilerek bir isim unsuruyla kullanılan sıfat tamlamalarına metnimizde de rastlanılmaktadır:

+ki : gökdeki yıldızlar 43b-12, şimdiki ḥāl 55a-10, dünki gün 87a-8, evvelki rik‘ atde 143b-13, ilerüdeki şaffa 150b-7/8, mekārihdeki selāmet 159a-11

Fiil soylu kelimelere sıfat fiil ekleri getirilerek bir isim unsuruyla birlikte kullanılması ile oluşan sıfat tamlamalarına metnimizde rastlanılmaktadır:

Sıfat-fiil ekleri : irâdesi ta‘alluğ itmedük / nesne 5b-9, geçmiş / zemân 14b-4, yaramaz / şüret 41a-12, bir kimseyi ezecek / ‘alâmet 68a-12, çürümiş / kemükler 83a-1, her gelen / nesne 91b-6, yuması lâzım olan / yir 137b-7

2.2.1.4. Zarf (Belirteç)

Fiillerden, fiilimsilerden, sıfatlardan veya kendiyile aynı görevdeki kelimelerden önce gelerek onların özelliklerini, zamanını, yönünü, miktarını belirten sözcüklerdir. Tahsin Banguoğlu, zarfları fiillerin ve sıfatların önüne gelerek anlattıkları kılış, oluş veya vasıfları açıklayan ya da değiştiren kelimeler olarak ifade etmektedir.⁸⁰

2.2.1.4.1. Durum zarfları

Fiilin durumunu, özelliğini veya sebebini belirten yani fiilin nasıl yapıldığını bildiren kelimelerdir. Metnimizde bulunan durum zarfları şunlardır:

ağır : andan şoñra iki rik‘ati ziyâde ağır kıla andan şoñra 111b-11

berk : taq̄vāya berk yapışalar zîrâ taq̄vâdan efdal 80a-8

beyâz : bulanuğ olsun beyâz olursa kan hükümünde olmaz 166b-7

bir : itdükde bir olup şerik olmayan Allāhu Te‘âlâ için 77b-3

böyle : tamāmına dek böyle eyleye ya‘nî aq̄duğda vâz gele 168a-12

böylece : hemân bize lâzım olan böylece i‘tikâd itmekdür 8b-2

bulanuğ : bulanuğ olsun beyâz olursa kan hükümünde olmaz 166b-7

çirkin : güzel olsun çirkin olsun qarî olsun 82b-12

düz : barmağların açup arq̄asın düz eyleyüp arq̄asına 146a-1

eksik : bundan eksik olursa mekrūhdur münferidten 145b-9

gizli : namâzınıñ farzlarında kırâ‘atı gizli oq̄umak imâm olsun 144b-1

güzel : güzel olsun için muğtarr olmaqsızın harf 152b-12

ķabaķ : ķabirden cümle ķıplaķ ve yalın ayak ve başı ķabaķ ķopsa gerekdür. 38a-9/10

ķablayu : ve başına ķablayu mesh itmek ellerin üçer barmağı başınıñ 136b-5

⁸⁰ Tahsin BANGUOĞLU, Türkçenin Grameri, Ankara 1990, s. 371

ķarı : güzel olsun ķirkin olsun ķarı olsun 82b-12
ķatī : ise ğusūl zımnında olan ābdesti ķatī ğūlmek bozmaz 138b-1
nādir : mesā'ilden beyān olunmadık nādir ķaldı 65b-10
ōyle : senden dađı ōyle istikrāh iderin dimekdūr 98b-7
pāk : duđı yiri ve elini degdūđi yiri necāsetden pāk itmek 142b-7
penķe penķe : meşğulumdur hāzır olanlar kelime 'yi penķe penķe diyeler 117b-9
perk : almaķ mekrūh degildūr ŗuyı yūzine perk urmaķ 137a-6
ŗarı : ķan gelirse ŗāfi ķan hūkmūndedūr ŗarı olsun 166b-6
tīz tīz : fikr iderek tīz tīz oķuyup gitmeye ve andan ŗońra
yalńız : farzlarında imām olursa ķırā'tı ķatī oķumaķ yalńız ķılarsa 144b-3
yapca yapca : luř idūp bu telķinleri yapca yapca te'anni ile diye ma' nāsını 130b-3
yumaŗaķ : buyurdı ekŗeri yir yumaŗaķ olup ŗapma 123a-8
yūkses : ayaklarımı ķibleye uzadup baŗımı yūkses itmek 118a-9

2.2.1.4.2. Zaman zarfları

Fiilin yapılma zamanını bildiren kelimelerdir. Tarīkat-ı Muhammediyye Tercūmesinde kullanılan zaman zarfları ŗunlardır:

bir ğun : olalar ol bir ğun yiyūp bir ğun ŗutmaķdur bu olmazsa 111b-2
bir ğun bir gice : bir ğun bir gice mūsāfir olan ūķ ğun 56b-8
bir nice zemān : gibi bunun ūzerine bir nice zemān 37b-6
evvel : nikāh lāzım olur eger evvel hacc itdiyse de yine tekrār 90a-9
gice : ve nikāhı fesh itdim diyen gice bāliğ olmiŗ iken 86b-13
gice ve ğundūz : gice ve ğundūz ķalıŗmazsa eger ķalıŗup taŗhīh itmege 157b-2
hālā : oldı nevm-i hālinde olan hālā ne ķıyās 32a-4
hemān : hemān bir 'ālim ŗālih kimse ihvāndan ķala yūzūm 129a-11
hep : hep nifāsdūr eger ķırķ biŗ ğun aķsa on ğun nifās 167b-5
imdi : halk eyledi pes imdi cūmle maĥlūkātın vūcūdını 11b-1

kesildükde : kesildükde ğusül vâcib olur gün tamâm olduĝda 166a-12

kırk biş gün: hep nifâsdür eger kırk biş gün aĝsa on gün nifâs 167b-5

kırk yıl : olduĝunu bileydi kırk yıl tûrurdu ĝiçerdi deyü buyurdu 150b-10

kışda : ‘ avretde yazda ve kışda erler yazda itdüĝi gibi 134a-8

öñrüdi : ya‘ nî evvel rükü‘ a inmek ve rükü‘ dan başı öñrüdi ĝaldırmaĝ 149b-2

şimden girü : beyân itdüm didi ve şimden girü daĝı 24b-11

şimdi : ‘ aleyhi’s-selâmiñ şimdi elindedür aĝziñ 17a-10

tamâm olduĝda : kesildükde ğusül vâcib olur gün tamâm olduĝda kesilse 166a-12/13

tekrâr : nikâh lâzım olur eger evvel ĝacc itdiyse de yine tekrâr

yazda : ‘ avretde yazda ve kışda erler yazda itdüĝi gibi 134a-8

yenice : yenice âmîn demek Fâtiĝa’yı oĝduĝdan soñra ya imâmdan 145b-5

yine : ve yine bunuñ gibidür ĝaĝĝ-ı kâfir içün olup 41a-2

2.2.1.4.3. Yer-Yön zarfları

Fiilin yönünü ve yerini belirten sözcüklerdir. Bu zarflar yalın halde kullanılan ek almayan sözcüklerdir. Metnimizde bulunan yer-yön zarfları şunlardır:

aşāĝı : şuyı dökseler tûra yuĝaru ĝaldırmaya ve aşāĝı 146a-2

dışaru : dışarusuna baş barmāĝıyla ide eger ĝayrı nesneye 136a-9

girü : kimseyi girü çekmeye fi zemânına cehil ĝâlibdür çekdüĝi 148b-12

içerü : içerü baĝmadan ya perdesin açup baĝmadan ol 84a-11

taşra : virüp taşra çıĝarmayalar ve ĝâcetcüklerin mümkün 108a-2

yuĝaru : şuyı dökseler tûra yuĝaru ĝaldırmaya ve aşāĝı 146a-2

2.2.1.4.4. Azlık-Çokluk zarfları

Bunlar azlık-çokluk ifade eden miktar ve sayı bildiren; fiillerin, fiilimsilerin, sıfatların ya da başka zarfların anlamlarını miktar yönünden tamamlayan, artıran, azaltan zarflardır. Hatice Şahin, bu zarfları azlık-çokluk ifade eden miktar ve sayı bildiren zarflar

olarak ifade etmektedir.⁸¹ Tez çalışmamızda kullanılan azlık-çokluk zarfları şunlardır:

... **den artık** : üçden artık ya eksik yumağ güneşde ışınmış 137a-4

... **den eksik** : üçden artık ya eksik yumağ güneşde ışınmış 137a-4

... **kadar** : ve 'ikāb olan oldur bu kadar ile iktifā 6b-9

... **kerre** : buhūr koyup üç kerre ya biş kerre ya yidi 118b-7

artık : deyü buyurdı artık olursa zarar virmez hattā 125a-6

az az : meşālih iktizā itdükce az az 12 yigirmi üç yılda tamām oldu. 18b-11/12

az çok : aldım disek bu dağı cā'izdür zīrā az çok 11 içinde bulunur 87a-10/11

biş : biş diye kavm üç dimege kâdir olmak için 145b-12

cümle : ibtidāsında cümle hağdur imān ve İslām bir 51a-12

çok : nesne yaptılar içinde çok âteş yakdılar 12b-8

eksik : bundan eksik olursa mekrühdur münferidten 145b-9

en : iken ve en erken illā ol günüñ ikindüsü degildür ašlā 142a-12

her : serçe barmağında tamām ide ve her yunan yiri üç kerre yumağ 136b-4

hiç : buyurdı ya' nī hiç gülmeñ çok ağlañ 108b-12

tek : kerre eṭrāfuma devr ideler tek olması sünnetdür 118b-8

üç : biş diye kavm üç dimege kâdir olmak için 145b-12

2.2.1.4.5. Soru zarfları

Fiillerin nasıllığını, sebebini, zamanını, yerini ve miktarını soran kelimelerdir. Metnimizde bulunan soru zarfları şunlardır:

kaçan : kaçan günāh işlese sağda olan melek 16a-2

neden : itdim ve neden nehy itdiyse müntehī oldum dimekdür 52a-10

ne kadar : sağışını bilür ya' nī ne kadar idüğini 3a-6

niçün : aña kimse niçün işlersin deyü sü'āl itmez 50a-11

niydüğ < (ne+idük) : olmağıla işābet taḥammül murādullāh niydüğün vuşlat 64a-9

⁸¹ Hatice ŞAHİN, Eski Anadolu Türkçesi, Akçağ Yay., Ankara 2009, s. 61

2.2.1.5. Edat (İlgeç)

Farklı tür ve görevdeki kelimeler ve kavramlar arasında anlam ilgisi kurmaya yarayan yardımcı kelimelerdir. Muharrem Ergin: “Edatlar manaları olmayan, sadece gramer vazifeleri bulunan kelimelerdir. Tek başlarına manaları yoktur. Hiçbir nesne ve hareketi karşılamazlar. Fakat manalı kelimelerle birlikte kullanılarak onları desteklemek suretiyle bir gramer vazifesi görürler.”⁸² demek suretiyle edatları tek başlarına anlamı olmayan vazifeli kelimeler olarak ifade etmektedir.

2.2.1.5.1. Çekim edatları

Çekim eki vazifesi gören bu edatları Necmettin Hacıeminoğlu şöyle açıklamaktadır: “İsimlerden sonra gelerek, bağlı olduğu isimle cümlenin diğer unsurları arasında zaman, mekan, cihet, tarz, benzerlik, başkalık vb. gibi bakımlarından çeşitli ilgiler kuran kelimelere çekim edatı denilmektedir.”⁸³

beri : kılmak nā-ḥaḳ yire ādem öldürmek zinādan beri 53b-1/2, lıḳ itmek ve güciyle ilin māln almak ve zinādan beri 53b-12/13

bile : dise kāfir olur zīrā ikisinde bile ḥayr yoḳdur ḳabīḥ 99b-3, edyānda ḥarām degildür ibtidā İslāmda bile 103a-13

degin⁸⁴ : kıyāmete degin bāḳīdür neshiden 19a-13, ḳılmaḡıla ve şerī‘ at-ı şerīfesini kıyāmete degin ibḳā‘ tıñla 160a-4

dek : kıyāmete dek ḥalḳıñ muḥtāc olduḡları 65b-9, tamāmına dek böyle eyleye ya‘ nī aḳduḡda vāz gele 168a-12

ḡayrı : zıkrullāhdan ḡayrı kelām çok itmek ḳasvet-i ḳalbe 109a-1, itdüklerinden ḡayrı şūfiyanıñ anda naḡarları 110b-10

gibi : Ḥazret-i ‘ Āiše şıddıkiye ḳazf gibi degil 31a-2, indükden soñra Deccāl tuḡ gibi erimeḡe başlar 34a-8

girü : beyān itdüm didi ve şimden girü daḡı 24b-11

⁸² Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, Bayrak Yay., İstanbul 1993, s. 348

⁸³ Necmettin HACIEMİNOĞLU, Türk Dilinde Edatlar, MEB, İstanbul 1992

⁸⁴ degin < teg-i+n (teg “deḡmek” fiilinin -u- gerindiumunun enstrümental ekiyleçekimlenmiş şeklidir.)M. Necmettin Hacıeminolu bu edat için şunları söylemektedir: “ degin / digin < degi +n < tegi +n < teg-i “ –a kadar.” Çaḡatay, Kıpçak ve hususiyle Batı Türkçesi sahalarında kullanılmıştır.” Konuyla ilgili bkz. : Necmettin HACIEMİNOĞLU, Türk Dilinde Edatlar, MEB, İstanbul 1992

göre⁸⁵ : dīn mezhebe göre ziyāde ve noḡṣān ḡabūl 42b-8, ile maḡdūd degildür buña göre kesildikden ṣoñra 170a-13

içün : geldi yā İbrāhīm seniñ iḡün ḡācet var mı 13a-3, secde Allāhu Te‘ālā iḡün idi Ādem ḡıble olmak 21a-6

ile : olmaz eger olsa enbiyā ile ḡayrıñ fark olmaz 18b-7, olanlara cehennem ile ḡorḡuducı peygamberleri 19b-13

ḡadar : toḡsa gerekdür üç gün üç gice ḡadar gün 36b-3, başlarına bir mīl ḡadar yaḡın gelüp herkes 39a-1

ḡarṣu : ḡıbleye ḡarṣu ḡazā-yı ḡācet oturmak ardan virmek ardan 135a-3, degildür bünyānda olursa da mekrūhdur ya güne ḡarṣu oturmak 135a-6

ötürü : ḡulm itdügünden ötürü sevmeseñ ya fiṣḡ 70b-7, dise yāḡūd Allāhu Te‘ālā baña senden ötürü 94b-2

ṣoñra : lāzımdur imām miḡrāba ṡurduḡdan ṣoñra namāza ṣürü‘ 141a-1, diñledükden ṣoñra rükü‘ a indükde ve secdeye indükde 145b-6

üzeri : ḡara ḡarıncaññ ḡara ṡaṡ üzerinde yürü 4b-8, Allāhu Te‘ālāññ üzerine mümteni‘ degildür 6a-7

üzerleri : ve ‘ulemā-yı ‘āmilin üzerlerine olsun 1b-10, sizleriñ üzerleriñizde ḡāfızlar vardur 15b-2

üzre : ayak üzre ṡurmak ḡādir ise bu farz namāzdadur 143a-7, olsun iḡün rivāyet olundı bu hey’et üzre namāz 144b-5

yaḡın : yiri ṡoldurmaḡa yaḡın ḡaṡālar ile baña gelseñ 76a-9, ṡolmaḡa yaḡın maḡfıret iḡsān iderin 76a-11

yaña : olmazsa teyemmüm itdüreler yönüm ḡıbleden yaña dönde 118a-6, ḡazıldıkdan ṣoñra ḡıbleden yañasın ḡazalar gevdem 123a-3

ziyāde : ḡoḡ pulaṣmıṡ ola dirhem miḡdārından ziyāde olmak 134b-5, olanıñ gördüḡi istiḡāzadur on günden ziyāde ve 169b-10

⁸⁵ “göre < gör-e (görmek fiilinin -e- gerindiumundan gelmiştir.)” Konuyla ilgili bkz. : Süleyman EFENDİOĞLU, Edatların Sınıflandırılması, Erciyes Dergisi, Yıl: 30, Sayı: 353, s. 27-29, Mayıs 2007

2.2.1.5.2. Bağlama edatları

Kelimeleri, kelime gruplarını veya cümleleri biçim ya da anlam yönüyle birbirine bağlayan edatlardır.

ammā : virilmiş olur merhūmuñ zemānına ammā şimdi 128b-13, zıkr iderek feryād itseler ḥarāmdur ammā yapca yapca 131b-3

ancağ : ola ancağ kendilere noqşān ve ziyān iden oldur 41b-10, oqunur dimiş Sübhāneke ile e' ūzūyi ancağ evvelki rik' atde 145a-11

belki : dirler ḥarām degildür belki ni' met-i dīniyede mendüb 69b-12, tābūt cā'izdür dimişler belki güzeldür tekfīn 123a-11

çünkü : anlar terk itmezdi çünkü terk itdiler ma' lūm 64b-8

dağı : ' avretine cimā' itmek ve cāriyesi dağı böyledür 85b-8

dirsen kim : sü 'āl idüp dirsen kim niçün yaradur ve niçün 49b-10

eger : ḥavfı ve iki emnī cem' itmezsin eger dünyāda benden 76a-1, sebep olmak gibi eger intikāmı ziyāde olursa 79a-3

egerçi : namāz ve ḡayrı ' amel cā'iz olmaz egerçi ' ādet ūzre 90a-3, ol gün yiye ve içe egerçi ikindüden soñra görürsede 167b-11

gerçi kim : ḥaqqı qabūl itmegile gerçi kim ḥağ acı ise de ve 79b-1

ḥālbūki⁸⁶: gelür ḥālbūki ölmezler ki ölümden 47a-10, ḥālbūki ben bilürin ve esta' firuke ve senden mağfīret 90b-12

ḥattā : ve şurb u ḥamrīñ ḥarām olması gibi ḥattā bir kimseye 51a-7, qulıyn dimiş ḥattā öñince yürimeyeler meger delālet 119a-6

hem : olanıñ qazāsıñ ve hem keffāretin itmek iledür 80a-3, seniñ dīdārıñ hem baña cān alıcı dīdārı gibidür ' ulemā 98b-1

ile : ḥacıla bed 'a olunur bir rivāyetde zekāt ile ḥac ve zekāt 119b-7, itmek idi immā üzerinde şalāt ile zekāt ya ḥacıla 120a-7

illā : olanlar mel' undur illā zıkrullāh ve zıkrullāha tābi' 76b-8, Allāhu Te' ālā qurbān qabūl itmez illā mütteķilerden 80b-2

⁸⁶ “ḥālbūki < ḥāl bu+dur ki” Konuyla ilgili bkz. : Süleyman EFENDİOĞLU, Edatların Sınıflandırılması, Erciyes Dergisi, Yıl: 30, Sayı: 353, s. 27-29, Mayıs 2007

imdi : öyle değil imdi altmış fakire biş yüz yigirmiymiş 128b-8, 6 ta' yinden lāzımdur imdi şu vaqtıñ farzına diye farz 140b-6

ki : dise zāhir budur ki küfür degildür bir kimse bir 'alime 95a-12, 12 tevbe it ol dağı ne işledim ki tevbe ideyim dise 102a-12

lākin : olsun lākin 'itābe müstahaq olur muşannif 144b-12, lākin gusül itmeden cimā' itmemek müsteħabbdur ḥayz ḥālinde 165b-6

meger : diñlemeden şaķınalar meger diñlemeye zarar itmek kaçd 81b-12, vechi yoqđur meger Allāhu Te'ālā üzerine i' tirāz kaçd 99a-1

meger kim : illā meger kim Allāhu Te'ālā kerem-i luḥından 42a-3

meşelā : ve mendūbun ileyhdür meşelā cümleden biri bir kimseniñ 69a-12, arıdalar ḥilāf-ı muḳtezālarına meşelā buḥluñ muḳtezātı 74a-7

nitekim : nitekim Allāhu Te'ālāniñ künhi zātını derkden 'acze idrāk 75b-11, ziyāfetiñ farķı bedihidür nitekim muşannif rūḥum 132b-8

ola ki : ola ki Rabbüm şerrinden emān eyleye ve ḥüsn-i ḥātıme 118b-4

ola kim : ola kim ḳalbim ile anlara muvāfaqat idem ve dağı 117b-10

pes : ḥalk eyledi pes imdi cümle maḥlūkātıñ vücūdını 11b-1, cevābında buyurdı pes Resūlullāh 'aleyhi's 64b-10

tā : gibi Ḥazret-i Ādemden tā kıyāmete varınca 33b-5, ḳarnını mevzi'-i necāsete ḳoyup aşlā ḳaldırmaya tā pāk olunca 134b-1

tā ki : sekiz dimedi şaķınalar ma'āşiden tā ki cehenneminiñ 81a-6, kelime-i şahādeti getürürse de tā ki ol sözden 90a-4

u / ü : ve şurb u ḥamrıñ ḥarām olması gibi ḥattā bir kimseye 51a-7, mendūbdur degillerse terki evlādur Dürer ü Ğurerde 120b-6

ve : mağribe ve mağribden maşrıḳa niçe biñ kerre 9b-2, ebedidür soñradan olma degildür ve şimden 9b-9

ve hem : ve hem anlarıñ ictihāde ihtiyācları yoq idi 65a-3, giçüp ictihād ideler ve hem cihād ve ğazāniñ 65a-13

velākin : yā Rabbi didi velākin bir gün toq olayın 9a-8, bir kimseniñ babası olmadı velākin Allāhu Te'ālāniñ 28a-8

veyā : altun veyā gümüş itmege kâdirdür nitekim 9a-4, la' net idüp kovmuşdur göklerden veyā cennetden 21b-1

veyāhūd : bir rükünde ammā her birinde elin kaldırmasa veyāhūd bir 153a-13, biş vaķit namāz ya cümle namāz farz ve ğayrı veyāhūd 159a-7

ya : aydur ya altı yıldur dimişler ħilāfeti ħaķdur şubütü 30a-13, peyğamberlerden ya evliyādan ve ' ulemādan ve 42a-6

ya da : ħaķā ya da iħtimāli vardur ğayrı mezhebler 60a-6

yāhūd : yāhūd şu degirmeden marazım artar deyü ħavf eylese 142b-11, cem' idür ya' nī cümle emlak yāhūd cemī' afātdan selāmet 159a-4

ya' nī : itmeyeler ħizmetine avşılar ya' nī her biri sa' y ideler 106a-9, buyurdı ya' nī ħiç gülmeñ çok ağlañ 108b-12

zīrā : ve tebdilden biridür zīrā Muħammed 'aleyhi's-selām 19b-1, ħayırdā olursa da şerdür zīrā düşmān kişiyi 22a-5

2.2.1.5.3. Kuvvetlendirme edatları

Sonlarına geldikleri kelimeye dikkat çeken, bu kelimeyi belirten, vurgulayan, kuvvetlendiren kelimelerdir. Metnimizde bulunan kuvvetlendirme edatları şunlardır:

ancaķ : ħalk iden ancaķ oldur andan ğayrı ne istiķlālen 11a-6, ya' nī tevbe bā' iş olan ancaķ Allāhu Te' ālānıñ 79b-10

aşlā : ħumlarıñ sağışını bilür aşlā bilmedügi 3a-8, iken ve en erken illā ol günün ikindüsi degildür aşlā 142a-12

bile : dise kāfir olur zīrā ikisinde bile ħayr yoķdur ħabīħ 99b-3, kitābda bile yazalar işāret ile iktifā' 105b-13

da / de : şūret-i şerde ba' zı nesne vāķı' oldı ise de bu ma' nāya 31a-6, ölürse de düğün it deyü buyurdı beyān-ı 63a-10, muħtāc ise ħaleb-i ' ilm olursa da rızāları 86a-4, ğā'ib olursa da birine oturmayalar müte' allikātına 106b-8

daħı : izīnile ve izīnsiz çıkar ħacc itmek daħı bunuñ ğibidür 114b-10, ol daħı kāfidür recā olunur ki āħir kelāmım kelime-i 117b-3

ise : müstağniye olur ise şülüşdan aķall ile vaşiyet 120b-5, necāset var ise evvel yumāķ ğuslūñ evvelinde niy'et itmek 139a-4

2.2.1.5.4. Çağırma ve hitâp edatları

Necmettin Hacıeminoğlu, “Türk Dilinde Edatlar” isimli eserinde bu edatları isimlerden ve ünvanlardan önce gelip hitâp hareketini belirten kelimeler olarak tanımlamaktadır.⁸⁷

ey : elfâz küfür ey Teñri raħmetiñ benden 91b-13, didi ya‘ nî ey benim Allāhım beni bu kelām ile mū’āheze 31a-8

yā : deyü buyurdı ya‘ nî yā Muħammed saña sü’āl ider 38a-1, ya‘ nî yā Muħammed her şey Allāhu Te‘ ālā kıtındadır lākin 49a-10

2.2.1.5.5. Soru edatları

Cümleye soru anlamı katan bu edatları Muharrem Ergin: “Bunlar sorma ifade eden, soru için kullanılan edatlardır. Sayıları çok azdır.”⁸⁸ şeklinde ifade etmektedir. Metnimizde “aceb” ve “mı” soru edatı olarak kullanılmıştır:

‘aceb : biryān gibi bişirir ne ‘aceb yaramaz şarābdur 46b-6, ulū görünmekdür ve kāhī ‘aceb deyü ni‘ meti ulū görüp 70a-11

mı : bikri var mı deyü bakmağ altıncısı sünnetci bakmağ 83b-4, kalduran kişi korğmaz mı başı işek başına dönmeden 149b-5

2.2.1.5.6. Gösterme edatları

Varlıkları göstermek için kullanılan kelimelerdir. Metnimizde “işbu” ve “tā” olmak üzere iki yerde kullanılmıştır:

işbu : ve daħı bir kişi diye allāhümme yā işbu ‘ abduke 127a-6

tā : daħı böyledür ya‘ nî göbegi altından tā dizi altına dek 82b-2, ħarnını mevzi‘ -i necāsete koyup ašlā ħaldırmaya tā pāk olunca 134b-1

2.2.1.5.7. Ünlem edatları

Duyguları ve heyecanları ifade etmek amacıyla içten koparak gelen kelimelerdir. Metnimizde “āh” ve “uf” ünlem edatı olarak kullanılmaktadır:

āh : āh itmek hemzeniñ meddi ile ve anın itmek ve evvāh itmek 152a-13, cennet

⁸⁷ Necmettin HACIEMİNOĞLU, Türk Dilinde Edatlar, MEB Yay., Ankara 1975

⁸⁸ Muharrem ERGİN, Türk Dil Bilgisi, Bayrak Yay., İstanbul 1993, s. 350

veyā cehennem añmadan āh itdi veyā ağladıysa 152b-10

uf : olduğda ıarılıp uf dimeyeler ğazab ile 107b-1

2.2.1.5.8. Karşılaştırma edatları

Karşılaştırılan varlıkları mukâyese ilgisi ile bağlayan edatlardır. Tez ıalışmamızda kullanılan karşılaştırma edatları şunlardır:

gerek ... gerek : eger balđam degilse gerek başdan insün gerek ıarınından 138a-2, örtmek gerek şarkımiş olsun gerek olmasun ıarıcıığda 140a-11

kāh ... kāh : kāh şağına kāh şoluna egilmek huşu' a münāfi bir fā'ide 151b-12

ne ... ne : ve lāzım degildür ne kendi ve ne ğayrı Allāhu Te' ālānıñ 5a-7, 9 oldur ki işlemeden ne řevāb ola ve ne ğünāh 61b-9

ya ... ya : ammā müşahire ile ya rızā' ile ya ğayr nikāhla ya hürmet-i 83b-11, böyledür ve eger vālideyni ya birisi nafağaya ya hışmete 86a-3

2.2.1.6. Fiil (Eylem)

Fiiller iş, oluş, hareket bildirip kip ve şahıs eki alan sözcüklerdir. Hatice şahin, Fiilleri anlamlı olan ancak ıekime girmeden kullanılamayan bağımlı unsurlar olarak ifade etmektedir.⁸⁹

2.2.1.6.1. Fiil ıekimi

Türkçede fiiller, haber ve dilek kip ekleri ile zaman ve tasarlama anlamı kazanır, şahıs ekleri ile işin veya oluşun kim tarafından gerıekleştirildiğini belirtir. "ıekimli bir fiilde üç ana öge vardır. Birincisi fiilin kök veya gövdesidir. İkincisi fiilin aldığı şekil ve zaman ekidir. Üçüncü temel öge ise kişi ekidir."⁹⁰

2.2.1.6.1.1. Kip ekleri

Fiil kök veya gövdelerinin bildirdiği eylemi, zamana ve biııme bağlayan eklerdir. Bu ekler, haber ve dilek kipleri olmak üzere iki grupta incelenebilmektedir:

⁸⁹ Hatice şAHİN, Eski Anadolu Türkçesi, Akıağ Yay., Ankara 2009, s. 64

⁹⁰ Mustafa ARGUNşAH, ıağatay Türkçesi, Kesit Yay. İstanbul 2013, s. 158

2.2.1.6.1.1.1. Haber (Bildirme) kipleri

Belirli bir zaman anlamı taşıyan kiplerdir. Haber kipleri, fiilin geçmişte yapıldığını, her zaman yapıldığını, yapılmakta olduğunu veya gelecekte yapılacağını haber verir. Türkçede fiiller; görülen geçmiş zaman, anlatılan geçmiş zaman, geniş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zaman olmak üzere beş farklı zamanda çekimlenir.

2.2.1.6.1.1.1.1. Görülen geçmiş zaman kipi

Bu ek fiilin gerçekleştiği hareketin görülen geçmiş zamanda meydana geldiğini ifade eder. Bu zamanın eki -dı/-di/-du/-dü' dür. Ekin ünsüzü her zaman tonludur. Düz ve yuvarlak şekilleri kullanılmaktadır. 2'nci çokluk şekline metnimizde rastlanılmamıştır.

1. teklik çekimi : beyān itdüm 24b-11, hāzırladım 45b-9, qabūl itdim 50b-2, inandım 50b-2, mütereddid oldum 62a-12, idindim 68a-5, uydum 68a-5, aldım 87a-10, gördüm 116b-6

2. teklik çekimi : görmedüñ 32b-7, eyledüñ 35a-3, kıldıñ 127a-13, irşād itdüñ 162b-6/7, bitürdüñ 162b-11, düşmān olduñ 163a-7

3. teklik çekimi : dilemedi 7b-4, didi 24b-11, cem^ç itmedi 30a-7, yazıldı 39b-10, buyurdu 43a-1, hāzırlanıldı 44b-2, qodı 131a-8, aqdı 131b-6, didi 151a-1, şındı 154b-6, virdi 159a-2

1. çokluk çekimi : yarattık 20b-6, içdük 23b-1, aldık 23b-2, kırtulduq 92b-10, bulmadık 127b-5, niyyet itdük 136b-12, bellü olmaduk 169b-2

3. çokluk çekimi : buyurdılar 4a-5, işitdiler 16b-5, za^ç il olmadılar 44a-10, oldılar 48a-10, çalışdılar 65a-1, çamel itdiler 65b-13, didiler 73a-4

Bu kipi olumsuzluğu “-ma/-me” ekleri ile yapılmaktadır:

dilemedi 7b-4, yaklaşmadı 12b-6, bilmedi 20a-13, görmedi 24b-6, cem^ç itmedi 30a-7, halk olunmadı 77a-5, kalmadı 118a-4, bulmaduk 127b-5

2.2.1.6.1.1.1.2. Anlatılan geçmiş zaman kipi

Bu ek fiilin gerçekleştiği hareketin öğrenilen geçmiş zamanda meydana geldiğini ifade eder. Anlatılan geçmiş zaman eki “-mış/-miş” tir. Ekin ünlüsü her zaman dar-düz olarak kullanılmaktadır. Ekin metnimizde sadece 3. teklik ve çokluk şekillerine rastlanılmaktadır:

3. teklik çekimi : tölmiş 35b-2, dimiş 42a-2, yüklenmiş 43b-6, gitmiş 55b-9, nehy itmişdür 60a-11, buyurmuş 60b-7

3. çokluk çekimi : dimişler 27a-3, irtihāl itmişlerdür 28a-2, dimişler 30a-13, meftün olmuşlar 110b3/-4, buyurmuşlardur 110b-11

Bu kipin olumsuzluğu “-ma/-me” ekleri ile yapılmaktadır:

kılmamışdur 5a-8

2.2.1.6.1.1.1.3. Gelecek zaman kipi

Bu ek fiilin gerçekleştiği hareketin gelecek zamanda meydana geldiğini ifade eder. Eski Anadolu Türkçesinin karakteristik gelecek zaman ekleri “-ışar/-iser” metnimizde yerini “-acağ/-ecek” eklerine bırakmıştır. Metnimizde sadece 3. tekil şahıs çekimine rastlanılmıştır. Metnimizde sadece bir örneği kullanılmaktadır:

3. teklik çekimi (-acağ / -ecek) : virecekdür 49a-3

2.2.1.6.1.1.1.3. Geniş zaman kipi

Bu ek fiilin gerçekleştiği hareketin geniş zamanda meydana geldiğini ifade eder. Metnimizde “-r/-ar/-er/-ur/-ür/-ır/-ir” ekleri geniş zaman kipi olarak kullanılmaktadır. 2’nci çokluk çekimine metnimizde rastlanılmamıştır:

1. teklik çekimi : bilürin 4a-3, istemez 9a-7, kórquduram 76a-3, sığınuram 90b-10, girmez 94b-1, dilerin 94b-5, sığınurın 163a-12

2. teklik çekimi : kııarsın 38a-6, işlersin 50a-11, dırsin 115a-7, kııarsın 115a-7, bilürsen 127a-8, idersin 163a-2

3. teklik çekimi : bildürür 2b-4, bilür 2b-12, virür 5a-10, gelür 7a-4, kııar 7a-13, dinür 10b-4, sever 49a-3, kór 55a-1, işler 57b-4, beler 74b-6, der 74b-4, artar 94b-9, öldürür 112b-10, yur 134b-8, yiter 140b-10, oğunur 145a-11, şınar 152a-12

1. çokluk çekimi : işleriz 7a-1, umarız 31b-3, severüz 31b-2, anlarız 97b-5, isteriz 161a-3

3. çokluk çekimi : dirler 11a-2, girürler 14a-9, yazarlar 15a-11, mu‘azzeb olurlar 32a-6, yapışurlar 50b-5

Bu kipin olumsuzluğu “-maz /-mez” ekleri ile yapılmaktadır:

ölmez 2b-10, bilmez 3b-9, hulf itmez 5a-12, çıkarmaz 6a-9, gelmez 7a-2, istemeyin 9a-7, karışmazuz 50a-10, teklif eylemez 55a-2, yarlıgamaz 55b-2, kıomaz 71b-3, girmeziz 94b-1, maqbüle olmaz 105b-2, bilmezüz 127a-9, okumaz 145a-7, bozulmaz 153a-10, i' timād itmezüz 161b-12

2.2.1.6.1.1.2. Şimdiki zaman kipi

Bu kip için metnimizde özel bir ek bulunmamaktadır. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde görülen “yori- / tur-” fiillerinin geniş zamanıyla yapılan gelecek zaman yapısı metnimizde kullanılmamaktadır.

2.2.1.6.1.1.2. Dilek (Tasarlama) kipleri

Dilek kiplerinde zaman ifadesi yoktur. Dilek emir, şart, istek ve gereklilik şeklinde ortaya çıkar.

2.2.1.6.1.1.2.1. İstek kipi

Tez çalışmamızda istek kipi olarak “-a/-e” ekleri kullanılmaktadır. Çoğu yerde emir görevinde kullanılmaktadır. 2'nci çokluk çekimine metnimizde rastlanılmamıştır:

1. teklik çekimi : muvāfaqat idem 117b-10, ‘alāmet ideyim 131a-9

2. teklik çekimi : çıkmayasın 57b-5

3. teklik çekimi : bildüre 3b-12, şābit eyleye 6b-12, derlede 13b-2, üşütmeye 13b-2, şādır ola 31a-11, ālet kıla 69a-10

1. çokluk çekimi : gidelim 100a-11, beyān idelim 157a-5

3. çokluk çekimi : dürüşeler 2a-2, yaqdurmayalar 12b-4, düşeler 43b-2, añalar 113a-7, alduralar 124a-6

Bu kipi olumsuzluğu “-ma/-me” ekleri ile yapılmaktadır:

yaqdurmayalar 12b-4, üşütmeye 13b-2, çıkmayasın 57b-5, dimeye 59b-13, incitmeyeler 106b-2

2.2.1.6.1.1.2.2. Gereklilik kipi

Metnimizde “-malı/-meli /-malu/-melü” ekleri, 3'üncü teklik çekiminde gereklilik kipi olarak kullanılmıştır:

3. teklik çekimi : taḥkīk olunmalıdır 33b-1, ḥazar itmeliḍür 41a-8, oḡumaludur 91a-7, virmelidür 128b-10, virilmelidür 129a-2

Diğer Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde gereklilik kipi yerine kullanılan “-sa/-se/-maḡ/ -mek gerek” yapılarına metnimizde rastlanılmaktadır:

dimek gerek 55a-6, olursa gerek 138b-9, örtmek gerek 140a-11, itmemek gerek 140b-1, oḡumaḡ gerek 149b-13

Bazı örneklerde “lāzım gel-” yapısı gereklilik kipi yerine kullanılmıştır:

ḡüsül lāzım gelmez 139a-13, (ḡüsül) lāzım gelür 139a-13, secde-yi sehiv lāzım gelür 143b-8, maḡbübeye teşebbüş lāzım geldüḡiḡün 148a-3

2.2.1.6.1.1.2.3. Emir kipi

Bu kipte ekler şahıslara göre farklılık göstermektedir. 1’inci teklik ve çokluk çekimi bulunmamaktadır. 2’nci teklik çekimi eksizdir.

2. teklik çekimi : yaz 47b-10, düḡün it 63a-10, gel 87a-7, tutma 92a-1

3. teklik çekimi : alsun 97a-6, gerek itmesün 97b-1, oḡısın 127b-5, raḡmet eylesün 129b-2, insün 138a-2, yumsun 148a-10, ḡosun 148a-11

2. çokluk çekimi : secde idiñ 20b-7, terk itmeñ 57a-1, āḡāḡ olun 72b-13, ḡülmeñ 108b-6, aḡlañ 108b-6, emr idiñ 115b-6, döḡüñ 115b-6

3. çokluk çekimi : gelsünler 97b-13, yesünler 132a-12

Bu kipin olumsuzluḡu “-ma/-me” ekleri ile yapılmaktadır:

terk itmeñ 57a-1, tutma 92a-1, gerek itmesün 97b-1, ḡülmeñ 108b-12, yuma 146b-9

2.2.1.6.1.1.2.4. Şart kipi

Metnimizde zengin bir işleve sahip olan bu kipin eki “-sa/-se” dir. Metnimizde 1’inci ve 2’nci çokluk çekimine rastlanılmamaktadır. 2’nci teklik çekiminde ise tıpkı emir çekiminde olduḡu gibi bazen “ n ” bazen de “ ñ ” ünsüzü ile çekimlendiḡi görölmektedir:

1. teklik çekimi : ac olasam 9a-9, emr olunsam 94b-1

2. teklik çekimi : disen 69b-10, sevmeseñ 70b-7, dirseñ 101a-2, ḡorsañ 115a-7

3. teklik çekimi : gelse 4a-12, işitmese 4b-5, dise 24b-3, batmasa 28b-4, yürüse 28b-4, dirse 55a-8

3. çokluk çekimi : mü' mîn olsalar 2a-1, çalışsalar 2a-3, kıoysalar 12b-4, yağılsalar 17b-6, gitseler 43a-12, virseler 57b-10, diseler 96a-7

Bu kipin olumsuzluğu “-ma/-me” ekleri ile yapılmaktadır.
işitmese 4b-5, batmasa 28b-4, sevmeseñ 70b-7

2.2.1.6.1.2. Şahıs ekleri

Şahıs ekleri yüklemün kişisini belirten eklerdir. Fiil kiplerine eklenerek işin veya oluşun kim tarafından gerçekleştirildiğinin anlaşılmasını sağlayan eklerdir. Mustafa Özkan, çekimli fiilleri, bir oluşu ve kılışı şahsa ve zamana bağılı olarak bildiren kelime türleri olarak ifade etmektedir.⁹¹ Fiil çekiminde kullanılan bu şahıs ekleri, zamir menşeli, iyelik eki menşeli ve emir kipi menşeli şahıs ekleri olmak üzere üç grupta incelenir.

2.2.1.6.1.2.1. Zamir menşeli şahıs ekleri

Tez çalışmamızda 1. teklik, 2. teklik ve 1. çokluk şahısta kullanılmıştır. 3 teklik çekimi iyelik menşeli şahıs eklerinde olduğu gibi eksizdir.

1. teklik şahıs : “-m/-am/-em/-ım/-im/-ın/-in” ekleri kullanılmaktadır. Bu ekler metnimizde geniş zaman olumlu, geniş zaman olumsuz ve istek kipi olumluda kullanılmıştır:

bilürin 4a-3, istemezsin 9a-7, girmezsin 94b-1, dilerin 94b-5, idem 117b-10, ideyim 131a-8, sığınurın 163a-12

2. teklik şahıs : “-sın/-sin/-sen” ekleri kullanılmaktadır. Bu ekler metnimizde geniş zaman olumlu ve istek kipi olumluda kullanılmıştır:

kılarsın 38a-6, işlersin 50a-11, dirsin 115a-7, kırsın 115a-7, bilürsen 127a-8, idersin 163a-2

1. çokluk şahıs : “-ız/-iz/-uz/-üz” ekleri kullanılmaktadır. Bu ekler metnimizde geniş zaman olumlu ve geniş zaman olumsuzda kullanılmıştır. Eski Anadolu Türkçesinde kullanılan “-vuz / -vüz” şekilleri metnimizde yoktur:

işleriz 7a-1, umarız 31b-3, severüz 31b-2, kırmazuz 50a-10, girmeziz 94b-1, anlarız 97b-5, bilmezüz 127a-9, isteriz 161a-3, itmezüz 161b-12

⁹¹ Mustafa ÖZKAN, Yüksek Öğretimde Türk Dili: Yazılı ve Sözlü Anlatım, Filiz Kitabevi, İstanbul 2006

2.2.1.6.1.2.2. İyelik eki menşeli şahıs ekleri

İyelik eki menşeli şahıs ekleri, tez çalışmamızda 2. çokluk şahısta kullanılmamıştır.

1. teklik şahıs : “-m” eki kullanılmaktadır. Görülen geçmiş zaman olumlu ve şart kipi olumluda kullanılmıştır:

olasam 9a-9, itdüm 24b-11, hâzırladım 45b-9, itdim 50b-2, inandım 50b-2, oldum 62a-12, idindim 68a-5, uydum 68a-5, aldım 87a-10, olunsam 94b-1, gördüm 116b-6

2. teklik şahıs : “-n/-ñ” ekleri kullanılmaktadır. Metnimizde görülen geçmiş zaman olumlu, görülen geçmiş zaman olumsuz, şart kipi olumlu ve şart kipi olumsuzda kullanılmıştır:

görmedüñ 32b-7, eyledüñ 35a-3, disen 69b-10, sevmeseñ 70b-7, dirseñ 101a-2, kırsañ 115a-7, kıldıñ 127a-13, itdüñ 162b-7, bitürdüñ 162b-11

3. teklik şahıs : Bu şahısta eksiz olduğu için zamir menşeli 3. teklik şahıs ile farkı yoktur. Bildirme kipi olarak da kullanılmıştır:

bildüre 3b-12, gelse 4a-12, işitmese 4b-5, eyleye 6b-12, dilemedi 7b-4, didi 24b-11, virecekdür 49a-3, gitmiş 55b-9, itmişdür 60a-11, oğumaludur 91a-7

1. çokluk şahıs : “-k/-ķ” ekleri kullanılmaktadır. Metnimizde görülen geçmiş zaman olumlu ve olumsuzda kullanılmıştır:

yaratdık 20b-6, içdük 23b-1, aldık 23b-2, kırtulduķ 92b-10, bulmadık 127b-5, itdük 136b-12, olmaduķ 169b-2

3. çokluk şahıs : “-lar/-ler” ekleri kullanılmaktadır. metnimizde görülen geçmiş zaman, anlatılan geçmiş zaman, geniş zaman, şart kipi ve istek kipi çekiminde kullanılmıştır:

olsalar 2a-1, dürüşeler 2a-2, çalışsalar 2a-3, buyurdılar 4a-5, dirler 11a-2, girürler 14a-9, işitdiler 16b-5, dimişler 27a-3, itmişlerdür 28a-2

2.2.1.6.1.2.3. Emir kipi menşeli şahıs ekleri

1. teklik şahıs : İstek kipinde bu şahıs için “-ayım/-eyim” ekleri kullanılmaktadır: ideyim 131a-8

2. teklik şahıs : Emir kipinde 2. teklik şahıs eksiz kullanılmaktadır:

yaz 47b-10, kıılma 56b-12, it 63a-10, gel 87a-7, tutma 92a-1

3. teklik şahıs : Emir kipinde 3. teklik şahıs için “-sun/-sün” ekleri

kullanılmaktadır:

alsun 97a-6, itmesün 97b-1, oşısın 127b-5, eylesün 129b-2, insün 138a-2, yumsun 148a-10, osun 148a-11

1. okluk şahıs : İstek kipinde bu şahıs için “-alım/-elim” ekleri kullanılmaktadır:

gidelim 100a-11, idelim 157a-5

2. okluk şahıs : Emir kipinde 2. okluk şahıs için “-ñ/-ıñ/-iñ/-uñ/-üñ” ekleri kullanılmaktadır:

idiñ 20b-7, itmeñ 57a-1, olun 72b-13, gülmeñ 108b-6, ağlañ 108b-6, idiñ 115b-6, döğüñ 115b-6

3. okluk şahıs : Emir kipinde 3. okluk şahıs için “-sunlar/-sünler” ekleri kullanılmaktadır:

gelsünler 97b-13, yesünler 132a-12

2.2.1.6.1.3. İmek fiili

Türkçenin ana yardımcı fiili olan “i-” fiilinin, metnimizde ekleşmemiş, kısmen veya tamamen ekleşmiş şekilleri bir arada bulunmaktadır. Leyla Karahan “ Kıssa-i Yüsûf ” adlı eserinde bu fiilin, fiillerin birleşik çekimini hazırladığını ve isimlerin fiilleşmesini sağladığını söylemektedir.⁹²

2.2.1.6.1.3.1. Fiillerde imek fiili

2.2.1.6.1.3.1.1. Ek fiilin hikâyesi

Geniş zaman ve istek kipi çekimleri vardır. Bunlar “i-” ek fiilinin görülen geçmiş zamanında çekimlenmektedir.

Geniş zamanın hikâyesi

Geniş zaman ekinin üzerine gelen “i-” yardımcı fiilinin görülen geçmiş zaman çekimiyle yapılır:

olmazdı 5b-13, doymazdın 13b-10, alurdı 23a-7, paşardı 25b-6, gelürdi 43a-1, severdi 93b-11, olmazdı 101b-13

Metnimizde “i-” fiilinin ekleşmediği örnekler de vardır:

⁹² Leyla KARAHAN, Erzurumlu Kadı Darir Kıssa-i Yüsuf, TDK Yay., Ankara 1985

bulunmaz idi 103a-7, itdün idi 162b-7, kıldıñ idi 162b-9, oluñ idi 163a-6

İstek kipinin hikâyesi

İstek ekinin üzerine gelen “i-” yardımcı fiilinin görülen geçmiş zaman çekimiyle yapılır.

dürüşeler idi 126b-11, olaydı 98a-1, bileydi 150b-10

2.2.1.6.1.3.1.2 Ek fiilin fiillerde şartı

Tez çalışmamızda geniş zamanın ve görülen geçmiş zamanın şart birleşik zamanı tespit edilmiştir.

Geniş zamanın şartı

Geniş zaman ekinin üzerine gelen “i-” yardımcı fiilinin şart çekimiyle yapılır: dilerse 8b-8, getirürse 27a-13, bulunmazsa 40a-11, helâllaşmazsa 41a-3, olursa 58b-2, virürse 94b-3, olmazlarsa 108b-2, kesilmezse 165b-5

Metnimizde “i-” fiilinin ekleşmediği örneklerde vardır: ider ise 6b-6, itmez ise 16a-6, der isen 50a-8

Görülen geçmiş zamanın şartı

Görülen geçmiş zaman ekinin üzerine gelen “i-” yardımcı fiilinin şart çekimiyle yapılır:

girdiyse 42a-8, çekdiyse 85a-9, yitişdiyse 88a-3, kıomadıysa 153b-13

Metnimizde “i-” fiilinin ekleşmediği örnekler de vardır: oldu ise 31a-6, olduğ ise 59a-12

2.2.1.6.1.3.1. İsimlerde imek fiili

2.2.1.6.1.3.1.1. Ek fiilin Geniş zamanı

İsmlere 3’üncü teklik şahısta bildirme kipi getirilerek diğer şahıslarda ise geniş zaman şahıs ekleri getirilerek yapılmaktadır:

1. teklik şahıs (-ın/-in) : üzerineyin 59a-7, degilin 163b-6

2. teklik şahıs (-sın /-sin) : bilicisin 91a-2, maħmüdsın 160a-11, olucısın 160a-12,

sensin 161a-4, yarlıgıcısın 164b-9, cömerdsin 164b-10

3. teklik şahıs (-dur/-dür) : yokdur 14a-5, muhlaqidur 14a-6, mel'ündur 16b-10, melegidür 16b-11, gerekdür 17a-7, 'Azrā'ildür 17b-9, maşşūşdur 18b-6, lāzımdur 21b-12

1. çokluk şahıs (-uz/-üz) : içünüz 126b-8, idiciyüz 126b-9, getürenlerdenüz 161a-8

2.2.1.6.1.3.1.2. Ek fiilin görülen geçmiş zamanı

İsmlere getirilen “i-” ek fiilinin görülen geçmiş zaman çekimiyle yapılır. Metnimizde ekleşmiş şekilleri yoktur:

halk idi 6b-7, mertebe idi 12b-9, ehil idük 164b-8

2.2.1.6.1.3.1.3. Ek fiilin anlatılan geçmiş zamanı

İsmlere getirilen “i-” ek fiilinin anlatılan geçmiş zaman çekimiyle yapılır. Metnimizde ekleşmiş şekilleri yoktur:

var imiş 34b-13, oğlanları imişiz 102a-9/10, aqçe imiş 128b-7

2.2.1.6.1.3.1.4. Ek fiilin isimlerde şartı

İsmlere getirilen “i-” ek fiilinin şart çekimiyle yapılır: degülse 136a-4

Metnimizde ekleşmemiş şekilleri daha fazla kullanılmıştır:

var ise 89b-6, varduqda ise 143b-3, er ise 146b-10, yok ise 149a-2

2.2.1.6.2. İsimden fiil yapım ekleri

Bu ekler isim kök veya gövdelerine gelerek onlardan yeni fiil gövdeleri türeten eklerdir. Çalışmamıza konu olan Tarikat-ı Muhammediyye Tercümesinde kullanılan isimden fiil yapım ekleri şunlardır:

+A : İşlek bir ektir, hem geçişli hem de geçişsiz filler yapar:

beñzemedügi 26a-11, dilemesiyle 48b-11, kanamak 62b-11, yaşamayı 71b-10 yarlıgamaq 75a-2, oynamak 147a-13

+dA : İşlek olmayan bu ek birkaç kelimedede görülmektedir. Ayrıca yansıma isimlerden fiillerde yapar:

fııldasan 4b-5, kıınıldadamaz 6b-13, kıınıldadığını 11b-7

+Ur : Mustafa Argunşah, bu ekin tek heceli yansıma köklerden fiiller türeten bir ek olduğunu söylemektedir.⁹³ Tez çalışmamızda sadece bir yerde kullanılmıştır:

tükürük 45a-9

+ıķ/+ik : İsimlerden geçişsiz fiiller yapan, işlek olmayan bir ektir. Tez çalışmamızda bir kelimedede kullanılmıştır:

acıkdurmamak 13b-13

-I : Bu ek, geçişli ve geçişsiz fiil köklerine gelerek geçişli fiil gövdeleri türeten bir ektir. Çalışmamızda -I fiilden isim yapım eki almış isim gövdelerine gelerek yeni fiil gövdeleri türetmiştir:

dirilden 12a-6, dirilmesine 17a-8, egrilmekten 115a-7, ayrılmagıla 135a-12

+(A)I : İsim kök ve gövdelerinden geçişsiz fiiller yapar. Genellikle sıfatlardan isim gövdesi türeten bir ektir:

çoğaldı 65a-10, çoğaltmasına 71a-2, yöneltmek 148b-5

+IA : İşlek bir ektir. Birçok isme eklenerek fiil gövdeleri türetmiştir:

‘akablayıcı 7a-12, işlemeden 8a-3, bağlayup 13a-1, derlede 13b-1, başladı 23a-13, lağablardı 29a-11, gizleyen 31b-12, muştūlaya 36a-10, hilāllamak 136a-13, kileledi 85a-9

+IAn : “-la” ekinin “-n” çatı eki ile genişletilmiş şeklidir. Çoklukla dönüşlü fiiller türetir:

ağıllanduğda 4a-2, gıdālanduğı 12a-2, yüklenmek 41a-6, hāzırlanıldı 44b-2, nikāhlanub 53a-6, dilenmek 78a-4, eğlenmek 144a-5, bağlanmaz 145b-3

+(U)n : Tez çalışmamızda yansıma bir sözcükten fiil gövdesi türetmiştir:

uğunmak 138a-11

+(A)r : İsimlere eklenerek geçişsiz fiil gövdeleri türetir:

kararmış 20b-4/5, ağardığından 141b-6, kabarcık 137b-11

+(U)r : İsimlere eklenerek geçişli ve geçişsiz fiiller yapar:

üfürdükde 17a-6, ufurduğda 17a-13

+sA : Nadir İlhan, bu ekin bir şeye ihtiyacı olmak, istemek anlamı taşıyan geçişsiz fiiller yaptığını söylemektedir.⁹⁴

şuşadı 23a-6

⁹³ Mustafa ARGUNŞAH, Çağatay Türkçesi, Kesit Yay. İstanbul 2013, s. 158

⁹⁴ Nadir İLHAN, age., s. 76

2.2.1.6.3. Fiilden fiil yapım ekleri

Fiil kök veya gövdelerine gelerek onlardan yeni fiil gövdeleri türeten eklerdir. Tarikat-ı Muhammediye Tercümesinde kullanılan fiilden fiil yapım ekleri şunlardır:

2.2.1.6.3.1. Ettirgenlik ve oldurganlık ekleri

Geçişli fiillere gelerek geçişlilik derecesini artıran veya geçişsiz fiillere gelerek nesne alabilmesini sağlayan çatı eklerdir.

-(A)r/-(I)r/-(U)r : Bu ettirgenlik ekinin metnimizde düz-geniş ve dar-yuvarlak şekilleri vardır. Bir örnekte ek başı ünsüzün düşmesinden dolayı düz dar olarak eklenmiştir:

çıkarmaz 6a-9, çıkarmışdur 21b-2, bitürüp 46b-8, geçürseler 116a-13, bitürür 133b-8

Bir örnekte “-dUr” çatı ekinin başındaki “-d” ünsüzü düşerek kullanılmıştır.

degirmeden 142b-11

-(U)d/-(U)t : Ekin ünlüsü daima dar-yuvarlaktır. Ünsüzünün ise iki ünlü arasında olmamasına rağmen tonlulaştığı örnekler metnimizde kullanılmıştır:

üşütmesini 12b-2, kórkuđucú 19b-13, yükletse 40a-2, çoğaltması 71a-2, kórkuđuram 76a-3, anlatmak 87b-2, oturduñ 127a-10, yöneltmek 148b-5, ayırtlamak 152b-11

-dAr/-dUr : Ek sedalı olarak eklenmektedir. Ünlüsü ise düz-geniş ve dar-yuvarlak olarak kullanılmaktadır:

bildürür 2b-4, bildüre 3b-12, itdürmege 5b-1, olduran 12a-4, yağdurmayalar 12b-4, acığdurmamak 13b-13, azdururlar 21b-7, ÷oldursa 36a-6, ÷oldurup 36b-13, ulağdurmak 40b-1, öldürmek 53a-4, kárıřdırmamak 77b-1, öldürür 112b-10, döndereler 118a-6/7, indüren 125b-1, ulağdurmak 136a-6, kálduran 149b-5

Bir örnekte ekin ilk ünsüzü tonsuz olarak kullanılmıştır:

gösterürler 21b-12

2.2.1.6.3.2. Edilgenlik ekleri

Eklendiği fiilin gösterdiği işin, başkası tarafından veya kendiliğinden gerçekteştiğini gösteren çatı ekleridir.

-(I)l / -(U)l : Metnimizde düz ve yuvarlak şekiller dar olarak kullanılmıştır:

üfürüldükde 17b-4, göndürülmüştür 23a-2, görülmek 31b-10, yazıla 36a-12, dinildi 38b-2, çekilür 41a-13, dinilirse 49b-12, sayılmaz 67b-5, buyuruldı 105a-3

-(I)n/-(U)n: Metnimizde düz ve yuvarlak şekiller dar olarak kullanılmıştır:

olunmaz 7b-10, olunur 7b-10, varılmağ 12b-11, olundı 12b-6, olunur 32b-3, dinilirse 49b-12, olunsa 57b-3, bulunmazsa 83a-10, olunsa 132a-1, olunmuşdur 162a-7

2.2.1.6.3.3. Dönüşlülük ekleri

Eklendiği fiilin gösterdiği işi, yapanın ve bu işten etkilenenin aynı varlık olmasını sağlayan çatı ekleridir.

-(I)I / -(U)I : Metnimizde düz ve yuvarlak şekiller dar olarak kullanılmıştır:

korğulursa 107b-8, kırtulmağ⁹⁵133b-4, bozulur 138b-6, kesilmese 167a-10

-(I)n/-(U)n : Metnimizde düz ve yuvarlak şekiller dar olarak kullanılmıştır:

sürinerek 18a-11, idinmişdür 66b-13, dilenmek 78a-4, kuşansa 96a-12, gerinmek 148a-7, bulanuğ 166b-7

2.2.1.6.3.4. İşteşlik ekleri

Eklendiği fiilin gösterdiği işin, tek başına değil de birlikte veya karşılıklı yapıldığını gösteren çatı ekleridir.

-(U)ş : Metnimizde dar-yuvarlak şekilleri kullanılmıştır:

söyleşüp 24a-2, yitişmişler 25b-12, helâllaşmadan 39b-12, helâllaşa 80a-1, döğüşseler 102b-4, üleşdür 126b-7, kıocuşmağ 138b-8

2.2.1.6.3.5. Olumsuzluk ekleri

Metnimizde kullanılan olumsuzluk ekleri “-ma/-me” dir. “İ-” fiili dışında bütün fiil kök ve gövdelerine gelmektedir. Kalınlık-incelik uyumuna uymaktadır:

dilememiş 5b-12, itmedük 5b-9, bitmedüğü 6a-13, dilemeyince 6b-13, olmamağ 7a-4, acıkıdurmamağ 13b-13, bilmeseler 38b-13, olmayan 52b-3, kıarışdırmamağ 77b-1, bilmedüğüümüz 91a-13, söylememek 109b-8, işleme 164b-7, itmeyicisin 164b-10

⁹⁵ kırtulmak < (ET. kıut-ur-ul-mağ) : kıutur- “talihli olmak”

2.2.1.6.3.6. Diğer fiilden fiil yapım ekleri

-a : şığadı 131a-7

-i : sürinerek 18a-11

-ş/-ış/-iş : şıkışup 38b-9, irişe 42a-5, qarışdırmamak 77b-1, pulaşmış 134b-5, ulaşdurmak 136a-6

-u : қоқумак 152a-1

-y : тоymаduğı 6b-1 (to- “dolmak” -y- > тоy- “doymak”), қоyысақ 23a-11 (қо- “koymak” -y- > қоy- “koymak”)

2.2.1.6.4. Birleşik fiiller

Bir eylemi karşılamak üzere birden fazla sözcüğün bir araya gelmesi ile oluşturulmuş fiillerdir. Nadir İlhan, birleşik fiillerin bir fiille bir ismin veya bir fiilin birlikte kullanılmasıyla meydana getirildiğini, birleşik fiili meydana getiren ve sonda yer alan fiillere ise yardımcı fiil denildiğini söylemektedir.⁹⁶

2.2.1.6.4.1. Birinci unsur isim olan birleşik fiiller : isim+fiil

Bir isim unsurunun arkasına “yap-, it-, eyle-, kı-, ol-, eyle- vb.” yardımcı fiillerinin getirilmesiyle oluşan yapılardır. Bu fiillerin dışında asıl manasının dışında kullanılan yardımcı fiiller de vardır.

Metnimizde isim+fiil yapısıyla kurulmuş birleşik fiillerin bazıları şunlardır:

al- : ābdest al- (23a-7), rişvet al- (54a-12), şatın al- (85a-7), cān al- (98b-1), selām al- (158b-4)

bağla- : gönül bağla- (71a-9/10), el bağla- (145b-4)

bul- : şu bul- (34b-13), yir bul- (35b-1), felāh bul- (42a-2), kārīb bul- (99b-11), kıdret bul- (103b-2), temā'il bul- (138a-12)

bulun- : özür bulun- (83a-10), kıdret bulun- (103b-2), terk bulun- (147b-6), fāhiş bulun- (156b-10)

çek- : kılıç çek- (57a-11), 'iddet çek- (165a-8)

⁹⁶ Nadir İLHAN, age., s. 103

çık- : āvāz çık- (17b-1)

çıkar- : aḥkām çıkar- (65b-2), taşra çıkar- (108a-2)

di- : üf di- (107b-1)

dur- : girüde dur (150b-7)

düş- : içine düş- (43b-2), namāza düş- (121a-3)

düşür- : düşük düşür- (169a-6)

eyle- : şābit eyle- (6b-12), ḥalk eyle- (11b-1), murād eyle- (13b-13), kıyās eyle- (14a-2), emr eyle- (14b-5), ihlāş eyle- (77b-10), terk eyle- (157b-8), ta' yin eyle- (166a-6)

gel- : zarar gel- (2a-7), tağayyür gel- (4a-10), vahy gel- (27b-11), lāzım gel- (139b-2), ḥātırına gel- (156a-5), vaz gel- (168a-1)⁹⁷

getür- : ' ucub getür- (77a-9), kelime-i şahādet getür- (90a-6), imān getür- (92b-8), şalavāt getür- (105b-10)

giç- : vāz giç- (65a-12/13)

gör- : ulū gör- (70a-11), ḥayz gör- (165a-8), nifās gör- (166a-5)

iç- : and iç- (54a-4)

işle- : livāṭa işle- (16b-8), günāh işle- (53b-6), fısk işle- (68b-3), ḥarām işle- (100a-7)

it- : murād it- (2b-1), fikr it- (3a-10), ḫurbān it- (13a-12), ḫırsızlık it- (53b-8), imtinā' it-, istiğfār id- (112a-10), hibe id- (128b-1)i pizevenklik it- (54a-12), du' ā it- (126a-2)

kal- : a' rāfda kal- (41b-13), muḥalled kal- (45a-1), ḥācet kal- (65b-1), nādir kal- (65b-10), bākī kal- (68b-8)

kesil- : nefesi kesil- (156b-13), ḫanı kesil- (166a-11/12), nifās kesil- (167b-7)

kıl- : ' ādī kıl- (12a-11), mū'ekkel kıl- (17a-1), ' alāmet kıl- (17a-9), ḫavī kıl- (22a-12), namāz kıl- (23b-12), rāzī kıl- 40b-10, maḥrūm kıl- (127b-4)

kur- : bağdaş kur- (147b-5/6)

ol- : muṭī' ol- (2a-2), cem' ol- (23b-11), lā'ik ol- (109a-13), ḥāzır ol- (127b-7), fāriğ ol- (127b-11), işm ol- (128b-2), rāzī ol- (130a-3), defn ol- (131a-5), ḫādir ol- (131a-7)

⁹⁷ vaz gelmek, Tarikat-ı Muhammediyye Tercümesinde "vaz geçmek" anlamında kullanılmıştır. (bkz.: 168a-1)

şın- : orucu şın- (134b-3), âbdesti şın- (152a-11)

tut- : oruc tut- (87b-9), diriğ tut- (92a-1)

vir- : zarar vir- (66a-12), gönül vir- (71a-1), haber vir- (87b-12), cennet vir- (94b-3), ruḥşat vir- (109b-7), eziyet vir- (149b-9), selām vir- (158b-4)

vur- : tamğa vur- (36a-11)

yağ- : âteş yağ- (12b-8), ḥinnā yağ- (115a-13)

yap- : yapu yap- (108a-8), nesne yap- (12b-8)

yaz- : şer yaz- (15a-11), günāh yaz- (15b-12/13), levḥ-i maḥfūza yaz- (49a-3), şevāb yaz- (60a-4)

yi- : riyā yi- (54a-3), oruç yi- (54a-3/4), ribā yi- (55b-7), rīv yi- (114a-7)

Metnimizde “ isim+hâl eki+fiil ” yapısıyla kurulan birleşik fiiller kullanılmaktadır: zelâletde kııl- (7a-13), oda қо- (12b-3), hevâdan giç- (12b-9), elini çek- (13a-13), cānları al- (17a-1), gözi gör- (25b-5), yüzüne ur- (40b-12), zaḥmetler çek- (63b-12), ḥarāma yapış- (84b-8), rızqın al- (84b-12), ğazāya git- 85b-13, imāna gel- (97b-13), küfre çek- (107b-8), namāzı kııl- (114a-7), ağızını yap- (125b-8), eline yapış- (130b-7), sādātdan ol- (130b-12), ḳafaya çek- (136a-7), şehvetde bulun- (139b-11), böğrüne қо- (147b-5), nesneye yapış- (165a-13)

“İsim+fiil” yapısıyla kurulan birleşik fiillerde olumsuzluk “-ma/-me/-maz/-mez” ekleri ile yapılmıştır:

tekāsül itmez (15a-3), i‘tibār olmaz (101a-5), maḥzar getürmeyince (101a-13), iḳtizā’ itmez (101b-6), yapu yapmayalar (108a-8), terk itmeyeler (109b-13), maḥrūm kıılma (127b-4), zarar virmez (149a-1), mekrūh olmaz (151b-1)

2.2.1.6.4.2. Birinci unsuru fiil olan birleşik fiiller : fiil+fiil

Fiil+fiil yapısıyla kurulan birleşik fiillerde birinci fiil, yardımcı fiile zarf fiil ekleriyle ile bağlanır. Bu birleşik fiillerde yardımcı fiilin görevi, asıl fiildeki oluş ve kılışın biçimini ve tarzını tasvir etmektir.

2.2.1.6.4.2.1. Yeterlilik fiilleri

Fiilin zarf fiil eki almış şekline “bil-” yardımcı fiili eklenerek yapılır. Metnimizde “-ama/-eme/-amaz/-emez” eki getirilerek yapılan olumsuz şekilleri kullanılmıştır:

eki ve ‘ol-’ yardımcı fiili getirilerek yapılır. Bu yapılar, birleşik fiilin içinde bulunduğu zamandan daha önce gerçekleşmiş olan bir oluşu gösterir.”⁹⁸ Zeynep Korkmaz’ın ifade ettiği (fiil+mış)+ol- yapısına tez çalışmamıza konu olan Tarikat-ı Muhammediyye Tercümesinde de rastlamaktayız:

nehy itmiş ol- (62a-1), dimiş ol- (63a-1), dimiş ol- (63b-1), fâ’idelenmiş ol- (69a-3), işbât itmiş ol (98a-6), virilmiş ol (128b-13), pulaşmış ol- (134b-5), şarkmış ol- (140a-11), gelmiş ol- (156a-5), tamâm olmamış ol- (169b-6)

2.2.1.6.4.2.7. Alışkanlık fiilleri

Fiillere “-r ol-/rmAz ol-” yapıları getirilerek yapılır. Bir oluşun alışkanlık halinde sürdüğünü ve süreceğini gösterirler:

yarāmaz ol- (72a-3), gelmez ol- (88b-8)

“Ol-” yardımcı fiili mastar eki almış bir fiilin üzerine gelirse bir oluştaki imkansızlığını veya o işin yapılmasının doğru olmadığını gösterir:

sebebsiz buğz itmek olmaz (95b-2)

2.2.1.6.4.2.8. Niyet fiilleri

Bir fiile gelen “-AcAk ol-, -IcI ol-, -AsI ol-, msAr ol-” sıfat fiil ekleri ve “ol-” yardımcı fiilin birleşmesinden oluşan yapılar, oluş ve kılışın niyet halinde olduğunu gösterir:

‘ilm bilmesi ol- (2b-5), işitmesi ol- (4b-1), görmesi ol- (4b-6), yitmesi ol- (8b-6), söyleyici ol- (9b-11), kaçıcı ol- (73b-4), kılmayıcı ol- (76a-10)

⁹⁸ Zeynep KORKMAZ, Gramer Terimleri Sözlüğü, TDK Yay., Ankara 1992, s. 701

3. METİN

ṬARİKAT-I MUḤAMMEDİYYE TERCÜMESİ

1b

1 bismillahi'r-raḥmani'r-raḥīm 2 ḥamdü ve ṣenā bî-nihāye ve medḥ ü şükr-i bî-gāye ol
3 ḥüdāvend-i kāmili'l-iḥsān ve şāmili'l-in'ām 4 ḥallāk-ı cihān ve bārî-i insān olan Rabbü'l-
5 'ālemîne maḥşuşdur ve şalāt-ı tāmme-i 6 bî-ḥad ve selām-ı bî-'ad cemi' enbiyā-ı kirām
7 ḥuşūşen kemālāt-ı insî cami' esās küfr-i 8 kâtî' mefḥar-ı 'ālem seyyid-i enām
Muḥammed Muştafā 9 şallāllāhu 'aleyhi ve's-sellem ve ālihi ve eşḥābihi ve etbā' ihi 10 ve
'ulemā-yı 'āmilîn üzerlerine olsun. 11 leyl ü nehār dā'im ve eşcār ve eşmār kâ'im oluḡca

2a

1 kāfirler mü'mîn olsalar ve cemi' fāsıklar 2 muṭî' olsalar 'ibādete dürüşeler. ya'nî
3 çalışsalar aña ḥiç fā'ide ḥāşıl olmaz. 4 belki 'ibādetleriniñ fā'idesi kendülere rāci'dür.
5 ḡahr-ı Rabbi'l-'ālemiñden ḡalāş ve cennet-i 6 a'lāya girmege sebep olur ve eger cümle
ḡalḡ 7 kāfir olsalar ḡiçbir nesne zarar gelmez. belki 8 zarar kendülere rāci'dür. Allāhu
Te'ālāniñ 9 'azābına ve ḡazabına bā' iş olurlar. Allāhu 10 Te'ālā nefi' ve zarar virmeden
münezzehdür. nāfi' 11 ve zarrî ancak oldur. kimse aniñ izinsiz 12 nef'ü zarra ḡadır
degildir. cümle ālem ḡalḡı 13 bir kimseye zarar ve nāfi' virmege cem' olsalar

2b

1 ḡadır olmazlar. Allāhu Te'ālā murād itmedükce 2 beyānü'ş-şıfatı'ş-şübütiyeti bu mezkür
Allāhu 3 Te'ālāniñ şānına lāyık ve ittişāfi vācib 4 olan şıfatları bildürür. ḡayāt diri 5 olmaḡ
ve 'ilm bilmesi olmaḡ 'alimdür. bilmesi 6 olııcıdur. 'ilminden zerre miḡdārı nesne 7 ḡāric
degildir. Ḳur'an-ı 'Aziminde ⁹⁹ لَو الْحَى الْقَيُّومُ 8 deyü buyurdu. ya'ni ancak ḡayāt-ı 9 ḡaḡiḡiyye
ile ḡayy olan Allāhu Te'ālādur öyle 10 ḡaydur ki dā'im bāḡidür ölmez. ḡalḡiñ tedbiri 11 ve
ḡıfzına mübaliḡayla kâ'imdür. her nesneyi 12 bilür ve göklerde olanları ve yirlerde olanları
13 gizlüleri ve āşikāreleri cümle bilür.

3a

1 Ḳur'an-ı 'Aziminde ¹⁰⁰ لَا يَغْرُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ 2 أَلْسِنَاتٍ وَلَا فِي الْأَرْضِ deyü 3 buyurdu. ya'nî Allāhu
Te'ālāniñ 'ilminden 4 yirlerde ve göklerde zerre miḡdārı nesne 5 ḡāric degildir. bu cümle
aḡaçlarıñ yapraḡları 6 şaḡışını bilür. ya'nî ne ḡadar idüḡini 7 ve cemi' buḡda ve arpa

⁹⁹ (2b-7/8) Bakara Suresi 255. āyet : Diridir, kayyumdur.

¹⁰⁰ (3a-1/2) Sebe Suresi 3. āyet : Ne göklerde ve ne de yerde zerre aḡırlıḡındaki bir şey bile ondan gizli kalmaz.

vesā'ir dāneleriñ ve 8 kumlariñ sağışını bilür. aşlā bilmedügi 9 nesne yoqdur. cüz'ıyyatı ve külliyatı bilür. 10 cüz'i deyü yalnız ma'nāsını fikr itsek 11 gayrıñ iştirākını men' idene dirler. küllī 12 deyü men' itmeyene dirler. cümleden biri 13 insānı icmālen cemī' efrādına müştemil olduğı

3b

1 haşşiyyetden 'alā vecchi'l-küllī bildügi gibi 2 herbir efrādları dağı 'alā vecchi'l-cüz'i 3 bilür. felāsifenüñ kulları bātıldur. 4 giçmişleri ve gelecekleri bilür. ādemiñ göñlüne 5 geleni ve gelmezden evvel gelecegi bilür ve dili 6 ile söyledüğini ve icini ve taşını cümle bilür. 7 içinde ve taşında olan her cüzleri 8 bilür hāzırları ve gā'ibleri bilür gā'ibleri 9 ancak ol bilür. hiçbir kimse bilmez. gaybı 10 bilmez. gerek insān ve gerek cin aşlā gaybı 11 Allāhu Te'ālādan gayrı bilür yoqdur. meger 12 Allāhu Te'ālā bildüre. Qur'an-ı 'Azīminde ¹⁰¹ لَا يَعْزَمُ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ deyü buyurdı.

4a

1 ya'nī gaybı bilmez İllallāhu Te'ālā bilür. kütüb-i 2 fetāvāda bir ādem ay ağıllanduqda 'ilm-i gaybı 3 bilürin da'vāsıyla yağmur yağar dise 4 kāfir olur 'alāmeti ile yağar dise 5 kāfir olmaz deyü buyurdılar ve elfāz-ı küfür 6 baħşinde ba'zān beyān oldı. unutmāqdan 7 ve gāfletten ve sehivden beridür ve bilmesi 8 ezeli'dür qadim'dür şoñradan olma 9 degildür ve bilmesi ebedi'dür aşlā zā'il 10 olmaz ve tağayyür gelmez. şoñradan olsa 11 mahalli havādiş olmağ lāzım olur ve tağayyür 12 gelse zāt-ı şerīfine noqşān tārī 13 olmağ lāzım gelür. bu ikisi Allāhu Te'ālā

4b

1 haqķında maħāldür. sem' i işitmesi olmağ 2 sem' idür. işidicidür. her avāzı 3 işidür. gizlü āvāz olsun katı 4 āvāz olsun hattā bir kişiniñ kulağına 5 fısıldasan ol kişi işitmese Allāhu Te'ālā 6 işidür. başar görmesi olmağ başardur 7 göricidür herşey'i görür. qarañu gicelerde 8 qara qarıncanıñ qara taş üzerinde yürü- 9 düğini ve ayağı tavışını ya'nī şavtı 10 işidür. lākin işitdügi bizcileyin kulağıla 11 degil ve gördügi gözile degil bizcileyin 12 ve gözden ve ağızdan ve kulağdan cümle münezzehdür. 13 belki bunlar Allāhu Te'ālāda iki şıfātur

¹⁰¹ (3b-13) Neml Suresi 55. âyet : Gaybı, bilinmeyeni Allah'tan başkası bilemez.

5a

1 sâ'ir şıfatları gibi keyfiyyetini bilmek lâzım degil. 2 aşlına imân ideriz. irâdet dilemesi 3 olmak murîbdür. dileyicidür. diledüğünü işler dilemediği 4 vücûda gelmez. cümle maḥlûkât Allāhu Te'ālānıñ 5 murādınıñ ḥilāfına zerre kadar nesneyi murād 6 itseler vücûda gelmez. hiç nesne aña vâcib 7 ve lâzım degildür. ne kendi ve ne gayrı Allāhu Te'ā- 8 lānıñ üzerine hiç nesne vâcib kılmamışdur. 9 kendüsi fâ'il-i muḥtârdur gayrısı 10 'âcizdür. muṭî'lere şevâbı fazlıyla virür. 11 'âşîlere 'iḳâbı ider. vücüb ve icâbdan 12 münezzehdür. lâkin va' dına ḥulf itmez. va'idinden 13 ḥulf-ı 'ayn-ı keremdür dimişler. bir kimse

5b

1 aña güciyle bir nesne itdürmege kâdir degildür. 2 ve illâ 'âciz olmak lâzım gelür. Allāhu Te'ālā 3 'âcizden münezzehdür. mü'min ve muṭî' kullarınıñ 4 du'âlarıñ ḳabûl ve murādlarıñ virdüğü 5 kemâl-i luṭfundandır kâfirleriñ ve 'âşîleriñ 6 murādını virdiği istidrâcendür her 7 nesne kim var 'âlemde anıñ dilemesiyledür. 8 eger ḥayır ve eger şer aşlâ mevcûdâtda 9 irâdesi ta'alluḳ itmedük nesne yokdur. 10 gerek cevâhir ve gerek a' râz mü'minleriñ 11 imânıñ ve muṭî'leriñ tâ'atın dilemişdür. 12 eger dilememiş ise idi mü'min ve muṭî' 13 olmazdı. kâfiriñ küfrini ve fâsıḳıñ

6a

1 fışḳını dilemişdür. eger dilemese hiçbir kimse 2 fâsıḳ ve kâfir olmazdı. zîrâ irâdetul- 3 lâhı ta'alluḳ itmedükce vücûda gelmek 4 maḥâldür. Ḳur'ân-ı 'Azîminde **لِمَا يُرِيدُ** 5¹⁰² **فَعَان** deyü buyurdu. ya'nî kendi fi'linden 6 ve gayrıñ fi'linden murād eylediği nesne 7 Allāhu Te'ālānıñ üzerine mümteni' degildür. 8 ef' âlu 'ibâd kesb ile olması Allāhu Te'ā- 9 lānıñ irâdesi ile olmadan çıkarmaz ve 10 cebir daḥı lâzım gelmez zîrâ iḥtiyârât-ı 11 cüz'iyeye 'ibâd için şâbitdür. Allāhu Te'ālā 12 ḳuluñ fi'lini ḥalḳ itmege anı şart- 'âdî 13 kılmışdur. toḥum saçmaduḳca ḡilla bitmediği

6b

1 gibi ve yimek yimedükce ḳarın toymaduḳtı 2 gibi imdi Allāhu Te'ālā ḳulunuñ fi'lini 3 ḥalḳ itmez. ḳul iḥtiyâr-ı cüz'isini 4 şarf itmedükce ol iḥtiyârını ḥayra 5 ve şerre şarf itmede 'abdda ḳudret 6 vardır. eger ḥayra şarf ider ise 7 ḥayrı ḥalḳ idi virür ve şerre şarf

¹⁰² (6a-4/5) Buruc Suresi 16. âyet : Dilediğini mutlaka yapandır.

8 iderse şerri halk ider medâr-ı şevâb 9 ve 'ikâb olan oldur. bu kadar ile iktifâ 10 mü'min olanlara kâfidür. zîrâ bu mebhâş 11 ayaklar tayanacak yirdür. Allâhu Te'âlâ tarîk-i 12 müstaķimde şâbit eyleye âmîn. bir siñecik 13 kanadın kımıldadamaz Allâhu Te'âlâ dilemeyince.

7a

1 her nesne kim işleriz anuñ irâdetiyle 2 işleriz. diledüğü nesne vücûda gelmez zîrâ 3'alâmet-i 'acizdür.dilemeden vücûda gelse 4 anuñ Allâhu Te'âlâ hâlıkı olmamak lâzım gelir. 5 Qur'an-ı 'Azîminde ¹⁰³ **اللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ** 6 deyü buyurdu. ya'nî Allâhu Te'âlâ cümle mevcûd 7 olanuñ hâlıkıdır ve eger cümleniñ hâlıkı 8 olmasa Allâhu Te'âlânıñ 'aciz olmağını 9 iş'âr ider. 'acizden münezzehdür. dilese 10 cümleyi mü'min ve muṭî' iderdi ve eger 11 dilese cümleyi kâfir iderdi. қаzâ 12 sını derr idici ve hûkmüni 'akablayıcı 13 yokdur. diledügin delâletde kılar ve diledigin

7b

1 hidâyetde kılar. ihtiyârlarını şarfları 2 muķtezâsınca eger sü'al iderseñ 3 ya niçün cümlenüñ mü'min ve muṭî' olmasın 4 dilemedi. ba'zıñ kâfir ve fâsık olmasın 5 diledi. cevâb oldur ki aña diledüğü ve işledüğü 6 nesneden sü'al olmaz. ol cümleye işledüğünden 7 sü'al ider. Qur'an-ı 'Azîmide ¹⁰⁴ **لَا يُسْأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَ هُمْ يُسْأَلُونَ** deyü buyurdu 9 ya'nî Allâhu Te'âlânüñ işledüğünden sü'al 10 olunmaz. kıllar sü'al olunur. fâ'il-i 11 muṭtârdur. diledüğini işler dilemedüğünü 12 işlemez. kimse kendüye güc itmege kâdir 13 degildür. her diledüğü ve işledüğü nesnelerde

8a

1 niçe fâ'ideler ve hikmetler vardur ve illâ 2 'abeş olmak lâzım olur. Allâhu Te'âlâ 3 'abeş nesne işlemeden münezzehdür. zîrâ 4 'abeş iş ef'âl-i süfehândandır âdem 5 ođlanıñ cümlesiniñ 'aklı aña irişmez. lâkin 6 ol fâ'ide ve hikmetler fi'le bâ'ış degildür. 7 zîrâ ef'âlullâh mu'allel bi'l-a' râz degildür. 8 kâfirleri yaratduğında ve küfürlerini diledüğünde 9 ve yılanları ve 'akrepleri ve hınzırları 10 ve ğayrı şerleri ve müzileri yaratduğında 11 niçe hikmetler ve fâ'ideler vardur. şerr-i cüz'î 12 hayr-ı küllî mütezammındur. bize anları bilmek 13 lâzım degildür. zîrâ biz anları bilmek ile

¹⁰³ (7a-5) Zumer Suresi 62. âyet : Allah her şeyin yaratıcısıdır.

¹⁰⁴ (7b-7/8) Enbiya Suresi 23. âyet : O, yaptığından dolayı sorgulanamaz fakat onlar sorgulanırlar.

8b

1 emr olunmaduđ ve nicesi bilmek mümkün degildir. 2 hemān bize lāzım olan böylece i' tikkād itmekdür. 3 ħilāfından vesvese-i şeytāndan hazer 4 itmekdür. üzerimize lāzım olan 'ilm ü 'amel- 5 dūr irādet-i kādīmdūr ezelīdūr soñradan 6 olma degildir. kudret güci yitmesi olmađ- 7 dur. kādīrdūr güci yeticidūr. her mümkün olanı yaradur. 8 dilerse mümteni' ve muĥāl olanı yaratmađa kudreti 9 ta'alluđ itmez. zīrā ħilāf-ı ĥükmünde öli diriltmeđe 10 ve taşı ve ağacı vesā'ir cemādātı ve 11 nebātātı söyletmeđe ve yürütmeđe kādīrdūr. 12 gökleri ve yirleri ve göklerde ve yirlerde olan 13 cümle maĥlūqātı yođ itmeđe ve eđer var itmeđe

9a

1 kādīrdūr. niđe biñ bu gökler gibi gökler ve niđe 2 biñ bu yirler gibi yirler yaratmeđe kādīrdūr. 3 bu cümle yiri tađlar ve tađlar ile cümle 4 altun veyā gümüş itmeđe kādīrdūr. nitekim 5 Allāhu Te'ālā Ĥazret-i Muĥammed 'aleyhi's-selāma 6 Mekke-i Mükerrerede Baĥĥā Tađını altun itmeđi 7 'arz eyledi. Peyğamber 'aleyhi's-selām istemezsin 8 yā Rabbi didi. velākin bir gün tođ olayın 9 bir gün ac olayın kaçan ac olasam saña tazarru' 10 ideyin ve seni zıkr ideyin kaçan tođ olsam 11 saña ĥamd ideyin ve Őkr ideyin deyü buyurdı. 12 Őuyı yuđaru ađıtmađa ve ađarken gümüş itmeđe 13 ve altun itmeđe vesā'ir cevāhir-i nefise itmeđe

9b

1 kādīrdūr. bir ĥulmı bir sā'atde maşrıđdan 2 mađribe ve mađribden maşrıđa niđe biñ kerre 3 iletmeđe kādīrdūr ve bir ĥulmı bir sā'atde 4 yiryüzünden yidinci kāt göklere niđe 5 biñ kerre iletüp girü getürmeđe kādīrdūr. 6 ve'l-ĥāşıl mümkünātdan her neye kudreti 7 ve irādesi ta'alluđ iderse vücūda gelmemek 8 muĥāldūr ve kudreti kādīmdūr ezelīdūr 9 ebedīdūr soñradan olma degildir ve Őimden 10 girü dađı dükenir degildir. kelām 11 söyleyici olmađ mütekellimdūr söyleyici- 12 dūr. söyler lākin söylemesi bizcileyin 13 diliyle degil Allāhu Te'ālā cevāriĥ-i a'zādan

10a

1 münezzehdūr. belki kelām Allāhu Te'ālānıñ zātıyla 2 kâ'im bir Őıfatı kādīmdūr. ba'zı ĥullarına 3 vāsıtasız bi-zātihi söyler. Mūsā 'aleyhi's-selām 4 ĥazretlerine Tūr Tađında söylediđi 5 gibi ve bizüm peyğamberimiz Muĥammed 'aleyhi's-salātu 6 ve's-selāma Leyle-i Mi'rācda ve ĥayrıda söylediđi 7 gibi ve ba'zına Cebrā'il vāsıtasıyla 8 söyler

enbiyāya ekşeri zemānda böyle olmuşdur. 9 Qurʾān-ı ʿAzîminde vesāʿir kütüb-i ilāhiyyede cümle 10 Allāh kelāmıdır qadîmdür. hâdis ve maḥlûk 11 degildir. bu maqâmda Qurʾāndan murād nazm-ı kerîmiñ 12 medlûlı olan kelām-ı nefisdür. kelâmdan 13 murād ol oldugi gibi nazm-ı müteʿallık hâdis

10b

1 degildir. ol ḥurûf eşvâtden mürekkebdür 2 kelām-ı qadîm üzerine dâldür. pes 3 Hâk Teʿālānuñ bu yidi şıfâtı ki anlara 4 şıfât-ı maʿnevî dinür. ḥayât ʿilim semiʿ 5 başar irâdet kudret kelām-ı qadîmlerdür 6 ve Allāhu Teʿālānuñ zât-ı şerîfiyle kâʿimlerdür. 7 zevâlden ve tağayyürden berilerdür. kemâl-i şıfâtlardan 8 dur. zevâli ve tağayyüri naqşı mücibdür. Allāhu Teʿālā 9 naqşadan münezzehdür. bu şıfâtlarıñ zıdları 10 Allāhu Teʿālā hakkında muḥâldür. meşelâ ʿilmiñ 11 zıddı cehildür. Allāhu Teʿālā cehilden münezzehdür. 12 âher zıdları daḥı buña kıyâs ile tekvîn 13 yoğ olan nesneyi yoqluqdan varlığa

11a

1 çıkarmağa dirler. Allāhu Teʿālānuñ şıfat-ı qadîmidür. 2 İmâm-ı Mâturîdî ḥazretleriniñ mezhebinde 3 Eşʿarî Mezhebinde ḥârîsdür ve daḥı 4 Allāhu Teʿālā ḥâlîkdur. her şeyʿi yaradan oldur. 5 andan ğayrı yaradıcı yoqdur. cümle ʿâlemi 6 ḥalk iden ancak oldur. andan ğayrı ne istiklâlen 7 ve ne iştirâken aşlâ ḥâlîk yoqdur. ḥayvânlarıñ 8 ve âdemleriñ işleriñ ve ḥareketlerin ve sükûn 9 ların yaradan oldur ve ʿibâdetleriñ ve günâhlarıñ 10 ve ḥayırlarıñ ve şerleriñ ve küfürlerin ve imânlarıñ 11 yaradan oldur. nitekim Qurʾān-ı ʿAzîminde 12 ¹⁰⁵ وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَاٰتٰكُمْ وَاَمَّا تَعْمَلُونَ deyü buyurdu. 13 yaʿnî Allāhu Teʿālā sizleri ve ʿamelleriñüzi

11b

1 ḥalk eyledi. pes imdi cümle maḥlûkâtıñ vücūdını 2 ve efʿâllerini icâda Allāhu Teʿālādan ğayrı 3 kimseniñ aşlâ medḥalı yoqdur. ḥayır ve eger 4 şer cümlesini yoqdan var iden ancak oldur. 5 eliñ kımıldadığını ve diliñ söyledüğünü ve gözüñ 6 açduğunu ve yumduğunu yaradan oldur ve 7 siñekleriñ uçduğunu ve ayağıñ kımıldadığını 8 ve avâzını yaradan oldur. vesāʿir uçıcı 9 ḥayvânlarıñ uçduğunu ve ḥareketlerini ve avâzını 10 vücûda getüren oldur ve bizim ʿamellerimüzi 11 ve cümle ḥayvânâtı ve ʿamellerini ve yidi kât 12 gökleri ve içinde olanları ve yidi kât 13 yirleri ve içinde ve üstünde olanları

¹⁰⁵ (11a-12) Saffat Suresi 96. âyet : Oysa Allah, sizi de yaptığınız şeyleri de yaratmıştır.

12a

1 rûh gerek ve gayrı cümlesini yaradan oldur. 2 cümleniñ rızqıñ ya' nî gıdālandugi nesneyi 3 viren oldur. rızq ehli's-sünnet-i ve'l-cemā' atı 4 mezhebinde harāma dağı dinilür. olduran 5 ve diri gören ya' nî yokdan var iden yāhūd 6 öldükden soñra yine dirilden ve sağ iken 7 haste iden ve girü sağ iden ve ibtidādan 8 sağlık viren oldur. od ya' nî āteş 9 degdügi vaqtin eliñ issi olmasını ve yanmasını 10 yaradan oldur. āteş degildür āteşi şart-ı 11 'ādī kılmışdur mü'essir-i haqīkī ancak Allāh 12 dur. bir kimse mü'essir-i haqīkī āteş i' tikkād 13 itse kāfir olur dimişler. sā'ir eşyāda

12b

1 dağı hüküm böyledür. qar degdügi vaqtin degdügi 2 yiriñ şovuk olmasını ve üşütmesini yaradan 3 oldur. qādirdür ki bir kimseyi oda 4 koysalar anı oda yaqdurmayalar nitekim İbrāhīm 5 peygamber 'aleyhi's-selām Nemrūduñ odında 6 oturdu hiç yaqmadı. rivāyet olundu ki 7 kāfirler kutı didükleri Qaryada bir ağıl gibi 8 nesne yaptılar. içinde çok āteş yaqtdılar. 9 çoqluğı ol mertebe idi ki hevādan giçen 10 kuşlar üzerinden giçdügi vaqtin yanup 11 içine düşerler idi ve semtine varılmaq 12 [...n] degil idi mancılıklar qurup 13 Hazret-i İbrāhīm 'aleyhi's-selām ellerin

13a

1 ve ayakların bağlayup āteşiñ ortasına 2 atdılar. ol sā'atde Cebrā'il 'aleyhi's-selām 3 geldi. yā İbrāhīm seniñ için hācet var mı 4 didi. Hazret-i İbrāhīm iytdi saña hācetüm 5 yokdur didi. Cebrā'il iytdi Rabbūnden dile 6 seni halāş itsün. Hazret-i İbrāhīm iytdi Rabbüm 7 bildügi yiter dilemege hācet yokdur didi. 8 bu kelāmiñ berekātıyla ol çukuru çimenlik 9 eyledi. eliniñ ve ayađınıñ yağından gayrı 10 yaqmadı. Nemrūd tahtından göricek Hazret-i 11 İbrāhīm 'aleyhi's-selām Rabbisi için dört 12 biñ şığır qurbān itdi ve Hazret-i İbrāhīmden 13 elini çekdi. Hazret-i İbrāhīm ol vaqitde

13b

1 on altı yaşında idi dimişler ve qādirdür ki 2 qar içinde otaranı üşütmeye belki derlede 3 veyāhūd yana lākin 'ādetullāh böyle cārī 4 olmuşdur ki qar degdükde üşütmek yaradur. 5 oduñ ve qarıñ yaqmada ve üşütmede te'siri 6 yokdur. yaqmağı yaradan od degildür ve üşütmegi 7 yaradan qar degildür belki Allāhu Te'ālādur. qarın 8 toymağı yaradan Allāhu Te'ālādur. ta'ām degildür. 9 eger toymağ yaratmasa ev tolusı ta'ām belki 10 dünyā tolusı

ta'âm yiseñ toymazduñ. 11 acıkmağ da böyledür. acıkmağı yaradan 12 oldur. ta'âm yimek degildür belki Allāhu Te'ālā 13 dur. bir kimseyi acıkdurmamağ murād eylese

14a

1 'ömründe ašlā ta'âm yimese açıkmaz ve esbāblardan 2 ğayrısın dağı buña kıyās eyle. cümleden 3 biri ısıdan ve şovuğdan hıfz iden Allāhu 4 Te'ālādur. eşvāb degildür. hāşıl kelām andan 5 ğayrı mü'eşşir yoğdur. cümle eşyā bi'z-zāt 6 anuñ muğlağıdur. ašlā ğalkda ğayrıñ medğali 7 yoğdur. melā'ike ve dağı şahādet iderin 8 Allāhu Te'ālānıñ melekleri vardur. ecsām-ı 9 lāţifelerdür. her tona girürler ve güc işler 10 işlemege kavilerdür. ikişer ve üçer ve dörder 11 kanadlar şāhibleridür dağı ziyāde olması 12 rivāyet olunmuşdur. emriyle 'amillerdür

14b

1 insān gibi anlar Allāhu Te'ālāya 'āşī olmaz- 2 lar. Qur'an-ı 'Azīminde لا يَغْضُوبُونَ اللَّهَ مَا 3 106 أَمْرُهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ deyü buyurdı. 4 ya'ni melekler geçmiş zemānda Allāhu Te'ālāya 5 'āşī olmazlar. emr eyledüğü nesnelere 6 ve gelecekte emr olundıkları nesnelere dağı 7 işlerler. yimezler içmezler ve yimeniñ ve içmeniñ 8 levāzımları olan bavl ve ğa'it gibi nesnelere 9 beridürler. irkeklik ve dişilik anlarda 10 olmaz. anlarıñ içinde muğarrebler ve peygamberler 11 vardur. beşeriñ peygamberleri melekleriñ 12 peygamberlerinden efdaldür. melekleriñ peygamberleri

15a

1 beşeriñ peygamber olmayanlardan efdaldür. beşeriñ 2 peygamberleri efdal dimeniñ ma'nāsı 'indallāh 3 hizmetlerinde tekāsül itmezler ve anlardan 4 ašlā muğalefet şadır olmaz. kimi yerde ve 5 kimi gökde sākınlerdür. kimi dā'im kıyāmda 6 kimi dā'im rükū'da kimi dā'im sücūdda 7 kimi dā'im tesbīh iderler. ya'ni Allāhu Te'ālā 8 şānına lāyık olmayan nesnelere 9 iderler ve kimi ādem oğlanlarına gerek 10 Müslim ve gerek kāfire müvekkeldür. 'amelleriñ ğayır 11 ve şer yazarlar. anlara Kirāmen Kātibin dirler 12 ve Ħafağa dirler. Qur'an-ı 'Azīminde 13 وَإِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ كِرَامًا كَاتِبِينَ يَعْلَمُونَ

¹⁰⁶ (14b-2/3) Tahrim Suresi 6. āyet : Allah'ın kendilerine verdiği emirlere karşı gelmeyen ve kendilerine emredilen şeyi yapan melekler vardır.

15b

1 ¹⁰⁷ مَا تَفْعَلُونَ deyü buyurdu. ya'ni kullarım 2 sizleriñ üzerleriñizde hâfızlar vardır 3 'amelleriñüzi hıfz iderler. 'İndallâhi Te'âlâ 4 mükrem oldukları hâlde ve her ne işler- 5 señüz yazarlar ve işledükleriñizi bilürler. 6 'aleyküm hitâbı kâfire ve Müslime 'âmdur 7 dinildi ve dağı ¹⁰⁸ مَا يَلْفُظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ 8 8 ¹⁰⁸ رَقِيبٌ عَتِيدٌ buyurdu. ya'ni insân ağzından 9 bir şey 10 çıkmaz illâ anıñ yanından bilmesine 10 muntazır bir melek hâzırdu kendi de şevâb 11 ya 12 'azâb olanı yazar hadîş-i şerîfde 12 vârid oldı şevâb yazan melek günâh 13 yazan melek begidür kaçan kul bir şevâb

16a

1 işlese şağda olan birine on yazar. 2 kaçan günâh işlese şağda olan melek 3 solda olanı yidi sâ'at tamâm olunca 4 tâhîr it yazma ricâ olunur. Allâhu Te'âlâ 5 için tesbîh ider ya istigfâr ider. eger 6 yidi sâ'at tamâm olunca itmez ise birine 7 bir yazar Cebrâ'il Allahu Te'âlâniñ bir muqarreb 8 cümle meleklerden efđal melekdür. ilkâ-i 'ulüm 9 ve teblîğ vağy buña müte'allıkdur ve ba'zı 10 meleklerine 'azîm cüsse ve kuvvet virmişdür. 11 Cebrâ'il 'aleyhi's-selâm gibi bir sâ'atde 12 gökden yire iner ve bir tağı kanadınıñ 13 bir yöni ile kaldırır ve tağıdır.

16b

1 rivâyet olundu. Cebrâ'il 'aleyhi's-selâm 2 Lût Kavminiñ şehirleriniñ altına kanadıñ 3 şokdı göge kaldırdı. hattâ kelbleriniñ 4 ve horoslarınıñ şadâsını gök ehli 5 işitdiler. bundan soñra altını üstüne 6 getürdi. cümlesin helâk itdi. bu kavmiñ 7 helâklarına bâ'ış olan el-'ayâzü billâhi te'âlâ 8 minhâ livâğa işledükleri acilden deyü buyurdu. 9 anıñ için Peyğamber 'aleyhi's-selâm Kavm-i Lût 10 'amelin işleyen mel'ündür deyü buyurdu. 11 'Azrâ'il Allâhu Te'âlânuñ ulü melegidür 12 ve İsrâfil 'aleyhi's-selâm şür urmege mü'ekkeldür 13 ve 'Azrâ'il 'aleyhi's-selâm Allâhu Te'âlâ anı cân

17a

1 mü'ekkel kılmışdur. cümle cânları alan oldur. 2 İsrâfil 'aleyhi's-selâm Allâhu Te'âlânuñ ulü melegidür. 3 anı şür urmağa mü'ekkel kılmışdur. mevt 4 için ve bâ'ış için şür uran oldur. 5 şür didükleri bir büyük boynuzdur. kaçan 6 İsrâfil 'aleyhi's-selâm içine üfürdükte

¹⁰⁷ (15a-13, 15b-1) İnfitar Suresi 10., 11. ve 12. âyet : Hâlbuki üzerinizde muhakkak bekçiler, değerli yazıcılar vardır. Onlar yapmakta olduklarınızı bilirler.

¹⁰⁸ (15b-7) Kâf Suresi 18. âyet : İnsan hiçbir söz söylemez ki onun yanında (yaptıklarını) gözetleyen (ve kaydeden) bir melek bulunmasın.

itdükce az az 12 yigirmi üç yılda tamâm oldu. peygamberlik 13 Hâzret-i Muḥammed ‘aleyhi’s-selâma kırk yaşta tamâmında

19a

1 geldi. yigirmi üç yıl peygamber oldu. eṣaḥ aḳvâlde 2 altmış üç yaşında âhirete irtihâl itdi. 3 ‘aleyhi ekmelü’t-taḥiyyât ve ez keyhâ ve Hâzret-i 4 Mūsâ ‘aleyhi’s-selâm Tevrât ve ‘İsâ ‘aleyhi’s-selâma 5 İncil ve Dâvud ‘aleyhi’s-selâma Zebûr ve ğayrısın 6 daḡı ğayrı peygamberlerine indürmişdür. ya‘nî 7 Âdem ‘aleyhi’s-selâma on şuhuf ve Şît 8 elli şuhuf ve İdrîs ‘aleyhi’s-selâma otuz 9 şuhuf ve İbrâhîm ‘aleyhi’s-selâma on şuhuf 10 indürmişdür. enbiyâya inen kitâblar yüz 11 dördür cümlesi ḡaḡdur lâkin Ḳur‘ân-ı ‘Azîmü’s-şân 12 cümleden mu‘aḡḡar inmişdür. ḡükmi 13 kıyâmete deġin bâḡîdür. neşhiden

19b

1 ve tebdilden beridür. zîrâ Muḥammed ‘aleyhi’s-selâm 2 cemî‘ enbiyânîñ ḡâtemidür andan soñra aṣlen 3 peygamber gelmez ve kitâb nâzil olmaz ki neşḡ ve 4 tebdil mutaṣavver ola. Ḳur‘ân-ı ‘Azîmü’s-şân evvel 5 inen kitâblarîñ ba‘zî ḡükmin naḡz[1] neşḡ itmişdür. 6 anlar ile şimdi ‘amel câ’iz degildür ve mensûḡ 7 olanları oḡumâḡ daḡı câ’iz degildür. Resûlullâḡı 8 Te‘âlâ ve daḡı şahâdet iderin Allâḡu Te‘âlânunñ 9 yiryüzünde insândan Allâḡu Te‘âlânunñ emr ve nehyini 10 ve dîn-i dünüyalarını ḡalkîñ muḡtâc olduḡları 11 nesneleri beyân idici ehl-i îmân ve ehl-i tâ‘at 12 olanlara cennet ile va‘id ve ehl-i küfür ve ‘iṣyân 13 olanlara cehennem ile ḡorḡuducu peygamberleri

20a

1 vardur. ‘adedinde iḡtilâf olundu. 2 ba‘zî rivâyetde yüz yigirmi dört biñ 3 dinildi ve ba‘zî rivâyetde iki yüz yigirmi 4 dört biñ dinildi evlâ olan ta‘yîn 5 itmemekdür. evveli Âdem ‘aleyhi’s-selâm anı Allâḡu Te‘âlâ 6 ḡurî balḡıḡdan yaratmışdur. Allâḡu Te‘âlâ cemî‘ 7 arzîñ taḡlarından ve düzünden bir miḡdâr 8 toprak alup Hâzret-i Âdemiñ balḡıḡın yoḡurdu. 9 anîñ iḡün evlâdı dürlü dürlü oldu. rivâyet 10 olundu ki Hâzret-i Âdemi Allâḡu Te‘âlâ taṣvîr 11 itdükden soñra Mekke ile Tâ’if arasında 12 kırk yıl yatdı. ismini nedir ve andan murâd nedir 13 kimse bilmedi. Allâḡu Te‘âlâ ğayrı andan soñra

20b

1 cān virdi. nitekim Qurʾān-ı ʿAzīminde ¹¹¹ 2 وَ لَقَدْ 3 خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ خَمِيرٍ مُسْتَوٍ deyü buyurdu. yaʿnī insānıñ 4 aşlını şuya keşret-i mücāveret ile karar- 5 mış ve insān şüretiyle müteşavver olmış 6 kuru balçıktan yaratdıq. cümleñiñ aşlı 7 oldur. meleklerle secde idiñ Ādeme dimişdür. 8 secde ile emr olunan meleklerle cümle meleklerle 9 dimişdür. baʿzılar yiryüzünde olan meleklerdür 10 ve baʿzılar İblīs ve İblīs ile cīn muhārebesinde 11 olan meleklerdür didi. rivāyet olundu 12 Allāhu Teʿālā ibtidā yiryüzünde cinnileri iskān 13 itdi. anlar niçe fesādlar itmeleriyle Allāhu Teʿālā

21a

1 İblisi meleklerden bir tãʾife ile anlarıñ üzer- 2 lerine göndürdi. kimini kırdılar kimini tağlara 3 ve cehennemlere tağıtdılar. andan soñra Ādemi 4 halk itdi. andan soñra bunları secde ile 5 emr itdi. cümlesi aña secde itmişlerdür. 6 secde Allāhu Teʿālā için idi. Ādem kıble olmak 7 üzre emr olunmuşdur idi. Ādemiñ şānına 8 taʿzīm için yāhūd secdeden murād Ādem 9 için tevāzuʿ idüñ taḥiyyat ve taʿzīm için 10 demek ola. ya tezellül ve saʿydu Ādemiñ ve 11 zürriyyetünüñ maʿāşları merbūṭ ve kemālleri 12 anıñ ile tamām olduğı nesne taḥşile illā 13 İblīs degil ol secde itmedüğüñ Hakk Teʿālā

21b

1 laʿnet idüp kovmuşdur. göklerden veyā cennetden 2 veyā melekler zümresinden çıkarmışdur ve kıyāmete 3 degin mühlet virmişdür. Hāzret-i İsrāfil 4 evvelki şürı urıncadur dimiş. ekşeri ʿulemā 5 böyle dimişlerdür ve çok evlād virmişdür. 6 cümle evlādıyla ādem oğlanlarını iğvā iderler 7 ve azdururlar mücerred vesvese ile nireden 8 gerekse girürler. ādemiñ içinde tamarda 9 kan akar gibi gezerler lākin kimseyi güciyle 10 kāfir ve ʿāşī itmege kādir degildürler. 11 gāyeti vesvese iderler ve günāhları 12 gözlerine güzel gösterürler her müʾmine lāzımdur. 13 anı düşmān tutuna Allāhu Teʿālā Qurʾān-ı ʿAzīminde

22a

1 kullarına ¹¹² 2 إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّا deyü buyurdu. yaʿnī taḥkik şeytān 3 sizin düşmanıñuzdur siz anı düşmān 4 tutunuñ. vesvesesine uyumayalar. şüreti 5 hayırda olursa

¹¹¹ (20b-1/2/3) Hier Suresi 26. âyet : Andolsun, biz insanı kuru çamurdan, şekillendirilmiş bir balçıktan yarattık.

¹¹² (22a-1/2) Fatır Suresi 6. âyet : Muhakkak ki şeytan sizin için bir düşmandır.

da şerdür zîrâ düşmân kişiyi 6 hayır şanmaz. düşmândan hayır ummak hamâkatdur. 7 Muhammed ‘aleyhi’s-selâm ve cümle peygamberleriñ âhiri 8 Muhammed ‘aleyhi’s-selâmdur. Peygamber ‘aleyhi’s-selâm 9 cümle peygamberler benümile hatm olundı deyü buyurdu. 10 âhir zemânda Hâzret-i ‘İsâ gökden inüp 11 Hâzret-i Muhammediñ şer‘ine tâbi‘ olması 12 hateme’n-nebiyyen olduğunu kavî kılar ve illâ kendi 13 şer‘iyle ‘âmil olurdu ve bu ikisinüñ

22b

1 arasında çok peygamberler gelmişdür şağışını 2 Allâhu Te‘âlâ bilür. rivâyet muhtelifdür ‘adedi 3 bellü degildür ve Hâzret-i Muhammed ‘aleyhi’s-selâm 4 cümleden efđaldür. cümleden efđal olduğunu 5 icmâ‘ ümmetile şâbitdür ve ümmeti cümle ümmetlerden 6 efđaldür ve hayırludur Qur‘ân-ı ‘Azîminde ¹¹³ كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ 7 deyü buyurdu. ya‘nî sizler cümle 8 ümmetiñ hayırlısı olduğunuz bizim peygamberimiz 9 oldur. bundan evvel gelen peygamberler her biri 10 bir tâ‘ifeye göndürülmüşdür. kimi kitâbile 11 ve kimi kitâbsız ya‘nî kendüye kitâb 12 nâzil olmadı. belki âher peygamberiñ şer‘atiyle 13 ve anı kavmine tebliğ ile emr olundı

23a

1 lâkin Muhammed ‘aleyhi’s-selâm cümle inse ve cinne 2 göndürülmüşdür. şer‘i kıyâmete degin bâkîdür. 3 nesh ve tebdilden berüdür mu‘cizât bâhiresi ya zâhir ya gâlib 4 çokdur. cümleden biri mübârek barmağından 5 şular ağıtmışdur. Câbir hâzretleri Hudeybiyye 6 Ğazâsında aşhâb şuşadı Peygamber ‘aleyhi’s-selâm 7 önünde olan mâtardan âbdest alurdu. 8 geldiler yâ Resûlallâh âbdest alacak ve içe- 9 cek aşlâ şu yokdur siziñ matarañızda 10 olan şudan gayrı didiler. Peygamber ‘aleyhi’s-selâm 11 mübârek elini mataranıñ ağızına koyıcağ mataradan 12 şu taşup barmağları arasında bu gezden 13 çıkar gibi taşra dökülmeğe başladı. biñ

23b

1 biş yüz kadar nefer idük cümlemüz içdük 2 ve âbdest aldık eger yüz biñ âdem ola 3 idük cümlemüzi kifâyet iderdi deyü 4 buyurdu ve ayı barmağıyla işâret buyur- 5 duğlarında iki pâre itmişdür kışşası 6 meşhûrdur ve hayvâncıklar ve ağaclar 7 ve taşlar aña söylemişdür hağ resûl- 8 sın dimişdür. Mi‘râc ve Hâzret-i Muhammed 9 ‘aleyhi’s-selâm uyanaklığı

¹¹³ (22b-6/7) Ali İmran Suresi 110. âyet : Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz.

hâlde mübârek 10 cesedi ile bir gicede Mekkedden kıuds-i mübârege 11 varup anda cümle ervâh enbiyâ cem' olup 12 anlara imâm olup iki rik'at namâz kıilup 13 ve andan Cebrâ'il ile göklere çıkup

24a

1 Allâhu Te'âlâ emr eylediği yire dek varup cenneti 2 ve cehennemi görüp Hâk Te'âlâ ile söyleşüp 3 ve görmüştür lâkin andan gayrı hiçbir kimse 4 dünyâda Allâhu Te'âlâyı dünyâda uyanıklık hâlinde 5 baş göziyle görmemiştir ve ümmet-i Muhammed 6 bunun üzerine ittifâk itmiştir. Hâzret-i 7 Muhammed 'aleyhi's-selâm gördüğünde belki ihtilâf 8 itmişlerdir. eşahh rivâyetde görmüştür. anün 9 için muşannif rahmetullâhı te'âlâ bunu begendi. Sûre-i 10 Necmiñ ta'birinde dünyâda Allâhu Te'âlâyı 11baş göziyle Muhammed 'aleyhi's-selâmdan gayrısı 12 gördüğünü i'tikâd iden kimse Müsülmân 13 degildir deyü Ekvâşiden nakl olundu.

24b

1 Erdebilli kitâb envârında bir kişi Allâhu Te'âlâ- 2 yı dünyâda 'ayânen gördüm yâhüd şifâhen 3 baña söyledi dise kâfir olur didi. 4 Teftâzânî Şerh-i 'Aķâidinde kavlı-i şahîh 5 Muhammed 'aleyhi's-selâm Allâhu Te'âlâyı fû'âdi 6 ile gördi baş göziyle görmedi didi. 7 ammâ Allâhu Te'âlâyı rü'yâda görmek hey'et 8 ve keyfiyetsiz 'Alî Kârî rahmetullâhı 'aleyhi 9 ekşeri 'ulemâ-i cevâzine zâhiblerdir. Kâdîhânîñ 10 men' ve teşdidine Şerh-i Mişkâtden cevâbın 11 beyân itdüm didi ve şimden girü dağı 12 görmez lâkin âhîretde cennetde mü'minler 13Allâhu Te'âlâyı baş göziyle görse gerekdir

25a

1 lâkin önlerinde ya üstlerinde olmak ile 2 degil niteliksiz görürler. ya'nî keyfiyetsiz [ahvâlınden] 3 görürler. dünyâda görmeniñ şartı önünde ve- 4 yâ üstünde olup gözün nûrı ol nesne- 5 ye ulaşıp mâni' ve hâ'il olmayup da gâyet 6 irâğ ve ne gâyet yakın olmağıdır. âhîretde görmek 7 böyle olmaz. belki Allâhu Te'âlâ bu gözde bir kuvvet 8 halk ider anıñ ile bu şartlar olmasızın Allâhu Te'âlâ- 9 niñ zât-ı şerifiñ görmege kâdir olur. keyfiyet- 10 siz mü'mine böylece i'tikâd itmek lâzımdır ve 11 andan sonra ya'nî Mi'râc tamâm itdükden sonra 12 girü Mekkeye inmiştir. dağı şabâh olmadan 13 Allâhu Te'âlâ kâdir cemî' mümkünâta imdi Muhammed

25b

1 ‘aleyhi’s-selām hazretleriniñ bedeni yañında 2 ya hāmīl olan Burāķ da bunuñ gibi hareke-i 3 serī’e halk ıder. ‘aql-ı istib’ād itmesi 4 levāzım-ı mu‘cizedendir rivāyet olundı. 5 ol Burāķ ayağın gözi gördigi yire 6 paşardı. kudretullāh hīç nesne hā’il 7 olmaz ve dağı mu‘cizeleri çoķdur. cümlesiniñ 8 ‘azīm ve büyügi Qur’āndur. katī kışa sūre- 9 siniñ nazīriñ getürmeden cümle ‘ālem 10 halkı ‘āciz olmışdur. huşūşen ‘Arab 11 bu kadar feşāhat ve belāğatda kemāline 12 yitişmişler iken Adnī Sūresiniñ 13 mişlin görmeden ‘āciz olmışdur.

26a

1 Qur’ān-ı ‘Azīminde **فَل لِّئِن اجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ 2 وَأَنْجُو عِلَا ان يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ 3** ¹¹⁴ **بِمِثْلِهِ وَ لَوْ كَانَتْ بِغَطْلِهِمْ لَبَغِضَ ظَهِيرًا** deyü 4 buyurdu. ya‘nī yā Muhammed sen di eger ins ve 5 eger cinn bu Qur’āniñ mişlini getürmek üzre 6 cem‘ olsalar mişlini getüremezlerdi. gerçi ba‘zısı ba‘zına mu‘in olurlarsa da 8 zīrā Allāhu Te‘ālāniñ kelām-ı şerīfidür. 9 maħlūk aña nazīre getürmege kādīr degildür. 10 Allāhu Te‘ālāniñ zātına maħlūkātınan hīçbiri 11 beñzemedügi gibi kelāmına dağı aşlen kelām 12 beñzemez. ezvāc-ı Muhammed ve evlādihi ‘aleyhi’s-selām 13 ve dağı Muhammed ‘aleyhi’s-selām kendüye ‘avretler

26b

1 nikāh itmişdür. Hadīce ve ‘Āyişe ve ğayrı 2 rađıallāhu ‘anhünne dāhil olduğı hātūnlr 3 on birdür. Hadīce ve Sevde ve ‘Āyişe ve Hafşa 4 ve Ümmü Selme ve Ümmü Hābibe ve Zeyneb 5 bint-i Hāceş ve Zeyneb bint-i Hüzeyme ve Meymüne 6 ve Cüveyriyye ve Şafıyye ve bunlardan ğayrı 7 dağı nikāh itmişlerdür deyü zikr olundı 8 ve oğlanları olmışdur. Kāsım kable’n-nübüvve 9 toğmışdur. eşağ kavıde on yidi ay 10 tamām olduķda kable’n-nübüvve āhirete gitdi 11 ve ‘Abdullāh buña Tayyib ve Tāhir didiler. 12 ba‘de’n-nübüvve toğdı Mekke de küçük iken 13 āhirete getdi. ba‘zılar Tayyib ve Tāhir

27a

1 ‘Abdullāhdan ğayrıdur didi ve İbrāhīm rağı 2 süd emer iken öldi yitmiş ğünlük ya ziyāde 3 idi dimişler ve kızları olmışdur. Fātıma ve 4 Rukiyye ve Zeyneb ve Ümmü ğülsüm rağı cümlesi Hadīce- 5 den olmışdur. İbrāhīmden ğayrı ol Māriye 6 adlu bir cāriyeden olmışdur ve cümle evlādı 7 öñince vefāt itmişdür. Fātımadan ğayrı anı 8 Hazret-i ‘Alīye tezvīc

¹¹⁴ (26a-1/2/3) İsra Suresi 88. āyet : De ki : “Andolsun, insanlar ve cinler bu Kuran’ın bir benzerini getirmek üzere toplansalar ve birbirlerine de destek olsalar, onun benzerini ortaya koyamazlar.

itmişdür. Hasan ve Hüseyin 9 andan olmuşlardır. ol Hazret-i Muhammed ‘aleyhi’s-selâmdan 10 altı ay sonra vefât itmişdür. cümle kızlarının 11 efdalıdır ve Resûlullâhın sevgilisi 12 Peygamber ‘aleyhi’s-selâm Fâtıma benden bir kıt‘adır. 13 bir kimse anı ‘azaba getürse beni ‘azaba

27b

1 getürür buyurdu. vaqt-i mecî’ elvahı ve sinnihi 2 ve mevlüdihı ve hicretihı ve vefâtihı ‘aleyhi’s-selâm 3 bu mezkûr Muhammed ‘aleyhi’s-selâmın peygamber 4 olduğu vaqti ve yaşlarını ve doğduğu 5 yeri ve Mekkenen Medîneye hicretini ve âhirete 6 intikâllerini bildürür ve peygamberimize kırk yaşında 7 vahyi gelmişdür. o altmış üç yaşında 8 vefât itmişdür eşah rivâyet budur. ba‘zı 9 rivâyetde altmış biş yaşında ve ba‘zı rivâyetde 10 altmış yaşında vefât itdi dinildi. 11 Mekke de doğmuşdur vahy geldükden 12 sonra Mekke de on üç yıl karar itmişdür. 13 sonra Medîne-i Münevvereye hicret itmişdür.

28a

1 anda vefât itmişdür. on sene Medîne de 2 sâkin ba‘dehü âhirete irtihâl itmişlerdür. 3 ‘aleyhi efdalü’s-selâm ve andan sonra aşlen 4 peygamber gelmek yokdur. hâtemü’l-enbiyâdur. 5 Kur‘ân-ı ‘Azîminde ¹¹⁵ مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِّن رِّجَالِكُمْ 6 deyü buyurdu. 7 ya‘nî Muhammed ‘aleyhi’s-selâm siziñ erleriñüzden 8 bir kimseniñ babası olmadı velâkin Allâhu Te‘âlânın 9 resûli ve cümle peygamberleriñ hâtemi oldı. 10 kerâmet-i evliyâ’yı bu mezkûr Allâhu Te‘âlânın 11 velî kullarından ‘âdete muhâlif şâdir olan 12 nesnelerdür. velî deyü mümkün olduğu 13 mertebe Allâhu Te‘âlâyı ve şıfatlarını bilüp

28b

1 ‘ibâdât ve tâ‘âta müdâvîm ve ma‘şiyet 2 ve münkerâtdan ictinâb iden kimseye dinür. 3 ‘Abdullâh Testerî hazretlerinden rivâyet 4 olundu bir kimse şuda yürüse batmasa 5 ve hevâda uçsa âdâb-ı şer‘den birin terk 6 itse ol kezzâbdur. imdi şer‘-i şerîfe 7 kemâliyle ri‘âyet itmeyen kişiden 8 hâlık-ı ‘âde şâdir olursa da velî degildür 9 ve şâdir olan kerâmet degildür. belki mekir ve 10 istidrâcdur cümle meşâyiğ bunun üzerine 11 ittifâk itmişlerdür ve dahı şahâdet iderin 12 kerâmet-i evliyâ haqdur az zemânda irâk 13 yire varmak ve ihtiyâc vaqtinde ta‘âm

¹¹⁵ (28a-5/6) Ahzab Suresi 40. âyet : Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o, Allah’ın resûlü ve nebîlerin sonuncusudur.

29a

1 ve şarāb ve eşvāb zāhir olmak ve şu üzerinde 2 ve hevāda yürümek ve taşlar ve taşlar ve 3 ağaçlar ve hayvānlarıñ söylemesi gibi kerāmetiñ 4 veliden şudurı ol veliñiñ peygamberine 5 mu‘cizedür. zīrā ol nebīniñ nübüvveti haqq olsa 6 tābi‘inden bu kerāmetler şadır olmazdı 7 ve velileriñ derecesi nebiler derecesine yirişmez. 8 bir peygamber cümle evliyādan efdaldur. Ebū Bekir rağı 9 adı ‘Abdullāhdur ve cümle velileriñ efdalı 10 Ebū Bekirdür Hāzret-i Muḥammed ‘aleyhi’s-selām bunlara 11 şiddik diyü laqabladı. tevaqqufsız nübüvvedür 12 ve mu‘cizatında ve mi‘rācda kaçan kā’inātı mübālağa 13 ile taşdik ve kabül itdügi için Resūl[ullāhiñ]

29b

1 kāyin atasıdır. kızı ‘Ā’işe’yi nikāh ile Hāzret-i 2 Muḥammed ‘aleyhi’s-selāma virmişdür ve resūlullāh 3 vefāt itdükde yirine ḥalīfe olmuşdur. müddeti 4 ḥilāfeti iki sene üç ay ya dörd ay veyā 5 altı aydur ve ḥilāfeti haqqdur şubūti icmā‘ iledür. 6 ‘Ömer rağhu ve andan sonra cümle valileriñ efdalı 7 Hāzret-i ‘Ömerdür Ebū Bekir ardınca ḥalīfe olmuşdur. 8 müddeti ḥilāfeti on sene altı aydur. ḥilāfeti 9 haqqdur şubūti icmā‘ iledür. kızı Hafşa’yı Resūlullāha 10 tezvīc itmişdür. haqq ile bāṭıl beynini ayırdığından 11 Fārūk dinildi. ‘Osmān rağı ve andan sonra cümle 12 valileriñ efdalı Hāzret-i ‘Osmāndır. rağı ‘Ömer ardınca 13 ḥalīfe olmuşdur. müddeti ḥilāfeti on iki

30a

1 senedür. Resūlullāh aña iki kızın tezvīc 2 itmişdür. biri vefāt itdükden sonra ol 3 Ruḳiyyedür. birisini dağı tezvīc itmişdür ol 4 Ümmü Gülsümdür. anuñ için Zī’n-nūreyn dinildi. 5 ol dağı vefāt itdükde bir kızım dağı olaydı 6 saña virürdüm deyü buyurdu. Hāzret-i Ādemden 7 kıyāmete degin hiçbir peygamberiñ iki kızını cem‘ itmedi 8 illā Hāzret-i ‘Osmān dinildi. ḥilāfeti haqqdur şubūti 9 icmā‘ iledür. ‘Alī rağı ve andan sonra efdal-ı 10 evliyā Hāzret-i ‘Alīdür. keremallāhu vechehü Hāzret-i Muḥammediñ 11 oğlıdur ‘ilm ve fazlı ‘ālīdür. ‘Osmān ardınca ḥalīfe 12 olmuşdur. müddeti ḥilāfeti dört sene toquz 13 aydur ya altı yildur dimişler. ḥilāfeti haqqdur şubūti

30b

1 icmā‘ iledür. cümle aşḥāb Resūlullāhümme ‘adillerdür 2 haqq üzredür. ta‘ndan ve sebbden ihtirāz 3 vācibdür. Peygamberimiz ‘aleyhi’s-selām sizler benim 4 aşḥābıma sebbi itmeñiz sizlerden biriñüz 5 Uḥud Tağı miqdārı altun taşadduq itse 6 aşḥābımdan birinüñ iki yüz

dirhem buğdayı 7 belki nişını taşadduklarının yetişmez deyü buyurdu. 8 anlardan vâkı' olan ba'zı münāze'a ve muhārebe- 9 niñ te'vili ve maħmili şahih vardur. zira anların 10 üzerine Allāhdan şenā ve medh sâbiğdur. 11 bize naql olunan kelām lâhık-ı te'vile 12 muhtemeldür. meşkül ve mevhum muhakkak uc ma'lüm 13 olan ibtāl itmez. imdi anları sebb ve ta'n

31a

1 eger delili ka't'iniñ hilāfına ise küfürdür. 2 Hāzret-i 'Āyşe şiddikiyye kazf gibi degil 3 ise bid'at ve fişkdur. mü'mine lāyık olan 4 anları hayrıyla yād itmekdür ve cümlesinden 5 lisānını keff itmekdür. gerçi ba'zısında 6 şuret-i şerde ba'zı nesne vâkı' oldı ise de bu ma'nāya 7 işaret için muşannif rahmetullāhi te'ālā allāhümme 8 didi. ya'nī ey benim Allāhim beni bu kelām ile mu'āheze 9 itme istişnāya muhtācdur. cā'iz ki ba'zısından 10 muktezāyı beşeret ile 'adālete māni' nesne şadır 11 ola. muktezā nehy-i Resūlullāhi lisānımız 12 anları yāramazlığıyla zikirden hıfzı itmekdür 13 ve hayrıyla zikr ve anlara muhabbet itmek emr-i lāzımdur.

31b

1 zira anları sevmeyen mübtedi' ve fāsiğdur 2 belki kāfirdür. cümlesin severüz ve şefā'atlerin 3 umarız. Hābibi Muhammed 'aleyhi's-selām hürmetine 4 şefā'atlerine mazhar eyleye āmin. kabir ve dağı 5 şehadet iderin 'azāb-ı kabir hağdur. kāfirlerin 6 cümlesine ve mü'minlerin 'āşilerin ba'zısına 7 maşşūşdur. ehl-i hağ ittifāk itdiler. Allāhu Te'ālā 8 kabirde meyyit için bir dürlü hayāt hağ ider. 9 anıyla te'ellüm ve tenāğgum haşıl olur eşer-i hayāt 10 görülmek lāzım degil ve inkārı Allāhu Te'ālānuñ 11 kemāl-i kudretini fehm itmemededen nāşidür. 12 yişil ağacda āteşi gizleyen Rabbü'l-'ālemīn 13 ve nuḡfe-i kazire-i ahşen-i şuretdede icād

32a

1 eyleyen hālik kavī 'azāb ve tenāğgumı gizlemege 2 kādirdür. belki ehlullāh-ı kibārdan niçeleri 3 müşāhede itmişlerdür. ba'zılarında mesmū'muz 4 oldı. nevm-i hālinde olan hālā ne kıyās 5 ile hāl-i rü'yāda niçe kimseler dürlü 'azābıla 6 mu'azzeb olurlar ammā eşerini yanında olanlar 7 müşāhede itmez muhbir-i şadiğ hağber virmişdür. 8 imān getürmek vāciğdür. münkiri bir rivāyetde 9 kāfir olur bir rivāyetde 10 mübtedi'dür keyfiyyetine meşğül olmazuz. 11 ādem oğlanı olup kabre varduğda murād 12 muḡlak insāndur eger irkek ve eger dişi 13 kendüler kara ve gözleri göğ gayetde heybetlü-

32b

1 dūr. Münker ve Nekīr adlu iki melek gelüp 2 sü'āl itseler gerekdür. bir rivāyetde şābīlere 3 ve enbiyāya bile sü'āl olunur. Tañrıdan 4 ve peygamberden ve dīnden ve kıbleden rabbiñ 5 nebiñ kimdür ve ne dīndesin [ve kıbleñ nedür] ammā 6 kıbleden sü'āl rivāyetde vārid olmadı 7 ve kütüb-i mu' teberde görmedüñ. mü'minler ve 8 muṭī' ler cevāb vireler tañrımız Allāhdur diyeler 9 ve peygamberimiz Muḥammed 'aleyhi's-selāmdur ve dīnimüz İslāmdur. 10 ḳabirde dürlü ni' metler ile Tañrı Te'ālā nice murād 11 iderse kāfirler ve fāsıklar cevāba ḳādir olmayup 12 oldukları muḳarrer ve şābitdür ammā mü'minin 13 fāsıkları cevāba ḳādir olmaduğı vaḳit

33a

1 anlara dürlü 'azāblar iderler. kāfirlere ve 2 fāsıklar cevāba ḳādir olmadukları muḳarrer 3 ve şābitdür ammā mü'miniñ fāsıkları cevāba 4 ḳādir olmaduğı maḫal beyāndur. aḫādīde 5 vārid olan muṭlaḳ mü'min ve Müslimdür 6 fāsıḳa ve muṭī'e şāmildür muṭlaḳ mü'min 7 ve Müslim cevāba ḳādir olduğı muşarraḫdur 8 ve cevāba ḳādir olmayan kāfirler idüğü muşarraḫdur. 9 münāfiḳ kāfirde dāḫildür eyle olıcaḳ 10 fāsıḳ daḫı muṭlaḳ mü'minde dāḫil olur 11 ve fāsıklar cümlesi ḳabirde mu'azzeb olmaḳ 12 daḫı yoḳdur belki mu'azzeb olan ba'zılardur. 13 muşannif kelām-ı muḫteldür bu maḳām böylece

33b

1 taḫḳīḳ olunmalıdır. 'alāmet-i ḳiyāmet ve daḫı 2 şehādet iderin Ḥazret-i Muḥammed 'aleyhi's-selām 3 her ne kim ḫaber virmişdür. ḳiyāmet 'alāmetlerinden 4 cümle ḫaḳdur olsa gerekdür. Deccāliñ ḫurūcı 5 gibi Ḥazret-i Ādemden tā ḳiyāmete varınca 6 Deccāl gibi bir ulū belā yoḳdur. istidrācen 7 niçe ḫālīḳı 'ādet nesne işlese gerekdür. Tañrılık 8 da'vāsı itse gerekdür. Deccāliñ ḫurūcı 9 gibi gözi kördür ve iki gözünüñ arasında 10 kefere yazıludur ya'nī kāfir yazıludur ve Ḥazret-i 11 'İsā ile cem' olması gibi Ḥazret-i 'İsā 12 gökden inüp Deccāli öldürüp Muḥammed 'aleyhi's-selāmiñ 13 şerī' atıyla 'amel itmesi gibi ve Mehdī

34a

1 āli resūlden ḫurūc idüp Ḥazret-i 'İsā ile 2 cem' olması gibi Ḥazret-i Mehdī ibtidā Ḥaremeyn-i 3 Şerīfde zūḫūr ider soñra Beyt-i Muḳaddese 4 gelür 'aḳībinde Deccāl çıkar 'aḳībinde Ḥazret-i 5 'İsā 'aleyhi's-selām Şām-ı Şerīfde olan 6 mināreden iner Deccāl gelür fi'l-ḫāl bir kerre 7 urur Deccāli öldürür. Ḥazret-i 'İsā gökden 8 indükden soñra

Deccāl tuz gibi erimege başlar. 9 eger kâtil itmese erir maḥv olurdu. andan soñra 10 Mehdi ile cem' olurlar. Mehdi 'İsâyı imām 11 olmağa işâret ider. imâmetden imtinâ' 12 idüp Mehdi imām olup namâzı kılvirse 13 gerekdür ve Hâzret-i 'İsâ 'aleyhi's-selâm yiryüzünde

34b

1 kırk yıl tursalar gerekdür soñra vefât 2 idüp Müsülmânlar namâzını kılip defn 3 itseler gerekdür ve ba'zılar yidi yıl dimişler. 4 Teftâzânî Şerḥ-i 'Aḳâyidinde Hâzret-i 'İsâ 5 imām olur didi. Ye'cüc ve Me'cüc anlar 6 iki şınıfdurlar biri gâyetde küçük olur 7 biri gâyetde büyük olur. hâlâ İskender-i 8 Zû'l-ḳarneyn yabduğı seddiñ ardındadurlar. 9 vaḳit geldükde çıksalar gerekdür ve çoklukda 10 ol mertebededürler ki ibtidâsı Ṭaberiyye 11 Deryâsına geldüklerinde şuyunu bi'l-külliyeye 12 içüp düketseler gerekdür. âḫiri geldükde 13 şu bulamayup evvel yurda şu varımış

35a

1 diseler gerek. soñra Beyt-i Muḳaddesede Cebel-i 2 Hucur dirler ber tağa gelüp yiryüzünde 3 olanları cümle ḳatlı eyledüñ geliñ gökde 4 olanları ḳatlı idelim deyüp göge oḳlarıñ 5 atup oḳlarıñ ucu ḳanlı gelse gerekdür. 6 Hâzret-i 'İsâ aşḫâbıyla ol tağda 7 maḫşûr olup bir mertebe ḳaḫt olsa gerekdür ki 8 bir öküz başı anlara ḫayırlu olsa gerekdür. 9 size yüz altundan andan soñra Hâzret-i 10 'İsâ aşḫâbıyla du'â idüp anlarıñ boyunlarında 11 ḳurtlar peydâ olup cemle birden helâk 12 olsa gerekdür. andan soñra Hâzret-i 13 'İsâ 'aleyhi's-selâm aşḫâbıyla tağdan

35b

1 inüp bir ḳarış yir bulmayup illâ anlarıñ 2 cîfeleri ve râyiha-i kerîheleriyle ṭolmış 3 bulalar andan soñra Hâzret-i 'İsâ 4 aşḫâbıyla du'â idüp Allāhu Te'âlâ deve 5 boynı gibi ḳuşlar göndürüp cümlesin 6 götürüp Allāhu Te'âlâ emr itdüğü yire atsa- 7 lar gerekdür. andan soñra yağmur 8 yağup yiryüzünü arıdup andan 9 soñra yiryüzünde bir mertebe bir kât olsa 10 gerekdür ki bir enârı bir cemâ'at yidüklerinde 11 tükedemeseler gerekdür. bunlar bu ḫâlde 12 iken Allāhu Te'âlâ celle ve 'alâ bir güzel râyiḫalı 13 yıl göndürüp cümle mü'minleriñ rûḫını

36a

1 anıyla kabz itse gerektür. andan sonra yiryüzünde 2 Allāh dir bir kimse kalmasa gerektür. andan sonra 3 kıyāmet şerarı nās üzre koysa gerektür 4 ve dābbetü'l-arz çıkması gibi Ka'bede Şafādan 5 çıkısa gerektür. ğāyet fasiḥ lisānıla söyler. 6 'adlıla yiryüzün toldursa gerektür. Hāzret-i 7 Mūsānıñ 'aşası ve Hāzret-i Süleymānıñ 8 hātemi kendü ile olup mü'min olanlara 9 ol 'aşā'ıla vurduḡda alınına mü'min yazıla 10 ve ehl-i cennet olduḡunu muştūlaya kāfirleri ol 11 yüzüñ ile burnuna tamḡa vurup alınına kāfir 12 yazıla ve ehl-i cehennem olduḡunu bildüre dünyāyı 13 bütün geze ve günüñ maḡribden toḡması gibi

36b

1 dābbetü'l-arz ardınca gün maḡribden toḡması 2 gibi dābbetü'l-arz ardınca gün maḡribden 3 toḡsa gerektür. üç gün üç gice kadar gün 4 toḡmaz. andan sonra maḡrib kenārından 5 çıkup tā göḡüñ irte yirine gele ay daḡı 6 çıkup kara toḡlar gibi olup ikisi 7 bir yire cem' olup andañ sonra girü dönüp 8 yine maḡribe inseler gerektür andan sonra 9 sā'ir günlerde nice toḡarsa öyle toḡsa 10 gerektür ve daḡı 'alāmet-i kıyāmetiñ ğayrısı 11 gibi cümlesi ḡaḡdur olsa gerektür. ol 12 ğayriñ birisi duḡāndur bir duḡān çıkup 13 maḡribile maşrıḡ arasın toldurup

37a

1 kırk gün kadar turup mü'minler zūkkām 2 olmuş gibi olup kāfir şerḡoş gibi 3 burunlarından ve kulaklarından ve dübürlерinden 4 çıkısa gerektür. üç mevzi' de biri 5 maḡrib ve biri maşrıḡ ve biri Cezīre-i 6 'Arab ḡasef ya'nī yire ğiçse gerektür. cümle 7 'alāmetleriñ soñı Yemenden bir āteş çıkup 8 ḡalkı maḡşer yirine sürse gerektür. bunlar 9 'alāmet-i köpridür 'alāmet-i şuḡrāsı 10 çoḡdur kitāblarda beyān olmuşdur. tafşīli 11 taḡvīli mü'eddī olduḡundan terk olundu. 12 kıyāmet ve daḡı şehādet iderin cümle 13 ḡayvānlar ya'nī ne kadar cānlu var ise

37b

1 olup aşlā cānlu kimse kalmasa gerektür. 2 taḡlar hevāda kuş gibi uça gerektür. 3 Ḳur'ān-ı 'Azīminde **فَإِذَا انشَقَّتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ** 4 ¹¹⁶ **وَرْدَةً كَالدِّهَانِ** deyü buyurdu. ya'nī 5 gökler yarılıp gül gibi kızarup yağ 6 gibi aduru bunuñ üzerine bir niçe zemān 7 geçdükdē sonra ba'zılar didiydiler. kırk 8 yıl durur muşannif ta'yīn itmedi. 9 ta'yīniñ delīli ḡaḡ'isi

¹¹⁶ (37b-3/4) Rahman Suresi 37. āyet : Gök yarılıp da yanıp kızaran yağ gibi kırmızı gül hāline geldiḡi zaman hāliniz ne olur?

12 و يسألونك عن الجبال فقل 11 'Azîminde 10 girü Hâk Te'âlâ yiri düzeldüp Qur'an-ı 13 يثيبها ربى تنسفاً فيذر لها فعاً صفتاً لا ترى [فيها] جوجاً ولا أمناً¹¹⁷ 13

38a

1 deyü buyurdi. ya' nî yâ Muhammed saña sü'âl ider- 2 ler tağlardan cevâbında sen di benim Rabbüm 3 ol tağları tağıdur yirleri hâlî 4 kum gibi kılar andan şoñra yil göndürür 5 ol tağları tağıdur yirleri hâlî 6 ve düz kılarısın anda egrilik ve az yükseklik 7 görmezsın olanları diri görse gerekdür. 8 ikinci şûrı Hâzret-i İsrâfil urduğda 9 kabirden cümle çıplağ ve yalın ayağ ve başı 10 kabağ kopsa gerekdür. maşşer yirine bölük 11 bölük herkes mertebesine varup cem' olsa 12 gerekdür. peygamberlere ve evliyâ ve 'ulemâya eger 13 'ilmi ile 'amiller ise zirâ 'ilminiñ

38b

1 kendüye fâ'ide olmayan 'alimleriñ 'azâbı 2 cümle nâsik 'azâbından eşeddür dinildi. 3 hadîs-i şaḥîḥde ve 'ulemâ ve şulehâya cennetden ḥulleler 4 ve Burâklar gelüp ḥulleleri geyüp ve Burâklara 5 binüp 'arş gölgesinde otursalar 6 gerekdür. ya' nî Cennet-i Firsevsde envâ' na'im 7 ile mütena'im olup maşşer dehşetinden 8 ölseler gerekdür. girü qalan ḥalâyıq ac 9 ve şusuz ve 'üryân ayağ üzre şıķışup 10 dursalar gerekdür. ya' nî cümlesi bir yire cem' 11 olup gözlerin göge diküp ḥayret 12 dehşetlerinde herkes yanında olanı irkek 13 ve dişi olduğun bilmeseler gerekdür. güneş

39a

1 başlarına bir mîl kadar yaķın gelüp herkes 2 'amellerine göre derleseler gerekdür. kimi topuğuna 3 degin ve kimi dizine degin kimi boğazına degin 4 kimi depesine dek der içinde batsa gerekdür. 5 elli mevķufda elli biñ yıl bu ḥâl üzre 6 olsalar gerekdür. derileri yitmiş zirâ' kadar yire 7 giçse gerekdür. dünyâda insânıñ üzerine 8 mü'ekkel olan melekleriñ yazduğı 'amelleriñ 9 kitâbları anda virse gerekdür. muḥî' lere 10 şağından virülüp gâyet surûrından yanlarında 11 olanlara kitâbımı oķuñ diseler gerekdür ve 12 kâfirlere şolundan veyâ arķası ardından virilür nolaydı 13 kitâbım virilmeye idi ve ḥesâbım görülmeye idi

¹¹⁷ (37b-11/12/13) Taha Suresi 105., 106. ve 107. âyet : (Ey Muhammed!) sana dağların (kıyâmet günündeki) hâlini soruyorlar. De ki: "Rabbim onları toz edip savuracak. Onların yerlerini dümdüz, boş bir alan hâlinde bırakacaktır. Orada hiçbir çukur, hiçbir tümsek göremeyeceksin."

39b

1 dise gerekdür ve cümle halka Hâk Te‘âlâ 2 vâsıtasız ‘azamet-i şânıla sü’âl 3 itse gerekdür. ve mazlûmuñ hâkqını zâlimden 4 alıvirse gerekdür. hayr-ı ‘amel var ise alup 5 mazlûma virse gerekdür. Bezzâziyyede ve 6 ğayrıda mezkûrdur. bir kimseniñ bir kimseye 7 bir dirhem ya‘nî rubu‘ya sūdüs dirhem hâkqı 8 olsa yidi yüz rik‘at cemâ‘atıla kılmış 9 namâzınıñ şevâbını mazlûma virilür deyü 10 yazıldı ve Peyğamberimiz ‘aleyhi’s-selâm buyurur ki 11 bir kimseniñ bir kimseye zulmı olsa altun 12 ve gümüş olduğı gün gelmedin ¹¹⁸ helâllaşmadan 13 eger ‘amel-i şâlih varısa alınup zulmı kadar

40a

1 mazlûma virilüp eger ‘amel-i şâlih yoğısa 2 günâhını zâlime yükletse gerekdür deyü 3 buyurdı. imdi hûkûkı ‘ibâd iki bölükdür 4 birisi mâlıdur ğaşb ve şerika ve ğayrıñ 5 mâlını izinsiz yimek ve itlâf itmek itlâfda 6 ya eliyle ya yalan yire şahidlik itmegile veyâ 7 zâlime ğamz itmegile eger şâhibini bilürsek 8 helâllaşmak lâzımdur. şâbîlik hâlinde 9 olursa da zîrâ şâbîye ğarâmet-i mâliyye 10 lâzım gelür. eger öldi ise vârişler ile 11 helâllaşmak lâzımdur. eger bulunmazsa 12 ya şâhibini bilmese ‘ayn-ı bâkî ise ‘ayn degil 13 ise kıymetin fuğaraya virür. ‘indallâh emânet

40b

1 olup kıyâmetde şâhibine ulaşdur- 2 mağ niyyeti ile veyâ ğayrı mâlıdur. ol 3 dağı iki bölükdür biri bedeniyedür 4 yaralamağ ve dögmek bi-ğayrı hâkqı kullanmağ 5 gibi biri dağı kalbidür. şetim ve istihzâ 6 gibi ve ikisinden halâşñn tariki mümkün 7 ise helâllaşmağdur degil ise Allâhu Te‘â- 8 lâya tazarru‘dur ve hâk şâhibi için du‘â ve 9 taşadduğdur. ricâ olunur ki kıyâmetde Allâhu 10 Te‘âlâ anı râzı kılar ammâ hâkq-ı hayvân için 11 olursa suçsuz yirde dögmek ya 12 suçlu yirde yüzüne urmağ ya tâkatından 13 ziyâde yük yüklemek ya şuyunı otunı

41a

1 virmede kuşür itmegile hâli ğâyetde müşkildür 2 ve yine bunuñ gibidür. hâkq-ı kâfir için olup 3 dünyâda helâllaşmazsa bu ikisinüñ 4 husümeti eşeddür. bunları râzı kılmâğa 5 tarik yokdur. mü’miniñ şevâbın bunlara virmek 6 mümkün degildir. küfrüñ günâhını mü’mine

¹¹⁸ gelmedin kelimesi burada “gelmeden” anlamında kullanılmıştır. Konuyla ilgili bkz. : Zeynep KORKMAZ, Türkiye Türleşindeki –madan/-meden<-madın/-medin Zarf-Fiil(Gerindium) Ekinin Yapısı Üzerine, s.259-269

yüklenmek 7 dağı mümkün degildir. bu ikisiniñ hakkında ğāyet 8 hazar itmelidir. mīzān kendi ile ‘āmeliñ miqdā- 9 rını bildüren nesneye dirler. keyfiyyetini ‘aql-ı 10 qaşırdu ve dağı terāzū kurulur. hayırlar 11 ve şerler anda çekilse gerekdir. şālihi 12 güzel şüretde kabīhi yaramaz şüretde 13 muşavver olur yāhūd kitāblar çekilür

41b

1 dimişler. hayırları ağır olanları cennete 2 ve şerleri ağır olanları cehenneme girseler 3 gerekdir. Qur’ān-ı ‘Azīminde وَأَلْوَزُنُ يَوْمَئِذٍ 4 وَالْحَقُّ فَمَنْ تَقَلَّتْ مُوَارِئُهُ فَأُولَئِكَ الَّذِينَ 5 خَيْرٌ وَأَنْفُسُهُمْ بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَتَذَكَّرُونَ 6 deyü buyurdu. ya’nī ‘amelleriñ ol günde çekilmesi 7 şābitdür. bir kimseniñ şevābı ağır gelse ancak 8 korkduğundan kurtulup maqşūduna 9 iren oldur bir kimseniñ şevābı hafif 10 ola ancak kendilere noqşān ve ziyān iden oldur. 11 bizim āyetlerimize zulm itmeleriyle inkār itmegile 12 ammā hayırları ile şerleri berāber olanlar 13 ba’zılar a’rāfda kalur dimişler.

42a

1 ba’zılar Allāhu Te’ālāniñ kemāl-i fazlınıñ 2 muqtezāsı anlar dağı felāh bulur dimiş. 3 illā meger kim Allāhu Te’ālā kerem-i luţfindan 4 mağfiredide günāhından giçüp suçunu 5 bağışlaya veyā ol kimseye şefā’at irişe 6 peygamberlerden ya evliyādan ve ‘ulemādan ve 7 şühedādan ve şulehādan eger şefā’ate 8 izn virülür ise eger imān ile gitdiyse 9 ve eger imānsız gitdiyse el-‘ayāzū billāhi te’ālā 10 minhü aşlā kimseden aña şefā’at 11 olmaz ve hiç cehennemden çıkmaz. eger imānıla 12 günāhı ağır gelüp mağfiredide ve şefā’at 13 irişmediyse cehennemden günāhı miqdārı

42b

1 ya eksük yanup soñra çıkup Allāhu Te’ālā- 2 niñ fazlıyla cennete girse zerre kadar imānıla 3 giden elbetde cehennemden çıksa gerekdir. 4 zerre küçük kıvılcık karıncaya ya hebāya dirler. 5 murād ğāyet imānı az olursa da dimekdir. 6 imdi mü’menün bih i’tibārıyla ziyāde ve noqşān 7 kabül itmez ammā taşdik tecezzi kabül ider. 8 dīn mezhebe göre ziyāde ve noqşān kabül 9 ider. muhaqqıķın buña zāhib olmışlardır. 10 ma’lumdur ki enbiyāniñ taşdikıyla āhād-ı 11 ümmetiñ taşdiki kuvvetde berāber degildir. 12 Ebū Bekiri’ş-şiddik

¹¹⁹ (41b-3/4/5) Araf Suresi 8. ve 9. āyet : O gün amellerin tartılması da haktır. Kimlerin sevabı ağır basarsa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir. Ama kimlerin sevabı da hafif gelirse, işte onlar āyetlerimize haksızlık etmiş olmaları sebebiyle kendilerini ziyana sokanlardır.

hakkında Peygamber ‘aleyhi’s-selām 13 eger ‘alemleriñ imānı Ebū Bekirin imānıyla çekilse

43a

1 Ebū Bekiriñ imānı ağır gelürdi deyü buyurdi. 2 lākin imān maqbūl olmada i‘tikād-ı cāzim 3 şābit ve nefsü'l-emre muṭābık olmak lāzımdur 4 ve müşekkikiñ levḥ-i maḥfūz teşkikiyle zā’il olmaya ve illā 5 maqbūl olmaz. şirāt ve daḥı şirāt köprisi 6 ḥaḥdur kıldan ince ve kılıcdan kesgindür 7 cehennemüñ üzerine kurulsa gerekdür bu mümkündür 8 muḥbir-i şādık daḥı ḥaber virdi. elbetde 9 inanmak vācibdür. kuşları hevāda uçur- 10 maḡa ḡadir olan Allāh Te‘ālā insā[mı] şirāt üzerine 11 yürütmeḡe ḡadirdür. cümle ḥaḥk anıñ üzerine 12 ḡışeler gerekdür. gerek kāfir ve gerek mü’min

43b

1 kāfir ve ehl-i nār olanlarıñ ayakları ṭayanup 2 içine düşseler gerekdür. ehl-i cennet olanlar 3 kimi yıldırım gibi ve kimi sekirdir at gibi 4 ve kimi eser yıl gibi ve kimi yürür at gibi ve 5 kimi imekleyü imekleyü arḡasında ḡünāhı 6 yüklenmiş ve kimi düşüp cehenneme girse 7 gerekdür. ḡavz ve daḥı her peyḡamberiñ bir ḡavzı 8 vardur. cennete girmeden evvel ümmetleriyle andan 9 içseler gerekdür. bizim peyḡamberimizün ḡavzı 10 cemī‘ sinden büyükdür. bir cānibinden 11 bir cānibine varınca bir aylık yoldur bucaḡları 12 düzdür. kenārında olan bardaḡlar gökdeki

44a

1 yıldızlardan çokdur. andan bir kerre içen artık 2 şuşamaz. şuyı baldan ṭatlı ve sudan 3 aḡdur ve ḡardan sovuḡ ve ḡaymaḡdan yumuşaḡ 4 ḡoḡusu miskden güzeldür. mü’min ve muṭī‘ 5 olanlara o ḡavzdan içürürler yaramaz 6 olanları men‘ iderler. bizim Peyḡamberimiz ‘aleyhi’s-selām 7 ümmetimden bir ṭā’ifeyi ḡoyun yolar gibi bölüp 8 benim ḡavzıma şalmasalar gerek. biz yā Rabbi bunlar 9 benim ümmetimdür didükde sen bilmezsin senden 10 soñra ne itdiler girü gitmeden zā’il olmadılar 11 deyü cevāb virseler gerekdür deyü buyurdi. 12 cennet ve cehennem ve daḥı şahādet iderin 13 cennet ve cehennem ḡaḡdur. şimdiki ḡālde mevcūd

44b

1 Qur'ân-ı 'Azîminde ¹²⁰ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ deyü buyurdu. 2 ya'nî cennet müttekîler için hazırlandı 3 ve dağı ¹²¹ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ deyü buyurdu. 4 ya'nî cehennem kâfirlere hazırlandı. 5 bu âyetlerde cennet ve cehennem mevcûd olduğuna 6 delâlet-i zâhire vardır. naşûsı mümkün 7 oldukça zâhirine haml itmek vâcibdür. 8 bu maqâmda zâhirine hamlıdır imtinâ' yokdur. 9 cennet ehli anlar imânıla gidenlerdür. cennete 10 girdükden sonra ebedî anda ya'nî dâ'imâ 11 cennetde kalurlar hiç çıkamazlar. Qur'ân-ı 12 'Azîminde ¹²² خَالِدِينَ فِيهَا deyü buyurdu. 13 ya'nî imân götürüp a' mâl-ı şâliha işleyenler

45a

1 cennet içinde muhalled kalırlar. anda ölmek ve 2 kocamak ve karımak olmaz Allâhu Te'âlâ ehl-i cennetiñ 3 bedenleriñ tarzıla i'âde ider ki aslâ tağayyür 4 'arız olmaz. o 'âlemi bu 'âleme kıyâs nokşân 5 'ağıldur. Allâhu Te'âlâniñ kemâl-i kudret muqarrer- 6 dür. mü'mine lâzım olan inanmağdur. kaftânları 7 eskimez ayak yoluna varmak ya'nî tebevül ve tağavvut 8 itmek ve uyku uyumak anda yokdur. sümük 9 ve tükrük anda yokdur. hastelik ve ğam ve ğuşsa 10 vesâ'ir âlâm ve keder anda yokdur ve anda olan 11 hüriler ve 'avretler hayzdan ve nifâsden 12 ve yaramaz hulğdan berilerdür. anda aslâ 13 istikzâr olunacak nesne olmaz her ne ta'âm

45b

1 ve şarâb isterlerse hâzır önlerine gelir. 2 Qur'ân-ı 'Azîminde وَ لَكُمْ فِيهَا مَا تَشْتَهَى 3 ¹²³ أَنْفُسِكُمْ وَ لَكُمْ تَذْوُونَ deyü buyurdu. 4 ya'nî imân götürüp istikâmet idenler 5 sizler için nefisleriñüz iştiha ve arzû 6 itdüğü nesnelere vardır. hadîş-i kudside 7 Allâhu Te'âlâ şâlih kullarım için günler 8 görmeyüp ve kulaklar işitmeyüp ve kimseniñ 9 hâtırına gelmeyen nesnelere hâzırladım deyü buyurdu 10 ve bişirmek ve kurutmak vesâ'ir ta'b ve 11 meşakkat olmaz belki her ne isterlerse 12 cümle yanlarında hâzır olur toprağı 13 miskdendir. binâsınıñ bir kerpici

¹²⁰ (44b-1) Ali İmran Suresi 133. âyet : (Cennet) müttekîler ve takva sahipleri için hazırlandı.

¹²¹ (44b-3) Bakara Suresi 24. âyet : (Cehennem) kâfirler için hazırlandı.

¹²² (44b-12) Ahzab Suresi 65. âyet : Onlar, orada ebediyen kalıcılarıdır.

¹²³ (45b-2/3) Fussilet Suresi 31. âyet : Çok bağışlayan ve çok merhametli olan Allah'tan bir ağırlama olarak, orada canlarınızın çektiği her şey var, istediğiniz her şey orada sizin için var.

46a

1 altun ve bir kerpici gümüşdendir çağkılarını 2 incüdendir ve yâkütüdür. cehennem giren 3 kâfirler ve şeytanlar ve münâfıklar anda kalırlar 4 hiç çıkmazlar. ammâ mü'eddileriñ 'aşileri 5 imânıyla gidüp ve tevbesiz olur Allâhu Te'âlânın 6 meşiyetinde olurlar dilerse günâhı 7 miqdârı ya eksik cehennemde yandırur 8 dilerse fazlı ile ya enbiyâdan ya sâ'ir ahyârdan 9 biriniñ şefâ'atıyla suçunu 'afv idüp 10 cennete göndürür beserek deve boynı gibi 11 yalanlar ve semerlü katırlar gibi 'akrabalar ile 'azâb 12 olurlar odılave issi şu ile 'azâb 13 giderler **وَإِنْ يَسْتَعْتُوا** 13

46b

1 ¹²⁴ 2 deyü buyurdu. zâlimler şusuzluğların def' 3 için yardım taleb itdüklerinden bir şu ile 4 yardım olunur ki içmek için yüzlerine 5 yakın götördüklerinde yüzleriniñ etini 6 biryân gibi bişirir. ne 'aceb yaramaz şarâbdur. 7 ol gevdeleri yanıp kömür olduğda 8 Hâk Te'âlâ taze deriler bitürüp 'azâb 9 itse gerekdür. **قُرْآن-1 'Azîminde** 10 **كَلَّمَا** 10 **أَنَّ الدِّينَ** 11 **تَصَبَّحَتْ جُلُودُهُمْ بَدَلْنَا لَهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا** 12 ¹²⁵ 12 deyü buyurdu. ya'nî bizim 13 âyetimizi inkâr idenleri taḥkîk âteş

47a

1 içine idḥâl ideriz. her bâr anlarıñ derileri 2 yandüğda ol derileri âḥer deri şüre- 3 tine koruz ya âteşi andan iḥrâk ideriz. 4 'azâbı duysunlar ve elemeleri dâ'im olsun 5 için hiç 'azâbları dükenmez ve anlara daḥı 6 ölüm yoğdur. **قُرْآن-1 'Azîimde** 7 ¹²⁶ 7 **وَيَأْتِيهِ الْمَوْتُ** 8 deyü buyurdu. 8 ya'nî her cebbâr 'anîd olanlar cehennem içinde 9 ölümüñ sebepleri olan envâ'-i şerâ'iti 10 gelür. ḥâlbüki ölmezler ki ölümden 11 müsterîḥ olalar el-'ayâzü billâhi te'âlâ 12 ol 'azâblardan Allâhu Te'âlâya şıgınuruz. 13 ḥabibî ḥürmetine ḥalâş eyleye kazâ ü kader

47b

1 ve daḥı şahâdet iderin ḥayır ve şer ve her 2 nesne acı ve tatlu Allâhu Te'âlânın kazâsıyla 3 ya'nî ḥüküm icmâlisiyle ve kadriyledür ya'nî 4 ḥüküm tefşîliyledür. her olup ve olacağı

¹²⁴ (45a-13, 46b-1) Kehf Suresi 29. âyet : (Susuzluktan) feryat edip yardım dilediklerinde, maden eridiği gibi, yüzleri yakıp kavuran bir su ile kendilerine yardım edilir. O ne kötü bir içecektir!

¹²⁵ (46b-9/10/11/12) Nisâ Suresi 56. âyet : Şüphesiz âyetlerimizi inkâr edenleri biz ateşe atacağız. Derileri yanıp döküldükçe, azabı tatmaları için onların derilerini yenileyeceğiz.

¹²⁶ (47a-6/7) İbrahim Suresi 17. âyet : Ona her yönden ölüm gelecek fakat ölmeyecek.

5 ezelde taq̄d̄ir ve ta' yin itmişdür ve 6 levh-i maḥfūza yazmışdur Allāhu Te'ālā 7 kalemî ḥalk itdükde emr itdi yaz deyü. 8 kalem didi ne yazayım. Allāhu Te'ālā buyurdu 9 kıyāmete degin olup ve olacağı 10 yaz didi. lākin kalemîñ yazması 11 hüküm tarifîyle degildür belki vaşfi 12 tarifiledür. ya' nî esbāb-ı kesbiyye ve 13 mebādî ihtiyārına maṭūb ve merbūtdur.

48a

1 meşelā eger zeyd imānı ihtiyār idüp 2 küfri kerih görürse mü'min deyü yaz 3 'ömrü ve küfri ihtiyār idüp imānı kerih 4 görürse kāfir deyü yaz böyle emr itdi 5 kalem daḥı bu tarz yazdı. İmām-ı A' zam 6 ḥazretleri Fıkh-ı Ekberinde Allāhu Te'ālā ḥalkı 7 küfür ve imāndan selim ḥalk itdi. andan şoñra 8 imānıla ve tā' atıla emr itdi ve küfür ve 9 ma' şiyetden nehy itdi kāfir olanlar 10 kendi ihtiyārıyla ve inkārıyla oldılar. Allāhu 11 Te'ālā nuşret terk itmegile mü'min olanları 12 kendi ihtiyārıyla ve taşdıkiyle ve ikrārıyla 13 mü'min oldu. Allāhu Te'ālā nuşret ve tevfiḳ

48b

1 itmegile didi. imdi kāfire nuşreti terk itmege 2 küfri ihtiyārı sebep oldu mü'mine nuşrete 3 imānı ihtiyārı sebep oldu. Allāhu Te'ālādan 4 kullarına cebir lāzım gelmez. ve'l-ḥaşıl cümleñ 5 ḥālîkı Allāhu Te'ālādur ve 'ibādî için ihtiyārāt-ı 6 cüz'iyye şābitdür. ḥalk fi' le sebep-i 'ādīdür. 7 ihtiyārını ḥayra şarf iderse ḥayrı ḥalk 8 ider şerre şarf iderse şerri ḥalk ider. 9 hiç ana muḥālif nesne olmaz. mü'miniñ 10 imānı ve muṭi' iñ tā' atı farz ve eger nāfile 11 ve ḥayırlar Ḥaḳ Te'ālāñ bilmesiyle ve dilemesiyle 12 ve taq̄d̄iriyle ya' nî bir miḳdār evvel anı taq̄d̄ir 13 itdi şāniyen levh-i maḥfūza yazdı şālişen

49a

1 'āleme günde izḥār eyledi. rābi' en her kimseniñ 2 'ameliniñ cezāsın āḥiretde tamāmen ve kāmilen 3 virecekdür ve levh-i maḥfūza yazmasıyla 4 ve yaratmasıyla ve rızāsıyla ve sevmesiyledür 5 ve tā' atdan farz olanlar emriyledür kāfirleriñ 6 küfrini ve fāsıqlarıñ fısḳı ve şerler Allāhu Te'ā- 7 lāñ bilmesiyle ve dilemesiyle ve taq̄d̄iriyle ve levh-i 8 maḥfūza yazmasıyla ve yaratmasuyladur. Ḳur'ān-ı 9 'Azīminde ¹²⁷ **كُلُّ قُلُوبٍ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ** deyü buyurdu. 10 ya' nî yā Muḥammed her şey Allāhu Te'ālā kıtındadır lākin 11 rızāsıyla ve sevmesiyle

¹²⁷ (49a-9) Nisâ Suresi 78. âyet : De ki: "Hepsi Allah katındadır."

ve emriyle degildir. 12 Qur'an-ı 'Azîmde ¹²⁸ وَلَا يَرْضَىٰ لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ 13 deyü buyurdu. ya' nî Allāhu Te'ālā kulları için

49b

1 küfre rāzı olmaz zîrā küfürden anlara mutazarrır 2 olur. rāzı olmaduğı anları kayırdıındandır. 3 kaçan kullar rāzı olmaduğını bilse kaçarlar zîrā 4 kula lāzım olan Mevlāsınıñ rāzı olduğı 5 nesneden kaçmağdur. imān ve t̄ā'at ve cemī' 6 hayırları bilüp diler ve sever ve rāzı olur 7 ve dilerse tevfiğ ider küfri ve fışkı ve şerleri 8 sevmez ve rāzı olmaz ve işlemede nehy 9 ider lākin anlar dağı bilür ve yaradur ve eger 10 sü'āl idüp dersen kim niçün yaradur ve niçün 11 diler şerlerde mazarrat muğarrardur. kemāl-i luğfına 12 lāyık olan yaratmamağdur dinilürse cevāb 13 oldur ki Hağ Te'ālānıñ şerleri yaradup

50a

1 dilemesinde şeytānı yaradıp kıyāmete degin 2 'ömür virüp hağka vesvese itmege kudret 3 virmede ve ekşeri hağkı vesvesesine tābi' 4 kılmada kāfirleri yaradup ve fāsıqları 5 yaratmada ve küfürleri ve fışıklarını yaradup 6 ve bu cümleyi murād itmekde niçe hikmetler vardur. 7 hikmetsiz nesne hağk itmez mūcib-i sefāhaddur. 8 o hikmetler nedür dir isen bize anları bilmek 9 lāzım degildir. bize lāzım olan teslīm ve inkiyād- 10 dur. hikmete karışmazuz. ol diledüğün işler 11 aña kimse niçün işlersin deyü sü'āl itmez. 12 ol cümleye itdüğünden sü'āl ider. her ne 13 murād iderse mübālağa ile işleyicidür.

50b

1 kimse māni' ve müzāhım olamaz ve bi'l-cümle hāşıl-ı 2 kelām inandım ve kabül itdim Allāhu Te'ālāya 3 vāciddür. şeriki yoğdur ve meleklerine emrine 4 imtişāl iderler aşlā 'işyān itmezler ve 5 yapışurlar kitāblarına cümlesi hağdur ve peygamberlerine 6 ve kıyāmet gününe kabirden dirilüp mağşer 7 yirine cem' olup cümle itdüğiniñ cezāsın 8 görüp gerekdür ve hayır ve şer Allāhu Te'ālānıñ 9 tağdiriyle ve dilemesiyle ve yaratmasıyla olduğuna 10 āhır nefesde hüsn-i hātıme ile hatm ide 11 ve dağı imān ve İslām birdür ikisi dağı 12 kalbiyle inanmağdur ve diliyle ikrār itmekdür. 13 Hağret-i Muğammed 'aleyhi's-selām Hağ Te'ālādan

¹²⁸ (49a-12) Zumer Suresi 7. āyet : Ama kullarının inkâr etmesine razı olmaz.

51a

1 getürdüğü nesnelere ki anlar dîn-i Muhammedden 2 zarûreten ma'lûm ya'nî ol nesnenin dîn-i Muhammedden 3 olduğu nazâr ve istidlâle muhtâc olmaksızın 4 'âmme-i nâsik ma'lûmı ola. Allâhu Te'âlânın bir 5 olması ve biş vakit namâz farz ve zekât şavm 6 ramazân ve hac ğanîler için farz olması ve zinânın 7 ve şurb u ğamrın ğarâm olması gibi ğattâ bir kimseye 8 meşelâ biş vakit namâz farz mıdır ve ğamır ğarâm- 9 mıdır deyü sü'âl olunduğda namâzın farz olduğun 10 bilüp taşdıķ itnese ve ğamrın ğarâm idüğün 11 bilüp ğarâm i'tikâd itnese kâfir olur gerçi 12 ibtidâsında cümle ğağdur. imân ve İslâm bir 13 olduğü ğükmi şer' dedür. bir kimseye mü'min

51b

1 dînile Müslim dinilmeye ve Müslim dinilüp ve mü'min 2 dinilmemek olmaz. şey'-i vâcidiñ bañı ile 3 zehri gibidir. meşâyih-i 'izâmın imân 4 ve İslâm birdür didüklerinden zâhir olan 5 budur ammâ bi-hasebi'l-mefhûm muğayir olduğında 6 şübhe yoğdur. kifâyede imân Allâhu Te'âlânun 7 emr ü nehyine inanmağdur. İslâm ulû hiyy'ete 8 inkiyâd ğuzû' dur didüğü muğayir olduğuna 9 delîldür. Ğazret-i Resûlullâh şallâllâhu te'âlâ 10 'aleyhi ve's-sellem Allâhu Te'âlâ[â]dan getürdüğü yuğaruda 11 zikr itdüğümüz şeylerdür ki mü'minlere i'tikâd 12 ve taşdıķ lâzım olan nesneleredür. kitâbın 13 evvelinden buraya gelince tafşil olundu.

52a

1 dîn ve millet birdür lâkin 'itibâr ile muğayirdur 2 kendüye itâ' at olduğü ğayşiyetden dîn 3 dinilür üzerine cem' olduğü ğayşiyetden 4 millet dinilür. Ğazret-i Muhammed 'aleyhi's-şalâtu 5 ve's-selâm Ğağ Te'âlâdan getürdüğü şeylerdür. 6 i'tikâda müte'allığ olursa ammâ şer' de 7 Ğazret-i Muhammed 'aleyhi's-selâm Ğağ Te'âlâdan 8 â'mâla müte'allığ getürdüğü nesneleredür. imânı 9 icmâlî Allâhu Te'âlâ ne ile emr itdiyse ğabûl 10 itdim ve neden nehy itdiyse müntehî oldum dimekdür. 11 bu ğadar ile mü'min olup küfürden ğalâş olmada 12 kâfidür tefşili lâzım degildir. aşıl imânın 13 şübütunda tafşil ile farkı yoğdur ammâ kemâl-i

52b

1 'irfânda icmâlî tafşil gibi degildir. bir dağı 2 imânı icmâlî kâfi olduğü tefşil-i iktizâsı 3 olmayan yirdedür nitekim yuğaruda beyân itdük. 4 imdi lâyığ olan bu mertebe ile ğanâ' at 5 itmeyüp tefşilen i'tikâdi lâzım olanları 6 öğrenüp itikâd itmege sa'y itmek gerekdür.

7 muḳallidiñ imānı şaḫīḥdür lākin istidlālī 8 terk itmegile işm olur bir kimse ‘acāyib maşnū‘ātdan 9 birini gördükde ta‘accübe gelüp sübḫan- 10 allāh dise muḳallidlikden ḳurtulur müstedil 11 olur dimişler. bir kimse imān vācib 12 olacaḫ nesneleri bilmese ve i‘tikād itse lākin 13 kendüden tefşilen ta‘yīn idemese

53a

1 ol kimse Müsülmāndur. İslāmına ḫüküm olur 2 tefşiline ḳādir olmaḫ şart degildür. bilüb 3 ve ḳalbiyle inandığı kifāyet ider. büyük 4 günāh itmek ādem öldürmek büyük günāh olduğı 5 üç yirden ğayrıdadur. nikāḫ-ı şaḫīḫ ile 6 nikāḫlanub dāḫil olduḫdan şoñra zinā 7 itse veyā ḳaşd ile ādem öldürse ya mürted 8 olsa el-‘eyāzü billāhi te‘ālā bu üç ḫâlde ḳatli 9 ḫelāl olur. belki vācib olur ve zinā 10 itmek gibi gibi mü‘min olan kimse imāndan 11 çıḳmaz ve küfre girmez. eger ḫelāldur dise 12 büyük günāh ‘Abdullāh bin ‘Ömerin 13 rivāyetinde toḫuzdur Allāhu Te‘ālāya şirk

53b

1 ḳılmaḫ nā-ḫaḫ yire ādem öldürmek zinādan 2 beri olan ḫātūna zinā lafzıyla sögmek 3 zinā itmek kāfir ile berāber ya iki kāfir bir Müslim 4 cenk iderken ḳaçmaḫ sihr itmek yetim 5 mālī yimek Müsülmān olan vālideynine ‘āşī 6 olmaḫ ḫarām-ı Mekkedede günāh işlemek. Ebū Hureyre 7 raḫıallāhu anhü ribā yimegi Ḥazret-i ‘Alī keremullāh vechehu 8 ḫırsızlık itmegi ve şarāb içmegi ziyāde 9 itdiler. aşḫāb-ı Şāfi‘ide rü‘yā [...] 10 günāh-ı kebāir nā-ḫaḫ yire ādem öldürmek ve zinā 11 ve livāṭa itmek ve şārab içmek ve ḫırsız- 12 lık itmek ve güciyle ilin mālın almaḫ ve zinādan 13 beri olan ḫātūna zinā lafzıyla sögmek

54a

1 ve her sekir virür nesneyi içmek ḫamrı içmege 2 mülḫaḫdur ve yalan yire şehādet itmek 3 ve riyā yimek ve ramazānda ‘özürsüz oruç 4 yimek ve yalan yire and içmek ve ḳat‘-ı raḫm itmek 5 ve vālideynine ‘āşī olmaḫ ve kāfir ile cenk 6 iderken ḳaçmaḫ ve yetim mālī yimek ve kilede ve terā- 7 zūda ḫıyānet itmek ve namāzın vaḳti olmadan 8 ḳılmaḫ ve vaḳit geçdükdən şoñra ḳılmaḫ ‘özürsüz 9 ve Müslimi nā-ḫaḫ yire dögmek ve Peyḫamber ‘aleyhi’s-selām 10 üzerine yalan söylemek ve aşḫāb-ı kirāma 11 sögmek ve ‘özürsüz şehādetin itmemek 12 ve rişvet almaḫ ve pizevenklik itmek ve ḫammāz- 13 lık itmek ve zekāt virmemek ve ḳādir iken

54b

1 emr-i ma'rûf ve nehy-i 'ani'l-münkeri terk itmek 2 ve Qur'an-ı 'Azîmi öğrendükden sonra unutmak 3 ve hayvânî âteş ile yakmak ve sebepsiz 'avret 4 ardında imtinâ' itmek ve Allāhu Te'âlânın rahmetinden 5 ümidin kesmek ve Allāhu Te'âlâdan korkuyu 6 kaldırmak ve ehl-i 'ilme ve hamele-i Qur'an olanlara 7 ihânet itmek ve 'avretiniñ bir yirini mahremiñi 8 nazarı harâm olan birine beñzetmek ve toñz 9 eti yimekdür didi. büyük günâh idüb 10 tevbesiz olan mü'min Allāhu Te'âlânın meşiyetinde 11 olur. dilerse faẓlıyla ya bir kimseniñ şefâ- 12 'atıyla yarlıgar ve dilerse günâhı miqdârı 13 ya eksik cehennemde 'azâb ider sonra

55a

1 cennete kor. Allāhu Te'âlâ kullarına tākāt 2 getürmedüklerini teklif eylemez. Qur'an-ı 'Azîminde 3 ¹²⁹ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا deyü buyurdu. 4 ya'nî Allāhu Te'âlâ hiç kimseye güci yitişmedüğü nesne 5 ile teklif itmez mü'min misiñ didükleri 6 vakitte mü'miniñ haqqa demek gerek. mü'miniñ 7 inşâ'allâh dimeye eger imânında şeki olduğıçün 8 dirse kâfir olur. te'eddüb için ya umürını 9 Allāha havâle itmek için ya 'âkıbetinde şekki 10 olduğıçün şimdiki hâlde degildür ya beterün 11 için dirse kâfir olmaz velâkin evlâsı 12 terkdür zîrâ şekki ihâm ider imâniyla mı olur diseler 13 bilmezsin Allāhu Te'âlâ bilür diye

55b

1 zîrâ gaybdur. gaybı Allāhu Te'âlâ bildürmedükce kimse 2 bilmez. Allāhu Te'âlâ şirki ve küfri yarlıgamaz girü 3 kalan günâhları diledügin yarlıgar. Qur'an-ı 4 'Azîminde ¹³⁰ وَيَغْفِرْ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ 5 إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ deyü buyurdu. 6 ya'nî Allāhu Te'âlâ taḥkîki küfri ve şirki 7 yarlıgamaz mâ-'adâ'yı diledügi kullar için 8 yarlıgar. tevbe itmezsiniz olursa da kimse 9 imâniyla gitmiş veyâ gider veyâ cennetlikdür demek 10 câ'iz degildür zîrâ gâ'ibe hükümdür. peygamberlerden 11 gayrıya peygamberler sū-i hâtemeden sâlim ve 12 cehenneme girmeden emînlerdür ve peygamberleriñ 13 haber virdüğünden gayrı Ebü Bekir 'Ömer 'Osmân

¹²⁹ (55a-3) Bakara Suresi 286. âyet : Allah bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar.

¹³⁰ (55b-4/5) Nisâ Suresi 48. âyet : Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bunun dışında kalan (günah)ları ise dilediği kimseler için bağışlar.

56a

1 ‘Alī raḍıallāhu te‘ālā ‘anhüm bunlar gibi ve Talha ve 2 Zübeyr ve ‘Abdu’r-raḥman ibn-i ‘Avf ve Sa‘īd bin 3 Ebī Vaḳḳaş ve Sa‘īd ibn-i Zeyd ve Ebū ‘Ubeydeti bin 4 el-Cerrāḥ riḍvānullāhı te‘ālā ‘aleyhim ecma‘īne 5 ve Hāzret-i Fāṭıma ve ‘Āyişe ve Hasan 6 ve Hüseyin vesā’ir Peygamber ‘aleyhi’s-selām 7 cennetiyle tebşir eyledüğü kimseler gibi bunlara 8 cennetlikdür deyü şehādet ve hüküm cā’izdür 9 ve hiçbir kimseye küfrile gitmişdür veyā küfrile 10 gider veyā cehennemlikdür demek cā’iz degildir. 11 Haḳ Te‘ālānıñ ve peygamberleriñ haber virdüğü 12 kimselerden ğayrı şeyṭān ve Ebū Leheb 13 ve Ebū Cehil vesā’irleri cehennemlikdür deyü

56b

1 hüküm olunan kimseler gibi bunlar cehennemlikdür deyü 2 şahādet ve hüküm cā’izdür. mā-‘adāya ne kadar 3 küfür ve toğyānda nihāyet mertebeye vardıysa da 4 hüküm cā’iz degildir zira i‘tibār hātımeyledür 5 ve dağı edük üzre meşh itmek cā’izdür. 6 cevābı sünnet-i meşhure ile şābitdür. 7 cā’iz görmeyenler mübtedi‘dür muḳīm olan 8 bir gün bir gice müsāfir olan üç gün 9 üç gice edüğü geydükden sonra ābdesti 10 bozulduğı vaḳıttedir. ibtidāsı geydüğü 11 vaḳıtden degildir ve her mü’mın meyyitiñ namāzın 12 kılmāñ gerekdür. şāliḥ olsun fāsıḳ 13 olsun Peygamber ‘aleyhi’s-selām ehl-i kıbleden

57a

1 olanlarıñ üzerine namāzı terk itmeñ deyü 2 buyurdı ve her mü’mine lāzımdur ki her mü’mine 3 uyup ardında namāz kılmāḳ cā’izdür. şāliḥ 4 olsun fāsıḳ olsun Peygamberimiz ‘aleyhi’s-selām 5 her bir ve fāciriñ ardında namāzı kılmāñ deyü 6 buyurdı lākin şāliḥ ardında kılmāḳ şevābdur. 7 fāsıḳıñ imāmeti mekrūhdur ve mübtedi‘iñ 8 dağı böyledür. eger fısḳı ve bid‘atı ve küfri mü’eddı 9 degil ise fısḳı ve bid‘atı ve küfri mü’eddı 10 ise imāmeti cā’iz degildir. pādişāhlara 11 kıliç çekmek ve itā‘atlarından çıḳmāḳ cā’iz 12 degildir. ne kadar zālimde olursa Peygamberimiz 13 ‘aleyhi’s-selām bir kimse itā‘at-ı imāmdan

57b

1 hāric ve cemā‘at-ı Müslimānden ayrılrsa cāhiliyyet 2 ölümüñ olur deyü buyurdı ve bir kimseniñ 3 üzerine bir vālī naşb olursa ol vālī-i 4 ma‘şiyetullāh bir şey işler görse ol işledüğini 5 kerih görsen velākin itā‘atından çıḳmayasın 6 deyü buyurdı. ne kadar zālım olursa da anlara 7 beddu‘ā itmek cā’iz degildir. ıslāḫıla du‘ā 8 itmeliğdür ve meyyit için

du‘ā itmede fā‘ide vardır. 9 şadaka virüp veyā Qur‘ān okuyup veyā ğayrı 10 ‘amel idüp şevābını meyyite virseler ol meyyitiñ 11 rûhına vaşıl olup fā‘idelenür. aḥādīs-i 12 şahīḥde ulūlar için du‘ā vārid olmışdur. 13 huşušen şalāt-ı cenāzede ve selef-i şāliḥin

58a

1 tevārūs itdiler ve ḥalka icmā‘ itdiler. eger 2 fā‘idesi olmasa ‘abeş olmak lāzım gelür 3 ve Qur‘ān-ı ‘Azīminde ulūlara du‘āyı mutaḥammın 4 çok āyet vardır ve Sa‘d-ı bin ‘Ubāde Ḥazret-i 5 Muḥammed şallāllāhu ‘aleyhi ve’s-sellem yā Resūlullāh şallāllāhu 6 ‘aleyhi ve’s-sellem Ümmü Sa‘d vefāt itdi şadakanıñ 7 kansı efdaldur didi. Peyğamber şallāllāhu ‘aleyhi 8 ve’s-sellem itdi şavm efdaldur didi. Sa‘d 9 ḥazretleri bir kıyu kazıdı bu Ümmi Sa‘d içündür 10 didi. evlādıma ve aşḥabıma ve cemī‘ ihvān-ı 11 dīnden olan mükelleflere ya‘nī ‘ākil ve bālīg 12 olanlara vaşiyetim ve emrim oldur ki kitābıñ 13 evvelinden buraya gelince bu zıkr olunan

58b

1 i‘tikād üzre ola ḥilāfından ḥazar ideler. 2 i‘tikādda bid‘at küfre mü‘eddī olursa 3 sā‘ir küfrile fark yokdur. küfre mü‘eddī olursa 4 ekber-i kebāyirdendür küfürden aşağı bu vardır. 5 bu i‘tikād üzre olan kimse ḥaḳka mü‘mindür 6 imānında şübhe yokdur. ehl-i sünnet ve’l-cemā‘at 7 mezhebi üzredür ol Peyğamberimiz şallāllāhu 8 ‘aleyhi ve’s-sellem cennet ile tebşir eylediği fırka- 9 dandur. Allāhu Te‘ā[lā] bu i‘tikāddan ayırmaya 10 beyān-ı mezheb her kişiye er olsun ‘avret 11 olsun ‘ākil ve bālīg olduḳda lāzımdur ki 12 i‘tikādda ve ‘amelde mezhebiñ bile i‘tikādda 13 mezhebiñ kimdür diseler ehl-i sünnet

59a

1 ve’l-cemā‘atdur deye. Ebū Maşūrī Māturīdī 2 ve Ebū el-Ḥasanı’l-Eş‘arī ḥazretleriniñ istiḥrāc 3 itdükleri mesā‘il-i i‘tikādiyye oldur. bunlar 4 beyninde olan ihtilāf zararlı degildir. 5 ā‘nī ben murād iderin Resūlullāhu aşḥabı 6 ve cemā‘atına i‘tikād üzerine oldılar. 7 ben de ol i‘tikād üzerineyin diye. Peyğamber 8 ‘aleyhi’s-selām benim ümmetüm yakın zemānda 9 yitmiş üç bölük olur cümlesi cehennemdedür 10 illā bir bölüğü degildir. aşḥab sü‘āl 11 itdiler ol bir bölük kimdür ben ve aşḥabım 12 ne i‘tikād üzerine olduḳ ise ol 13 i‘tikād üzerine olanlardur deyü buyurdu.

59b

1 anlarıñ i' tikkādı buraya gelince zıkr itdügümüzdür. 2 hüküm eyleye ki ehl-i sünnet ve'l-cemā'at mez- 3 hebi haqdur gayrı mezhebler batıldur bunda 4 haṭā ma' fūv degildür zırā edille-i kaṭ' iyye 5 sābitdür. ' amelde mezhebiñ şāhibi kimdür 6 diseler İmām-ı Ebū Ḥanīfe raḍıallāhu te' ālā 7 ' anhü Nu' mān ibn-i Sābitdür diye. ' ābid ve zā' id 8 ve ' ārif billāhi te' ālāniñ rızāsıñ ṭaleb 9 idici bir devletlüdür. fezā' il-i kebire ve 10 münākıb-ı celīlesi çokdur. tefşiline bu 11 kitābiñ müsā' adesi yokdur ammā hüküm 12 idüp Ebū Ḥanīfe mezhebi haqdur gayrılar 13 bātıldur dimeye zırā aḥkām-ı şer' iyye

60a

1 edille-i zanniyyeden müstebaḍdur ve Haḫḫullāhi 2 kıtında ve müctehiddür ictihādınıñ 3 muḫtezāsınca ' amel itmek vācibdür. haṭā 4 iderse ma' fūvdür ve bir şevāb yazılır 5 belki ide. Ebū Ḥanīfe mezhebi şavābdur 6 haṭā ya da ihtimālı vardır gayrı mezhebler 7 haṭādur şavābda ihtimālı vardır bunuñ. 8 ya' nī bu kelāmiñ taḫkīki aḥlāḫ-ı zemīmeye 9 varınca oldur ki tefşil olunur. Haḫ Te' ālā 10 ḫazret-i ḫullarına nice nesne ile emr itmişdür 11 ve nicesinden nehy itmişdür. emr ve nehy itdüğü 12 nesneleriñ ba' zı Ḳur' ānıla ba' zı Resūl dilinden 13 gerek ḫadīş-i ḫudsī gerek ḫadīş-i nebevī

60b

1 ile emr ve nehyi fi'l-haḫīḫat Allāhu Te' ālādur Muḫammed 2 ' aleyhi's-selām muballıgdur. ba' zı şeyleri 3 farz ve ba' zı vācib ve ba' zı ḫarām ve ba' zı kerāhet-i 4 taḫrīm veyā tenzīye ile mekrūh ve ba' zı mubāḫ 5 itmişdür ve Resūlullāh ' aleyhi's-selām daḫı 6 ba' zı şey' sünnet ba' zı müsteḫab dimişdür. 7 beyān-ı farz farz oldur ki anı Allāhu Te' ālā buyurmuş 8 ol şübhesiz delil ile bellü olmuş ola Ḳur' ān 9 gibi ya' nī Allāhu Te' ālā inzāl itdüğü āyetlerinden 10 kaṭ' i' z-zelālet olan āyāt-ı ' izām ile sābit 11 olan me' mūrāt farzdur ve farzı terk iden 12 tehāvün ve istiḫfāf ṭarīfiyle olmazsa kāfir 13 olmaz velākin cehenneme lāyık olur. inanmayan

61a

1 ve istiḫfāf ṭarīkiyle terk iden kāfir olur. 2 imān gibi altı nesneye ḫalbi ile inanub 3 dili ile iḫrār itmek her ' āḫil ve bālīg üzerine 4 farzdur. altıdan birini inkār eylese ya şek 5 ve tereddüd eylese ya ḫālī zihn olsa mü' min 6 olmaz ābdest almak cünüblükden gusl itmek 7 ve beş vaḫit namāz ḫılmaḫ ve ramazān orucun 8 ṭutmaḫ ve ḫanīler zekāt virmek ḫanī olmaḫ ḫavāyic-i 9 aşıyyesinden ziyāde iki yüz dirhem gümüş 10 veyā nümā şāhibinden iki

yüz dirhem gümüş kıymetli 11 eşyaya malîñ olmağıla olur. üzerine 12 yıl giçmek şartdur ve hac itmek gibi eger 13 Beyt-i Mükerrmeye varub gelince zād ve rāhleye

61b

1 kâdir olursa bu ferā'iziñ delilleri 2 beyān olunmuşdur. beyān-ı vācib vācib oldur ki 3 anı Allāhu Te'ālā buyurmuş ola şübhelü delil 4 ile bellü olmuş ola işlemeyen fāsık olup 5 'azāba lāyık olur. vācib idüğine inanmayan 6 kâfir olmaz. murādullāh ğayrısına ihtimālî oldu- 7 giçün vitir namāzı gibi oruç bayrāmında 8 fitre virmek gibi. beyān-ı mubāh mubāh 9 oldur ki işlemeden ne şevāb ola ve ne günāh 10 ola hıll-ı sâbit ve nehy dağı yok şevāb 11 ve 'ikāb beyān olunmamış tarafeyn musāvî 12 oturmak ve yürümek ve yatmak gibi. beyān-ı hārām 13 hārām oldur ki Allāhu Te'ālā andan delil-i kaṭ'î

62a

1 ile nehy itmiş ola işleyen cehennem 'azābına lāyık 2 ola helāl diyen kâfir olur. nā-ħaḳ yire ādem 3 öldürmek ve zinā itmek ve kelb artığın yimek 4 ve içmek gibi. kelb artığı necisdür hālet-i 5 maḥmaşadan ğayrı hārāmdur. beyān-ı mekrūh 6 oldur ki anı işleyen 'azāba lāyık olmaya 7 ve helāl diyen kâfir olmaya lākin 'itāba ya'nî 8 tevbîhe ve şefā' atdan maḥrūm olmağıla ola 9 at etin yimek gibi. ba'zılar kerāhet-i tenziye 10 olmasına zāhib oldılar kavli-e şaḥ oldur. 11 ba'zılar kerāhet-i taḥrime olmasına zāhib 12 oldılar. ba'zı 'ulemā bu mes'elde mütereddid oldum 13 vāḳı'da İmām-ı Ā'zam ḥazretlerini gördüm

62b

1 bañadır kerāhet-i taḥrīm yā 'Abdu'r-raḥmani'r-raḥīm ve şāhib-i 2 hidāye kerāhet-i taḥrimi olmasına meyl itdi. 3 beyān-ı sünnet oldur Resūlullāhı anı ekşerî 4 zemānda işlemiş ola işleyene şevāb olur 5 terk idene 'azāb olmaz lākin 'itāba ve şefā- 6 'atdan maḥrūm olmağıla müstaḥaḳ olur. misvāk 7 gibi ekiddür biş mevzi'de diş şararduḳda ve 8 ağız ḳoḳusu müteḡayyır olduḳda ve uyḳudan 9 ḳalkduḳda ve namāza ṭurduḳda ve ābdest 10 ḳıtında namāza ṭurduḳda mekrūh 11 diyenleriñ kavli merdūddur lākin dişi ḳanamak 12 ḳorḳusu olanlar yapça süreler dile dişe 13 süreler terk itmeyeler. Peyḡamberimiz 'aleyhi's-selām

63a

1 misvāk ile olan bir namāz misvāksız olan yitmiş namāzdan 2 efdaldur deyü buyurdı ve cemā'atla namāz ḳılmak ḥuşūşen 3 mescidde cemā'at evlā ile belki kavli-ekvāda

vācibdür 4 ba'zılar farzdur didi ve oğlanuıkları sünnet itmek 5 Hāzret-i İmām vaqtini bilmezdimiş ve evlendüğü 6 vaqıtde ta'ām itmek gibi. Peyğamberimiz 'aleyhi's-selām 7 'Abdu'r-raḥman ibn-i 'Avf ḥāzretleriniñ üzerinde 8 şarı nesne gördi bu nedir yā 'Abdu'r-raḥman 9 didi te'ehhül itdim yā Resūlullāh didi bir koyun 10 ölürse de düğün it deyü buyurdu. beyān-ı 11 müsteḥab oldur ki Resūlullāh şallāllāhu 'aleyhi ve's-sellem 12 anı bir kerre ya iki kerre yāḥūd ziyāde işlemiş 13 ola ammā ekseri ḥālede terk itmiş ola veyā işleyene

63b

1 şevāb var dimiş ola işlemeyene 'azāb ve 'itāb 2 ve şefā'atdan maḥrūm olmaḥ olmaz lākin işlemede 3 şevāb olur nāfile namāz kılmāḥ ve nāfile şadaḥa virmek 4 ve nāfile oruç tutmaḥ gibi. Allāhu Te'ālānıñ kitābında 5 ve Resūlullāhıñ ḥādīşinde bu cümle mezkūrāt 6 vardur lākin ba'zı āşikāredür delili ḫaṭ'ī 7 ve delāleti vuzuḥa olmağıla her kişi añlar müctehid 8 olsun muḫallid olsun zekī olsun ḡabī 9 olsun ve ba'zı gizlüdür. delili zannı ve delāleti 10 ḫafī olmağıla anı el-ḫaḥ 'ālimler ve 'āḫiller añlara Ḥaḥ Te'ālā] 11 emr itmişdür Kitāb-ı Kerīmde 'ālimler ḫalışalar 12 ve zaḫmetler çekeler kendü kitābında ve Resūlullāh 13 ḥādīşinde ulū gizlü olanları bulalar ve ḫıḫaralar

64a

1 ve añnı ile kendüler 'amel ideler ve ḡayrılara öḡre- 2 deler. anlar daḫı öḡrenüb bunlardan öḡredenlere 3 ve hem ḫıḫarup āḫere ta'allum itdüğü için çok 4 şevāblar vire gizlemeden ḫikmet ḫullar zaḫmetler 5 çeküp āḫer cezāya nā'il olalar eger ol 'ālim 6 maḫdūrını bezl ve şerā'iṭ-i ictihāda ri'āyet 7 itdükden soñra yañlış añladı ise de ma'zūr 8 vüs'atda olanı şarf itdi ve edilleleri ḫafī 9 olmağıla işābet taḫammül murādullāh niydüğün vuşlat 10 me'mūr degildür. añnı için ma'zūrdur belki 11 añna ḡünāḥ olmaya ḫaṭāsına vāḫıf olduḫca 12 eger vāḫıf olursa rücū' itmek lāzımdur 13 ḫaṭāsı üzre ta'azzūr ḫaṭādur. bu mertebeye

64b

1 ḫādir olmayanlara emr itdüğü bunlardan birine 2 uya añnı söziyle 'amel ide ol daḫı ma'zūr 3 ola ḡünāḥı olmaya egerçi ol uyduğı 4 'ālim ḫaṭā da itdiyse belki ol uyan kişi 5 daḫı me'cūr olur. sü'āl geldi eger 'ālimlere 6 ḫalışmaḥ ile emr olundu Aşḫāb-ı Resūlullāh 7 şallāllāhu te'ālā 'aleyhi ve's-sellem cümleden 'ālimleri ziyāde iken 8 anlar terk itmezdi ḫünki terk itdiler ma'lūm 9 oldu ki me'mūr degüllerdür. muşannif bu sü'ālñ 10 cevābında

buyurdu pes Resūlullāh ‘aleyhi’s-selām 11 dünyādan gitdükden soñra aşhāb 12 rıdvānullāhı te‘ālā aleyhim ecma‘in küffār-ı hākisār 13 ile gāzāyı ictihāddan mühim vaqıt görüp

65a

1 aña çalışdılar. Kitābullāhdan ve hadişden 2 çokca aḥkām çıkarup yazmağa elleri degmedi 3 ve hem anlarıñ ictihāda ihtiyācları yok idi 4 zīrā ekşerī müctehidler idi vaqt-i ḥācetde 5 kendiler ictihādıyla ‘amel iderler idi. ḥalk 6 ortasında ḥavādis ve vaqāyı‘ çok 7 degildi istiftā az vāqı‘ olurdu anıñ 8 için çokca aḥkām çıkarmadılar ammā 9 gāzā elzem idi. anlar gitdükden soñra ehl-i İslām 10 çoğaldı ḥavādiş ve cehl-i şāyi‘ oldı 11 pes lāzım oldı ve iktizā itdi. ol zemānda 12 ālimleri çalışup gayrı nes[ne]lerden vāz 13 gişüp ictihād ideler ve hem cihād ve gāzānıñ

65b

1 muḥimleri çoğaldı bunlara ḥācet kaldı. 2 bu vaqıtde çalışup aḥkām çıkarmak 3 elzem oldı. anıñ için Kitābullāhdan ve hadīs-i 4 Resūldan aḥkām çıkarup yazalar. muḥtāc 5 olanlar vaqt-i ḥācetde mürāca‘at idüp 6 müşküleri ḥallolana her ‘ālim ‘aqlı irdügi 7 kadar çalışdı ve aḥkām çıkardı 8 ve añladuğımı ḥalka beyān idüp yazdılar. tā 9 kıyāmete dek ḥalkıñ muḥtāc oldukları 10 mesā’ilden beyān olunmadık nādir kaldı. 11 Allāhu Te‘ālā sa‘yalarını meşkūr eyleye her birine 12 bir tã’ife tābi‘ oldı ya‘nī istinbāt 13 itdükleri mesā’il ile ‘amel itdiler. kimi

66a

1 kimi İmām-ı Ā‘zam Ebū Ḥanīfe ve kimi İmām-ı Şāfi‘iyye 2 ve kimi İmām-ı Mālikīye ve kimi İmām-ı Aḥmed Ḥanbelīye 3 ve kimi Süfyān-ı Şevriye ve kimi Dāvud Zāhirīye 4 ve kimi gayrılara tābi‘ oldılar. cümle ‘ālimler ve kāmiller- 5 dūr ve bunuñ üzerine ‘amel itdiler. tā bu zemāna 6 gelince ve bu imāmlar cümle i‘tikādda birdür ehl-i 7 sünnet ve’l-cemā‘atdur. hicbiri i‘tikādda 8 bid‘atla mevşūf degildür cümlesi farkı nāciye- 9 dendür. gāyeti bu ki ‘amelde muḥtezā-yı ictihādları 10 ba‘zı ḥuşūşda biribirine muḥālif iderler. 11 ol muḥālefet Allāhu Te‘ālānıñ izniyle olmışdur 12 zarar virmez zīrā müctehid ictihādında re’yi

66b

1 her neye qarār itdi ise anıñla ‘amel itmek üzerine 2 vācibdür. ol imāmlardan her kankısına tābi‘ 3 olsa bir kişi cã’izdür kıyāmetde cennete girer 4 tābi‘ olduğı imām ile ol

imām haṭāda 5 itdiyse zarar virmez. Peyğamberimüz şallāllāhu ‘aleyhi ve’s-sellem 6 ümmetinden ref‘ olundı haṭā ve nisyāndan 7 deyü buyurdı. bu diyārda merḥūmuñ vaṭanı 8 Aydında bir kũ qaşābasıdur ya‘nī Aydın ve İzmir 9 ve Bursa ve İslāmbol ve Konya ve bunlarıñ 10 eṭrāfında olan kara ve qaşabāt ve şehirleriñ 11 İmām Ā‘zam Ebū Ḥanīfe raḥmet mezhebi şayi‘ 12 ve meşhūr olmışdur bu yiriñ ḥalkı 13 anı imām idinmişdür. cümleden aḳdem ve ictihāda

67a

1 işābetleri gālib ve ‘ilm ve vera‘da Ka‘bī ‘ālī 2 olduğün zīrā cümle imāmlardan evvel 3 gelmişdür. Resūllāhıñ hicretinden seksen 4 yıl geçdükde toğmışdur yüz elli yıl 5 olduğda vefāt itmişdür müddet-i ‘ömri 6 yitmiş yıl olur ve anıñ şākirdleri vardır. 7 Ebū Yūsuf ve Muḥammed ve Züfer ve ğayrı anlar daḥı 8 müctehidlerdür. her biri kitābdan ve ḥadīşden 9 çok aḥkām çıkardılar. ba‘zı ḥuşūşda 10 üstāzlarına muḥalif ḳulları vardır. 11 añladuḳlarına göre üstāza muḥālefet mezmūm 12 olduğı ḥilāf-ı şer‘ olan yirdedür. bunlarıñ 13 üzerine ictihādları muḳtezāsınca

67b

1 ‘amel itmek vācibdür. muḳtezā-yı ictihādları 2 Ḥazret-i İmāmiñ ictihādınıñ muḳtezāsına 3 muḥalif olıcaḳ elbetde ḥilāfına ḥükm itmek lāzım 4 gelür lākin bunlar İmām-ı Şāfi‘i ve İmām-ı Mālikī 5 gibi başka mezheb şayılmaz zīrā üstāzlarına 6 çok yirde tābi‘ olurlar İmām Şāfi‘i ve İmām-ı 7 Mālikī gibileriñ muḥālifetleri çoḳdur ittifāḳları 8 mesā’ili nādirdür. anıñ için anlar başka mezheb 9 şayılr. belki cümlesiniñ istinbāt itdükleri 10 mesā’il cümle bir mezheb şayılr. Ebū Ḥanīfe 11 mezhebinde olan kimseler ba‘zı ḥuşūşda 12 bunlarıñ ḳavli ile ‘amel eylese cā’iz olur 13 belki ba‘zı ḥuşūşda ‘amel müte‘ayyindür. ḳulları

68a

1 müftābih olduğün İmām-ı Şāfi‘i Ebū Ḥanīfeye 2 tābi‘ olanlarıñ āḥiretde ğayrılara tābi‘ olanlarıdan 3 derecesi ‘ālī olur. mezhebim Ebū Ḥanīfeyi 4 ‘ibādetde ve mu‘āmelede ya‘nī bey‘ ü şirāda vesā’ir 5 āḥkāmda imām ve muḳtedā idindim ve aña uydum 6 ve Kitābullāhdan ve ḥadīşden añlayup çıkarduḳını 7 ḳabül itdim ve anıñ söziyle ‘ameli ihtiyār itdim 8 dimekdür. aḥlāk-ı zemīme bundan soñra beyān 9 olıcaḳ yāramaz ḥūylardur ve daḥı evlādıma ve 10 aşhābıma ve cemī‘ ihvān-ı dīne vaşiyyetim oldur ki 11 ḳalblerini arıdalar.

mü'minlere su'î zann itmekden 12 a'nî bir kimseyi azacığ 'alâmetile ve mücerred vehm 13 ve şekk ile ma'şiyet ve yaramaz fi'l üzre olmasını

68b

1 añlayalar ıslâhına haml ideler. mümkün oldukça 2 sū'-i zan haramdır ammā aşikâra ma'şiyet 3 ve fişk işlerse ya galebe-i zan ifâde ider. 4 karîne delâlet iderse ol zemân lâzımdır. 5 anlara buğzun fillâh itmek bu sū'-i zann olmaz. riyâ- 6 dan ki ol 'ibâdetile dünyâ fâ'idesini dilemekdür. 7 bunuñ üstünde küfür ve i'tikâdda bid'at 8 vardur bâkî kalan âfât-ı kalbiñ cümlesiniñ 9 yaramazdır. anıñ için şirk-i aşğar dinildi. 10 huşûşâ ücret ile kelâmullâh okumadan 11 ziyâde hâzer ideler. muqâbelesinde aldığı 12 haram ve dünyâ için okumasıyla 'aşî ve günehkâr 13 olur. hasedden ki ol gövünmekdür ya'nî bir kimseniñ

69a

1 ni' meti zâ'il olmasını ya vâşıl olmasını 2 istemekdür ve eger ol ni' metiñ ol kimse kıdrini 3 bilüp anıñ ile fâ'idelenmiş olsa âhiretine 4 zarar olmazsızın gerek ise ol ni' met 5 mâl olsun ve gerekse 'ilm olsun ve 6 gerekse riyâset olsun ve mağşûb 7 olsun ve gerekse sıhhat-ı beden olsun 8 ve keşret-i evlâd olsun ammā eger ol ni' metiñ 9 kıdrini bilmese ve şükriñ edâ' itmese belki ol 10 ni' meti ma'şiyet ve fesâda âlet kıla anıñ 11 zevâln istemek hased degildür belki gayretdür 12 ve mendûbun ileyhdür meşelâ cümleden biri bir kimseniñ 13 çok mâlı olsa ol hâliñ dîne ve dünyâyâ

69b

1 fâ'idesi olsa belki ma'âşîye ve fesâda şarf 2 ve harc itse veyâhûd bir kimseniñ çok 'ilmi 3 olsa anıñ ile ta'lim dîn ve ahiret tahşiline 4 vesîle itmese belki mâl ve riyâset-i dünyevîye 5 tahşiline vesîle itse ya'nî 'ilm ile mağşûdî 6 celb ü mâl ve tahşili caddı olup ahiret harcı 7 olmasa sen anların mâlınıñ ve 'ilminiñ zevâliñ 8 istesen ma'şiyete âlet itdükleriçün bu câ'izdür 9 ve dağı câ'izdür ki bir kimseniñ dîni ve dünyâsı 10 olan ni' meti gibi ben de dağı ni' met olsa disen 11 andan zevâln istemek aña gıbta dirler ve münafese 12 dirler haram degildür. belki ni' met-i dîniyyede mendûb- 13 dur ve ni' met-i dünyevîde hırş mezmûmdur ve kibir ve fevki

70a

1 ol kendüyi gayrıdan eyü görmek haramdır ve yaramaz 2 hüydür. kullardan hadîs-i kudsîde vârid oldı. 3 kibriyâ ridâmdur 'azamet izârımdur bir kimse bu şıfatda 4 baña

münāz'a itse cehenneme idhāl iderin didi. 5 Allāhu Te'ālā ve şeytān şıfatıdır ki Hāzret-i Ādem 'aleyhi's- 6 selāma secde ile emr olunduğda ibā idüp خَيْرٌ مِنْهُ ¹³¹ اَنَا 7 ya'nī ben Ādemden hayırlıyın dimişdür 8 katī kaçmağ gerekdür. Allāhu Te'ālā la'net itdügi düşmenlige 9 bu şıfatda iştirāki mūcibdür. 'ucubdan ki ol 10 'amelin ve 'ibādetin kendüden görüp ve gözine 11 ulū görünmekdür ve kāhī 'aceb deyü ni'meti ulū görüp 12 aña meyl itmege dirler. mün'ime izāfetin unutmağıla ol 13 'amel ve 'ibādet Allāhu Te'ālānīn tevfiğiyle ve ihsānıyla

70b

1 olduğundan ğafletdür. 'ucbuñ sebebi fi'l-ħaķıķa 2 cehildür. 'ilācı cümle eşyā Allāhu Te'ālādandır bilmekdür. 3 hıķıddan ki ol dutmağdur. dünyā huşuşından 4 ötüri incinüb kalbile sevmeyüp kimseden nefret 5 itmekdür ve aña düşmānlıķ itmekdür ve şerri kaçd 6 itmekdür bu ħarāmdu am mā o kimseyi ğayrılarına ve saña 7 zulm itdüğünden ötüri sevmeseñ ya fişķ 8 veyā maşıyyet itdügi ecilden sevmeseñ ol 9 güzeldür. aña buğzun fillāh dirler ya'nī Allāhu Te'ālānīn 10 rızāsın taleb itmek için ğazabdur ve ħubb-ı 11 dünyādan ki ol dünyāda zevķ itmek istemekdür. 12 eger ħarām ile zevķ itmek istese ħarāmdu ve eger 13 ħelāl ile zevķ itmek istese ħarām degildür velākin

71a

1 ğāyet mezmūmdur. gönül virüb tekşirine ya'nī 2 çoğaltmasına sa'y itmekdür ol cümle günāhlarıñ 3 başıdır. Peyğamberimiz 'aleyhi's-şalātu ve's-selām dünyāda 4 sevmek cümle günāhlarıñ başıdır deyü buyurdı 5 ve dünyā cife-i mel'ündür ve Allāhu Te'ālādan düşmedür 6 ve 'ibādetden mani'e ve ma'āşıye mü'eddiye ve cennetde 7 derecenīn noķşānına ba'ışedür dünyā dār-ı belādur 8 ve miñnetdür bundan zevķ itmek istemek aħmaķlıķdur 9 zīrā zevķ cennetde olur. 'āķil olan kimse gönül 10 bağlamak gerekdür ve ħubb-ı riyāsetden ki ol bellü bir 11 ādem olmağ istemekdür. kaçā ve tedrīs ve va'z 12 vesā'ir menāşıb dünyeviyye gibi kıoyuna şalınmış 13 ac kıurduñ zararından bunuñ zararı kışiniñ

71b

1 dīnine artıķdur dimişdür. Hābībullāh 'aleyhi's-selām 2 bir kıoyun sürüsine iki ac kıurd ğirse geleyi 3 ve kıobanı ölmese ol kıoyundan birin sağ kıomaz. 4 ħubb-ı risāyetiñ zararı

¹³¹ (70a-6/7) Sād Suresi 76. āyet : Ben, ondan daha hayırlıyım.

kişiniñ dīnine bundan 5 artık olıcağ hāl nice olur añla ħubb-ı çāh 6 ve riyāset lezzet-i ‘ācile için olmayup belki 7 ihyā-i dīn ve ahkāk-ı ħağ için olursa 8 mezmūm degildir. belki belki memdūhdur ve tūl-ı 9 emelden ki ol kendüye uzun ‘ömür taqdīr idüb 10 çok yaşamayı sevmekdür. dünyā ħazzı için 11 olursa ammā eger ‘ibādeti artuğ itmek için 12 uzun ‘ömür istemek ol cā’izdür belki mendūb- 13 dur. Peyğmaberimüz ‘aleyhi’ş-şalātu ve’s-selāma ħayru’n-nās

72a

1 kimdür dinildi. ‘ömri uzun olup ‘alā güzel olandur 2 didi ve şerrü’n-nās kimdür dinildi ‘ömri uzun 3 olup ‘ameli yarāmaz olandur ve nefsi emmāre ār- 4 zūsına tābi‘ olmadan ki ol ne isterse gönli 5 yiyecekden ve giyecekden ve binādan ve ‘avretten 6 vesā’ir müştēbihātdan ve mütelezzizātadan 7 taşşiline sa’y itmekdür. gerek ħelāl ve gerek ħarām 8 ve fağırılığdan korkmadan ol ħayetde mezmūm- 9 dur ve Allāhu Te‘ālāya sū’-i zandur ve Allāhiñ 10 taqdīr itdügüne incinmekdür. Allāhu Te‘ālāniñ ħazāsına 11 rāzı olmağ vācibdür. incindükde rāzı olmamış 12 olur günehkār olur ve ilin alqışın sevmeyen 13 ve istemeyen zīrā şirk-i āşğar olan riyāniñ delili

72b

1 ve ‘alāmetidür ve ħarāz-ı nefsi için buğz itmeden 2 ammā buğzun fillāhi itmek memdūhdur ve güzeldür. 3 münkerāt gördükde ħayret-i dīniyyesi sebebiyle 4 ħazāb itmek gibi ve ‘inaddan ki ol ħağğı bilüb 5 inkār itmekdür ve ħağğı ħabül itmeden ‘ār itmekdür 6 ‘alāmeti kibirdendür. Peyğmaberimüz ‘aleyhi’ş-şalātu 7 ve’s-selām ħalbinde zerre kadar kibir olan kimse 8 cennete girmez deyü buyurdı ve dünyā-yı deniyye 9 özine ħırsdan ya’ nī ilin elinde olan 10 nesneyi gözetmekdür. Peyğmaberimüz ‘aleyhi’s-selām 11 böyle olan kimseler için fağr ħazırdur deyü 12 buyurdı ve ħama‘dan ve buğuldan Peyğmaberimüz ‘aleyhi’s-selām 13 āğāh olun her cömerd olan cennetdedür.

73a

1 Allāhu Te‘ālāniñ üzerinde vācib menzilesindedür 2 ve ben añna kefilin ve her bağil olan cehennemdedür. 3 Allāhu Te‘ālāniñ üzerine vācib menzilesinde- 4 dūr didi. aşğāb didiler cömerd ve bağil kimdür. 5 Peyğmaberimüz ‘aleyhi’ş-şalātu ve’s-selām cömerd mālında 6 olan Allāhu Te‘ālāniñ ħağğına cömerdlik idendür 7 ve bağil Allāhu Te‘ālāniñ ħağğını men‘ idendür ve Rabbi 8 üzerine buğil idendür. ħarām olup isrāf 9 yire ittifağ iden cömerd degildir deyü buyurdı 10 ve ħınālarıñ ħınāsından artık ulūlamağdan Peyğmaberimüz

11 ‘aleyhi’ş-şalātu ve’s-selām bir ğanīye ğināsından 12 ötürü tevāzu‘ itse dīniniñ üç bölüğünden 13 ikisi gider deyü buyurdu ve faķirleri faķırından

73b

1 ötürü ğor şanmadan Peyğamberimiz ‘aleyhi’ş-şalātu 2 fuķarā cennete ağniyādan beş yüz yıl evvel gider 3 deyü buyurdu ve dağı ‘ayāl şahibi ğarāmdan 4 kaçıcı olan faķiri tağķik Allāhu Te‘ālā 5 sever deyü buyurdu. imdi fuķarā-yı şābirin 6 Allāhu Te‘ālāniñ mağbūb kullarıdır. mü’mine lāyık 7 olan Allāhu Te‘ālāniñ mağbūbunu mağbūb 8 idinüb tağķir ve ğor göziyle baķmadan ğazar 9 itmekdür ve eliñ ‘aybını yoķlamadan Peyğamberimiz ‘aleyhi’ş- 10 şalātu ve’s-selām bir kimse mü’min ğarındaşlarıñ 11 ‘aybın arasa Allāhu Te‘ālāniñ ‘aybın arar. 12 Allāh celle şānühü ğazretleri ‘ayıbdan münezzehtür. 13 anıñ ‘aybın arayan kimseyi Allāh kendini risvāy

74a

1 ider deyü buyurdu ve emānete ğıyānetden emīn 2 olmayan kimse için imān olmaz deyü buyurdu 3 ve bir kimseyi el demeden münāfik şıfatıdır ve ğalbinden 4 āhret ğavfı ve ğüzni çıkmadan Peyğamberimiz ‘aleyhi’ş-şalātu 5 mü’miniñ ğalbi emīn olmaz ve ğorķusı sākin 6 olmaz deyü buyurdu. bu cümleden soñra ğalbcügezlerini 7 arıdalar ğilāf muķtezālarına meşelā buğluñ muķtezāti 8 taşadduķ infāktür. bunlara mumāreset idüp 9 taşadduķ infāķ ğüy idinmek gerektür ki buğl şıfatı 10 zā’il olup seğāvet şıfatı ğāşıl ola sā’ir 11 şıfatlarda bunuñ ğibidür. zā’illerine mu‘ālece ezdādına 12 ri‘āyet eyleye ve bu ağlāķ-ı zemīmeniñ zemmi ğaķķında 13 vārid olan edillelerini dā’im te’ammül itmek ile gerek

74b

1 āyāt-ı ‘izām ve gerek ağādiş-i kirām im‘ān nażar 2 idüp fikr ideler ğattā bu yaramaz ğüylardan ğur- 3 tulumaya sebeb ola. ağlāķ-ı ğamīde bundan soñra 4 zıkr olunan ğüzel ğüylar der ve dağı evlādına 5 ve aşğābıma ve cemī‘ iğvāna vaşıyyetim oldur ki 6 ğalbcügezlerini bize beler şabr ile belālara ve miğnetlere ve 7 marāzlara vesā’ir muşibetlere ğatlananlar ğaza‘ u feza‘ 8 itmeyeler kimseye şikāyet itmeyeler. Ķur‘ān-ı ‘Azīmde 9 ¹³² اِنَّمَا يُوفَى الصَّابِرُونَ اَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ 10 deyü buyurdu. ya‘nī bir muşibet işābet 11 itdükde ceza‘dan nefsini ğabs ve men‘ 12 idenlere ācirleri şayısın virilüp Peyğamberimiz 13 ‘aleyhi’s-selām bir kimseniñ mālına ya nefsine

¹³² (74b-7) Zumer Suresi 10. āyet : Sabredenlere mükāfatları elbette hesapsız olarak verilir.

75a

1 bir muşibet işabet itse anı gizleyüp kimseye 2 şikāyet itmese ol kimseyi yarlıgamağ Allāhu 3 Te‘ālānıñ üzerine vācib mertebesinde 4 olur deyü buyurdı. şabr her ‘ibādetin ve her 5 muşibetiñ keffek āşlıdır. huşušen ibtidā 6 muşibetde ve ta‘vīz ile ki ol cemī‘ umūrın 7 Allāhu Te‘ālāya ısmarlamakdur. cümleniñ meşālihlerin 8 gören ve murād-ı maqşūdların viren oldur ki mānī‘ 9 ve mu‘tī ancak oldur. Allāhu Te‘ālādan ‘ākıbeti bellü 10 olmayan bir nesne istedügi vaktin hayr ise 11 müyesser it yā Rabbi diye hükmile istemeye zīrā 12 hayrı olmayan nesneniñ yokluğı varlığından hayrludur 13 ve şükr ile ki ol Allāhu Te‘ālānıñ ni‘metlerini bilüp

75b

1 muqābelesinde Allāhu Te‘ālāya ta‘zīm ve kulluğ ve ‘ibādet 2 itmekdür. Qur‘ān-ı ‘Azīminde **لَنْ نَكْفُرَ بِكُمْ لَأَرْبَابِكُمْ** 3 deyü buyurdı. ya‘nī ‘azamet şānım haqqıçün 4 eger kullarım sizler şükr iderseñiz ben ziyāde 5 iderin ni‘mete şükr ziyāde olmasına sebep 6 terki elinden gitmesine sebep olduğı gibi ve hem 7 bā‘iş ‘azābdur. Qur‘ān-ı ‘Azīminde **وَلَنْ نَكْفُرَ بِكُمْ** 8¹³³ **أَنْ عَذَابِي لَشَدِيدٌ** deyü buyurdı. ya‘nī eger 9 sizler şükri terk iderseñiz tahkik benüm ‘azābum 10 şediddür. āşıl şükür şükürden ‘acze i‘tirāfdur 11 nitekim Allāhu Te‘ālānıñ künhi zātını derkden ‘acze idrāk 12 olduğı gibi ve Allāhu Te‘ālādan qorqmağ ile hadīs-i 13 qudsīde Allāhu Te‘ālā ‘izzetüm haqqıçün bir qolumda iki

76a

1 havfı ve iki emnī cem‘ itmezin eger dünyāda benden 2 qorqarsa kıyāmetde emīn iderin eger dünyāda 3 benden emīn olursa kıyāmetde anı qorquduram 4 deyü buyurdı ve rahmetin ummağ ile ne kadar ‘āşī 5 olursa da hadīs-i qudsīde Allāhu Te‘ālāya ben 6 ādem mā-dām sen du‘ā idüp ve rahmetüm umduğca 7 sende olan nesne üzerine seniñçün 8 mağfired iderin qayırmazın. ya ben ādem sen 9 yiri tıdurmağa yaqın haṭālar ile baña gelseñ 10 şirk kılmayıcı olduğıñ hālde ben dağı yir 11 tılmağa yaqın mağfired ihsān iderin. 12 ya ben ādem seniñ günāhın semavātıñ şaḥfına 13 yitişse bundan soñra mağfired taleb

76b

1 itseñ mağfired iderin deyü buyurdı ve qazāsına 2 rāzı olmağıla Peyğamberimüz şallāllāhu ‘aleyhi ve’s-sellem biş 3 nesne imān şemerātındandur didi. Allāhu Te‘ālānıñ 4 emrine

¹³³ (75b-2/7/8) İbrahim Suresi 7. āyet : “Andolsun, eğer şükrederseniz elbette size nimetimi artırırım. Eğer nankörlük ederseniz, hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir.

teslīm kazāsına rāzı olmak umūrın 5 Allāhu Te‘ālāya ta‘vīz ve tevekkül ibtidā muşibet işābet 6 itdükde şabru dünyādan i‘rāz itmek ile Peyğamberimiz 7 şallāllāhu ‘aleyhi ve’s-sellem dünyā mel‘ūnedür ve içinde 8 olanlar mel‘ūnedür. illā zıkrullāh ve zıkrullāha tābi‘ 9 olanlar ‘ālim ve müte‘allim degül deyü buyurdu ve az ‘iaşe 10 ya‘nī ednā ma‘işete kanā‘at itmegile Peyğamberimiz 11 ‘aleyhi’s-selām taḥkīk felāḥ buldı. şol 12 kimse ki āhere ihtiyācdan kıtulacak kadar 13 nesne ile merzūk kılındı ve Allāhu Te‘ālā

77a

1 ve Allāhu Te‘ālā virdügi nesneye kanā‘at virdi 2 deyü buyurdu ve cömerdlige ğayet a‘lāsı 3 kendi muḥtāc iken mālını bedel itmekdür. Peyğamberimiz 4 şallāllāhu ‘aleyhi ve’s-sellem Allāhu Te‘ālānıñ velī kulları 5 mecbül ḥalk olunmadı. illā cömerdlik ve güzel 6 ḥūy üzre kılındı diyü buyurdu ve zıkr 7 minnet ile a‘nī ben murād iderin her tāt 8 Allāhu Te‘ālānıñ tevfiķiyle ve luḫfiyla olduĝın 9 añup ‘ucub getürmemekdür ve tezekkür itmekdür. 10 ol tāt-ı şerif ve şevābın ‘azīm kılan 11 oldur. ucubuñ devā‘ıları zuhūr itdükde 12 zıkr minnet vācibdür ve ihlāşla ki ol ‘ibādeti 13 mücerred Allāhu Te‘ālāya taḥarrüb için itmekdür. ğarażı

77b

1 nefsanī ve dünyāvī karışdırmamağdur. Peyğamberimiz 2 ‘aleyhi’s-selām bir kimse dünyādan mufāraḫat 3 itdükde bir olup şerik olmayan Allāhu Te‘ālā için 4 ihlāş üzre ve beş vaḫit namāzı ikāmet 5 ve zekāt virmek üzre mufāraḫat itse 6 Allāhu Te‘ālā ol kimseden rāzı olduĝı ḥālde 7 mufāḫarat ider deyü buyurdu ve Ma‘āz-ı bin 8 Cebel ḫazretlerini Yemene göndürdükdē Ma‘āz 9 yā Resūlullāh baña vaşiyet eyle didükde 10 dīnünde ihlāş eyle az ‘amel saña kifāyet 11 ider deyü buyurdu. ihlāşnıñ ğamazası ihsāndur 12 Ḥaḫ Te‘ālāyı görür gibi ‘ibādet itmekdür ve tevekkül 13 ile ki ol rızḫ ḫuşuşı ve ğayrıda Allāhu

78a

1 Te‘ālāya ḫayanmağdur. ba‘zılar tevekkül ḫuluñ ğücü 2 yitmedügi nesnede sa‘y terk itmekdür. esbāba 3 sa‘y tevekküle zarar virmez. anıñiçün muḥtāc olanlara 4 kesb farz kılındı. dilenmek ile olursa da 5 şan‘atına ve mālına ve ḫuvvetine ve beĝe ve ḫadıya 6 ve ḫadı‘askere ve ğayrıya ḫayanmamağdur. bunlar 7 ‘abd-ı ‘ācizlerdür ellerinden nesne gelmez. Allāhu Te‘ālā 8 murād itmedükce ve tevāzu‘ıla ki ol kendüyi cümleden 9 alçağ görmekdür. bu ḫullardan büyük fażiletüdür. 10 kişi mertebesinden az alçağ izḫār tevāzu‘

11 itmesi güzeldür ammā çok alçaq kılmak temellük 12 mezmūmdur. illā tāleb-i ‘ilm üstāzına ve şerik- 13 lerine degil ve naşihat ile ki ol gayrınıñ

78b

1 eyü olduğın istemekdür ve gayra hayır şanmağdur 2 vācibdür. Peyğamberimiz ‘aleyhi’s-selāme’d-dīnū’n-naşihatı 3 deyü buyurdu. ya‘nī dīniñ ulū şemeresi naşihatdur 4 ve hüsni-zannıla Allāhu Te‘ālāya hüsni-zan 5 itmek vācibdür. şalāha ve fesāda ihtimāl 6 olan umūrlarından mü’mirlere hüsni-zan 7 itmek mendūbdur. zāhirü’l-‘adālet olan 8 mü’mirlere hüsni-zan itmek vācibdür sū’-i zan 9 haramdur. mümkün oldukça şalāhına haml itmek gerek- 10 dūr. gayrılarınıñ kendi haqqında itdiklerini 11 ‘afüv itmek ile Qur’an-ı ‘Azīminde ¹³⁴ وَأَنْ تَعْلُوا فَاِزْبِ بِالنَّفْسِ 12 deyü buyurdu. ya‘nī siziniñ ‘afüv itmeñiz takvāya 13 ziyāde yağındur ‘afv efđaldur. intikāmdan

79a

1 eger intikāma mūcib yoğisa ‘afüv zulmuñ teksirine 2 sebep olmak gibi intişār taqliline veyā hedmine 3 sebep olmak gibi eger intikāmı ziyāde olursa 4 ol cevür ve zulümdür. mişli ile olmak gerekdür ve 5 ve nefis arzūsına muhālefet itmegile zirā nefsiñ 6 arzū itdügi nesne yaramazdur. Qur’an-ı ‘Azīminde ¹³⁵ إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ 7 deyü buyurdu. 8 ya‘nī mübālāğa ile yaramazlığa nefis emr idicidür 9 ve kendü ‘aybına meşğül olup gayrılarınıñ 10 ‘aybından i‘rāz itmegile mü’mine lāyık 11 olan kendi ‘aybına meşğül olub 12 izālesi mümkün olanı izāleye sa‘y 13 itmek gerekdür ve her kimden olursa

79b

1 haqqı kabül itmegile gerçikim haq acı ise de ve 2 haşasına i‘tirāf ve ikrār idüp ‘ār itmemegile 3 her ne vaqit haşasına vākıf olursa tevaqqufsuz 4 rücu‘ itmek lāzımdur ve cümle günāhlarına tevbe 5 itmegile te’hirsiz Peyğamberimiz Muhammed ‘aleyhi’s-şalātu 6 ve’s-selām günāhından tevbe idici günāhı 7 olmayan gibidür deyü buyurdu ki ol günāhlarına 8 peşimān olub Allāhu Te‘ālādan qorqup şimden 9 girü aşlā günāh itmege ‘azim ve qaşd itmekdür. 10 ya‘nī tevbe bā‘iş olan ancak Allāhu Te‘ālāniñ 11 qorqusı için ola gayrınıñ qorqusı için 12 olmaya qazāsı ve istihlāl lāzım olmayanlarda 13 tevbe budur. eger üzerinde haqq-ı ‘abd var ise

¹³⁴ (78b-11/12) Bakara Suresi 237. âyet : Bununla birlikte (ey erkekler), sizin vazgeçmeniz takvaya (Allah’a karşı gelmekten sakınmaya) daha yakındır.

¹³⁵ (79a-7) Yûsuf Suresi 53. âyet : Rabbimin merhamet ettiği hariç, nefis aşırı derecede kötülüğü emreder.

80a

1 şahibi ile ya vereşeleri ile helâllaşa eger 2 haqqullâh ise kazâsı olan ve keffâreti lâzım 3 olanın kazâsın ve hem keffâretin itmegiledür. 4 meşelâ keffâret-i şavımdan bir gün kazâ altmış gün 5 keffâret için şâ'im olmağdur. taqvâ 6 bundan sonra taqvâ'yı beyân ider ve dağı evlâdına 7 ve aşhâbıma ve cemî' ihvân-ı dîne vaşiyetim oldur ki 8 taqvâyâ berk yapışalar zîrâ taqvâdan efdal 9 nesne yokdur ve ehl-i taqvâ olanlara 'indallâh 10 ekremü'n-nâsdur. Allâhu Te'âlâ böylece buyurdı 11 ve Allâhu Te'âlâ Kur'an-ı Azîminde taqvâ'yı ve ehlini medh 12 itdüğü kadar bir nesne'yi medh itmedi ve gayrı 13 'ameller ansız kabûl olmaz. Kur'an-ı 'Azîminde

80b

1 ¹³⁶ **أَلَمْ يَنْقَلِبْ اللَّهُ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ** deyü buyurdı. ya'nî 2 Allâhu Te'âlâ kurbânı kabûl itmez illâ müttekîlerden 3 kabûl ider kabûlden murâd a'mâl-ı şâlihaya mev'ûd 4 olan mertebe ve dereceye nâ'il olunmaz illâ taqvâ ile 5 olunur dimekdür. murâd şevâbı noşşân olur şahîh 6 olmaz demek degildür. imdi müttekî olmayanların a'mâlları 7 bâtıl ve fâsid olmaz kazâsı lâzım gelmez ve terkine 8 olan va'ide müstahîk olmaz. muqâbelesinde şevâb 9 dağı olur lâkin müttekîlere virilen gibi olmaz. 10 taqvâ günâhlardan katî şaşınmağa dirler. gerek 11 fi'l-i münkerât gerek terk-i me'mûrât olsun 12 lâkin mütebâdir olan fi'l-i münkerâtdur. anın 13 için muşannif rahmetullâhı 'aleyhi fi'l-i tahşîş

81a

1 itdi. taqvânın huşulunda eşah kul şağâ'irdür 2 şaşınmağ dağı lâzımdur. bunu murâd idenler ya'nî 3 ehl-i taqvâ isteyenler 'uzuvlarını ve qalblerini 4 dağı şaşınmağ lâzım idigi yukarıda fehm 5 olunduğün anı beyâna hâcet yokdur. anınçün 6 sekiz dimedi şaşınalar ma'âşiden tâ ki cehennemın 7 kapısı anlar haqqında yekine ol 'uzuvlar kulak 8 yüz el ayak dil qarın ferc bunlardur. 9 âfâtu's-sem' ammâ kulaqların şaşınalar sâz 10 diñlemeden sâz cümle çalgı âletlerine şâmildür. 11 muşannifin şaşta ve zurna ve tabl ve tanbure 12 ve kopuz ve çeng ve kânûn ve ne'y gibi didüğü 13 anı tefşildür ve yalan ve gaybet ve fuhuş

81b

1 ve fuhuş diñlemeden fuhuş deyü umûr-ı müstaşbiheyi 2 ibâdet-i şarih ile ta'bire dirler aşağıda muşannif 3 beyân ider. bu ekşeri elfâz cimâ'da ve kazâ-ı hâcetde 4 olur iktizâsız

¹³⁶ (80b-1) Mâide Suresi 27. âyet : Allah, ancak kendisine karşı gelmekten sakınanlardan kabul eder.

söylemek mekrūhdur. ādab 5 olan kināye tārīķıla zıkr itmekdür sālīhleriñ ‘ādeti 6 budur. Peyğamberimiz ‘aleyhi’ş-şalātu ve’s-selām cennet her 7 fuħuş söyleyiciler girmesi ħarāmdur deyü buyurdı 8 ve teğannī ile zıkr ve Ķur’ān ve āşikāra okıyanı diñlemeden 9 velħan ve ħaťā’ıla tecvīdsiz Ķur’ān okıyanı diñlemeden 10 şaķınalar ve ħācetsiz genc ecnebiyye olan ħatunuñ 11 diñlemeden şaķınalar ve diñlemeden ħazz itmeyen ħomik kelāmiñ 12 diñlemeden şaķınalar meger diñlemeye zarar itmek ħaşd 13 ideler āfātu’l-‘ayn ve gözleriñ şaķınalar ħarāma

82a

1 bakmadan şaķınmaķ vacibdür. Ķur’ān-ı ‘Azīimde 2 ¹³⁷ وَالْمُؤْمِنِينَ يَلْتَمِسُونَ مِنْ أَبْصَارِهِمْ deyü buyurdı. ya‘nī 3 mü’minler iķün gözlerini ħarāma bakmadan şaķınsınlar 4 ve ħadış-i ħudsīde bakmaķ İblis oķlarından bir 5 aĝulu oķdur. bir kimse benden ħorķduĝıķın 6 anı terk itse lezzeti ħalbinden çıķmaz ve aña imān 7 viririn deyü buyurdı. er adamıñ göbegi altında 8 tā dizi altına dek bakmaķ ħarāmdur. göbege bakmaķ ħarām 9 degildür dize bakmaķ ħarāmdur ve maħremiñ ya‘nī kendüye 10 nikāħ ebediyle ħarām olanlarıñ gerek ħarābetile gerek rızā’ıla 11 gerek ügey kıızı ve kıızı kıızı ve anası ve abesi 12 ve kıız ħarındaşı kıızı ve ħalası ve diyezesi 13 ve ħayın anası ve ügey kıızı ve rızā’ dan anası

82b

1 ve rızā’ dan kıız ħarındaşı gibi ve iliñ āzādsız cāriyesi 2 daĝı böyledür. ya‘nī göbegi altından tā dizi altına dek 3 bakmaķ ħarāmdur ve baķan er olsun ‘avret olsun 4 lākin er olursa bunlardan artıķlıĝı maħremiñ 5 ve cāriyeniñ ħarına ve arķasına daĝı bakmaķ ħarāmdur. 6 nā maħrem ‘avrete yüzünden ve eli ayasından ammā 7 eli arķası bir rivāyetde ‘avretdür ve ayaĝından 8 ĝayrıya er adam bakmaķ ħarāmdur deyü rivāyet 9 olundu. eşaħ olan ħarām olmamaķdur gerekse şehvet 10 olsun ve gerek şehvet olmasun intişār-ı ālet 11 eşaħ bu ki şartdur mübeşşir ise ziyāde olmaķ şartdur. 12 güzel olsun ħirkīn olsun ħarī olsun 13 genc olsun meşāyih ‘avretiñ ħabrinde

83a

1 ħürümüş kemüklerine bakmaķ cā’iz degildür didiler. baķan 2 yigid olsun ħoca olsun ammā bunlara baķan ‘avret 3 ise göbekden ya‘nī göbegi altından dizi altına dek 4 bakmaķ ħarāmdur er adama bakmaķ gibidür ya‘nī ‘avretleriñ 5 er adama bakması gibidür. ikisinde

¹³⁷ (82a-1/2) Nur Suresi 30. āyet : Mü’min erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar.

dağı göbeği altında 6 dizi altına dek bakmak haramdır gayrı yerine bakmak 7 câ'izdir eğer şehvetile olmazsa ammâ şehvetile bakmak 8 kime olursa olsun eğer 'avret eğer oğlan 9 ve niresine olursa olsun haramdır. 'özür 10 bulunmazsa ammâ özür bulunursa şehvetden korksa da 11 câ'izdir lakin şehvet kaçın itmemek gerek 'özür 12 tokuzdur. evvelkisi tahammül şahadet için bakmak 13 zinâ iderken zânilere bakmak mahallinde şahadet

83b

1 iderin deyü ikincisi edâ'-i şahadet için yüzüne 2 bakmak dördüncüsü ebe vilâdet için bakmak beşinci 3 ve gayb ile redd itmede cāriyenin ve 'avretin 4 bikri var mı deyü bakmak altıncısı sünnetci bakmak 5 yidinci devâ iderken bakmak sekizinci nikâh murâd 6 itdükde bakmağdur tokuzuncu cāriyeyi iştirâ itmek 7 murâd itdükde bakmağdur ve âcıkla bedenine bakmak gibidür 8 ve âcıkla bedenine bakmak gibidür ince ve tar eşvâbın 9 üstünden bakmak eğer azâları bellü olursa 10 illâ 'avretine ve nazarı helâl olan câ'riyesine degil 11 ammâ müşâhire ile ya rızâ'ıla ya gayr nikâhla ya hürmet 12 galîze ile ya kitâbiyye olmayan müşrike ya gayrıyla 13 müşrike olan câ'riyelerin her yerine bakmak câ'iz degildir.

84a

1 anların her yerine bakmak câ'izdir lakin meşâyiğ âdab 2 olan fercine bakmamağdur didiler. fuqahâ ibn-i 'Ömerden 3 rivâyet itdiler evli olan 'avretin fercine bakmamağdur 4 lezzeti ziyâde olmak için lakin muhaddişler sebütını 5 inkâr itdiler. Dürerde bir hadîş rivâyet itdi 6 *عَنْ بَصْرَةَ الْأَعْنَانِ وَأَخْرَجَكَ* deyü buyurdu. 7 Peygamberimizden 'avretinin ve cāriyesinin fercine 8 bakmak câ'iz idüğüne istidlâl için ya'ni 9 gözü yum illâ cāriyenden ve 'avretinden degil 10 ve dağı bir kimsenin çapusu yarığdan ya perdelikden 11 içerü bakmadan ya perdesin açup bakmadan ol 12 evin şâhibi için câ'izdir ol bağanın 13 gözünü çıkarmak ammâ bir kimsenin çapusu olmasa

84b

1 çapusu önünden giçen kimse ol kimsenin ehlinin 2 'avretin görse görene olmaz günâh ol evin 3 şâhibi üzerine olur ve Müslimânlara horlık 4 göziyle bakmadan şakınalar tekebbür haramdır ve ma'âşî 5 ve münkerâtı zarûretsiz müşâhede itmeden ve yıldız 6 düşdükde ardınca bakmağdan emr-i dünyâda kendüden 7 yükseklere ve emr-i âhiretde kendüden alçaqlar bakmadan 8 şakınalar âfât-ı bed harama yapışmadan erden ve 'avretten 9 nazari haram ya mekrûh olan mevzi'e zarûretsiz 10 yapışmak câ'iz degildir. 'acüze 'avretlere

muşāfaha 11 ve eriñ ayağıñ ovmadan şehvetden emīn olursa ruḥṣat 12 vardur ve kimse'yi nā-ḥaḫ yire urmadan ve rızķın almadan 13 ve necsü'l-‘ayn olana zārüretsiz yapışmadan

85a

1 ve murdār olmış ve ādem necisi gibi şaķınalar. āfāt-ı 2 baṭn ve ķarınlarnn ḥarāmdan ḥarāmum li-‘aynihi olsun 3 gerek ḥarāmum li-ğayrihi olsun ve mekrūhlardan 4 ‘azarāt içinde gezen tavuķların artıgın yimek ve içmek 5 gibi ve şebhelülerden ya‘nī ḥelāl idügi ve ḥarām 6 idügi bellü olmayanlardan şaķınalar bir nesne'yi kīle 7 şartıyla veyā oķķa şartıyla alsalar şatın aldıķdan 8 soñra kīleleyüp ve çekmeyince yimek ḥelāl degildür. 9 gerçi şacı muķaddem kileledi veyā çekdiyse de 10 eger götürice bāzār itse kīle ve oķķa şart itmeksizin 11 kīlelemek ve çekmek lāzım degildür yimek cā'izdür. 12 āfāt-ı ferc ve ferclerin zinādan ve livāṭadan livāṭa ‘avretine 13 ve cāryesine ve kölesine ve ğayrılara muṭlaķā ḥarāmdur

85b

1 ve ḥayvān vaṭ'y itmeden ve ‘avretine ve cāryesine ḥayz 2 ve nifās zemānında vaṭ'ā itmeden ḥayz ve nifās 3 zemānında ṭonı altından istimtā‘ itmeden ve ḥarāma 4 degirmeden şaķınalar. şatun alduğı cāryeyi 5 istibrā itmeden vaṭ'y ya devā‘ ısın işlemek 6 gibi ma‘āşidür ve cimā‘a taḥammüli olmayan zevce-i şağire- 7 sine cimā‘ ve cimā‘ıla mutezarrır olan ḥaste 8 ‘avretine cimā‘ itmek ve cāryesi daḫı böyledür 9 ve cimā‘ bilen kimseniñ yanında cimā‘ itmek āfāt-ı 10 ricl ayaķların ḥarāma yürümeden ma‘şiyet 11 meclisine gitmek gibi gerek işlemek için gerek 12 bakmak için vālideyniniñ rızāsı olmaķsızın 13 ğazāya gitmek gibi kāfirler ise de meger ehl-i

86a

1 dīnlerine cengi kerīh gördüklerinden rāzı olmaduķları 2 zannı ğālibi ola ḥelāk ķorķusu olan seferiñ cümlesi 3 böyledür ve eger vālideyni ya birisi nafaķaya ya ḥizmete 4 muḥtāc ise ṭalebi ‘ilm olursa da rızāları 5 olmaķsızın gitmek cā'iz degildür ve bir kişiniñ 6 izinsiz milkine yürümeden ev eger bağ eger ğayrı 7 ammā dīvārsız ve ḥendeķsiz ḥālī yirinden yürümeķ 8 zārarsız olup ve iḥtiyāc iķtizā itdiyse 9 cevāzı ricā olunur dimişler ve da‘vetsiz 10 ziyāfete gitmeden Peyğamberimiz ‘aleyhi's-selām da‘vetsiz 11 giren ḥırsız olduğı ḥâlde girer yağmacı olduğı 12 ḥâlde çıkar deyü buyurdı ve bir kimse nā-ḥaḫ 13 yire depmeden ve birüniñ ya‘nī bir ğarınıñ ḫalçasın

86b

1 ya haşırın ya çanağın ya bir gayrı nesnesin 2 başmadan şakınalar bunların saçunın rızası 3 olmaşızın cā'iz degildir. āfātu'l-lisānı ve dillerin 4 yalan söylemeden kaçdıla olmazsa da ma'füvdür 5 kaçdıla olursa haram-ı kaç'idür. illā üç yerde 6 degil birisi 'avretini rāzi kılup hüsni mu'aşeret 7 itmek için yalan söylemek ikincisi dār-ı harbde 8 yalan söylemek hud'adur dinildi üçüncüsü 9 Müslimîn mabeynlerin ıslāh için yalan söylemedür. 10 bunlara ilhāk oldu zālimiñ zulmını def için 11 yalan söylemek ve haqqı ihyā için yalan söylemek 12 ve hiyāz-ı bülüğda şabāh olduğda şimdi bālig oldum 13 ve nikāhı fesh itdim diyen gice bālig olmuş iken

87a

1 ve şabiler mektebe rağbet itsün deyü va'dı kızıbe 2 ve gayrın sırrını inkār ve kendü günāhını inkār ve āhrin 3 üzerine itdüğü cināyeti qalbini tatyib için inkār 4 ba'zılar bu mevāzi'lerde mubāh olan ta'rīzdür didi. 5 ta'rīz kelāmından zāhir ve mütebādirin gayrı 6 murād itmege dirler ihtiyāc vaktında bu cā'izdür. 7 meşelā bir kişi saña gel ta'am yiyelüm dise cevābında 8 ben yidim diseñ ammā dünki gün yidügin murād itseñ 9 cā'izdür ve altı aqçeye alduğun nesneyi beş aqçeye 10 aldım diseñ bu dağı cā'izdür zīrā az çok 11 içinde bulunur ve gaybetden ki ol kimseniñ ardınca 12 'aybın söylemekdür. ol kimse muhātab 13 yanında ma'lüm olmak şartdur yāhūd bir kimseniñ

87b

1 ardınca 'aybın eliyle ya bir gayrı 'uzvıyla işāret 2 itmegile aňlatmağdur. aña söglemek ve 'adāvet itmek 3 tarifiyle ammā ihtimām tarifiyle olursa ol ya 4 istiftā için ya şerrinden tahzīr için ya ta'rīf 5 için olursa gaybet olmaz. āher 'aybın zīkr 6 iderse gaybet olur ve bir kırye kavmini müsāvi- 7 leri ile zīkr eylese gaybet olmaz zīrā cümle- 8 si murād degildir murād ba'zı oldu ol ise 9 mechūldur. bir kimse namāz kılsa ve oruc tutsa 10 lākin eliyle ve diliyle halkı incitse anda olan nesne 11 anı zīkr gaybet olmaz men' itsün için anı 12 sulţāna haber virse günāh olmaz. Peygamberimiz 13 'aleyhi's-şalātu ve's-selām gaybet zinādan eşeddür

88a

1 deyü buyurdi. eger ol kişiye gaybet yitişdiyse bu bir 2 ma'şiyetdür ki bundan tevbe tamām olmaz illā istihlāl 3 ile tamām olur. yitişmediyse tevbe ve istiğfār kifāyet 4 ider istihlāla hācet yokdur bu ta'zīl eşahdur. 5 eger ol gayb anda var ise bu haramı kat'idür ve

eger 6 ol ğayb anda yok ise bühtandır. ol dağı eşedd-i 7 ħarāmdur bühtānıñ içinde eşedd olan yalān 8 şahidlikdür ve Allāhu Te‘ālā ve resūlī üzerine 9 iftirādur ve resūlī üzerine iftirādandır. bilmeden 10 ħadıř rivāyet itmek bühtānıñ tevbesi üç 11 nesne iledür bir dağı itmemege kařd itmek mümkün 12 ise ħelāllařub işidenler yanında kendüyi 13 tekzīb iledür. bir kimse yanında bir kimse ğaybet

88b

1 ğaybet ya bühtān olursa yardım itmek ve men‘ itmek 2 lāzımdur. kādır olursa ve bir kimseyi maşharalige 3 almadan bu istiĥfāf ve istiĥkārı mütezammındur 4 ħarāmdur. Peyğamberimiz ‘aleyhi’ř-řalātu ve’s-selām ħalkı 5 maşharalığa alanlardan biri için cennetden bir kapu 6 açarlar gel gel dinür ğam ile gelür geldükde kapuyı 7 kaparlar taşrada kalur böyle çok kerre iderler 8 soñra gel dinildikde gelmez olur deyü buyurdu ve kendüyi 9 ögmeden Qur‘ān-ı ‘Azīminde **10** ¹³⁸ **فَلَا تَزْكُوا أَنفُسَكُمْ هُوَ أَعْلَمُ** **10** ¹³⁸ **بِمَن اتَّقَى** deyü buyurdu. ya‘nī sizler kendileri tezkiye 11 itmeñiz Allāhu Te‘ālā ittikā idenleri ziyāde bilür ve 12 kendüyi ögmek gibidür. evlādlarını ve babalarını 13 ve şakirdlerini ve tařnīf itdüği kitābları

89a

1 ve bunuñ gibi nesneleri ögmek eger kendüyi ögmek 2 çıkarsan ammā taĥdīři ni‘meti kařd itse ya kendüye 3 ‘amel ve ‘amelde iktidā itsünler deyü i‘lām-ı kařd 4 itse veyā sā‘ir niy‘et-i řaĥiĥe kařd itse cā‘izdür. 5 fuĥuř söylemeden ki ol bir ‘ayıblu nesnelere gibi 6 adıyla söylemekdür yukarıda ta‘zīl olundu 7 ve bir kimse‘yi nā-ĥaĥ yire incitmeden ve sögmeden 8 ve bir kimse ile olan ‘ahdını bozmadan ve va‘dına 9 muĥālif itmeden řaĥınalar ‘ahd iki şarifden 10 olana dirler ve va‘id bir şarafdan olana dirler. 11 ĥulf nisbetiyle va‘id kizbidür ve ħarāmdur vefā 12 niy‘etiyle ĥuluf cā‘izdür lākin mekrūh-ı tenzīhidür. 13 İmām-ı Aĥmed ve tābi‘leri kıtında vefā vacibdür

89b

1 ĥulf muřlaĥ ħarāmdur. imdi ĥilāfı şübhesi 2 ve münāfiĥ ‘alāmeti vardur. ĥulf u va‘idden 3 ictināb itmek lāyıkdur. āfāt-ı küfür ve dağı 4 küfür söylemeden katī ħazar ideler zīrā bir kimesne 5 iĥtiyārıyla sebĥat-ı lisānsız küfür söylese 6 cemī‘-i ibādetiniñ sevābı gider nikāĥı var ise 7 gider küfür söyleyen ‘avretde olursa lākin küfür 8 söylemek ile řalāĥ vāĥı‘ olmaz ve ĥulle lāzım 9 gelmez eger ‘avretten řādır olsa tevbe iderse 10 ‘avret

¹³⁸ (88b-9/10) Necm Suresi 32. āyet : Bunun için kendinizi temize çıkarmayın. Çünkü O, Allah’a karşı gelmekten sakınanları en iyi bilendir.

muhayyerdür ol hâlde itdüğü zinâ 11 olur ve anı öldürmek helâl olur 12 ve tevbeye cebir olur itmezse öldürmek 13 vâcib olur er olursa ammâ ‘ avret

90a

1 katil olunmaz tevbe olunca habs olunur ebedî cehennemde 2 ve boğazladuğı murdâr olur ol hâlde kılduğı 3 namâz ve gayrı ‘amel câ’iz olmaz egerçi ‘âdet üzre 4 kelime-i şahâdeti getirürse de tâ ki ol sözden 5 rücu‘ idüp tevbe itmeyince ya‘nî ol sözden rücu‘ 6 bulunmasa Müsülmân olmaz kelime-i şahâdet getirürse de 7 lâkin söyledüğü inkâr itmek dağı tevbedür dimişler. 8 tevbe itdükde sonra girü iki Müsülmân olur tekrâr 9 nikâh lâzım olur. eger evvel hacc itdiyse de yine tekrâr 10 hacc itmek lâzım olur. kâdir ise kılduğı namâziñ 11 ve orucuñ ve zekâtiñ kazâsı vâcib olmaz. 12 irtidâd hâlinde muğaddem fevt olanlarıñ kazâsı 13 vâcib olur zîrâ ma‘şiyeti küfriyle gitmez zîrâ

90b

1 evvel olan ibâdet küfür söylemegile bâtıl oldu 2 sonra tevbe itmegile girü gelmez. sâ’ir ibâdetlerin kazâsı 3 lâzım gelmedüğü keşret ve tekrârı olduğundan 4 harac lâzım gelür ammâ hac ömürde bir kerre farzdur 5 mürtedd olmağıla bâtıl olur tekrâr Müsülmân olmağıla 6 güyâ eski kâfir Müsülmân oldu bir kâfir Müsülmân olduğda 7 ğanî olsa aña hac itmek nice farz olduysa buña 8 dağı farz olur. bes her mü’mine lâyıķ oldur ki 9 her şabâhda ve aḥşâmda bu du‘â’yı oқuya **اَللّٰهُمَّ** 10 yâ Allâh **اَللّٰهُمَّ اِنَّا نَسْتَغْفِرُكَ** saña şıgınuram **مِنْ اَنْ اَشْرَكَ** 11 **بِكَ** saña şirk қоşmadan **بِشَيْءٍ** bir şey’e **وَاَنَا اَعْلَمُ** 12 hâlbüki ben bilürin **وَاَسْتَغْفِرُكَ** 13 taleb iderin **لِمَا لَا اَعْلَمُ** bilmedüğüm şeyler için

91a

1 ¹³⁹ **اِنَّكَ** taḥkîķ sen ‘alâmu’l-ğuyüb ğâ’ibleri mübâlağa 2 ile bilicisin zîrâ Ḥazret-i Muḥammed ‘aleyhi’s-şalātu 3 ve’s-selâmdan mervîdür ki buña müdâvemet ideniñ 4 Allâhu Te‘âlâ lisânını kelime-i küfürden şaklaya ve bu du‘â 5 dağı her günde üç kerre oқıya ibtidâñı du‘âda 6 üç oқumaқ rivâyeti yoқ ancak aḥşâmda ve 7 şabâhda oқumaludur ammâ bu du‘â’yı üç kerre oқumağı 8 rivâyet vardur ve қatî mu‘ayyen degildür zîrâ bu dağı 9 mervîdür Resûlullâhdan. **اَللّٰهُمَّ** yâ Allâhu **اِنَّا** taḥkîķ 10 biz **نَتَوَدُّ بِكَ** saña şıgınuruz **اَنْ نُّشْرَكَ**

¹³⁹ (90b-9/10/11/12/13, 91a-1) Şirkten korunmak için okunacak dua : “Allahım! Şüphesiz ben bilerek herhangi bir şeyi şirk қоşmaktan sana şıgınırım. Bilmeyerek işlemiş olduğumun senden bağışlanmasını dilerim. Şüphesiz ki bütün gaybları ancak sen bilirsin.” (et-tergîb ve et-terhib: 1/76)

11 **بِك** biz saña şirk koşmadan **تَعْلَمُهُ** bir şey¹⁴⁰ biz **وَأَسْتَغْفِرُكَ** biz senden 13 mağfired taleb ideriz saña **لِمَا لَا تَعْلَمُهُ** bilmedüğümüz

91b

1 şeyler için ve her gün imānıñ yiñileye iyde ki yā Rabbi 2 eger benden küfür ve haṭā şadır oldıysa bilüp 3 eger bilmez tevbe itdim dīn-i İslāma girdim Hāzret-i 4 Muḥammed ‘aleyhi’s-selām seniñ cānibinden her ne getür- 5 diyse inandım haḫdur diye Allāhu Te‘ālāya ve Allāhu Te‘ālādan 6 her gelen nesneye Allāhu Te‘ālānıñ murādı üzre inandım 7 ve peygamberlere ve peygamberlerden gelen her nesneye peygamber- 8 leriñ murādı üzre inandım ve küfür sözler 9 çokdur fetāvā kitāblarında tafşil olunmuşdur 10 ammā ba‘zı il icinde ve ḫalkı arasında 11 irtikābı ve telaffuzı meşhūr olanları idelüm ki 12 herkesiñ ma‘lūmı olup lisānlarını şaḫınalar. 13 elfāz-ı küfür ey Teñri rahmetiñ benden

92a

1 diriğ tutma ya‘nī şaḫınma demek küfürdür dimişler. 2 Allāhu Te‘ālāyı kendüye lāyık olmayan nesne ile şıfatladığı 3 için diriğ buḫl şıfatıyla ittişāfi müstelzimdür 4 kütüb-i mu‘teberede musarraḫdur. bir kimse Allāhu 5 Te‘ālāya lāyık olmayan nesne ile şıfatlasa 6 ya isimlerinden birini istihzā itse ya emirlerinden 7 birini istiḫḫāk itse ya va‘dını ya va‘idini 8 inkār itse kāfir olur. bir kimesne Allāhıñ 9 ḫükmi böylecedür dise bir āheri ben Allāhıñ 10 ḫükmiñ ne bileyin dise Allāhıñ emrini istiḫfāfdur 11 küfürdür dimişler. bir kimse cemī‘ peygamberlere inandım 12 cümlesi haḫdur ammā Ādem peygamber peygamber midür degil midür 13 dise kāfir olur dimişler. zīrā Ādem ‘aleyhi’s-

92b

1 selāmiñ nübüvveti kitābıla ve sūnnet ile ve icmā‘ 2 ile şābitdür bunlar ile şābit olan nesneleri 3 inkār küfürdür. bir kimse’yi Muḥammed ‘aleyhi’s-selāmiñ 4 peygamberleriñ āhiri idüğini bilmese ol kişi 5 Müsülmān degildür dimişler peygamber idüğünü 6 bilürse de zīrā ḫātemü’n-nebīyyin idüğü naşş Kur‘ānıla 7 şābitdür ve daḫı şer‘i kıyāmete degin bākī idüğünü 8 imān getürmese mü‘min olmaz zīrā bunlar zārüret-i 9 dīniyyedendür bir kimse peygamberleriñ didüğü 10 gerçek ise ve ‘adl ise biz ḫurtulduḫ 11 dise kāfir olur dimişler bu

¹⁴⁰ (91a-9/10/11/12/13) Şirkten korunmak için okunan dua : Allah’ım! Şüphesiz ben bilerek herhangi bir şeyi şirk koşmaktan sana sığınırım. Bilmeyerek işlemiş olduğum hatalarımın senden bağışlanmasını dilerim. (et-tergib ve et-terhib : 1/76)

faķiriñ añladuđı 12 oldur ki bunı Şek tarikiyle dirse kũfũrdũr bu 13 kelāmiñ Őarāhat medlũli Őekdũr ğayra

93a

1 ğayra ihtimāli yoķdur kũfũrden ğayrıya mecāl 2 yoķdur. bir kişi aħre itse baŐıñ tıraŐ eyle 3 ve tırnaķlarıñ kes zĩrā sũnnet-i Resũldur dise 4 ol dağı iŐlemezin dise bu sũz kũfũrdũr dimişler. 5 eger sũnneti redd ve inkār murād eylese sā'ir 6 sũnnetlerde bũyledũr huŐuŐen Şol sũnnet ki sũnnet 7 sũnnet olduğı ma'rũf ola Őubũtı tevātũr ile 8 ola misvāk gibi imāmlarımızdan mervĩdũr ki cũmleden 9 biri Muħammed bin Mũķā'ildũr eger bir Őehriñ ğalkı 10 misvākı terk ũzre cem' olsalar ve iŐlememege 11 ittifaķ itseler kāfir kırar gibi kıрмаķ gerekdũr. 12 bu faķiriñ añladuđı oldur ki bu sũz sũnnetliĝin 13 olduđıñ inkār tarikiyle sũylerse kũfũrdũr

93b

1 ammā murād sũnnet olduğın iķrār idũp ve iŐlemesi 2 dağı murādımdur lākin seniñ emriñle iŐlemezin belki 3 Resũlullahıñ sũnneti olduğı ācilden iŐlerin 4 dise zāhir budur ki kũfũr degildũr. murād bu olıcaķ 5 kũfũr olmaduğı mũteyaķķındur nitekim ba'zı muħaķķıķın 6 bũylece ta'zĩl itmiŐdũr. İbn-i Hũmām ğazretlerinden rivāyet 7 istiħfāfen sũnneti terk etmek ũzre mũdāvemet 8 iden kimesne İmām E'imme-i Ħafiye raħmettullāhi 'aleyhi tekfir itdiler didi. 9 anıñ iķũn İmām Ebũ Yusũf ğazretlerinden 10 rivāyet olundu Peyĝamber 'aleyhi'Ő-Őalātu ve's-selām 11 keyfi severdi didi. bir kimse ben sevmezin didikde 12 irtidādıyla ğũkũm ve ķatlı emr itdi ol kişi tevbe 13 ve istiĝfār idicek ķatlı itmedi zĩrā sũnneti

94a

1 mũteħaķķıķ olan sũnneti redd 'alāmet-i tekzĩbdũr. 2 MuŐħaf-ı Őerĩfi ķāzũrāta ilkā 'alāmet-i tekzĩb 3 olduğı gibi bir kişiye namāz kııl diseler ol dağı kıılmazın 4 dimekde bu mes'elede ğũkũm başın tıraŐ eyle diduğı 5 mes'elede olan ğũkũm gibidũr. murādı seniñ emriñle 6 kıılmazın dimek ise kāfir olmaz eger red ve farziyyeti 7 inkār tarikiyle didiyse kāfir olur. bir kimse 8 yirlerden alınan ğarāc gerek muķāseme gerek 9 muvazıffa padiŐāhıñ mũlkini i'tiķād itse 10 kũfũrdũr dimişler. Allāhu Te'ālā ol ğarācı kitābında 11 ğayrılara ta'yĩn itdi Allāhu Te'ālāniñ ta'yĩn 12 itdũĝũni inkār itmek kũfũrdũr. bir kimse Allāhu Te'ālā 13 baña cenneti virse sensiz istemezin dise

94b

1 yâhūd ben emr olunsam fulān ile cennete girmege girmezin 2 dise yâhūd Allāhu Te‘ālā baña senden ötüri 3 cennet virürse dilemezin dise bu cümle küfürdür 4 dimişler yâhūd Allāhu Te‘ālā baña cenneti virse dilemezin 5 didārın görmesin dilerin dise yine küfürdür. 6 Allāhu Te‘ālānıñ emrini ve hükmini red itdüğüçün 7 bir kimse imān artar veyā eksilir dise küfürdür 8 dimişler. bu faķiriñ añladuđı oldur ki mü'menün bih 9 i'tibāryla artar eksilir dise küfürdür zīrā imān 10 bu taķdırce ziyāde olmaķ mü'menün bihi ziyāde olmaķ 11 ile olur eksik olmaķ mü'menün bih eksik 12 olmaķ ile olur. bu ikisi Şerī'at-ı Muḥammediyeniñ 13 nesih ve tebdili iķtizā ider anıñıçün kāfir olur

95a

1 ammā kuvvet ve za'f i'tibāryla artar ve eksilir 2 dise kāfir olmaz. eşahh-ı aķvāl taşdıķ tecezzī 3 qabül ider zīrā müctehidinden çok kimse imānıñ 4 ziyādesine ve noķşanına bu taķdırce qā'ildür yuķaruda 5 tafşil olundu. bir kimse kıble ikidür biri 6 Ka'be ve biri Qudüsdür dise kāfir olur 7 dimişler. bu faķiriñ añladuđı oldur ki şimdiki 8 hālide kıble ikidür demek küfürdür. Allāhu Te‘ālā 9 Qudsün kıble olduğını nesh itdüğini inkār 10 itdüğüçün ammā evvelā Beyt-i Muķaddes kıbleye 11 sonra nesh oldu andan sonra Ka'be kıble oldu 12 dise zāhir budur ki küfür degildür. bir kimse bir 'ālime 13 buğz itse veyā söge iķtizā ider bir sebebsiz

95b

1 anıñ üzerine küfür qorqulur dimişler zīrā 'ālime 2 dünyevī ya uḫrevī sebebsiz buđz itmek olmaz 3 illā 'ilm-i şeri'ata buğzdan olur yönde küfür qorqusı 4 muķarrerdür. 'Alıyyi'l-Qārī Bedrü'l-Reşīd Şerhinde 5 kāfir olur didi. bir kimse fesād itmek dānişmendlikden 6 yigdür dise küfürdür fesadı taḫsīn ve 'alī 7 taķbiḫ itdüği içün kāfirleriñ işlerini 8 güzel i'tiķād itmek küfürdür dimişler ḫattā 9 bir kişi yimek yirken söz söylemek Mecüsilerden 10 eyü nesnedür dise yâhūd ḫayz zemānında 'avretiyile 11 bir döşekde yatmamaķ Mecüsiler ve Yahüdilerden 12 güzel nesnedür dise küfürdür dimişler zīrā 13 kefereniñ işini istiḫsān ve sīret-i İslāmı istiķbāhı

96a

1 mütezammın olmağıla bile bir kimse ben mü'minin inşā'allāh 2 dise te'viline qādir olmasa küfürdür dimişler. 3 tefşili yuķaruda geçdi. bir kimse oğlı olan 4 kimse Teñriye seniñ ođluñ gerek oldu dise 5 kāfir olur dimişler. Allāhu Te‘ālā içün ihtiyāc işbāt

6 itdüğüçün bir ‘avret biline bir kara ip taşsa 7 bu ip nedür diseler ol dağı cevābında zünnārdur dise 8 taşınmağı ikrār idüp rāzı olduğıçün zarūretsiz 9 kāfire maḥşūş olan nesne geymek küfürdür kāfirleriñ 10 şabķasını geymek gibi ammā zarūret iktizā iderse 11 küfür degildir. Ebū Ca‘fer Üstürüşiden rivāyet olundı 12 bir kimse esīrleri kırtarmak için zünnār kıuşansa 13 kāfir olmaz varınca ḥarām olur dimişler. ba‘de’l-

96b

1 İslām nikāhıla ḥayr olunur bir kışi ḥarām ta‘ām 2 yidükde bismillāhı dise kāfir olur dimişler. bu faķiriñ 3 añladuğı oldur ki bismillāhı didüğü ḥarāmın li-‘aynihi 4 ya‘nī o şey’in ḥürmeti kendi zātıçün ola aşlı 5 necis olmağıla aşlı mubāḥ olup ḥürmeti ‘arız 6 olmaya ğayriñ mālı gibi aña ḥarāmın li-ğayrihi dirler 7 olduğı vaķitte küfürdür. sucī ya‘nī şarāb gibi 8 ve murdār olmışiñ eti gibi ve yağı gibi eger ḥarāmın li-‘aynihi 9 idüğü bilürse zīrā bismillāh taḥfif olur 10 şer‘de ta‘zīmi vācib olan nesne’yi taḥfif 11 küfürdür ammā ḥarāmın li-ğayrihi olsa yāḥūd li-‘aynihi olsa 12 velākin ḥarām idüğüni bilmese yidükde bismillāh dise 13 kāfir olmaz zīrā imāmlarımızdan mervīdür ki bir kimse

97a

1 bir ta‘ām ğaşb itse yidikde bismillāh dirse 2 kāfir olmaz. Allāhu Te‘ālā ā‘lemü yanī bu bismeleniñ 3 ḥaķıķatını Allāhu Te‘ālā bilür. maḥall-ı iştibāhdur fuķahā 4 kütüb-i mu‘teberde muṭlaķ zıkr itdiler muḳteżāyı kavā- 5 ‘idi taḥşiş ikzā ider. bir kışi bir ğayra beddu‘ā 6 idüp Allāhu Te‘ālā seniñ cāniñi küfrile alsun 7 dise kāfir olmasında ‘ulemā iḥtilāf 8 itdiler. bu bir mes‘eledür āḥer mes‘ele-i muḥtelif 9 fiḥā üzerine büneyyedür. aşlı budur ki kendüniñ 10 küfrine rızā bi’l-ittifāķ küfürdür gerek 11 küfri istiḥsān itsün gerek itmesün 12 ammā ğayriñ küfrine rızā ba‘zılar kıtında ol dağı 13 muṭlaķā ya‘nī küfüri istiḥsān itsün

97b

1 gerek itmesün küfürdür ve ba‘zılar kıtında küfre istiḥsān 2 rızā ya‘nī küfre rāzı olduğı küfür yanında güzel 3 ‘itiķād itdüğüçün olursa küfürdür ammā zulmunda 4 ve fisķından ötüri ‘azāb dā‘im şedīd olsun 5 deyü rızā ise küfür degildir. bu kıavli eşāḥ añlarız 6 zīrā Kıur‘ān Azīminde Ḥazret-i Mūsā ‘aleyhi’s-selām 7 kışşasında buña kıya[s] delil Allāhu Te‘ālāniñ 8 رَبَّنَا اطْمِسْ عَلَى أَمْوَالِهِمْ وَاشْدُدْ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا حَتَّى 9 141 يَرَوُا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ kıavlidür

¹⁴¹ (97b-7/8/9) Yūnus Suresi 88. āyet : Ey Rabbimiz, yolundan saptırsınlar diye mi? Sen onların mallarını silip süpür ve kalplerine darlık ver, çünkü onlar elem dolu azabı görünceye kadar iman etmezler.

ya'nî Hâzret-i 10 Mūsā Allāhu Te'ālāya du'ā idüp didi yā Rabbena sen 11 Fir'avniñ ve kavminiñ emvâllerini helâk eyle 12 ve qalblerini qasvetde qıl ve haşm-ı qalb eyle imân 13 içün münşerih olmasun ve imâna gelsünler

98a

1 tâ ki 'azâbı ve elemleri görsünler. eger bu söz küfür olaydı 2 Hâzret-i Mūsā 'aleyhi's-selâm böyle du'ā itmezdi. 3 bir kimse itse Allāhu Te'ālā bilür fülân işi işlemedim dise 4 hâlbüki ol kişi işlediğini bilse 'ulemâ küfründe 5 ihtilâf itdiler. eşağ qavl budur ki ol kimse kâfir [olur] 6 vechi budur ki bu faqîriñ añladuğunda Hâq Te'ālāya 7 cehl-i mürekkebe işbât itmiş olur te'emmül ile zâhir olur. 8 cehl-i mürekkebe deyü i'tikâdı gayr-ı mu'tâbîqa dirler mürekkebe 9 dinildi bilmeyüp ve bilmediğün dağı bilmeyüp bildim deyü 10 i'tikâd itdüğüçün güyâ Allāhu Te'ālā bu işi 11 işlediğini bilmeye bildim şâne te'ālā allāhu 'an zelik 12 'ulüven kebîran bir kimse kendüye bir 'avret nikâh 13 itse şahidsiz ol erile 'avret itseler Teñri

98b

1 seniñ dîdârîñ baña cân alıcı dîdârî gibidür 'ulemâ 2 bunuñ küfüründe ihtilâf itdiler. ekşeri kâfir olur 3 didiler zîrâ cân alıcı Allāhu Te'ālânîñ ölüm melegidür 4 melegi tañfif küfürdür. kâfir olmaz diyenleriñ 5 vechi budur ki bu sözden murâdı istiñfâf 6 degildir. belki rûhumı teslimde nice istikrâh idersem 7 senden dağı öyle istikrâh iderin dimekdür. 8 öyle olıcağ kâfir olmaz velâkin ha'tâ-i 'azîm 9 olduğunda şübhe yoğdur. bir kimse beynamâzlık 10 hoş işdür dise kâfir olur didiler. ma'siyete 11 mürtekb-i istihsân itdüğüçün bir kimseye namâz qıl 12 diseler olda baña namâz qılmağ katî işdür dise 13 kâfir olur didiler. 'Alîyyi'l-Qârî kâfir olmasınıñ

99a

1 vechi yoğdur meger Allāhu Te'ālā üzerine i'tirâz qaşd 2 ide yâhüd mâ-lâ-yu'tâğ teklif-i murâd ide böyle olıcağ 3 kâfir olduğunda şübhe yoğdur didi. bir kimse Allāhu Te'ālā 4 gökde benim şahidimdür dise kâfir olur zîrâ Allāhu 5 Te'ālāya mekân işbât itmiş olur. Allāhu Te'ālā mekândan 6 münezzehdür berîdür. bir kimse Resûlullâh 'aleyhi's-selâm 7 her yimeğ yidükde mübarek barmağın yalar dise bir âher kimse 8 bu edesizlik ancağ dise kâfir olur. sünnet-i şerîfi 9 istiğbâh itdüğüçün bir kimse rızq Allâhîndür lâkin 10 qulda hareket gerekdür dise bu söz şirkdür dimişler 11 zîrâ hareket quluñ halkı ve icâdidür deyü

i' tikād iderse 12 şirk olduğu muḳarrerdür ammā hareketden kesb ma' nāsı 13 murād idüb kesb-i ' abdiñ rızkı ḥalkasebedür dimek

99b

1 ma' nāsı murād iderse şirk yoḳdur. Allāhu Te' ālā ā' lemü 2 bir kimse Naşrāni olmak ḥayırludur Yahūdī olmadan 3 dise kāfir olur zīrā ikisinde bile ḥayır yoḳdur. ḳabīḥ 4 olan Naşrāniye teşbīḥ itmiş olur. Yahūdī şerdür 5 Naşrāniden dimek gerek dimişler. ' Alīyyi'l-Ḳārī Naşrānī 6 olmak ḥayırludur dimekten murād Naşrānī milleti 7 insāna ḳarībdür dimek kāfir olmaz didi. Ḳur' ān-ı 8 ' Azīminde **وَلْتَجِدْنَ أَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةَ لِلدِّينِ أَمْثُلًا** 9 ¹⁴² **الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا تَصَارَى** deyü buyurdı 10 imān getürenlere sevgüsü artıḳ olmak cihetden 11 elbetde ziyāde ḳarīb bulursayın biz Naşārīyüz 12 bu ma' nā naşş-ı kerīme muvāfiḳ olur küfür lāzım gelmez 13 kāfir olmak yigdür ḥıyānet itmekden dise

100a

1 Ebū'l-Ḳāsımı'ş-Şıfārī rahmetullāhı te' ālā kāfir olur dimiş. 2 ma' şiyeti ekber kebā'irden olan küfür üzerine tercīḥ ve 3 taḥşin itdügiçün bir kimse ḥarāmdan şadaka itse 4 şevāb umsa alan faḳir ḥarāmdan idüğünü bilse 5 du' ā eylese viren de āmīn dise ikisi daḫı kāfir 6 olur dimişler. du' ā ve āmīn dimek ' ibādet itdükde 7 ve ḥelāl ḥālinde olur ma' şiyet ve ḥarām işledükde 8 olmaz. kāfir olduğu ḳabīḥ olan ma' şiyeti ' ibādet 9 i' tikām itdügiçün ya' nī şer' iñ ḳabīḥ kıldığı nesneyi 10 taḥşin itdügiçündür bu küfür idügi kütüb-i mu' teberde 11 muşarraḥdur. bir kimseye gel ' ilim meclisinde gidelim dise 12 ol kimse ' ilim meclisinde benim ne işim var dise yāḥūd 13 ' ālimleriñ didüğüne ḳādir olur dise yāḥūd

100b

1 şer' e muḳābıḳ olan fetvāyı ihāneten yire bıraksa 2 nedir bu dise kāfir olur dimişler. evvelki şüretde 3 kāfir olduğu ' ilmi istihfāf idügiçün ikinci 4 şüretde kāfir olduğu **لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ تَفْسًا إِلَّا** 5 ¹⁴³ **وَسَعْيًا** āyetini inkār itdügiçün üçüncü şüretde 6 kāfir olduğu ' ilm-i şerī' atı istihfāf itdügiçündür 7 zemānımız pādişāhına ' ādil dise kāfir olur dimişler. 8 bu sözi söyleyen Ebū Mañşūrī Māturīdī ḥazretleridür 9 zīrā zemānımız pādişāhları zālīm idüğünde şek 10 yoḳdur. zulüm ḥarāmdur bir kimse ḥarām-ı kıt' ıya ḥelāl dise 11 ya ' adl

¹⁴² (99b-8/9) Māide Suresi 82. āyet : Yine onların iman edenlere sevgi bakımından en yakınının da “biz Hristiyanlarız” diyenler olduğunu mutlaka görürsün.

¹⁴³ (100b-4/5) Bakara Suresi 286. āyet : Allah, bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar.

dise kâfir olur. ‘Alīyyi’l-Ḳārī ‘ādil dimeden 12 murādı haḳdan ‘udül idici demek ise kâfir 13 olmaz. Ḳur’ân-ı ‘Aziminde ‘ādil bu ma‘nāya gelmişdir.

101a

1¹⁴⁴ ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ āyetinde ya‘dilüne 2 haḳdan ‘udül iderler dimekdür eger dirsen pâdişâhlardan 3 zulm-ı vâḳı‘ olduğu gibi ‘adilde vâḳı‘ olur. cevâb oldur ki 4 ‘ādilleri nâdir zulümleri ekşerdür ekşer için hükm 5 gül vardır nâdire i‘tibâ[r] olmaz ‘ādil demek cā’iz olmaz. 6 namâzı nâdir kılana muşallî dinilmediği gibi bir kişiye gel 7 şer‘e gidelim diseler ol daḳı muḫzur getürmeyince 8 gitmezin yâḫūd ben şerī‘ atı ne bileyim dise kâfir olur 9 dimişler. eger ta‘allül ve ibâsı şer‘e ma‘ānda için 10 olursa ammā ḥaşmını fi’l-cümle muḫşamadān def‘ murād 11 eylese yâḫūd de‘ vâsı taşḫih ḳaşd eylese yâḫūd 12 ḳadı maḥkemede yok şansa bu şıfatlarda kâfir olmaz 13 ammā ḳadıya gidelim diseler maḫzar getürmeyince gitmezin

101b

1 dise kâfir olmaz zîrâ ḳadıdan imtinā‘ şer‘den 2 imtinā‘ yı iḳtizā itmez. ḳadıgāhı şer‘ ile hükm itmez bir kimse 3 küfür söylese bir kişi daḳı gülse gülende kâfir olur. 4 meger gülmez ğālib hâlde rızāyı iḳtizā’ ider rızā‘-ı 5 küfür ise küfürdür ammā gülmesi iztirarı olıcaḳ 6 rızā’yı iḳtizā itmez anıñ için kâfir olmaz. bir kimse 7 Teñriden ḥālî yir yok dise kâfir olur dimişler. 8 cümle mekânı Allāhu Te‘ālā için işbāt itmiş olur. 9 ervāḫ-ı meşāyih ḫazırdır bilürler dise kâfir olur 10 dimişler. ğaybıñ ‘ilmini Allāhu Te‘ālādan işbāt itdüğüçün 11 ben şer‘i dilemez dise kâfir olur dimişler. şer‘i 12 istiḫfāf ya inkār lâzım geldiği için Ādem peygamber 13 ‘aleyhi’s-selām buğdayı yimese biz şaḳī olmazdık dise

102a

1 kâfir olur dimişler. buğdayı yimek bā‘ işi şeḳāvet olıcaḳ 2 cümle beni Ādem şaḳī olmaḳ lâzım gelür. bu ise feminhüm 3 şefīyyün ve sa‘idün āyetini inkārı mültezimdür ammā biz 4 bu dünyāda olmazdık dise küfründe ‘ulemā ihtilāf 5 itmişlerdür. kâfir olması Allāh üzerine i‘tirāz 6 müstelzim olduğu için kâfir olmadığı murādı 7 nefsu’l-emri beyāndur zîrâ buğdayı yimek cennetden 8 çıḳmağa sebebdür bir kimse Ādem peygamber biz toḳudı 9 dise birisi daḳı öyle ise biz cümle oḳlanları 10 imişiz dise kâfir olur dimişler. peygamberi

¹⁴⁴ (101a-1) En’âm Suresi 1. âyet : Böyle iken inkâr edenler başka şeyleri Rablerine bir tutuyorlar.

istihfâf 11 itdüğüçün bir kişi günâh itse birisi dağı aña 12 tevbe it ol dağı ne işledim ki tevbe ideyim dise 13 kâfir olur dimişler. ma'şiyeti istihânet itdüğüçün

102b

1 ya'nî ma'şiyeti bir şey yirine şaymayup ve kayır- 2 maqsızın işleyüp mubâh mecrâsına icrâ itdüğüçün 3 ma'şiyeti istihânet küfürdür. gerek büyük gerek 4 küçük iki kişi döğüşseler biri birine gel 'ilme 5 gidelüm dise ol dağı ben 'ilmi ne bileyim dise 6 kâfir olur zîrâ 'ilmi istihfâfdur bu ise küfürdür 7 dimişler. haram-ı kaç'iyi ya'nî hürmeti şübhesiz 8 delil ile bellü ola ve haramun li-'aynih olmağ lâzımdur 9 ammâ haramun li-ğayrihi olur ise kâfir olmaz. haramun li-'aynih 10 olduğunda kâfir olduğü hürmeti kaç'i ile şâbit 11 olursadur haber-i âhâdıyla şâbit olursa kâfir 12 olmaz. sucî ya'nî şarâb ve hınzırâtı gibi helâldur 13 dise ya helâlî kaç'iyi haram dise kâfir olur.

103a

1 delîli redd itdüğüçün ve haram-ı kaç'inüñ hürmetinde 2 şek itse kâfir olur dimişler. cemî' edyânda 3 haram olup hıll-ı hikmetine muğalif olanıñ helâl 4 olmasın ârzü itmek küfür zinâ cemî' edyânda 5 haramdur ve hıll-ı hikmetine muğalifdür haram kılınmağdan 6 hikmet nebîleri hıfızdur helâl olsa hıfız 7 bulunmaz idi ve toyduğdan sonra ta'am yimek gibi 8 bu dağı cemî edyânda haramdur hıll-ı hikmete muğalifdür 9 zîrâ yimekten murâd ve hikmet helâkdan ve helâka mü'eddî 10 nesnelerden hıfızdur toyduğdan sonra yimek de 11 mazarrat-ı muğarrerdür ammâ sucîniñ helâl olmasın 12 temennî ve ârzü eylese kâfir olmaz dimişler zîrâ cemî' 13 edyânda haram degildür. ibtidâ İslâmda bile

103b

1 ve kalmış zekâtların ve orucların tular ve 2 hac lâzım ise ideler kula kudret bulunup itmediyse 3 yâhüd küfriyle ibtâl itdiyse hac ideler farz-ı 4 'ayn olan 'ilimleri ki 'ilm-i hâldir öğreneler ki 5 ol herkesiñ üzerine bilmesi farz olan 6 'ilm-i hâldir öğreneler. evvelâ ehl-i sünnet ve cemâ'at 7 mezhebini ve 'ağâ'idini taşşil idecek kadar 'ilim 8 farzdur. şaniyen ahlâğ-ı zemîmeden halâş olup 9 ahlâğ-ı hamîde ile muttaşif olacağ kadar 'ilim farzdur. 10 sâlişen şerî'at-ı zâhire 'ilminden her ne hâlde ise 11 ferâ'iz ve vâcibâtı edâ' ve muğarremât-ı menhiyyâtdan 12 halâş olacağ kadar 'ilim farzdur ve vâcibdür meşelâ 13 namâzdan lâzımdur. imdi namâziñ ferâ'izlerin

104a

1 ve müfsidâtların bilmek farzdur ve vâciblerin kerâhet-i 2 taḥrîm ile mekrûhların bilmek vâcibdür ve oruc ve 3 ğanî olursa zekât ve hac daḥı bunuñ gibidür ve mu‘âmelât 4 ve hırfdan meşğûl olduğı şey’de ḥarâmdan 5 kurtulacak kadar ‘ilim farzdur ve bi’l-cümle ilm-i ma‘lûma 6 tâbi‘dür bir nesne ki farz veyâ ḥarâmdur. anıñ ‘ilmi 7 farzdur bir nesne ki vâcibdür ya kerâhet-i taḥrîm ile 8 mekrûhdur anıñ ‘ilmi vâcibdür bir nesne ki sünnetdür 9 ya kerâheti tenziye ile mekrûhdur anıñ ilmi sünnetdür10 bir nesne ki müsteḥabdur anıñ ‘ilmi müsteḥabdur bir 11 nesne ki mubâḥdur anıñ ‘ilmi mubâḥdur emr-i ma‘rûf 12 ve nehy-i ‘ani’l-münker daḥı bunuñ gibidür. ya‘nî ferâ’iz 13 ile emr ve muḥarremâtdan nehy farzdur min

104b

1 min ğayrı zararın kâdir olanıñ üzerine vesâ’irlerin 2 buña kıyâs ile lâkin emr-i ma‘rûf ve nehy-i ani’l-münker 3 kifâye tarîfiyledür ve ilmi ile ‘âmil olan 4 ‘ulemâ meclisine câ’iz olalar. Ebû Hureyre raḍıallâhu ‘anhü 5 bir sâ‘at oturup dînümde lâzım olanı 6 öğrenmek Leyle-i Qadri iḥyâ itmeden baña sevgülidür 7 didi ve Peyğamberimiz Muḥammed‘aleyhi’ş-şalâtu ve’s-selâm 8 Âbâzîr için yâ Âbâzîr sen şabâḥa dâḥil 9 olup ‘ilimden bir bâb öğrenmek seniñ için 10 ḥayırludur biñ rik‘at namâz kılmadan deyü buyurdu. 11 ‘ilimde ve ‘amelde şıka ve mu‘temedün ‘aleyh olanıñ 12 ḳavliyle ve fetvâsıyla ‘amel ideler her kimiñ gerekse 13 ḳavliyle ve fetvâsıyla ‘amel itmeyeler yarım faḳih dîn

105a

1 yıkar dimişler. ḥadîş-i şaḥîḥde ‘ilmi ile ‘âmil olmayan 2 ‘âlimler şerâr-ı nâsdur deyü buyuruldu. âḥir zemânda 3 ‘âbidler câhil ‘âlimler fâsık olur deyü buyuruldu 4 ve ‘ilmi ile ‘âmil olmayan ‘âlim degildür deyü buyuruldu. 5 fi’s-simâ‘yı simâ‘ meclisine ḥâzır olmayalar simâ‘ deyü 6 muḥarrik-i ‘ışk olan ebyât ve eş‘ârı okuyıcılar nağamât 7 ve’l-ḥân ile okuduḳda dinlemege dirler. muşannif raḥmetullâhı 8 te‘âlâ ‘aleyh Ṭarîkat-ı Muḥammediyyesinde fi zemânına semâ‘a 9 aşlâ ruḥşat yokdur ve Cüneyde Bağdâdi semâ‘dan 10 tevbe itdi didi ve teğanniyle zıkr ve ezân ve Ḳur’ân 11 ve du‘â’yı istimâ‘ itmeyüp inkâr ideler Ṭatar 12 ḥaniyyede teğanni’ ve istimâ‘ ğinâ ḥarâmdur. ‘ulemâ 13 icmâ‘ itdiler ve ḥürmetinde mübâlağa itdiler.

105b

1 hidāyede nās için te‘annî idenlerin şahâdeti 2 maqbûle olmaz zîrâ halkı kebîre üzerine cem‘ ider 3 didi. Allāhu Te‘ālânın ism-i şerîfi zîkr olunduğda 4 ta‘zîm ideler. *الله يا جل جلاله* ¹⁴⁵ 5 *تعالى و تبارك يا عز وجل يا سبحان* dimegile her bār işitdikde bunuñ 6 gibi ta‘zîm vâcibdür bir meclisde ne kadar işidse 7 bir ta‘zîm kifāyet itmez kaçāsı dağı mümkün 8 olmaz ve Resûlallāh ‘aleyhi’s-şalātu ve’s-selāmın 9 vesā’ir enbiyânın ‘aleyhimü’s-selām ism-i şerîfleri 10 zîkr olunduğda şalavât getürel. meclisde 11 ne kadar tekrār olursa her birinde şalavât lâzımdur. 12 aqvâlde ba‘zılar bir kifāyet ider dimiş. 13 kitâbda bile yazalar işâret ile iktifâ

106a

1 itmeyeler mekrûhdur. Aşhâb-ı Kirâm añıldıkda rıdvānullāhı 2 te‘ālā ‘aleyhim ecma‘îne deyeler. yalnız aşhâb añıldıkda radıallāhu 3 te‘ālā ‘anhu deyeler. sâ’ir ‘ulemâ ve meşâyiğ añıldıkda rahmetullāhı ‘aleyhi 4 diyeler. fi haqqı’l-üstâdı üstâdlarına ta‘zîm ideler Hâzret-i 5 ‘Alî keremallāhu vechehudan mervîdür baña bir harf ta‘lîm ideniñ 6 kuluyn dimiş hattâ önince yürimeyeler meger delâlet 7 için ola andan evvel söze başlamayalar berk söylemeyeler 8 yanında çok söylemeyeler melâleti vaqtinde sü’âl 9 itmeyeler hizmetine avşılar ya‘nî her biri sa‘y ideler 10 hizmeti sebebiyle şerefi ve sa‘âdet umalar ve 11 bi’l-cümle her yirde rızāsın gözedeler fûlan ve fi‘lan hatırına 12 degecek nesne itmeyeler ve üzerine i‘tirâz itmeyeler 13 müşküllerin sü’âl itdüklerinde izni ile [ideler]

106b

1 sü’âlî çok itmeyeler kendüleri dögse veyâ kaçısa 2 naşîhat bileler incitmeyeler sırrını ifşâ itmeyeler 3 yanında kimse’yi gaybet itmeyeler tanmasın taleb 4 itmeyeler tayandıkda ‘özrini kabûl ideler önüne 5 oturmayalar çapısını çakmayalar ta‘allümde işâretin 6 kabûl ideler kendi re’ylerin terk ideler zîrâ mürtediñ 7 haţāsı kişiye kendi şevâbından yigdür dimişler 8 gâ’ib olursa da yirine oturmayalar müte‘allikâtına 9 da gerek akrabasından gerek gayrıdan ri‘âyet 10 ve ta‘zîm ideler. fi haqqı’s-sulehâ pâdişâh-ı İslâm 11 ‘adil ve inşâfıla ve a‘dası üzerine nuşret ile 12 du‘â ideler şerr’e muvâffık olan yirde emrine itâ‘at 13 ide ne kadar zâlimdür deyüb de du‘â itmeyeler belki

¹⁴⁵ (105b-4/5) Lafza-i Celâl : Yüce, aziz ve celâl sahibi Allah, eksikliklerden münezzehtir. Allah celâl ve azamet sahibidir.

107a

1 belki ıslâh ile du‘â ideler. fi hâkķı’l-aķraba ve aķrabaya 2 şıla ideler vâcibdür şılanıñ ma‘nâsı unutmâķdur 3 ziyâret ile ya hediye ile ya eliyle ya diliyle yardım itmekdür 4 aķallı selâm virmek ya göndürmek ya mektûb 5 göndürmek şıla içün bir vaķt-ı mu‘ayyen yoķdur 6 belki i‘tibâr-ı ‘örf ve ‘âdetedür hışmı ve nikâhı 7 harâm olanıñ şılası vâcibdür ammâ nikâhı 8 câ’iz olanıñ şılası eşah kavilde vâcib degildür 9 kať-ı rahm itmeyeler harâmdur Peyğamberimiz Muħammed ‘aleyhi’s- 10 şalâtu ve’s-selâm bir kavmiñ içinde kať-ı rahm 11 bulunsa üzerlerine rahmet inmez deyü buyurdı. fi 12 hâkķı’l-ebeveyni ve ebeveyne ya‘nî analarına ve atalarına tamâm 13 ri‘âyet ideler berk söylemeyeler anlardan râzı [olalar.]

107b

1 şâdır olduķda tarılup üf dimeyeler ğazab ile 2 baķmayalar rahmet ile baķalar ve tevâzu‘ ideler ne emr 3 iderlerse tutalar eger ma‘şiyet degülse ma‘şiyet 4 ise tutmak câ’iz degıldür zîrâ Allâhu Te‘âlâya ‘âsî 5 olacak yirde itâ‘at câ’iz degildür kâfir olursa da 6 ‘uķuķ helâl olmaz Müslim üzerine kâfir olan 7 vâlideyniniñ nafaķası ve hizmeti ve ziyâreti ve itâ‘atı 8 vâcibdür eger küfre çekmesi korķulursa ziyâreti 9 câ’iz degildür kibbeh götürmek câ’iz degildür evine 10 götürmek câ’izdür döğmesine ve kaķmasına şabr 11 ideler karşulamayalar ve koñşularına ri‘âyet 12 ideler koķulu ta‘âm bişürdüķde bir miķdâr anlara 13 vireler meyve şatun aldıķda bir miķdâr vireler

108a

1 ve illâ evlerine gizlü götüreler ve uşaklarınıñ ellerine 2 virüp taşra çıkarmayalar ve hâcetcüklerin mümkün 3 olduķça kaźâ ideler ve yardım taleb itdükde yardım 4 ideler karz aķçe istedükde vireler hâste 5 olduķda hâlin şoralar hayr işâbet itdükde 6 tehniye ideler şer işâbet itdükde ta‘ziye ideler 7 vefât itdükde cenâzesine tabi‘ olalar izinsiz 8 evi üzerine yüksek yapu yapmayalar. Peyğamber 9 ‘aleyhi’s-şalâtu ve’s-selâm koñşusuna eziyyet baña 10 eziyyet ider baña eziyyet iden Allâhu Te‘âlâya eziyyet 11 ider ne‘üzübillâhi vesâ’ir ihvâna fâsıķ ve fâcir 12 degilse maħabbet ideler fâsıķ ve fâcir ise 13 buğzun fillâh itmek gerekdür eksüklüklerin ‘afv

108b

1 ideler emr-i ma‘rûf nehy-i ‘ani’l-münker ideler kâdir 2 olduğı mertebe eger mücerred nehy ile müntehî olmazlarsa 3 itmeden kırtulmada buğz ve ğazab itmek ve karışmamak

4 lâzımdır. evinden zarûretsiz çıkmaya ol yirden 5 hicret lâzım emr-i ma' rûf ve nehy-i 'ani'l-münker fitneye 6 bâ' iş olursa terki vâcibdür. müdâhane 7 itmeyeler emr-i dîni kayırmadığından olan yağcılık itmege 8 dirler dühündür yağ ma' nâsına mudâre ideler 9 mudâre oldur ki def' -i zarar için ola derehe' - 10 dendür men' ma' nâsına çok gülmeden Qur'ân-ı 11 'Azîminde ¹⁴⁶ فَلْيَصْحُقُوا قَلْبًا وَ لِيَكُوا كَثِيرًا deyü 12 buyurdı. ya' nî hiç gülmeñ çok ağlañ 13 ve çok söylemeden şakınalar. Peygamber 'aleyhi's-selâm

109a

1 zikrullâhdan gayrı kelâm çok itmek kâsret-i kalbe 2 sebebdür. Allâhu Te'âlânın rahmetinden ba' id olanlar kalbi 3 kâsî olanlardur deyü buyurdı. aqçe-i mu' âmele 4 itmeyeler mekrûhdur riyâcılar peydâ itdi dimişler 5 ve itmesine mu' in de olmayalar ve şâhid ve kâtib 6 dağı olmayalar ba' ide ve şirâda ve cümle mu' âmelelerinde 7 şer' -i şerîfi icrâ ideler müfsidât ve mubtılâtdan 8 ve menâhî ve mekrûhâtdan hâzar ideler. huşûşa 9 riyâdan gâyet hâzar ideler ve ücret ile imâmet 10 ve te' zîn ve ta' lim-i Qur'ân ve ta' lim-i 'ilm dîn itmeyeler gerçi 11 fî zemânına ta' lim-i Qur'ân ve fîkha ve te' zîn ve imâmet 12 için icârenin şîhhatı ile hüküm olundu lâkin 13 mütekkaddimîn câ' iz degildür didiler. lâ' iğ olan

109b

1 itmemekdür pâdişâh ve kâdî' asker ve beg kâpusına 2 zarûret olmayınca varmayalar zarûret iki nesneden 3 biriyle olur evvelkisi emirleri emr-i ilzâm olup 4 imtinâ' itdükde eziyyet olacağı ya ri' âyâtın 5 'adem-i itâ' atına bâ' iş olmak kârı olursa 6 ikinci kendüden ya gayrıdan def' zulm için 7 olursa bu iki şüretde ruşsat virildi 8 lâkin kizb söylememek ve kâbül zann olunan naşîhatı 9 terk itmemek şartdur cemâ' ata müdâvemet 10 ideler. Peygamberimiz 'aleyhi's-şalâtu ve's-selâm cemâ' atıla 11 kılınan namâz yigirmi yidi cemâ' atsız kılınan namâza 12 virilen virilür deyü buyurdı. sünnet-i mü' ekkede- 13 leri terk itmeyeler şefâ' atdan mahrûm olmağa

110a

1 müstaḥak olurlar ḥulâşatü'l-fetâvâda bir kimesne sünneti 2 'özrile terk eylese ma' zürdür 'özürsüz tehâvünen 3 terk eylese farz-ı maḳbûl olmaz ve terki' den sü'âl 4 olunur didi. tehâvünün ma' nâsı yanında hiçbir şey degil 5 dimekdür. bid' atlardan ihtirâz idineler

¹⁴⁶ (108b-11) Tevbe Suresi 82. âyet : Az gülsünler, çok ağlasınlar.

gerek ‘amelde 6 ve gerek i‘tikadda bid‘at Peyğamberimiz şallāllāhu ‘aleyhi ve’s-sellem 7 şāhib-i bid‘atın şavmı ve haccı ve ‘ümre ve cihād 8 ve farz ve nāfilesini Allāhu Te‘ālā kabūl itmez İslāmdan 9 hamūrdan kıl çıkdığı gibi çıkar deyü buyurdu. 10

الله و الملائكة و الناس أجمعين قيل يا رسول الله 11 و قال عليه السلام من عتق أمتي فعليه ثعبنة
الناس عليها لكن خبك أئمتي و يصم 13 صلى الله عليه و المسلم ما عتق أمتك قال يتدع بدعته يخيل 12

110b

1 fehvāsınca لهم غرة أي سزعتا سزابتا كلزوه الجزب 2¹⁴⁷ ولا تجالسوا أهل الصلوى والبدع فان 3 şūfiyye rak̄sa ve elhāna şol hadda meftūn 4 olmuşlar ki Risālet-i Penāh dağı rak̄ş eylemişlerdür 5 ve ridāsı omuzından düşüb dört yüz pāre 6 miqdārı kılınup aşhāb-ı şuffa arasında 7 teberrūken tak̄sīm olunmuşdur dirler ve böyle nā-sezā 8 iftirāya ictirā eylemişlerdür ammā aşhāb ve hadīş 9 ittifākıla ol hadīş mevzū‘dur deyü taşriḥ 10 itdüklerinden gayrı şūfiyyeniñ anda nazarları 11 güc ve haḫāları ‘azīmdür deyü taşriḥ buyurmuşlardur. 12 nuḫile min Risāle-i Muslihi’d-dīn Efendi fī men‘ 13 el-devrān-ı ve’l- rak̄ş-ı fezā’ilden ve nevāfilden

111a

1 kuşluk namāzına müdāvemet ideler garā’im-i ef‘aldan 2 ve fezā’il-i a‘māldandur aḫallı iki rik‘at ekşeri 3 sekiz rik‘atdur günün irtifā‘ı vaḫtinden zevāliñ 4 māḫabline varınca vaḫtidir efḫal vaḫti ref‘-i nehārdur 5 ve aḫşāmdan şoñra altı rik‘at kılalar üç 6 selām ile ba‘zılar aḫşām namāzınıñ sūnnetiyle 7 altıdur didi ba‘zılar sūnnetden mā‘ide altıdur 8 didi on iki yılın ‘ibādet şevābı virilür dinildi. 9 andan şoñra¹⁴⁸ اللهم أجرني من النار deyeler. yā Allāh 10 sen bizi ḫalāş eyle cehennemden ecirnī cimiñ kesri 11 ranıñ sūkūnı ile ḫalāş ma‘nāsınadur aşlī ḫavare- 12 dūr. şabāḫiñ farzından şoñra dağı yiddi kerre böyle 13 diyeler ve yatsu farzından şoñra dört rik‘at

111b

1 kılalar bir selāmıla vitirden evvel ve şavm-ı Dāvuda meşgūl 2 olalar. ol bir gün yiyüp bir gün tutmaḫdur bu olmazsa 3 dūşanbeh perşenbe tutalar bu olmazsa eyyām-ı 4 beyzi tutalar. her ayın on üçi on dördü on 5 bişidür ve her gece Tebāreke sūresiñ oḫıyalar.

¹⁴⁷ (110a-10/11/12/13, 110b-1/2) “ve ḫal aleyhi’s-selām men ḡaşşe ümmeti fe-aleyhi la‘netullāhi ve’l-melā’iketihı ve’n-nāsi ecma‘in ḫāyle yā resūlullāh şallāllāhu ‘aleyhi ve’s-sellem mā ḡaşşe ümmetike ḫal yebtedi‘ bid‘ate yaḫmilü’n-nāsü ‘aleyhā lākin ḫubbuke’ş-şeyye yu‘mā yaşu’immu velā tücālisü ehle’l-şavā ve’l-bedi‘ ḫanne lehüm ḡurraten ay sur‘aten sirāyeten kefürreti’l-cerb” (Ramuz, 415.)

¹⁴⁸ (111a-9) Tesbih : Allah’ım bizi cehennem azabından koru. (Müsned, IV/234)

6 Peyğamberimiz ‘aleyhi’s-selām kabir ‘azābından necāt viricidir 7 deyü buyurdu ve her gice sūre-i Vākı‘a’yı okımağ fakirden 8 ḥalāşa sebebdür ve teheccüdi terk itmeyeler. aqallı iki 9 rik‘ atdur ekşerī on iki rik‘ atdur iki rik‘ atda bir selāmıla 10 ibtidā iki rik‘ atı ḥafif kıla andan şoñra ağır kıla 11 andan şoñra iki rik‘ atı ziyāde ağır kıla andan şoñra 12 olanları biri birinden ḥafif kıla ve şabāḥ namāzından 13 şoñra üç kerre **أَعُوذُ بِكَ اللَّهُ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنْ**

112a

1¹⁴⁹ **الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ** işidici ve bilici Allāhu şıgınırım 2 göklerden sürilen şeytānın şerrinden diyüp 3 sūre-i Ḥaşrın āhirini okıyalar **هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ** 4¹⁵⁰ den āhirine varıncadır. Meşābih-i Şerifde 5 Ma‘kıl ibn-i Yesār Peyğamber aleyhi’s-selāmdan rivāyet 6 ider bir kişi şabāḥ vaktinde üç kerre **أَعُوذُ بِكَ اللَّهُ** 7¹⁵¹ **السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ** deyüp sūre-i 8 Ḥaşrın āhirinden üç āyet okusa Allāhu Te‘ālā 9 ol kişiye yitmiş biñ melek mü’ekkel kılar tā aḥşāma 10 varınca ol kişi için istiğfār iderler ve ol 11 günde ölse şehid olur ve aḥşām vaktinde 12 okusa yine böyledür deyü buyurdu. imdi ḥadīs-i 13 şerifde şabāḥda ve aḥşāmda okumağ muşarraḥdur

112b

1 ikisinde de okumağ gerekdür ve müsebbi‘āt-ı ‘aşereyi 2 şabāḥda ve ikindüden şoñra okıyalar. İmām-ı Ġazālī 3 İhyā-ı ‘Ulūmında çok fezā’ilin beyān itmişdür. 4 müsebbi‘āt-ı ‘aşereyi muşannif aşağıda beyān ider ve 5 ardınca on kerre **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ** ibādete lā’ik kimse yoğdur 6 **إِلَّا اللَّهُ** İllallāhu Te‘ālā vardır ve **وَحْدَهُ** yalnız olduğu 7 ḥâlde **لَا شَرِيكَ لَهُ** aniñiçün zātında ve şıfātında 8 ve ef‘ālında şerik yoğdur **لَهُ الْمُلْكُ** ancak 9 mülk aña maḥşüşdür **يُخْبِي** dirildür ve 10 öldürür ve **هُوَ الْحَيُّ الَّذِي لَا يَمُوتُ** ol Allāh bir 11 diridür ki ölmez **بِيَدِهِ الْخَيْرُ** ancak kendi yidindedür 12 cümle ḥayr ve 13¹⁵² **هُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ** ol Allāh her 13 şey üzerine qādirdür diyeler ve misvāke müdāvemet

113a

1 ideler çok ḥāşşasın ve fezā’ilin beyān itmişler. 2 ḥuşūşa namāz kılduğda ve ābdest kıtında ve uyğudan 3 kalkdığda ve Qur‘ān okumağa başladığda ve tefsir naqline 4 başladığda bu mevzi‘ler isti‘māl-ı ekedd ve ef‘aldur ve 5 du‘ālarını Allāhu Te‘ālāya

¹⁴⁹ (111b-13, 112a-1) Eüzü Besmele : Kovulmuş şeytanın şerrinden Allah’a sığınırım. (Nahl Suresi 98. āyet)

¹⁵⁰ (112a-3/4) Ḥaşr Suresi 22. āyet : O Allah ki, ondan başka İlāh yoktur.

¹⁵¹ (112a-6/7) : Kovulmuş şeytanın şerrinden, işiten ve bilen Allah’a sığınırım. (Müsned, 5/26)

¹⁵² (112b-5/6/7/8/9/10/11/12) Tesbīḥ : Allah’tan başka ilāh yoktur, o tektir, onun ortağı yoktur, mülk onundur, hamd ona aittir, o her şeye kadirdir. (Buhari Cāmiu’s Sahīh, IV, 153)

hamd u şenā ile ve Resūluna şalavāt 6 ile başlayalar ve şalavāt ile hıtm ideler du‘ā kabūluna 7 sebebdür dimişler ve cümle mü‘minleri añalar ve vālideynini 8 ve üstāzlarını ve qarındaşlarını isimleriyle başkaca 9 añalar ve du‘ālarını tazarru‘ ile ihfā ile ideler. Qur‘ān-ı 10 ‘Azīminde 11 **وَأَذْكُرْكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَ** 12 **حَيْفَةً دُؤُنَ الْجِهْرِ بِالْعُلُوِّ وَالْأَصَالِ وَلَا** 13 **تَكُنْ مِنَ الْغَائِبِينَ** 153 deyü buyurdu. ya‘nī sen 13 zıkr ile rabbuñı kendi nefsinde mutažarrı‘ ve hā‘if

113b

1 olduğundan hāde ve bir kelām ile söyleyici olduğun 2 hādeki ol kelām sırrıñ üstünde ve cehriñ 3 altında evkāt-ı ‘adātde ve evkāt-ı ‘işāda gāfillerden 4 olma Kādı Beyzāvī bu emri du‘āya ve zikre ve kırā‘ata 5 ‘āmdur didi ve Peyğamberimiz ‘aleyhi’s-selām zıkrıñ hayırlısı 6 gizlü olandır diyü buyurdu. hāvetlerinde ve tenhālarında 7 Allāhu Te‘ālāya tazarru‘lar ve tezelliiller idüp zenblerini 8 i‘tirāf ya‘nī günāhlarını ikrār idüp ağlayalar 9 Peyğamberimiz şallāllāhu ‘aleyhi ve’s-sellem Allāhu Te‘ālādan korğduğundan 10 ötüri ağlayanlar elbetde cehenneme girmez deyü buyurdu. 11 Hāq Te‘ālādan cemī‘ umūrlarında istikāmet ve 12 toğrılık ve suçların ‘afıv ve belā ve nehitlerden 13 ‘āfiyet ve rızā ya‘nī Allāhu Te‘ālādan rızā ve hayra tevfiq

114a

1 isteyeler. āhir vaqtinde imān zevālından havf idüp 2 dā‘im hüsn-i hūtime isteyeler ve ni‘met-i İslām üzre 3 dā‘im şükr ideler sū‘-i hūtimeye sebep sekkiz nesnedür 4 dimişler. i‘tikādda bid‘at hıbb-ı dünyā gālib 5 olub şehevāta meyl itmek zulüm ve ‘ibād İslām üzerine 6 şükr itmek İslām zevālından korğmamaq biş vaqit 7 namāzı kılmamaq rīv yimek ve Allāhu Te‘ālānıñ velī kullarına 8 ‘adāvet itmek evlādlarına ve ezvāclarına ta‘līm 9 ‘ilmühāl idüp hilāf-ı şer‘ iş işlemeden hıfz 10 ve zabt ideler. ‘avretlerini nā mahrem evine göndür- 11 meyeler ve hāmmāma ve ecnebiyyeler ‘iyādesine ya‘nī ecnebiyyeler 12 haste olduğda hālin şormayalar ve tehniyesine 13 göndürmeyeler ve ‘avretler erlerinden izinsiz taşra

114b

1 çıkmayalar eger çıkarlarsa gök melekleri ve rahmet 2 melekleri evine gelince aña la‘net iderler erler dağı 3 şer‘en çıkması cā‘iz olmayan mevzi‘e izin vermeyeler 4 izin virüp ol

¹⁵³ (113a-10/11/12) Araf Suresi 205. āyet : Rabbini, içinden yalvararak ve korkarak, yüksek olmayan bir sesle sabah akşam zikret ve gafillerden olma.

dağı çıkarsa ikisi bile ‘āşī 5 ve günehkār olur. izīn virmek cā’iz olan 6 mevāzī‘ yididür vālideyni ziyāret ḥaste olduḡda 7 ḥāllerin şormak muşibetleri vaḡtinde ta‘ziye 8 itmek maḥremeleri ziyāret itmek ebe veyā meyyit 9 ḡasl idici ise ya ḡayrıda ḥaḡḡı olsa 10 izīnile ve izīnsiz çıkar ḥacc itmek dağı bunuñ gibidür 11 mā-‘ adāya izīn virmek cā’iz degildür. umūr-ı 12 ‘izāmda ‘avret sözine uymayalar tedbīr-i menzil 13 ve ma‘āşda kāh kāh muvāfaḡat ideler zīrā nāḡışāt-ı

115a

1 ‘uḡūllardur ekşeri ḥālide kelāmlarında ḥayır yoḡdur lākin 2 umūr-ı ‘izāmıñ ḡayrıda kāh-ı muvāfaḡat itmek gerekdür ki 3 ḥüsn-i mu‘āşeret Peyḡamberimüz ‘aleyhi’s-şalātu ve’s-selām 4 ḥatunlarıñız ḥaḡḡında sizlere vaşiyet iderin vaşiyetimi 5 ḡabūl idiñ zīrā anlar egrī eyeñüden ḥalḡ olanlardur 6 eyeñüñüñ pek egrisi a‘lāsıdur toḡru deyin 7 dirsın kırarsın eger ḥāli üzre ḡorsañ egrilmekden 8 zā’il olmaz deyü buyurdı. ḥüsn-i mu‘āşeret idüp 9 ba‘zı taḡşirlerine iḡmāz ideler ma‘şiyet degülse 10 ya‘nī eksikliklerine baḡmayalar ma‘şiyet degülse irkek 11 oḡlancıklara abrişim ḡaftān ve taḡye geydürmeyeler irkeklerle 12 ḥarīr geymek ḥarāmdu ve şabīlere geydüren çerker ḡünāhiñ 13 ve ellerine ḥinnā yaḡmayalar atasıñın anaları itmiş ben

115b

1 rāzı degülin didüḡi fā’ide virmez nehy-i ‘ani’l-münker üzre 2 vācibdür ve ‘avretleriñ ḥıfzı kendülere müfevvezdür. 3 yiddi yaşında olan oḡlanlarını ve kızlarını namāza başladalar 4 on yaşına giricek ḡılmazsa döḡmek vācibdür. Peyḡamber 5 ‘aleyhi’s-selām uşāḡlarıñıza yidi yaşında namāzıla 6 emr idiñ on yaşında döḡüñ deyü buyurdı ve dağı 7 şākirlerini oḡulları gibi terbiye ve zabt ideler 8 anlar veled-i ma‘nevīdür ve dā’im istiḡfār üzre olalar. 9 Peyḡamberimüz ‘aleyhi’s-selām bir kimesne istiḡfāra mülāzemet 10 itse ol kimse’yi Allāhu Te‘ālā cümle ḡarlıḡdan ḡurtarur 11 cemī‘ ḡam ve ḡuşşamdan ḥalāş ider ve şanmaduḡı 12 yerden rızḡını virür deyü buyurdı. dillerinde 13 **أَحْسَبُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى الْتَوَفِيْقِ** rızāsına muvāfiḡ ‘amele

116a

1 muvaffaḡ itmesi üzre dā’im ḥamd Allāhu Te‘ālāya maḡşuşdur 2 ¹⁵⁴ **وَ اسْتَغْفِرُ اللهَ مِنْ كُلِّ تَقْصِيْرٍ** ve her eksiklikden Allāhu Te‘ālādan 3 maḡfiret ḡaleb iderin buña mülāzemet ideler ve

¹⁵⁴ (115b-13, 116a-2) Mevlevī Evrād-ı Şerīfi 10/11 : Her türlü övgü, bizleri hayra ve maritefullaha muvaffak kılan Allah’a mahsusdur. Yüksek ve ulu dergāhından her bir günahım için maḡrifet isterim.

dillerinde 4 bunuñ zikri çok ola Allāhu Te‘ālā tevfiķi refiķ eyleye 5 veşyā müte‘allikātan bi’l-muhtażır ve’l-meyyiti bundan şoñra 6 zıkr olunan vefāt-ı ķarib olanlara vefāt idenlere müte‘allik 7 biraz vaşiyetlerdür ve dağı vaşiyetim oldur ki marażım müştedd 8 olıcaķ a‘yādıma gelen ihvān sūre-i İhlāş oķumađı 9 tezkır ideler ya‘nī hātırıma getürmege sa‘y ideler. 10 Peyğamberimüz ‘aleyhi’s-şalātu ve’s-selām bir kimse maraż-ı mevtinde ķul 11 hüvellāhü ehadün oķusa ķabirde fitne görmez ve ķabir şıkımadan 12 emīn olur ve kıyāmet gününde melekler bile getürüp 13 şırātdan cennete geķürseler gerekdür ve dağı

اللّٰهُمَّ

116b

1 a‘nī baña yardım eyle **عَلَا مُنْكَرَاتِ الْمَوْتِ** mevtiñ münkerleri 2 üzerine ve **سَكَرَاتِ الْمَوْتِ** mevtiñ şiddetleri üzerine 3 hadiş-i şerifde ve üzerine o vāķı‘ olmışdur şekk-i 4 rāvidür zirā münkerāt ve sekerāt ikisi bir ma‘nāyadır 5 dimegi telķin ideler. Hāzret-i ‘Āyişe rađıallāhu ‘anha 6 Peyğamber ‘aleyhi’s-selām şavtı hālinde gördüm yanında 7 bir ķadeh şuya mübārek ellerin baturur yüzine şurar 8 ve dir ¹⁵⁵ **اللّٰهُمَّ اَعْنِيْ عَلَا مُنْكَرَاتِ الْمَوْتِ وَ سَكَرَاتِ الْمَوْتِ** 9 Peyğamberimüz ‘aleyhi’s-şalātu ve’s-sellem şiddeti 10 mevtini gördükden şoñra ölümü āsān olanlara 11 gıbtā itdim didi ve dağı Hāķ Te‘ālāniñ zıkr ideler 12 ol vaķit recā vaķtidir hafv vaķti degildür 13 recāya müte‘allik olan āyāt-ı aĥbāru ve āşār

117a

1 zıkr ideler **اِنَّ اللّٰهَ يَغْفِرُ الذُّنُوْبَ جَمِيْعًا اِنَّهٗ هُوَ** 2 ¹⁵⁶ **الْمَغْفُوْرُ الرَّحِيْمُ** āyeti gibi 3 **مَنْ عَلِمَ اَنِّيْ دُوْا فَذَرْنِيْ عَلٰى** 4 **لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ** gibi ve dağı kelime-i şehādeti 5 telķin ideler yanımda **مَغْفِرًا وَ الذُّنُوْبَ عَفْرَةٌ لَّهٗ خَيْرٌ** ¹⁵⁷ ‘ibādetē lāyık 6 kimse yoķdur İllālāhu Te‘ālā vardur ¹⁵⁸ **مُحَمَّدٍ رَّسُوْلًا** 7 Muĥammed Allāhu Te‘ālāniñ resūlıdur **اَشْهَدُ** ben şehādet 8 iderin **اِنلَا اِلَهَ اِلَّا اللّٰهُ** taĥķiķ ibādetē lāyık 9 kimse yoķdur İllālāhu Te‘ālā vardur ve ĥamda münferid 10 olduğum ĥāldē **لَا شَرِيْكَ لَهٗ** anıñķün şerik 11 yoķdur **عِبَادَةٌ وَ رَسُوْلُهُ** ¹⁵⁹ Allāhu **اَشْهَدُ اَنَّهُ مُحَمَّدٌ** ve dağı şehādet 12 iderin taĥķiķ Muĥammed

¹⁵⁵ (116b-1/2/8/9) Hz. Aişe’den rivāyet Hz. Muhammed (S.A.V.) ‘in Sekerāt Duası : Allah’ım ölüm zahmeti ve baygınlığında bana yardım et. (İbn-i Mace, Cenaiz 64)

¹⁵⁶ (117a-1/2) Zumer Suresi 53. āyet : Şüphesiz Allah, bütün günāhları affeder. Çünkü o, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.

¹⁵⁷ “men ālime innāzu ķudretin ‘alā mağfıretü’z zünüb ğafretu lehü ĥaber”

¹⁵⁸ (117a-4/5) Kelime-i Tevhid : Allah’tan başıka ilāh yoktur, Hz. Muhammed (S.A.V.) Allah’ın peygamberidir.

¹⁵⁹ (117a-6/7/10/11) Kelime-i Şehādet : Ben şehādet ederim ki Allah’tan başıka ilāh yoktur. Ve yine şehādet ederim ki Muhammed aleyhisselām onun kulu ve resūlıdır.

12 Te‘ālānıñ kılıdır ve resulıdır diyelerdi deyü 13 ibrām itmeyeler tırılıp redd itmek korkusundan

117b

1 ötüri ve kelime-i tevḥīdi didüğümden şoñra eger bir āḥer 2 söz söylersem tekrārca telkīn ideler söylemezsem 3 ol daḥı kāfīdür recā olunur ki āḥir kelāmım kelime-i 4 tevḥīd ola zīrā Peyğamberimüz ‘aleyhi’s-selām bir kimseniñ 5 āḥir kelāmı lā ilāhe illallāh olsa cennete girer 6 diyü buyurdı. murād mevt-i yaḳīn olanlardur eger 7 dirsem ne güzel dimezsem di deyü ibrām itmeyeler 8 belki kelāma kudretim yokdur ya ğayrı fikr 9 meşğūlumdur ḥāzır olanlar kelime’yi pençe pençe diyeler 10 ola kim kalbim ile anlara muvāfaḳat idem ve daḥı 11 tezkīr ideler tevbe itmegi Peyğamberimüz ‘aleyhi’s-selām 12 Allāhu Te‘ālā kılunuñ tevbesin kabūl ider cān 13 boğazda ğargāra itmedükce deyü buyurdı.

118a

1 ve baş kazımağı ve koltuḳ kılın yolması ve kaşık bölgeyi 2 ya‘ nī tırāş itmegi ve bıyık kırkmağı ve tırnaḳ kesmegi zīrā 3 bunlar öldükden şoñra idilmez bunlardan maḳşūd 4 ziynetdür aña ḥācet ḳalmadı ve mümkün olursa 5 ğusl itdüreler olmazsa ābdest alduralar 6 olmazsa teyemmüm itdüreler yönüm kıbleden yaña dönde- 7 reler sağ cāynıma yaturalar yatduğum ḥālete i‘tibār 8 için sünnet olan budur arḳam üzerine yaturup 9 ayaklarımı kıbleye uzadup başımı yüksek itmek 10 yüzümü kıbleye olmaḳ için cā’izdür dimişler. nez‘-i 11 rūḥ asān olur Yāsın oḳıyalar Peyğamberimüz ‘aleyhi’s- 12 selām Yāsın oḳımağıla emr itmişlerdür. ḥāl-i mevtde 13 yanımda ‘avret ve oğlan ḳomayalar ceza‘ ve feza‘

118b

1 itmeyeler ihvān-ı şāliḥīn ḥāzır olalar kalbleriyle 2 Allāhu Te‘ālāya teveccūh idüp bu faḳīr için imānda 3 selāmet ve şerr-i şeytāndan necātı taleb ideler 4 ola kim Rabbüm şerrinden emīn eyleye ve ḥüsn-i ḥātıme 5 müyesser ide rūḥum ḳabz olduḳda çeñelerimi 6 bağlayalar ve gözlerimi yumalar bir esküreye 7 buḥūr ḳoyup üç kerre ya biş kerre ya yidi 8 kerre eṭrāfuma devr ideler tek olması sünnetdür 9 Peyğamberimüz taḥḳīḳ Allāhu Te‘ālā vitirdür vitri sever 10 deyü buyurdı. tecezzü meyyite ta‘zīm ve rāyiḥa-i kerīhe-i 11 izāle içündür ıḳāṭ-ı şalāt veliyy-i aḳrabam 12 ya vaşiyy-i muḥtārım olan kimesne bir ḥelāl kesiblü 13 kimse üç yüz aḳçe üç yüz olmaḳ lāzım

119a

1 degildir ziyāde ve nokṣān olmaḳda cā'izdür istikrāz 2 ideler eger yanımızda bu kadar aḳçe bulunmazsa devr 3 cā'iz ve fidye yerine ḳā'im olması recā olunduḡı 4 ṣūlūṣ-i māl fidye-i ṣalāt müsā'ade olmazsadır 5 ṣūlūṣ müsā'ade itse tamāmen ṣūlūṣi vaṣiyyet lāzımdır 6 itmezse iṣm olur vesā'ir ferā'izlerde daḡı ḥūkūm 7 böyledür Ḥulāṣada bir kimse fevt olan namāzdan 8 eṭ'ām ilen vaṣiyyet eylese her ṣalāt için 9 buḡdadan nıṣf ṣā'it'ām olunur eṣaḡḡ olan 10 budur didi. Dürer ü Ğurerde vaṣiyyet vācibdür 11 üzerinde Ḥāḳḳullāh olursa zekāt ve ḥac gibi 12 didi. bir mevzi' de daḡı veṣāyā cem' olsa ba'zı 13 farz ve ba'zı nāfile ve ṣūlūṣ daḡı müsā'ade olmasa

119b

1 farz taḳdīm olunur eger ḳuvvetde berāber olsa mūṣā 2 zikirde taḳdīm itdüḡi olunur didi. ḥulāṣada 3 veṣāya cem' olsa ve ṣūlūṣ müsā'ade olmasa 4 veṣāyā farz olmada veyā nāfile olmada berāber olsa 5 meyyit bed'a itdüḡi a'ile bed'a olunur ḥacc u zekāt 6 İmām Ābī Yūsufdan rivāyet muḡtelef bir rivāyetde 7 ḥacıla bed'a olunur bir rivāyetde zekāt ile ḥac ve zekāt 8 keḑeret üzerine taḳdīm olunur keḑāret ṣadaḳa-ı 9 fiṭreniñ üzerine taḳdīm olunur ṣadaḳa-ı fiṭre 10 nüzūr üzerine taḳdīm olunur ve keḑāret-i ḳurbān 11 üzerine taḳdīm olunur vācib ve nāfile üzerine 12 taḳdīm olunur nāfilelerde meyyit bed'a itdüḡi 13 taḳdīm olunur. muṣannif Cilā-ı Ḳulūbunda ṣūlūṣden

120a

1 aḳal ile vaṣiyyet idip ve devir ile vaṣiyyet idüp 2 ṣūlūṣden bāḳi ḳalanı vaṣiyyet eylese fi zemānına 3 'ādet budur ya aṣlā vaṣiyyet itmese taḡḳiḳ 4 ol kiṣi üzerine vācib olanı terk ile güneḡkār 5 olur zīrā üzerine vācib olan ṣūlūṣ müteḡammil 6 olıcaḳ miḳdārı mālдан fā'ite için vaṣiyyet 7 itmek idi immā üzerinde ṣalāt ile zekāt ya ḥacıla 8 ya ṣavm ya vācibātdan ḡayrı olsa ṣūlūṣ cümleye vefā 9 itmese ṣūlūṣ tevzi' idüp devriyle vaṣiyyet itse 10 ḳabūli recā olunur. bir kimseniñ üzerinde vācib 11 olsa velākin namāzından ba'zından fesād ve kerāhet 12 ḳorḳusu olsa şey-i ḳalil ile devür vaṣiyyet ile 13 bunuñ için vecih vardur didi. imdi mü'mine

120b

1 lā'iḳ olan üzerinde vācib var ise ṣūlūṣ 2 müsā'ade olduḡı mertebe-i vaṣiyyet itmek gerekdür 3 ehemmi ḳoyup ḡayrı ehemme için vaṣiyyet itme- 4 mekdür vācib yoḡısa vereṣe ḡanıler ya ḡiṣṣeleriyle 5 müstaḡniye olur ise ṣūlūṣden aḳall ile vaṣiyyet 6 mendūbdur

degillerse terki evlādur Dürer ü Ğurerde 7 böylece beyān olundı. iki faķır ŗālīh muŗannif 8 Cilā-ı ulūbunda bir faķır ŗalīh didi lākin ‘aded 9 ŗart degildür maķŗūd devr-i ŗer‘i bulunmaķdur ne 10 miķdār olursa olsun kimsecikler bulalar ki 11 ehl-i ŗama‘ olmayalar bu haķırdan müstefid olanlardan 12 olsalar evlādur ihtimā’mları recā olunur huķūķı 13 üstāz meyyite ri‘āyet için bunları bir tenhā yire

121a

1 ilete bu daķı emr-i lāzım degildür ğāyeti evlā ola üçünden 2 ğayrı kimse olmaya ol üç yüz aķçe’yi hisāb ideler kaç 3 ğünlük namāza düşerse Muħammed bin Pīr-i ‘Alīnūñ ol kadar 4 namāzınıñ ıŗkātıçün ŗunı saña virdim diye ol daķı 5 eline olup ķabūl itdim diye aķçe’yi ķabūl idicek 6 ŗer‘ ile kendiniñ milki olduĝın bildüreler ya devre 7 baŗlamadan bildüreler eger bilmezlerse ol daķı luťf 8 luťf idüp ğüsn-i ihtiyārıyla ol faķır-i āħere 9 Muħammed bin Pīr-i ‘Alīnūñ ıŗkāt-ı ŗalātıçün ŗunı saña 10 virdim diye ol daķı eline alup ķabūl itdim diye kendiniñ 11 milki idüĝin bildükden ŗoñra luťf idüp ol daķı 12 ķarīne-i üslūb üzre vire bu üslūb üzre tamām 13 devir ideler. vilādetim tārīhi toķķuz yigirmi toķķuz cemāzī

121b

1 cemāziye’l-evvelīsiniñ onuncı ğününden mevtim tārīhi 2 ne vaķit olursa on iki yılın tarķ idüp emmāre-i 3 bülūĝ zāhir olmaduĝı zemānda diŗide ve irkekde 4 muķtābih olan on biŗ yaŗdur. emmerā-i bülūĝ zāhir 5 olursa ihtilām ve ğayz gibi bülūĝı ol vaķitdendür 6 diŗide toķķuz irkekde on iki diyen daķı vardur 7 muŗannif ihtiyāt için bu ķavli ihtiyār itdi. 8 bāķī ne ķalursa devir ideler ihtiyāten fesād veyā 9 kerāhet ihtimālı için ŗalāt-ı vitri bile hisāb 10 ideler altı vaķit olur bir vaķit namāz için 11 biŗ yüz yigirmi dirhem buĝda hisāb ideler 12 ya biñ kırķ dirhem arpa ya ğurma hisābı ideler 13 ıŗkāt-ı ŗalāt devri tamām olıcaķ birķaç devir

122a

1 fidye-i ŗavm için ideler ne kadar ŗavum ķaldıysa 2 herbir ğünüñ ŗavmı için biŗ yüz yigirmi dirhem 3 buĝdayı ya biñ kırķ dirhem arpaya ğurma hisāb 4 ideler aña ğöre devir ideler ve birķaç devir ķalmıŗ 5 zekāt için ne miķdār ise o miķdārı devir ideler 6 ve birķaç devir ķalmıŗ ķurbān için ve ŗadaķa-ı fıtr 7 ve nezr için ve birķaç devir huķūķ ‘ibād için 8 ideler keffāret-i yemīn ve keffāret-i ŗavm için 9 devir cā’iz degildür. keffāret-i yemīnde

on fakîr 10 ve keffâret-i şavumda altmış fakîr biş yüz yigirmi- 11 şer dirhem buğdayı ya bahâsını virmek lâzımdur 12 yâhûd bir fakîre on gün keffâret-i yemînde ve altmış 13 gün keffâret-i şavumda biş yüz yigirmi dirhem buğdayı

122b

1 ya bahâsını virmek lâzımdur. andan şoñra aqçe 'yi kanķı 2 fakîrde qalursa luţf idüp hñsn-i ihtiyârıyla 3 aqrabama hîbe ide ol dağı eline alup qabûl itdim 4 diye andan şoñra veliyy-i aqrabamız dağı yüz aqçesin 5 çıkara ol iki fakîre ellişer aqçe vire şevâbiñ 6 bu haķire bağışlaya. hufire'l-qabire andan şoñra iki 7 kimse bulalar qabir qazıcı Müsülmânlar meķâbirinde bir 8 şâlih ya' nî ehl-i şalâh olan kimseniñ qabri kıtında 9 yaramazıla qabri kıtında olmaya yaramaz qonşu ile müte'azzî 10 olur hay müte'ezzi olduğı gibi dimişler qazmağa 11 meşelâ yigirmişer aqçe virelim diyeler bu aqçe aşıl mâldan 12 vireler derinligi böylece ola inlülige yarisınca 13 ola bu ahsendür ba' zılar orta boylu kimseniñ

123a

1 gögsünce ola dimiş bu hasendür ba' zılar yarisınca 2 ola dimişler bu adnîdür ve bol ola tamâm 3 qazıldığdan şoñra kıbleden yañasın qazalar gevdem 4 şıgacaķ kadar bir lağım gibi ideler bu diyârda 5 [şapma] dirler mümkün ise bu efdaldür. bizim 6 mezhebimizde Peyğamber 'aleyhi's-selâm 7 lahd bizim içündür şaķ gayrılar içündür deyü 8 buyurđı. ekşeri yir yumaşaq olup şapma 9 mümkün olmazsa şaķ ve demürden olursa da 10 tábüt cā'izdür ve 'avretler için muţlaķâ 11 tábüt cā'izdür dimişler belki güzeldür teğayyür 12 andan şoñra kefene mübâşeret orta bizlerden 13 ideler isrâf itmeyeler ba' zılar bayrâmda geydügi

123b

1 ve ba' zılar ekşeri ahvâlda geydügi ola dimişler. penbenden 2 ve beyâz olması dağı efdaldur kefeni aşıl mâldan 3 ideler kefen tamâm dikildükden şoñra eţrâfına buğür 4 gezdüreler üslûb-ı sâbıķ üzre ya' nî üç ya biş 5 ya yidi kerre ğasl-ı meyyit andan şoñra yumağa mübâşeret 6 ideler yunacaķ tahte-i vaz' ideler keyfiyyet-i vaz' da 7 ihtilâf olundu ba' zılar kıbleye uzanmayı ihtiyâr itdi 8 ba' zılar içine qomayı ihtiyâr itdi. Şems-i E'imme-i 9 Serahsî nice mümkün ve müyesser olursa dimiş eţrâfına 10 buğür gezdüreler üslûb-ı sâbıķ üzre meyyiti 11 üzerine qomazdan evvel andan şoñra bir şâlih kimesne 12 yuya ve birisi şu qoya meyyit yuyan kimse meyyite ziyâde 13 yağın ve hışımı olmaķ müsteħabdur yağın yok

124a

1 ise ya bilmezse ehl-i vara[‘] ve ehl-i emānet yuya dimişler 2 yanlarında ikisinden gayrı kimse olmaya dimişler. 3 sünnet üzere yuyalar şiyābından tecrīd ideler [‘]avret-i 4 gālīzasını setir ideler eşah ve me[’]hūzun bih olan 5 muṭlakā [‘]avretini setir ideler evvel ābdest 6 alduralar ellerinden başlamayalar ve mażmaza ve istinşāk 7 itmeyeler belki yüzünden başlayalar ve başına mesh ideler 8 teşlīse ri[‘]āyet ideler sünnetdür şuyı kati çok 9 dökmeyeler isrāf itmeyeler isrāf ḥarāmdur saçım 10 ve şakalım hıtmı kaynamış şu ile bulunmazsa şābūn 11 ve şābūn mişli ile yuyalar üzerime āḥir dökülen 12 şuya kāfūrī katalar başıma ve şakalıma ḥanūṭ ve 13 mevzi[‘] sücūda kāfūr koyalar bulunmazsa gülāb ile

124b

1 kāfūr ideler veliyy-i aḳrabamız luṭf idüp ol bākī kalan aḳçeden 2 yuyına ve şu koyana yigirmişer aḳçe vire andan soñra kefene 3 şaralar şolundan ba[‘]de sağından devüreler açılmaḳdan 4 ḳorḳulursa iki ṭarafın yaḡlayalar. şalāt-ı meyyit andan 5 soñra namāzım kılmaḡa mübāşeret ideler dostcuḡazlara ḥaber 6 ideler ki namāzıma yüz kişi ḥāzır ola ḥiç olmazsa 7 kırk bārī ola Peyḡamberimüz [‘]aleyhi[’]s-selām bir meyyit yoḡdur ki 8 üzerine yüz kişi ḥāzır ola namāzını kıla cümlesi 9 meyyit için şefā[‘]at itdükleri ḥādde elbette 10 şefā[‘]atlarını ḳabūl ider Allāhu Te[‘]ālā ḥāzretleri Peyḡamberimüz [‘]aleyhi[’]s-selām 11 buyurdu ve daḡı bir Müslim vefāt itdükde cenāzesine 12 Allāhu Te[‘]ālāya şirk ḳoşmamış kırk kişi ḳā[’]im olsa 13 anlarıñ meyyit ḥaḳḳında itdükleri şefā[‘]atlarını Allāhu Te[‘]ālā

125a

1 ḳabūl id deyü buyurdu ve daḡı namāzıma ṭuran cemā[‘]at 2 üç şafdan eksik olmaya Peyḡamberimüz [‘]aleyhi[’]ş-şalātu 3 ve[’]s-selām bir Müslim vefāt itdükde Müsülmānlardan 4 üç şaf anıñ üzerine namāz kılınsalar elbetde 5 ol Müslime cennet vācib mertebesinde olur 6 deyü buyurdu. artıḳ olursa zarar virmez ḥattā 7 yidi kişi de olursa üç şaf ideler cenāzem 8 götürüldükde cehrile zıkr itmeyeler. Hidāyede İbn-i Ḥümām 9 cenāzeniñ meşī[’]eti için refi[‘] şavtıla zıkr ve ḳırā[’]at 10 mekrūhdur kendi nefsinde zıkr ideler didi 11 ve çok kütüb-i mu[‘]teberede kerāhatı taşriḥ olundu 12 vech-i ehl-i kitāba teşebbūhdür didiler. ḳabre iletüdüde 13 iḥvāndan bir şāliḥ kimse ḳabre gire bu ḥaḳīri içerü

125b

1 indüreler ḳabre meyyit indüreniñ ta[‘]yini yoḡdur i[‘]tibār 2 kifāyet miḳdārınadır [‘]avretleri indüren de mi 3 raḥm-ı maḥremi olmaḳ evlādur bulunmaz ehl-i şalāḥ olanlar 4 dimişler.

laḥdıñ içine koyalar بِسْمِ وَعَلَى مُلْتِ رَسُولِ اللَّهِ 5 diyeler ba‘zı kütübde ve billāhı yoḡdur kıble cāynından 6 indürelər yönüm kıbleye meyl itdürelər kefeniñ ucları 7 baḡlu ise çizeler andan soñra kerpiç ile laḥdıñ 8 aḡzını yapalar kireç ve çamur ile yapmayalar ve diyeler 9 وَاللَّهُمَّ أَخْرِهَا مِنَ الشَّيْطَانِ yā Allāh sen bu meyyiti 10 ḡalāş eyle şeytāndan وَمِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ ve daḡı 11 ḡabir ‘azābından Süfyān-ı Şevrī raḡmetullāhı ‘aleyhi ḡaçan 12 meyyit men rabbüke deyü sü’āl olunduḡda şeytān aniñçün 13 bir şüretde görünüp kendine işāret rabbüñ

126a

1 benüm dise gerek didi. İmām-ı Tirmīdī bu bir fitne-i ‘azīmdür 2 aniñçün Peyḡamber ‘aleyhi’s-selām şebāt ile du‘ā itdi 3 وَاللَّهُمَّ قَبِّتْ جَنْدَ الْمَسْكِنَةِ مِنْطَقَهُ وَافْتَحْ أَبْوَابَ الدِّينِ didi ve fuḡahā meyyit ḡabre ḡonduḡda 5 وَاللَّهُمَّ عِنْدَهُ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ dimek müsteḡabdur 6 didiler. kerpiç bulunmazsa ḡamış tayayalar aḡac 7 ve kiremit ve ḡaşır ve tābüt ḡomayalar ḡuruca 8 toprak üzerene koyalar evlā olan oldur ki 9 gerçi ārz-ı raḡvede tābüt cā’iz olundu ise de 10 andan soñra çuḡurı tolduralar örgüç gibi 11 ideler murabba‘ itmeyeler bir ḡarışdan yüksek itmeyeler 12 ba‘zılar dört ḡarış yüksek itmekde cā’izdür 13 didi. ḡabirden çıḡan toprakdan ḡayrı toprak

126b

1 itmeyeler definden fāriḡ olıcaḡ bir desti şu üzerene dökeler 2 mendübdur ve Peyḡamberimiz ‘aleyhi’s-selāmdan mervīdür ki döküdüke 3 ibtidā başım cāynından başlayalar ayaḡ cāynına varınca dökeler 4 ve ihvāndan birisi ḡabrim yanına ḡura ve iyde 5 وَاللَّهُمَّ جَافِي الْأَرْضِ yā Allāh sen yiri irāḡ ile عَنْ جَنْبَيْهَا bu meyyitiñ 6 iki yanından ve şaḡın 7 لِقِيهَا ve rızāñı buña ulaşdur ve bir kişi daḡı iyde 8 وَإِنَّا لِلَّهِ رَاغِبُونَ taḡḡiḡ biz Allāhu Te‘ālāya rüçü‘ idiciyüz 10 وَاللَّهُمَّ yā Allāh نَزَّلَ بِكَ bu ḡuluñ saña nüzül itdi 11 وَأَنْتَ خَيْرُ مَنْزُولٍ بِهِ ve sen nüzül ḡılımlarıñ ḡayırılı- 12 سِيسِ جَافِي الْأَرْضِ عَنْ جَنْبَيْهِ sen bizi irāḡ

127a

1 eyle bu ḡuluñ iki yanından وَاللَّهُمَّ فَتَحْ أَبْوَابَ السَّمَاءِ لِرُوحِهِ bunuñ rüḡiçün göḡüñ ḡapuların aç ve 3 بِقَبُولِ حَسَنِ وَأَقْلَامِكَ ve bunu sen ḡabül eyle bizden 4 ḡabül-ı ḡasen ile وَاللَّهُمَّ جَافِي الْأَرْضِ مِنْ عَذَابِهَا ve sen 5 dilini şābit ḡıl Münker ve Nekīr sü’āl itdüklerinden 6 ve daḡı bir kişi diye وَاللَّهُمَّ yā Allāh işbu 7 عِنْدَكَ seniñ ḡulundur أَنْتَ عَالِمٌ بِمَنَا sen bunu bizden 8 eyü bilürsen 9 وَلَا تَعْلَمُ مِنْهُ الْخَيْرَ biz andan 9 ḡayrı bilmezüz وَفَدَا جَسَدَهُ لِنَسْتِئَاذِهِ ve sen bunu 10 sü’āl itmek için

oturduñ **11** **اللَّهُمَّ وَتَبَّ** yā Allāh sen bunu şābit kıl **12** **بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْأَجْرِ** kavlı-i şābit eyle
ahirette **اللَّهُمَّ اِرْحَمْنَا وَارْحَمْنَا** nitekim **13** dünyāda şābit kıldıñ didi **اللَّهُمَّ اِرْحَمْنَا وَارْحَمْنَا**

127b

1 sen buña raḥmet eyle yā Rabbī ve ilḥāk eyle **2** **بِئْتِيهِ مُحَمَّدٌ عَلَيْهِ** nebisi Muḥammede
3 **وَلَا تُصَلِّبْنَا بَعْدَهُ** sen bizi bundan şoñra azgınlıkda kılma **4** **وَلَا تُحَرِّمْنَا أَجْرَهُ** sen bizi bunuñ ecrinden
maḥrūm kılma bu du‘aları üç ādem **5** oqısın taşrīḥ iderin bulmadık bulduqumuzda bir
ādem **6** oqıya dir merḥūm muṭāllī‘ olmasa yazmazdı ve daḥı **7** ol arada ḥāzır olanlar
diyeler ki qarındaşıñız için **8** Allāhu Te‘ālādan mağfiret idüñ ve Allāhu Te‘ālādan şebāt
9 isteñ ya‘nī Munker ve Nekir sü‘āl itdüklerinden lisānını **10** cevāb-ı şavāb üzre şābit
kılmağı isteñ kırā’atu ‘alā **11** ve bu cümle fāriğ olduqdan şoñra defin iderken Qur‘ān
12 oqumadan ḥazar ideler oqıyan ‘āmī olur dimişler. **13** cümle oturalar Qur‘ān-ı ‘azīm
oqıyalar. Qur‘ān-ı ‘azīmi bir

128a

1 mücevvid iḥlāş niyyet ile yalnız oqıya bākisi diñleye **2** imāmlar ve mü‘ezzīnler çıkup
şavt-ı vācid ile oqumağ **3** mekrūhdur dimişler. sūre-i Baqaranıñ evvelin ve āḥirin
4 ‘Abdullāh bin ‘Ömer bu ikisi baş ucunda oqumağıla vaşıyyet **5** eyledi ve Tebareke ve
yeddi kerre İḥlāş oqıyalar ve Fātiḥa **6** ve mu‘avvezeteyn ve tekrār on bir kerre İḥlāş
oqıyalar. **7** Peygamberimiz ‘aleyhi’s-selām bir kimse meḳābir üzerine **8** varup on bir kerre
kul huvallāhu eḥad oqıyup şevābını **9** meyyitlere bağışlasa ol meyyitler ‘adedince oqıya
ecir **10** virilür deyü buyurdı ve Āyete’l-Kürsī ve sūre’-i Yasin **11** oqusa ehl-i meḳābirden
‘azāb taḥfif olur **12** ve oqıyana ehl-i meḳābir ‘adedince ecir virilür didi **13** ve sūre-i
Baqara’yı bi’l-tamām oqıyalar ve şevābın rūḥuma

128b

1 hibe ideler dünyā için veyā āḥer ğaraż için oqıyalar **2** işm olurlar dimişler. kefareti-
şavm ve yemīn Qur‘ā[n] ve du‘ā **3** tamām olduqdan şoñra veliyy-i aḳrabamız luṭf idüp **4** ol
bakı kalan yüz altmış aḳçeniñ altmış altmış **5** faḳire vireler bu ḥaḳiriñ kefareti-şavmıñ
niyyet **6** ideler. merḥūmuñ zemānında biş yüz yigirmi dirhem **7** buğdanıñ kıymeti yalnız bir
aḳçe imiş ammā şimdi **8** öyle degil imdi altmış faḳire biş yüz yigirmişer **9** dirhem buğdanıñ
kıymeti ne miḳdār aḳçe iderse öylece **10** virmelidür. kul āzād itmeye güci yitmez eger

yiterse 11 kıl āzād itmek lāzımdur yūzin dađı yūz faķire 12 kefare-i yemīn niyyet ideler kefare-i yemīn 13 virilmiř olur merhūmuñ zemānına ammā řimdi

129a

1 her kefare-i yemīn iķūn ol faķire biř yūz yigirmi- 2 řer buđda bahāsı virilmelidūr. kefare-i yemīn 3 her ne miķdār ise řisāb idūp ol miķdār 4 ile vařıyyet itmek lāzımdur zīrā kefare-i 5 yemīn tedāhūl olmaz ammā kefare-i řavm bir ramażānda 6 olursa tedāhūl ider cemī^c eyyāmını iftar itdiyse de 7 iki ramażānda ya ekřeri tedāhūl itmez eřađ olan budur 8 imdi kaç ramażānda kefare lāzım geldiyse 9 herbiriķūn bir kefare vařıyyet itmek lāzımdur 10 iħtiyāten telķin bu cūmleden řoñra tađılalar. 11 hemān bir ‘ālim řāliħ kimse iħvāndan kala yūzüm 12 muķābelesine giķe ayak ūzre řura cemī^c ĥāzır 13 ide ve diye ki **يَا مُحَمَّدُ بْنُ مَرْيَمَ** ūķ def a ibtidā nidāda

129b

1 meyyit iřidūr ikinci nidāda oturur ūķūnci nidāda beni 2 irřād eyle Allāhu Te‘ālā saña raĥmetylesūn dir dimiřler. 3 andan řoñra iyde **أَذْكُرُ الْعَهْدَ الَّذِي خَرَجْتَ عَلَيْهِ مِنْ** 4 **الدُّنْيَا** sen zıkr ile dūnyādan ūzerine ķıķduđıñ 5 **عَهْدِي شَهَادَةٌ أَنْ لَا إِلَهَ** İllallāhudur ‘ibādete lāyık 6 kimse yoķdur İllallāhu Te‘ālā vardır deyū řahādetdūr 7 **وَحْدَهُ** münferid olduđı ĥādde **لَا شَرِيكَ لَهُ** aniñķūn 8 řerik yoķdur **وَأَنْ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ** taĥķik Muhammed 9 ‘aleyhi’s-selām Allāhu Te‘ālānıñ resūlıdur **وَالنَّارُ حَقٌّ** taĥķik cennet ĥaķdur **وَأَنْ أَلْبَيْتُ حَقٌّ** taĥķik Allāhu Te‘ālā ölüleri diriltmek 12 ĥaķdur **وَأَنْ السَّاعَةَ آيَةٌ** taĥķik kıyāmet 13 gelicidūr **وَأَنْ لَا رَيْبَ فِيهَا** anda řek yoķdur

130a

1 **وَأَنَّكَ رَضِيْتَ بِاللَّهِ رَبًّا** ve taĥķik Allāhu Te‘ālā ĥabirde 2 ölenleri dirildūr **وَأَنَّكَ رَضِيْتَ بِاللَّهِ رَبًّا** ve taĥķik 3 sen Allāhu Te‘ālā rabb olduđına rāzı olduñ ve 4 **بِمُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ نَبِيًّا** Muhammed nebī olduđına rāzı 5 olduñ **وَأَنَّكَ رَضِيْتَ بِاللَّهِ رَبًّا** ve Ķur‘ān muķtedā olduđına 6 rāzı olduñ **وَأَنَّكَ رَضِيْتَ بِاللَّهِ رَبًّا** Ka‘be kıble olduđına 7 rāzı olduñ **وَأَنَّكَ رَضِيْتَ بِاللَّهِ رَبًّا** mü‘minler 8 ĥarındařıñ olduđına rāzı olduñ **وَأَنَّكَ رَضِيْتَ بِاللَّهِ رَبًّا** rabbüm Allāhdur ‘ibādete lāyık yoķdur illā 10 ol vardır **وَأَنَّكَ رَضِيْتَ بِاللَّهِ رَبًّا** ol ‘arř-ı 11 ‘azimiñ rabbisidūr ve andan řoñra ūķ kerre diye **وَأَنَّكَ رَضِيْتَ بِاللَّهِ رَبًّا** yoķdur illallāh 13 İllallāhu Te‘ālā vardır ve ūķ kerre dađı diye **يَا مُحَمَّدُ**

130b

1 kul sen di رَبِّي اللهُ rabbüm Allāhdur وديني الإسلام ve dinüm İslām- 2 dur وَنَبِيِّ مُحَمَّدٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ ve peygamberim Muḥammed ‘aleyhi’s-selāmdur 3 luṭf idüp bu telkīnleri yapca yapca te’annī ile diye ma’nāsını 4 fikr idirek tiz tiz okuyup gitmeye ve andan sonra رَبِّ لَا تَذَرْنِي 5 ¹⁶⁰ يَا رَبِّ يā Rabbi sen bunı yalnız kıoma 6 zīrā sen vārişlerin ḥayırusısen bu telkīn tamām olduğda 7 Mūnker ve Nekīr birbiriniñ eline yapışup biz ne işleyelim hücceti 8 telkīn olunan kişiniñ yanında Allāhu Te’ālā bu meyyitiñ mu’īnidür 9 diseler gerek dimişler. andan sonra rücu’ ide herkes 10 evlü evlerine gideler üzerime yapu yapmayalar ve çadır 11 kırmayalar ve beklemeyeler mekrūhdur. taḥiyyatu’l-fetāvāda meyyit 12 meşāyih ve ‘ulemā ve sādātdan olursa üzerine yapu 13 yapmaḳ mekrūh degildür ziyāret idenler istirāḥ itmek

131a

1 için dimiş lākin ḥadīs-i şerīfde muṭlaḳā nehy-i şarīḥ 2 vardur ve kütüb-i mu’tebereniñ ekşerinde kerāheti muşarraḥdur 3 başım ucına bir büyücek taş dikeler bellüce olup 4 du’āya tezkīr olsun için müsteḥabdur. ‘Osmān ibn-i 5 Ma’ṭūn defn olduğda Muṭṭalib ḥazretleri didi ki 6 Peygamber ‘aleyhi’s-selām bize bir taş getürmegile emr eyledi 7 getürmege ḳādir olmadık kendü kıolların şıḡadı 8 ve ol taş getürdi başı ucına kıodı bunıñ ile 9 ḳarındaşımıñ ḳabrine ‘alāmet ideyin ve ehlimden vefāt 10 ideni yanına defn ideyim deyü buyurdu ve daḡı ḳabrim yıkılıcaḳ 11 olursa ta’mīr ideler üzerine toprak dökmeḳ ile 12 girü yiñi ḳabir gibi örgüclü ide bir ḳarış mürtefi’ ideler 13 açup içerüden yaymayalar fā’idesi yokdur ve şarf

¹⁶⁰ (125b-4 ile 130b-5 arasındaki kısımlar) Meyyit mezara konurken okunan dua : “ bismi ve ‘alā milleti resūlullāh allāhümme ecirhā mine’ş şeyṭāni ve min ‘azābū’l ḳābir allāhümme şebbit ‘inde’l mes’elele minṭıḳa ve aftaḥ abvābe’s semā-i li ruḥihi allāhümme indehu mine’ş şeyṭāni’r racīm allāhümme cāfi’l arḍa ‘an canbeyhā minke riḍvānen innāllāhi ve innā ileyhi rāci’üne allāhümme nezele bike ve ente ḥayru menzūlin bihi cāfi’l arḍı ‘an canbeyhi ve eftaḥ ebvābi’s semā-i li ruḥihi aḳlehu minke bi ḳabūlin ḥasenin şebbit inde’l mesā’il-i maṭıḳahu allāhümme heza işbu ‘abduke allāhümme ente ‘ālemü bihi minā velā na’lemü minhū’l ḥayren ve ḳad eclestehū lites’e lehü allāhümme şebbetihü bi’l ḳavli’s şābiti fi’l aḫireti kemā şebbetehü fi’l aḫireti’d dünyā allāhümme erḥamhu ve’l ḫıḳhu bi-nebiyye-i Muḥammed ‘aleyhi’s selām velā tuḍillünā ba’dehü velā tuḥarrimnā ecrehü yā muḥammedin bin meryem ezḳürü’l ‘ahde’llezī ḥarecte ‘aleyhi mine’d dünyā ‘ahdi şehādete en lā ilāhe vaḥdehu lā şerike lehu ve enne muḥammedün resūlullāh ve enne’l cennete ḫaḳḳun ve’n nāre ḫaḳḳun ve enne’l ba’şe ḫaḳḳun ve enne’s sā’ate ātiyyetün lā reybe fiḥā ve enne allāhe yeba’sū fi’l ḳubūr ve enneke rezīta bi’llāhi rabben bi-muḥammedin resūlullāhi nebiyyen ve bi’l ḳur’ān-ı imāmen ve bi’l ḳa’beti ḳıbleten ve bi’l mü’minin ihvānen rabbiyellāhu lā ilāhe illā hüve ve hüve rabbü’l arşı’l ‘azīm lā ilāhe ma’būdün bi’l ḫaḳ rabbi allāhu ve dini’l islām ve nebīyi muḥammedin ‘aleyhi’s selām rabbi lā tezerühü ferden ve ente ḥayru’l vārişine”

131b

1 olunan māl isrāf olur ve dahı ehline ve evlādına va- 2 şiyetim oldur ki üzerime şaġu şaġmayalar ya' nī eyülügimi 3 zıkr iderek feryād itseler ħarāmdur ammā yapca yapca 4 ağlamak dilinden ħilāf-ı şer' nesne olmaqsızın cā'izdür. 5 Peyġamberimiz 'aleyhi's-selām oġlı İbrāhıme vefāt itdükde 6 mübārek gözlerinden yaş aġdı göz yaşarur 7 ve ħalb maġzūn olur biz seniñ firāķına maġzūnlarız deyü 8 buyurdı. ifrātıla ya' nī ħadden ziyāde medġ itmeyeler 9 öldüğüm günde ya yidisinde ve kırķında ve yılında ta'ām 10 bişürüp ziyāfet sürür için ittiġāz olunur 11 bu günler eyyām-ı te'essüfdür Ķāđıġānda eyyām-ı muşibetde 12 ziyāfet mekrūhdur zīrā ol günler eyyām-ı te'essüfdür 13 lāyık olmaz sürür için olan nesne eger fuķarā için

132a

1 ta'ām ittiġāz olunsa bu güzeldür vereşede şıġār 2 olursa olmaz zīrā ħaġķ-ı yetim vardur Bezzāziyyede 3 evvelki üçünci ya heftesinden soñra ta'ām ittiġāz 4 itmek mekrūhdur didi. Ķurṭubī Tezkiresinde fi' il 5 cāhiliyyetdendir yidinci gün ehl-i niyyet ta'ām idüp 6 ħalk cem' olup bu ta'ām ile meyyite taķrib ve merġamet 7 murād itmek ve muġdeşdür 'ulemā rāzı oldukları 8 işden degildür meşāyiġ didiler. Müsilmānlara lā'ik 9 degildür ehl-i küfre iķtidā itmek ve herkesiñ üzerine 10 lāzımdur ehlini bu mişilli ziyāfetden men' itmek 11 eger vaşiyet şülüş-i māldan şu miķdār ta'ām 12 aġniyā ve fuķarā yesünler aġniyā yimek ħarāmdur Ķurerde 13 böylece beyān olundu. vaşiyet olduķda vereşede

132b

1 şafir bu nesne eyyām-ı mezkūrda ziyāfet ittiġāz 2 itmek mekrūhdur nitekim muşannif raġmetullāhı 'aleyhi buña 3 işāret itdi ziyāfet lafzıyla Ķāđıġāniñ kelāmı 4 muṭlaķdur gerçi muşannif Cilā-i Ķulūbunda taşşış 5 itdiyse de imdi fuķarā için ta'ām gerek çağırup 6 yidirmegile gerek evlerine göndürmek ile cā'iz 7 olmaķ muķarrerdür ziyāfet olmazsa taşadduķ ile 8 ziyāfetiñ farķı bedihīdür nitekim muşannif rūġum 9 için şadaķa çok iġsān ideler ve'l-ġāşıl 10 şadaķaya men' yoķdur ziyāfetdür. Allāhu Te'ālā ħabül 11 ide aķçeye ħādir olmazlarsa etmekden ve pirincden 12 ve yaġdan ve tuzdan ve şoġandan ve neye ħādir olur- 13 larsa azdan ve çokdan faķırlere Allāh için

133a

1 virüp ya yidürüp şevābın bu ħaķire diliyle baġışlayalar. 2 fā'ide ve nef'ī olduġı muķarrerdür ve du'ālarında añalar hemān 3 unudup gitmeyeler ve dahı maġşuş ābnāme

vaşiyetim oldur ki 4 pâyeli medreseler dânişmed olup medreseye varmayalar 5 kazâ tarîkine sülûk kaşdıyla kâfi ve beg kapusına 6 ihtiyârıyla varmayalar mazhar-ı ğazabullâh idüğine şübhe 7 yokdur. rızq huşûşında vesâ'irlerinde Allâhu Te'âlâya 8 tevekkül idüp 'ilm-i nâfi' kişi âhîretde kırtarur 'ilmidür 9 anıñ taşşiline ve tâlibine 'ulüm neşrine ve ta'limine ve 'amel 10 şâlih ve taqvâya meşğül olup felsefiyyât okumadan 11 ve 'ilmi nâfi' gitmeden ve fişk ve ittibâ' ve hevâdan ğâyet 12 hâzar ideler helâldan sevķ olınandan kaçmayalar 13 hibe eger ehliyse taşadduķ-ı harâmdan hâzar ideler.

133b

1 kimseden mâl ve cihet ve manşib taleb itmeyeler huşûşen 2 kazâdan eşeddi ihtirâz ideler **وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ** bir Allâhu Te'âla 3 ittikâ eylese **يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا** Allâhu Te'âlâ anıñcün cümle tarlıķdan 4 kırtulmaķ kılar **وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ** ve şanmaduğı 5 yirden rızqını virür **وَمَنْ يَتَّوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ** bir kimse Allâhu Te'âlânıñ 6 üzerine itse ve cümle umürını aña işmarlasa ¹⁶¹ **فَهُوَ حَسْبُهُ** 7 Allâhu Te'âlâ ol kimseye kâfidür cümle muhtâc olduđuñ 8 bitürür kimseye muhtâc itmez âyetin dâ'im her zemânda 9 te'emmül ile okıyalar cümleñiñ rızqı oldur şanmaduğları 10 yirden rızıklarını virür. temme taşnîfuhu bi-'avnillâhı 11 Allâhu Te'âlânıñ yardımı ile bu kitâb tamâm oldu taķrîben 12 zeyl ve şâyâfi'l-istincâ-ı istincâ bundan şoñra 13 zıkr olıcaķ vaşiyetler istincâyâ münâsıbı berze

134a

1 mesâ'ildür istincâ deyü kişiniñ kırnından çıķan necâsetden 2 şu ile ya toprak ile farâğ taleb itmege dirler ayak yoluna 3 oturduķdan şoñra taşıla ya kesek ile ya ağac ile 4 ya toprak ile ya bunuñ emşalı ile silinmek sünnetdür. 5 silindügi taş tek olmaķ müsteħabdur yaz gününde evvelki 6 taşı ardına ikinci önüne üçüncisine ardına çeke 7 kış gününde evvelki ile üçünci önüne ikinci ardına 8 'avretde yazda ve kışda erler yazda itdügi gibi 9 ider hulâşada bu keyfiyyet şart degildür belki maķşûd 10 hâşıl olıcaķ ve ceh üzre işleyeler didi. şu ile yumak 11 âdabdur keşf-i 'avret itmeksizin mümkün olursa istincâbıñ 12 keyfiyyeti ma'ķadını mübâlağa ile şarkıda şâ'im degil ise 13 şâ'im ise mübâlağa itmeye bir barmađınıñ ya iki ya üç barmađınıñ

¹⁶¹ (133b-2/3/4/5/6) Talâk Suresi 2. ve 3. âyet : Kim Allah'a karşı gelmekten sakınırsa, Allah ona bir çıkış yolu açar. Onu beklemediği yerden rızıklandırır. Kim Allah'a tevekkül ederse, o kendisine yeter.

134b

1 karnını mevzi'-i necāsete koyup ašlā kaldırmaya tā pāk olunca 2 sağ eliyle şuyı dōke dūbūrūni bir eski ile silmedükce 3 yirinden gerekdür şū içerüsine girüp orucu şınmaya 4 hulāşada böyle didi. meger necāset dūbūrūnūñ kıllarına 5 çok pulaşmış ola dirhem miqdārından ziyāde olmak 6 ile öyle olsa taş ile silinmek olmaz şū ile yumağ 7 lāzım vācib olur ve kan ve irin çıkısa dağı böyledür. 8 İmām-ı A'zam kavlınde ibtidā dūbūrūni yur imāmın kavlınde 9 ibtidā zekereni yur sağ eliyle silinmek ya yumağ mekrūhdur 10 zarūret olmaz menhīdür şolıyla gerek kemük ile 11 cinler ta'āmıdır ve tavār tersiyle murdārdur tağniyeye 12 münāfidür veyā ādem ve tavār yiyecek nesne ile silinmek 13 mekrūhdur ta'ām mekrūh olduğu şer'en

135a

1 muhterem olan nesne'yi taḥkīr lāzım gelür ve tavār yiyecegi mekrūh 2 olduğu zarūretsiz pāk olan nesne'yi murdār itmek lāzım geldügiçündür 3 kıbleye karşı kazā-yı hācet oturmak ya ardan virmek ardan 4 virdügi mekrūh olduğu keşf-i 'avret iderse ammā eşvābı 5 kıbleye karşı olsa mekrūh degildür kerāhet şahrāya maḥşūş 6 degildür bünyānda olursa da mekrūhdur ya güne karşı oturmak 7 mekrūhdur kiremit ve şakşı ve kömür ve halk içinde muhterem 8 olan nesne ile silinmek mekrūhdur şuya ve gölgeye ve yola 9 ve meyve ağacı altına kazā-yı hācet itmek mekrūhdur kazā-yı 10 hācet iderken söylemek ve ayak üzerinde zarūretsiz 11 bavl itmek mekrūhdur ve istibrā itmek vācibdür yürümegile 12 ya boğazın ayrılmığıla ya şol yanınıñ üzerine yatmağıla munḩaṭi' 13 olduğuna ḩalbi muṭma'in olunca mefsül pāk olması ile el dağı

135b

1 pāk olur. ābdestiñ farzları bir kerre yüzün yumağ yüz ḡālibā kıll 2 bitdügi yire ve çeñe altına ve iki kulağlar arasıdır bir kerre iki 3 kolların yumağ dirsekleriyle bile bir kerre başınıñ dört 4 bölüğünden bir bölüğüne mesh itmek bir rivāyetde el bırmağlarınıñ 5 ucu miqdārı mesh itmek bir kerre ayaklarını topuğlarıyla bile yumağ 6 ābdestiñ sünnetleri evvelinde üç kerre ellerin bileklerine varınca 7 yumağ uyğudan uyanmağılık ile uyanığılıñ farkı yoğdur bu 8 sünnet farz miqāmına ḩā'im olur kolların yuduğda ellerin 9 yumasa kifāyet ider evvelinde **بِسْمِ اللَّهِ الْعَظِيمِ** ulū Allahıñ 10 ismi şerifi ile başların ¹⁶² **وَالْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَىٰ دِينِ الْإِسْلَامِ** ve ḩamd 11 Allāhu Te'ālā içündür dīn-i İslāma tevfiḩ üzre be'sle

¹⁶² (135b-9/10) Abdeste başlarken onunan dua : Bizi İslām dininde kılan azāmet ve celāl sahibi olan Allah'ın adıyla başlarım.

12 eşaḥ kavle sünnettür gerçi Hidāyede eşaḥ olan müsteḥabdur 13 didiyse de aḥvaṭ olan istincāda evvel ve soḥra dimekdür.

136a

1 misvāk isti' māl itmek saġ eliyle diledügi gibi zarüretde 2 barmaġ misvāk yirine durur ve aġzına üç kerre şu 3 virmek burnuna üç kerre şu virmek yiḥi şu ile ve 4 bu ikisinde mübalaġa itmek şā'im degülse eger şā'im ise 5 mübālaġa itmeye ābdesti alurken arasın kesmeyüp 6 ulařdıрмаġ i'tidālī hevāda a'zāları ġurumadan 7 ġurtulmaġ ile ġulaġına başından artan şu ile mesh 8 itmek ġulaġıñ iġine meshi řahādet barmaġıyla 9 dışarusuna bař barmaġıyla ide eger ġayrı nesneye 10 yapışmadıysa yapışdıysa yiḥi şu ile ide tertıbbe 11 almaġ āyet-i vüzūda zıkr olundügi ibtidā yüzün ardınca 12 ellerin dirsege varınca ardınca başına mesh itmek 13 ardınca ayaġların yumaġdur barmaġların ġilāllamaġ

136b

1 üç kerre yuduġdan soḥra elde taḥlayla barmaġların birbirine idḥāl 2 itmekdür ayaġlara da taḥlil řol eliniñ serġe barmaġıyla saġ 3 ayaġınıñ serġe barmaġınıñ altından başlaya řol ayaġınıñ 4 serġe barmaġında tamām ide ve her yunan yiri üç kerre yumaġ 5 ve başına ġablayu mesh itmek ellerin üçer barmaġı bařınıñ 6 ġoya bař barmaġların ve řahādet barmaġların ve ayaaların 7 ġaldıra ġafaya ġeke bařınıñ yanına ġeke ibtidā bařladıġı 8 yire gelince řeyḥ Ekmel Hidāye řerḥinde Resūluñ meshiniñ 9 keyfiyyeti böyledür deyü 'Ā'ışe-i řıddıġa niy'etü řıddıġ 10 rađıallāhu 'anhā ve 'an abihādan rivāyet itdi ġayrı 11 keyfiyyet ġilāf-ı sünnettür Mesh Risālesinde tefşil 12 itdük evvelinde ābdeste niyyet itmek ya rāfi' ḥadeře 13 ya imtiřāl-ı emre niyyet itmek řaġından bařlamaġ

137a

1 ġurerde müsteḥabdur didi. meshē alnından bařlamaġ ve 2 ellerin ve ayaġların yumaġa barmaġlarından bařlamaġ 3 ābdestiñ mekrūhları saġ eliyle sümkürmek 4 üçden artıġ ya eksik yumaġ güneşde ışınmış 5 şu ile ābdest almaġ ateşde ışınmış şu ile ābdest 6 almaġ mekrūh degıldür şuyı yüzine perk urmaġ 7 yiḥi yiḥi şu ile meshi üç kerre itmek ābdesti 8 bozanlar öñden ve artdan ġıġan necāset ve yil yil 9 ābdesti bozduġı artdan ġıġduġda muġarrerdür 10 ammā öñden ġıġarsa ābdest bozmaz fercden 11 olsun zekerden olsun İmām-ı Muḥammedden rivāyet 12 olundı öñden ġıġarsa bozar. muşannif iḥtiyāten 13 bu rivāyeti aḥz itdi müfdāt olan 'avretiñ

137b

1 öñünden rāyiḥa-i keriheli yil çıkısa anıñçün 2 müsteḥab olan ābdest almaqđdur dübürinden yil 3 çıkısa yukarudan degil idügin bilse ol ihtilācdur 4 ābdesti bozmaz ve artđan kırd ve çağıl çıkısa ābdesti 5 bozmaz yaradan kırt çıkmaq ve et düşmek bozmaz 6 gevdeden çıkan kıan ve irin ve şarı şü ğuslıda 7 yuması lāzım olan yirden çıkup ābdestde yuması 8 lāzım olan yire aķarsa eger çıkısa velākin aķsa 9 veyā ḥükm-i taḥīr lāḥik olan yire aķsa ābdest 10 bozulmaz zekeriñ kaşabasına bavl aķsa ucunda 11 zāhir olmasa ve ğöz içinde olan kıabarcık 12 şınsa ğözün bir cānibine aķsa taşra 13 çıkımasa ābdest bodulmaz ve ağız tolusı

138a

1 kıuşmaq tekellüf ile zabı itmek ya söylemege kıādir olmağıla 2 eger balğam degilse gerek başđan insün gerek kıarnından 3 İmām Yūsuf kıtında balğam ağız tolusı olup kıarnından 4 çıkırsa bozar eger balğam ta‘āmıla kıarışup çıkısa 5 ğālibe i‘tibār olunur birkaç def‘a az az kıuşsa 6 bir meclisde ağız tolusı kıadar oldıysa İmām Yūsuf 7 kıtında ābdesti bozar eger yürek kıarışmada ağız tolusı 8 kıadar olursa İmām-ı Muḥammed kıtında ābdesti bozar 9 ol nesne ki ābdesti bozmaya bahis degildir. yatup 10 veyā kıayanup uyumaķ eger kıayaķ alınsa düşecekleyin 11 ise delü olmaq uğunmaq serḥoş olmaq ābdesti 12 bozar serḥoşluk bozarken temāyül bulunan mertebe 13 namāz içinde kıatı ğülmek ābdest maķşüd-ı aşlıdür

138b

1 ise ğusül zımnında olan ābdesti kıatı ğülmek bozmaz. 2 kııldığı namāz rükū‘ ve sücüd şāḥibi ise şalāt-ı cenāze- 3 de ğülmek ābdesti bozmaz ve ğülen bāliğ olursa 4 şabīniñ ğülmesi bozmaz eger kendi ve yanında olan 5 kimse işitdükleyin olursa ābdestde ve namāzda 6 bozulur yalnız kendi işitdükleyin olursa 7 namāz bozulur ābdest bozulmaz tebessüm ḥiçbirin bozmaz 8 ve kııplaķ ‘avretile kıocuşmaq altı münteşir olup 9 ferci fercine degmek ile olursa gerek öñünden 10 gerek ardından zekere ve ‘avrete yapışmaq ābdesti 11 bozmaz. ğusluñ farzları bir kerre ağzına şü virmek 12 bir kerre burnına şü virmek bir kerre cümle bedenin 13 yumaķ sünnetsiz olan kimse zekeriñ kıabuğı

139a

1 yumaķ farzđur eşaḥ olan kıavldede ve ğöbeği ve bıyığı ve kıaşını 2 ve cümle şaķalı ve ferc ḥāricini yumaķ farzđur. ğusluñ 3 sünnetleri evvelinde ābdest almaķ niyyet itmek gevdesinde 4 necāset varısa evvel yumaķ ğusluñ evvelinde niyyet itmek

5¹⁶³ بِسْمِ اللَّهِ الْعَظِيمِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى دِينِ الْإِسْلَامِ demek ve ellerin 6 yumağ fercin yumağ ve gevdesinde necâset varısa yumağ 7 âbdest almağ şu cem' olduğu yirde ise ayakların şoñra 8 yuya gevdesini kablayu üç kerre yumağ evvel sağ omuzuna 9 şoñra şoluna dağı şoñra başına eşağh-ı aqvâl budur 10 vesâ'ir a' zâsına dökmeğ ve a' zâsını ovmağ. gusluñ 11 mücibleri ya' nî guslu iktizâ iden nesneler şehvetile menî 12 çığmağ ammâ ağır nesne götürmegile ya yüksekden düşmeğ ile 13 menî çığsa gusul lâzım gelmez İmâm-ı Şafi'î lâzım gelür

139b

1 gelür dimiş. çığdığı vağitde şehvetde bulunmazsa da bilmeden 2 ayrıldığda bulunsa imâmeyn kıtında lâzım gelmez uyanığ 3 iken olsun uyurken olsun zekeriñ sünnet olduğu 4 yir ya ol miğdâr yir didi. ' avretiñ fercine ya dübürüne 5 ya irkek kişiniñ dübürüne girmek inzâl olmazsa da 6 ikisinde mükellef olurlarsa ya mükellef evliniñ 7 üzerine gusul lâzım olur. uyğudan kalkdığda 8 döşeginde veyâ ÷onunda menî veyâ mezî bulmağ 9 ihtilâm olduğunu bilmezse de mezî bir beyâz şudur 10 kişi ehli ile uyandığda çıkar zekeri ucunda şoyunmağ 11 eger yatduğı vağitde zekeri hareket üzre degülse 12 hayz kesilmek nifâs kesilmek cünüb hâ'iz olduğu 13 hâlde Müsilmân olana ve inzâl ile bâliğ olana gusul

140a

1 vâcibdür. namâziñ taşrasındaki farzlar ki aña şart dirler 2 farzı terk ideniñ namâzı câ'iz olmaz kaçdıla olsun 3 sehvide olsun rükn olsun muşannif Hâşiyesinde 4 böyle beyân itdi namâz kılariken ' avretiñ örtmeğ eriñ 5 ' avreti göbegi altından dizi altına degindür cāriyeniñ 6 ve mükātebe ve ümm-i velediñ dağı böyledür artıklığı arğası 7 ve çarnı dağı ' avretdür hürre ' avretiñ her biri 8 ' avretdür illā yüzi degül ve eli ayası ammâ eli 9 arğası bir rivāyetde ' avretdür ve ayakları degil 10 bir rivāyetde ayakları dağı ' avretdür şacı dağı ' avretdür 11 örtmeğ gerek şarğmış olsun gerek olmasun çarıcığda 12 olursa tenhāda ve çarañuda kıllarsa niyyet itmeğ namāza 13 şürü' öñince şürü' ile arasına namāza lâyığ olmayanı

140b

1 idhāl itmemek gerek yimeğ ve içmeğ gibi ammâ âbdest ve mescide 2 gitmeğ gibi idhāl itmeğ zarar itmez niyyetiñ efdalı şürü' a muğār'in 3 olandur ba' de'ş-şürü' niyyet cā'iz degildür. ba' zılar Sübhāneke 4 içinde niyyet itse şağihdür dimiş ba' zılar rükü' a dek

¹⁶³ (139a-5) Abdeste başlarken onunan dua : Bizi İslâm dininde kılan azâmet ve celâl sahibi olan Allah'ın adıyla başlarım.

5 ba'zılar rükû' dan başın kaldırınca farz ve vâcibde 6 ta'yinden lâzımdur imdi şu vaqtiñ farzına diye farz 7 ise illâ cum'a namâzına degil anda namâzı ta'yin lâzımdur 8 şu vaqtiñ sünnetine diye sünnet ise vitirde şalât-ı 9 vitre niyyet ide vâcibe niyyet itmeye nâfilede niyyet 10 itdim namâza dimek yiter terâvîhde ve sünen-i mü'ekkedelerde 11 cumhür-i 'ulemâ kıtında muṭlaḡ niyyet şahîhedür imâma 12 uyar ise bundan ġayrı ya'nî yukaruda zıkr 13 olunan niyyetleri itdükden soñra uydum şu imâma

141a

1 lâzımdur. imâm mihrâba ṭurduḡdan soñra namâza şürû' 2 itmeden iḡtidâya niyyet itmek ekseri meşâyiḡ kıtında câ'izdür 3 ammâ efḡal olan imâmın tekbîri kıtında itmekdür niyyeti ḡalbile 4 ḡaşd itmekdür diliyle dimek lâzım degildür belki diliyle 5 dimek mesteḡabdur muṭtâr olan budur ba'zılar diliyle 6 dimek bid'atdur didi muşannif bu ḡavli redd için 7 dirse daḡı zararı yoḡdur didi niyyet ile iftitâḡ 8 tekbîriniñ arasını kesmeye şimdi yukaruda beyân 9 olundi ḡalbile yönelmek afâḡî olanlar cihetine teveccüh 10 itmekdür. ehl-i Mekke icmâ'en 'ayn-ı Ka' beye istiḡbâl 11 şartdur teveccühden 'âciz olanların ḡiblesi 12 ḡâdir olduḡı semtedür. ḡible müştebih olup 13 ḡaber virici bulunmaduḡda taḡarrî lâzımdur ba'de't-taḡarrî

141b

1 kıldıḡı namâzı ḡatâ itdiyse de döndürmek lâzım gelmez 2 taḡarrîsiz şürû' itdiyse fâsid olur namâz içinde 3 işâbet itdüḡin bilürse de ammâ namâzdan ḡurtulduḡdan 4 soñra işâbet itdüḡin bilse namâzı şahîḡ olur. 5 vaḡtinde ḡılmaḡ şabâḡ namâzınıñ vaḡti ṭañ yiri 6 aḡardıḡından gün ṭoḡıncadur vaḡt-i efḡalı 7 isfirâr ya'nî ḡarañu ḡalḡandadır öyle namâzınıñ 8 vaḡti gün zevâlî geḡdükden soñra zevâl gölgesinden 9 ġayrı her şey gölgesi imâmeyn kıtında bir kendi 10 mişillî İmâm Â'zam kıtında oluncadur ikindi 11 namâzınıñ vaḡti iki ḡavle göre öyle namâzınıñ 12 âḡir vaḡtinden gün ininedür aḡşâm namâzınıñ 13 vaḡti gün indükden şafaḡ ḡâ'ib olıncadur

142a

1 şafaḡ imâm kıtında beyâzdur imâmeyn kıtında kızılıḡdur yatsu 2 namâzınıñ vaḡti şafaḡ ḡâ'ib olduḡdan soñra ṭañ yiri 3 aḡarıncadur vitriñ vaḡti yatsu farzından soñradur 4 terâvîhiñ vaḡti yatsu namâzından ṭañ yiri aḡarıncadur 5 ba'zılar yatsu namâzıyla vitriñ

arasıdır didi ba'zılar 6 bitün gicedür didi yaz gününde öyle namâzını şovudı 7 kılmak müsteħabdur yatsu namâzını giceniñ şülüſ-i evveline dek 8 te'ħır uyanmağa i' timâdı olan kimse vitri gice âħirine 9 te'ħır müsteħabdur kış gününde öyle namâzını ta'cıl müsteħabdur 10 hevâda bulud olduĝda ikindi ve yatsu namâzınıñ ta'cili ve 11 ĝayrıları te'ħır müsteħabdur gün toĝarken ve zevâlda 12 iken ve en erken illâ ol günüñ ikindüsi degildür aſlâ 13 namâz kılmak ve muĝaddem oĝınan secde-i tilâvet ve muĝaddem

142b

1 ve muĝaddem ħâzır olan cenâze namâzı câ'iz olmaz tañ yiri 2 aĝarduĝdan ſoñra ſabâħ namâzınıñ sünnetinden ĝayrı ve ikindüden 3 ſoñra gün inince nâfile menzür ve tavâf namâzı 4 kılmak mekrühdur imâm ħuṭbeye çıĝduĝı vaĝitde fâriĝ 5 olunca kaźâyâ ĝalmıſ namâzdan ĝayrı mekrühdur. 6 gevdessin ve ĝaftâniñ vesâ'ir eşvâbın ve ayaĝları ṭur- 7 duĝı yiri ve elini degdüĝi yiri necâsetden pāk itmek 8 burnı degdüĝi yir murdâr olsa mâ'adâ pāk olsa 9 ittifaĝen namâzı câ'iz olur. âbdest almaĝ eger ſu 10 bulmasa veyâ ħaste olsa âbdeste ĝâdir olmasa 11 yâħüd ſu degirmeden marâzım artar deyü ħavf eylese 12 teyemmüm eyleye ibtidâ niyyet ide zirâ niyyet ſarṭdur 13 ellerin pāk ṭopraĝ veyâ ṭopraĝ cinsinden olan

143a

1 nesneye ura andan silke yüzine ĝablayu süre ſoñra 2 bir ĝayrı yire ura iki ĝollarına ĝablayu süre **اللّٰهُ اَكْبَرُ** 3 demek bu ſarṭdur rükün degildür ta'zime delâlet ider 4 elfâzıla tekbir câ'izdür **اللّٰهُ اَكْبَرُ** du'âya 5 delâlet iden elfâzıla tekbir câ'iz degildür. Allâhümmeſallî 6 gibi namâziñ içinde olan farzlar ki aña rükün dirler 7 ayaĝ üzre ṭurmaĝ ĝâdir ise bu farz namâzdadur 8 nâfileleri ve sünnetleri otururken kılmak câ'izdür muſannif 9 Ĥâſiyesinde böyle didi. bir rivâyetde Ķur'ân oĝumaĝ 10 iki rik'atda İmâm-ı Āzam ĝıtında âyet-i ĝaſire olursa da 11 iki rik'atda farz dur ĝanĝısı olursa olsun 12 imâmeyn ĝıtında üç âyet ya bir uzun âyet her rik'atda 13 oĝumaĝ farz dur her rik'atda bir rükû' egilse ĝıyâma

143b

1 aĝreb ise rükû'ı ſaħiħ olmaz rükû'a aĝreb ise ſaħiħ 2 olur imâm rükû'da iken yitiſen kimse 'acele ile 3 iftitâħ tekbirin rükû'a varduĝda ise iĝtidâsı 4 ſaħiħ olmaz ĝıyâmda olmaĝ ſarṭdur her rik'atda 5 ikiſer secde itmek namâzın âħirinde Taħḥiyâtu oĝıyacaĝ 6 ĝadar oturmaĝ namâziñ vâcibleri vâcibi terk eylese 7 ĝaſdıla ise güneħkâr olur namâz

noğşān ile tamām 8 olur sehivle terk eylese secde sehiv lāzım gelür 9 iki rik' atda fātiha okumak bizim mezhebimizde vācibdür 10 Eimme-i Şeleşe kıtında farzdur ve Fātiha'yı bir kerre ve Fātiha'yı 11 sūre üzerine taqdim itmek dağı vācibdür sūre'yı veyā 12 üç āyet veyā bir uzun āyet üç āyet miqdārı Fātiha'ya 13 koşmak iki evvelki rik' atda bizim mezhebimizde bu dağı

144a

1 bu dađı vācibdür Eimme-i Şeleşe kıtında sūnetdür iki evvelki 2 rik' atları kıra'at için ta'yin itmek iki secde birbiriniñ 3 ardınca itmek rükū' da ve sūcūdda ve rükū' dan kalkup 4 tođruduđda ednā mertebe **سُبْحَانَ اللَّهِ** diyecek kadar 5 eglenmek ammā İmām-ı Yūsuf kıtında farzdur imāmeyn 6 kıtında bir rivāyetde sūnetdür rivāyet-i uđrāda vācibdür 7 muşannif bu kavli ađz itdi aqvā olduđıçün 8 dört veyā üç rik' at olan namāzlarda iki rik' atın 9 kılduđdan soñra Tahhiyāt okıyacak kadar oturmak 10 namāz içinde ve āhirinde oturduđda Tahhiyāt okumak zāhir 11 rivāyetde āhirinde oturduđda Tahhiyāt okumak vācibdür 12 içinde okumak sūnetdür bir kerre selām virmek namāzın 13 āhirinde bayrām tekbirlerinde öyle namāzınıñ ve ikindi

144b

1 namāzınıñ farzlarında kıra'atı gizli okumak imām olsun 2 münferid olsun ađşām ve şabāh ve yatsu ve cum'a 3 farzlarında imām olursa kıra'atı katı okumak yalnız kıllarsa 4 muhayyerdür Fatihā okumak efđaldur edā'-ı cemā' at hey'eti üzre 5 olsun için rivāyet olundu bu hey'et üzre namāz 6 kılan kişiniñ namāzına meleklerden birkaç şaf olup 7 bilesince kıllarlar gice kıllınan nāfilelerde muhayyerdür 8 efđalı katı okumakdur yalnız każā kılan kimse gizlü 9 ođur ve gündüz nāfile kılan kimse gizlü ođur. namāzınıñ 10 sūnetleri sūneti terk itmegile namāz bāıl olmaz ve secde-i 11 sehiv dağı lāzım olmaz kaşdıla olsun sehivle 12 olsun lākin 'itāba müstağak olur muşannif 13 Hāşiyesinde böyle beyān itdi. iftitāh tekbirinde

145a

1 ellerin kaldırmak er kulağı yumuşağına dek Kāđihānda 2 erler baş barmađınıñ ucunu kulađınıñ yumuşağına degidür 3 didi 'avretler çeknine dek eşađđ budur Qunūtda ve 4 cenāzede dağı böyledür. Sübhāneke okumak velākin farzda ¹⁶⁴ **وَجَلَّ شَأْنُكَ** demek e'üzü

¹⁶⁴ (145a-4) Cenaze namazlarında Subhaneke duasında okunan söz : ve celle senāuke (Senin övgün yücedir.)

oğumak kırâ'at içündür tesbîh 6 için degildür mesbûklar mâ-sebağa kazâda e'üzüyi 7 oğumağdur muğtediler oğumaz ve bayrâm tekbirlerinden soñra 8 oğunur besmele oğumağ bu üçüni gizlü oğıya her namâzda 9 besmeleyi her Fâtiha evvelinde oğıya süre evvelinde 10 oğumaya İmâm-ı Muğammed gizlü oğunan yirde süre evvelinde dağı 11 oğunur dimiş. Sübhâneke ile e'üzüyi ancağ evvelki rik' atda 12 iftitâh tekbiriniñ ardınca oğıya ğayrı rik' atlarda 13 oğumaya kıyâmda sağ elin şolı üzerine oğoyup

145b

1 göbegi altına oğomağ er ise gögsine oğomağ 'avret ise 2 şıfatı sağ eliniñ ayasını şol eliniñ arğasına oğoyup 3 serçe barmağıyla baş barmağın ğalka itmekdür rükû' dan 4 kalkduğda ve bayrâm tekbirleri arasında el bağlanmaz 5 yapcaciğ ¹⁶⁵ **أَمِينَ** dimek Fâtiha'yı oğuduğdan soñra ya imâmından 6 diñledikten soñra rükû' a indükde ve secdeye indükde 7 ve secdeden kalduğda ¹⁶⁶ **اللَّهُ أَكْبَرُ** dimek rükû' da 8 üç kerre ¹⁶⁷ **سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ** dimek ednâ sünnetdür 9 bundan eksik olursa mekrûhdur münferid tek 10 olduğca ne kadam ziyâde efđaldur imâm cemâ' ata melâlet 11 virecek kadam ziyâde inmeye Süfyân-ı Şevrî imâm 12 biş diye kavm üç dimege kâdir olmağ için 13 dimiş. rükû' da ellerin dizleri üstüne oğoyup

146a

1 barmağların açup arğasın düz eyleyüp arğasına 2 şuyı dökseler tura yukaru kaldırmaya ve aşağı 3 şarğıtmaya rükû' dan başın kaldırdığda ¹⁶⁸ **لِمَنْ حَمِدَهُ** ¹⁶⁸ **سَمِعَ اللَّهُ** dimek imâm ise **رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ** dimek 5 imâma uydıysa ikisin cem' itmek yalnız kıllarsa 6 bazıllar yalnız kıllarsa ¹⁶⁹ **رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ** dir dimiş. eşağğ olan 7 muşannifiñ ihtiyâr itdüğidür secdede üç kerre **سُبْحَانَ** 8 ¹⁷⁰ **رَبِّيَ الْأَعْلَى** dimek elin ve burnuñ ikisin bile yire degirmek 9 yalnız burnı üzerine secde itmek İmâm-ı 'Azam kıtında 10 câ'izdür ve mekrûhdur elnin üzerine yalnız secde 11 itmek mekrûh degildür ba'zılar mekrûh didi. imâmeyn 12 kıtında yalnız burnun üzerine secde itmek câ'iz degildür 13 meğer alında 'özr ola yâ' nî ya çeñesi üzerine

¹⁶⁵ (145b-5) Âmîn: Allah kabul etsin.

¹⁶⁶ (145b-7) Allâhu ekber: Allah en büyüktür.

¹⁶⁷ (145b-8) Subhâne rabbiye'l-azîm: Ey büyük Rabbim! Seni bütün noksan sıfatlardan tenzih ederim.

¹⁶⁸ (146-3/4) Semiallâhu limen hamideh: Allah kendisine hamd edenleri işitti.

¹⁶⁹ (146a-6) Rabbenâ leke'l-hamd: Ey Rabbimiz! Her çeşit hamd ancak sanadır.

¹⁷⁰ (146a-7/8) Subhâne rabbiye'l-alâ: Ey yüce Rabbim! Seni bütün noksan sıfatlardan tenzih ederim.

146b

1 secde itmek ‘özrile olursa cā’iz degildir ‘özri 2 olursa imā ider secdede eli barmaqların biri birine 3 degirmek qarın uylugundan çeküp qolların yirden 4 qaldırmaq eger secde iden er ise ‘avret ise 5 qarın uyluqlarına yapışdırup qolların yire degirmek 6 Taḥḥiyāt oqurken ellerin uyluqları üzerine qomaq 7 ellerin dizlerin tutmaya eṣaḥ olan ancak budur. 8 barmaqları kendi ḥālinde ola ne pek aç ve ne pek 9 yuma Taḥḥiyāt oqumağa oturduqda ṣol ayağı üzre 10 oturup ṣağını dikmek eger er ise eger ‘avret 11 ise iki ayaqların ṣağ cānibinden çıkarup 12 ṣol dübüri üzerine oturmaq namāzıñ āḥirinde 13 Taḥḥiyātdan ṣoñra ṣalavāt du‘āsiñ oqumaq İmām-ı

147a

1 Şāfi‘ī raḥmetullāhi ‘aleyhi kıtında ṣalavāt du‘āsin oqumaq 2 farzdur evvel ṣağına ṣoñra ṣoluna selām virmek 3 müktedā selām ile ḥafaza meleklerine ve kendiyle namāzda 4 olanlara ve imām olduğı tarafa selām virdükde imāma 5 daḥı niyyet ide imāmiñ ardında ise iki tarafa selām 6 virdükde imāma daḥı niyyet münferid yalnız ḥafaza niyyet 7 ide imām iki tarafa selām virdükde ḥafazaya ve kendü 8 ile namāzda olanlara niyyet ide. namāzıñ mekrūhları 9 namāz içinde boynın egüb baqmaq zārüretsiz yüzi 10 kıbleden dönmek ile gözünüñ kıyruğıyla baqmaq mekrūh 11 degildir zārüret ile baqmada daḥı kerāhet yoqdur 12 kıbleden gögsini döndürse namāz fāsıd olur qaftānında 13 ya gevdesinde bir nesne ile oynamaq ḥaric-i ṣalātda

147b

1 menhīdür ṣalāt içinde mekrūh olduğı tarıq evlādur secde 2 yerinden taş gidermek zārüretsiz bir kerre olursa 3 mekrūh olmaz barmağın çatlatmaq ba‘zılar bunu 4 kavm-i Lūt ‘ameldendür didi namāz taşrasında mekrūhdur 5 dinildi elin bögrüne qomaq nehy olunmuşdur bağdaş 6 qurmaq ‘özürsüz sünnet-i ku‘ūdı terk bulunduğıçün 7 ‘özrile olursa ma‘zūrdur bir kerre ya iki kerre bir 8 yirin qaşımaq bir eliyle bir rükünde üç kerre qaşısa 9 namāzı fāsıd olur her qaşdıqda elin qaldırsa 10 elin qaldırmadan üç kerre qaşısa fāsıd olmaz 11 müfsidātda gelür oqunduğunda geyüp aniñla aña yire 12 varmaduğı qaftan ile vesā’ir ṣiyāb ile 13 namāz kılamak eger ğayrı eṣvāb olmasa mekrūh olmaz.

148a

1 adam yüzüne karşı kılmak meger arada üçüncü bir hâ'il ola 2 muşallânın yüzi hâ'iliñ arkasına gele oda karşı kılmak 3 göz olursa mahbübeye teşebbüş lâzım geldüğüçün 4 ammâ mūma ve kandile karşı kılmak mekrūh degildir önünde 5 ya üstünde ya kaftānında hayvān şüreti olmak 6 meger gayet küçük ya başı kesik ola ya hayvān 7 şüreti olmaya bu taqdīrce mekrūh olmaz gerinmek 8 ve esnemek Peygamberimiz 'aleyhi's-selām esnemek şeytāndandır 9 kaçan sizlerden biriñiz esnese kâdir olduğca ağzını 10 yumsun deyü buyurdu. def olmaz elini veyā yiñini 11 ağzına kosun kaftānıñ egite veyā başına alup kollarıñ 12 koltuğundan çıkarmak ehl-i kitāba teşebbüş olduğçün 13 iki ökçesi üzre oturmak inciklerin diküp kelb gibi

148b

1 oturmak gözin yummak nehy olunduğçün başı kaba kılmak 2 tezellül için degilse tezellül için olursa mekrūh olmaz 3 secdede ve Taḥiyyātda eli ve ayağı barmaqların kıbleden egmek 4 secdede ayakları kulaqları toğrusundan ola ve ayakları 5 barmaqların kıbleye yöneltmek gerekdür ucın kosa ya arkasın 6 kosa namāz cā'iz olmaz bu mes'elede tenbīh vācibdür ekseri 7 nāş bundan gāfildür dinildi. şaf ardında yalnız 8 turup imāma uymak önünde açık yir var iken 9 açık yir olmazsa avlı olan imām rükū'a varınca 10 muntazır ola bir kimse gelürse anıñ ile turup imāma 11 uya gelmezse yalnız turup imāma uya şafdan 12 kimseyi girü çekmeye fi zemānına cehil gālibdür çekdüğü 13 kimse namāzını ifsād itmege müs'veddi olur kabre karşı

149a

1 namāz kılmak önünde perdesiz yirde olursa zarar virmez. 2 necāsete karşı kılmak dīvār yok ise dīvār varısa 3 zarar itmez 'avret ile berāber turup başka başka 4 namāz kılmak başka olmazsa müfsid olur müfsidāt 5 bahşinde gelür ayak yolu teḳāzāsı var iken yāḥūd 6 namāza şürū'dan soñra teḳāzāsı itse kılmak ya'ni 7 bavl ve gā'iḥ ve yil şikleti var iken namāz kılmak mekrūh 8 ve menhīdür hüşū'a māni' olursa namāzı vaqtinde 9 ve sa'at var ise bozmayup kılsa cā'iz olur 10 velākin işm olur. secdeden kaldıkda dizin ellerinden 11 öñdin kaldırmak secdede bir ayağıñ kaldırmak 12 ikisin kaldırmak müfsiddür müfsidātta gelür 13 üfürmek eger şavt işidilmezse iki harf ya üç

149b

1 harf zāhir olursa fāsīd olur imāmdan öñrüdi 2 ya' nī evvel rükū' a inmek ve rükū' dan başı öñrüdi kaldıрмаk 3 ve öñrüdi secde itmek secdeden öñrüdi kaldıрмаk 4 başın. Peygamberimiz şallāllāhu 'aleyhi ve's-sellem imāmdan evvel başını 5 kaldıran kiři korkmaz mı başı işek başına dönmeden 6 deyü buyurdu. secdeye inerken ellerin yire dizinden evvel 7 komağ 'özürsüz yire ve dīvāra tayanup kalkmak 8 'özürsüz 'özrile mekrūh olmaz alnından toprağ silmek 9 eziyyet virmezse ve illā mekrūh olmaz. bir süre' adlamağ- 10 dur Rıknıyeden nağl ider iki rik' atın arasın bir süre 11 ya iki süre ile ayıрмаğ lā'ik degildür üç süre 12 ile ayıрмаğ gerekdür ikinci rik' atda oğuduğunuñ üstünden 13 oğumağ gerek süre olsun gerek āyet olsun

150a

1 bir-ik' atda bir süre tekrār oğumağ ya iki rik' atda bir süre'yi 2 kaşdıla tekrār oğumağ farzda ğayrı oğumağā kādır 3 ise nāfilede mekrūh olmaz ikinci rik' atda oğuduğı 4 evvelde oğuduğundan üç āyet artığ olmağ imām 5 ardında Qur'ān oğumağ dülbend peşine secde itmek 6 özürsüz alnına muttaşıl olmağ şartdur ammā altından 7 yuğaruya muttaşıl olan yire secde itse alını yire 8 degmese secdesi cā'iz olmaz ve yiriñ perkligin 9 bulmağ şartdur penbe üzerine secde itdükde 10 şart olduğı gibi ayağ üzre tururken 11 'aşāya ya dīvāra tayanmağ 'özürsüz 'özrile 12 mekrūh olmaz rükū' da indükde veyā kalduğda 13 ellerin yuğaru kaldıрмаğ çigni kolları açıkla

150b

1 kılmağ 'özürsüz öñünden ādem geçmek ihtimālı olan sütreyi 2 terk itmek sütre bir zirā' miğdārı barmağ kalığından 3 olmağ gerek ve yağına dike ve kaşlarından biri karşusunda 4 ol imāmıñ sütresi muğtedāya kifāyet ider 5 öñünden ādem geçmek ihtimālı olmayan yirde sütreyi 6 terk cā'izdür mescidde ilerüde açık yir var iken 7 girüde durmağ mekrūhdur öñünden geçmek cā'izdür ilerüdeki 8 şaffa varmağ için bundan ğayrıda ğiçen işm olur. Peygamberimiz 9 'aleyhü's-selām namāz kılmanın öñünden ğiçmede ne kadar ğünāh 10 olduğunu bileydi kırk yıl tururdu ğiçmezdi deyü buyurdu 11 ve tesbīhleri barmağıyla şaymağ İmām-ı Yūsuf ve İmām-ı Muğammed 12 kıtında farzdadur ve nāfilede lābe'sdür kalbiyle şaymağ 13 gerek ve namāz taşrasında eliyle şaymağ mekrūh degildür

151a

1 didi ba'zılar ihtilâf-ı nâfilededür farzda bi'l-ittifâk 2 mekrûhdur didi. Ebû Ca'fer Hindi ve anı ihtilâf ikisinde 3 de var didi. Kâdîhânda barmağları hey'et-i mesnûne 4 üzere otururken şaymak ile mekrûh degildir didi. 5 ba'zılar muhtâc olursa şalât-ı tesbîh gibi ya işâretile 6 ya kalbile şaymak câ'izdür didi. imâm mihrâbda yalnız durmak 7 ammâ ayakları secdede ve secdesi mihrâbda olsa mekrûh 8 degildir sebab-i kerâhet ol ehl-i kitâba teşbihdür 9 imâm mihrâbın gayrıda kılmak 'özürsüz imâm yalnız alçağda 10 oturup cümle cemâ'at yüksekde olmak veyâ cümle cemâ'at 11 alçağda olup imâm yüksekde olmak ne merteye yüksek 12 olıcağ mekrûhdur ihtilâf olundu ba'zılar âdem boyudur didi 13 ba'zılar bir zirâ' didi. mu' temet 'aleyh kavlü budur ammâ ba'zı cemâ'at

151b

1 imâmıla olsa mekrûh olmaz kavli-i şâhih budur. kerâheti mücib 2 olan ma'nâ müntefidür ol ehl-i kitâba teşebbühdür besmeleyi 3 ve âmîni cehrele demek hilâf-ı sünnet olduğün rükû'a 4 inerken kırâ'tı tamâm itmek intikâlâtda meşrû'a olan 5 ezkârı intikâl tamâm olduğda demek meşelâ rükû' tekbirini 6 rükû'a vardıkdan sonra demek ve semî' allâhu limen hamidehüyi 7 ayak üzere toğrulduğdan sonra demek gibi sünnet olan 8 zikrin ibtidâsı intikâl-ı ibtidâsında intihâsı intihâsında 9 olmağdur bunda iki kerâhet vardur biri mevzi'-i zikri 10 terk ve biri mevzi'iniñ gayrıda getürmekdür rükû'un 11 ve sücüdün tesbihleri başın kaldırdıkdan sonra demek 12 kâh sağına kâh şoluna egilmek huşû'a münâfi bir fâ'ide- 13 siz iş olduğün bir ayak üzere oturmak

152a

1 'özürsüz sünneti kıyâmı terk itduğün bir nesne koğumak 2 gül veyâ gayrı gibi ammâ kaşdsız burnına dâhil olsa 3 mekrûh olmaz. namâzın müfsidleri namâz kılariken 4 söz söylemek ya'nî namâz içinde dünyâ kelâmı söylemek 5 namâzı bozar kaşdıla olsun sehvide olsun 6 uyurken olsun uyanıkla olsun az olsun 7 çok olsun namâz sonunda teşehhüd miğdârı oturmazdan 8 evvel olursa teşehhüd miğdârı oturduğdan sonra 9 söylese namâzı şâhih olur selâmı terk itduğün günehkâr 10 olur gülmek kendi işidecek kadar olursa namâzı 11 namâzı bozar ammâ âbdesti şınmaz ve eger gayrı işidecekleyin 12 olursa âbdest bile şınar tefşili yukarıda geçdi. 13 âh itmek hemzeniñ meddeyi ile ve anın itmek ve evvâh itmek

152b

1 ammā āh қаыр-ı hemze ve sükün-ı he ile İmām-ı Yusufdan rivāyet 2 olundı fāsıd olmaz ne қadar iki ҳarf ile olanda fāsıd 3 olmaz dörd ҳarfli olanda fāsıd olur üç ҳarfli olanda 4 meşāyih İmām-ı Yūsuf қavli üzre ihtilāf-ı eṣaḥḥ olan 5 fāsıd olmaz imāmeyn tafşil itmediler muṭlaқā fāsıd olur 6 didiler. Tatarḥāniyyede Muhammed-i bin Selme āh sü'al olunduқda 7 bozmaz didi. 'İnāyede bu қavl fetvāya güzeldür zīrā 8 ḥaste tek marāzi müştedd olduқda buña mübtelīdür 9 şavtıla aғlamak eger muşibetden veyā aғrıdan ise ammā 10 cennet veyā cehennem añmadan āh itdi veyā aғladıysa 11 zarar virmez. boғazın ayırtlamak zararüretsiz şavtı 12 güzel olsun için muḍtarr olmaқsızın ҳarf 13 zāhir olursa āḥ gibi hemzeniñ fetḥi ve zammı ile

153a

1 İmām-ı Muḥammed kıtında fāsıd olur eger mużaffer olursa boғazında 2 tükrük cem' olduğu ācilden fāsıd olmaz aғsırmaқ gibi 3 bu namāzı bozmaz ḥurūf ḥāşıl olursa da ammā geñirmek 4 iztırarı olmazsa bozar olursa bozmaz şaқız çeynemek 5 ve başın ve şaқalın ғaramaқ üç kerre қılın қопurmaқ 6 mütevāliyen olursa bir rükünde kehle öldürmek bunlar daḥı 7 bir rükünde üç kerre mütevāliyen olmaқ şartdur ammā her bir 8 öldürmek arasında bir rükün edā' idecek қadar mühlet 9 olunsa namāz bozulmaz itmek efdaldur. bir қılın ya iki 10 қılın қопарса ya bir kerre ya iki kerre қопарса bozulmaz 11 ammā üç kerre қопарса bozulur ḥulāşada böyle tafşil 12 olundı üç kerre bir yirin қаşımaқ her birinde elin қaldırmağıla 13 bir rükünde ammā her birinde elin қaldırmasa veyāḥūd bir

153b

1 rükünde olmasa bozulmaz iki ayaқlarıyla dīvāra tepmek ya bir 2 ayağıyla üç kerre tepmek bir rükünde iki kerre depse yāḥūd 3 üç kerre depse üçide bir rükünde bulunmazsa namāz fāsıd 4 olmaz Ḥulāşada böyle didi. imām öñine giçmek zararüretsiz 5 cevfi Ka'bede imām öñine giçmek de bozulmaz yüzine karşı da 6 ғurursa meger қafası imāmiñ yüzine gele iki şaf 7 қadar yürimek bir yirden ammā bir şaf қadar yürümek 8 ya bir şafda bir rükün edā' idüp ba' de bir rükün қadar daḥı 9 yürimegile bozulmaz belki her bir şaf қadar yürüdüкde bir rükün 10 edā' iderse ne қadar yürürse namāz bozulmaz Ḥulāşada 11 böyle didi. secde de iki ayaғın қaldırmaқ birin қaldırса 12 fāsıd olmaz başına қoyup қaldırınca ayaқları aşlā 13 yire қomadıysa ammā ayaқları yire қodıysa başı

154a

1 secdede iken az olursa da namāz cā'iz olur bir 'avretile 2 berāber tırmağ imāma uyduğda ya ardında tırmağ 3 eger imām 'avrete imāmeti niyyet itdiyse ve illa 'avretiñ 4 namāzı cā'iz olmaz er 'avretile berāber tırduğda eriñ namāzı 5 fāsıd olmağ birkaç şartıla meşrūtdur evvelki bir rükün 6 edā' idecek kadar berāber tırmağdur eksik olursa 7 fāsıd olmaz. ikincisi berāber olan 'avret müştehātdan 8 olmağdur ve cimā'a kabiliyyeti olmağıla ya'nī ol 'avret 9 fi'l-cümle ehl-i şehvetden ola mecnūne olsa ya müştehātdan 10 olmayan şağire olsa ifsād itmez maḥremi olsa ya 11 ṭabī'at nefret itdügi qarı olsa ifsād ider. 12 üçüncüsü kıldıqları namāz rükū' ve sücūd şāhibi 13 olmağdur gerçi ī'mā ile kılarlsa da šalāt-ı cenāzede

154b

1 berāber olmağ ifsād itmez. dördüncüsü namāz ikisi beyninde 2 edā' itmek cihetinde müşterek olmağdur kıldıqları namāzda biri 3 āḥere ya ikisi bir imāma uymağıla bundan soñra iştirākleri 4 kāh ḥaḳīqaten olur iftitāḥ tekbīrin ikisi bile imāmıla 5 itdiler ba'da uydılar imām selām virmeden ayrıldılar 6 yāḥūd ābdestleri şındı ābdest alup gelince imām 7 namāzdan kırtuldu kendileri fevt iden rik'atları binā idüp 8 kılarcken 'avret er ile berāber olsa eriñ namāzı 9 fāsıd olur zīrā bu ikisi mā-sebāḳ ḳazāda imāmiñ 10 ardında gibilerdür kıldıqları namāz edāya ve ḳazāya ve 11 farza ve ḡayra 'āmdur bayrām namāzında terāyiḡde 12 vitirde berāber olsalar ifsād ider. bişincüsü 13 ḥā'ilsiz mekānda olmağdur ḥā'il olursa

155a

1 ifsād itmez ḥā'il ednā mertebe deve palānınıñ ardında ağac 2 kadar ola ağac yaşı ve yinen kimseniñ başı berāberinde 3 olur dimiş. bu vilāyetde olmaz ḳalınlığı barmağ kadarı 4 olursa kifāyet ider bir ādem tıracağ kadar açıḳ 5 yir olsa ḥā'il maḳāmına ḳā'im olur. altıncüsü ikisi 6 daḡı bir semte teveccūh itmekdür semtleri muḡtelif olmağ 7 mutaşavver olmaz illā cevfi Kā'bede ya ḳarañu gicede teḡareti 8 kıldıqlarında mutaşavver olur. yidincüsü imām ol 'avretüñ 9 imāmetine niyyet itmekdür berāber olmağ cümle ā'zā'ıla olmağ 10 lāzım degil belki ba'zı ā'zā ile olduğı ifsādda kifāyet 11 ider. Ebū 'Aliyye'n-Nesefī erden bir 'uzuv 'avretendür 'uzva 12 berāber olmağ ḳanḳısına olursa ifsād ider didi. 13 'avret zulle üzerinde er altında olsa 'avretiñ bir 'uzvı

155b

1 eriñ bir uzvına berāber olsa eriñ namāzını ifsād ider. İmām 2 Zeyla‘î şahih olan incük ve topuğ berāber olmağdur didi 3 ba‘zılar ayağı i‘tibār yüzün ve göğsin birden kıbleden 4 ayırmağ özürsüz yalnız yüzün ayırmağ ifsād itmez ammā 5 imāmınıñ ğayrıya fetḥ itmek imāmınıñ ğayrıya fetḥ muḳtedīniñ 6 muḳtedīye fetḥasına ve namāz kılmayana fetḥ ve münferide fetḥ ve 7 imāmıñ ve münferidiñ ne şekil kimseye olursa fetihlerine 8 şāmildür cümlesi ifsād ider meger tilāvet kaçd ide 9 fetḥ kaçd itmeye bunuñ nazīri namāz kılan kimseyemaluñ 10 nedir dinildükde ¹⁷¹ وَالْحَيْثُ وَالْبَيْتُ وَالْحَمِيرُ dise sü‘āl 11 cevāb kaçd iderse namāzı fāsīd olup tilāvet 12 kaçd iderse fāsīd olmaduğı gibi eger imām üzerine 13 fetḥ iderse istihsānen fāsīd olmaz ba‘zılar imām

156a

1 cā‘iz olacağ kadar oğudıysa fātihiñ namāzı fāsīd olur didi 2 ba‘zılar imām āḥer āyete intikāl itdükde fetḥ iderse ifsād 3 ider didi. imāmıñ dağı fāsīd olur eger olursa imām 4 maḥşūr olduğda muḳtedīye lā‘iğ olan ‘acele itmemekdür 5 fetihde ihtimāldür imāmıñ ḥātırına gelmiş ola ihtiyācsız 6 telkīn olur ve imām dağı namāz cā‘iz olacağ miğdārı 7 oğudise cemā‘atı fetḥe muḥtāc itmeyüp rükū‘a varmağdur 8 oğumadıysa āḥer āyete intikāl itmemekdür. Muşḥafdan 9 oğumağ ya miḥrābdan oğumağ müfsid olduğı İmām-ı Ā‘zam 10 kıtındadır imāmeyn kıtında müfsid degildür belki mekrūhdür 11 İmām-ı A‘zam kıtında az oğumağ ile çok oğumanıñ farkı 12 yoğdur. ba‘zılar Fātiḥa oğumaduğca fāsīd olmaz didi 13 bazıılar bir āyet oğumaduğca fāsīd olmaz ziyāde zāhir

156b

1 olan budur eger ezberinde degil ise ezberinde ise bi‘l-icmā‘ 2 fāsīd olmaz yimek yimek şu içmek kaçdıla unutmanıñ farkı 3 yoğdur. şalāta münāfi iş olduğıçün ma‘nā bozalacağlayın 4 Ḳur‘ān yañlış oğumağ kâ‘ide budur ki Ḳur‘ānda mişli olmaya ve 5 ma‘nāsı ba‘id ve tağayyür-i fāhiş ola müteğayyir ola ol müfsid- 6 dūr hazāu‘l-gurāb oğıyacağ yire hazāu‘l-gubār oğumağ gibi 7 ve yine bunuñ gibidür mişli olmayup ve bir ma‘nā olmazsa 8 yevme tüble’s-serā’irü oğıyacağ yire yevme tüble’s-serā’ilü oğumağ gibi Ḳur‘ānda 9 mişli olsa velākin ma‘nāsı ma‘nā-yı murāddan ba‘id olmasa 10 tağayyür-i fāhiş bulunmazsa İmām Ā‘zam ve İmām-ı Muḥammed kıtında 11 ifsād ider aḥvaṭa olan budur

¹⁷¹ (155b-10) Nahl Suresi 8. āyet : Atlar, katırlar, merkepler.

ba' zı meşāyih ifsād 12 itmez didi. kelāmınıñ ba' zısı ba' zısından ayırmada hüküm 13 meşelâ el-ğamdü lillāhi diyecek yire el dise nefesi kesilse ya

157a

1 yakısını unutsa soñra ħamdü lillāhi dise ya ħātrına gelmeyüp 2 āheri gelmeye intikāl itse şems-i 'e'imme-i şalavātı ifsādıla 3 fetvā virdi 'ämme-i meşāyih fāsıd olmaz didiler eger 4 kaşd itse fāsıd olmağ lāyıkdur. ħalkıñ mübtelâ olduklarında 5 meşhūr olanları beyān idelim ihtirāz kılmak muvaffaq kılına 6 vele'd-dallīn zal-ı mü' ceme ile oğusa namāz fāsıd olur 7 ve men yuzlılı allāhu za' -ı mü' ceme ile oğusa fāsıd olur 8 ħammālete'l-ħaṭabı te' ile oğusa fāsıd olur. el-ğamdü lillāhi 9 ħa yirine he oğusa fāsıd olur. sübhāne rabbiyye'l- 'āzīm 10 zādıla ya zel-i mü' ceme ile oğusa namāz fāsıd olur. 11 semi' allāhu limen ħamideyi he ile oğusa fāsıd olur. 12 e' üzü dal-ı mühmele ile oğusa fāsıd olur. eş-şamedı 13 sin ile oğusa fāsıd olur e't-taḥiyyātu he ile

157b

1 oğusa fāsıd el-ğamdü lillāhdan buraya gelince fāsıd olduğı 2 gice ve gündüz çalışmazsa eger çalışup taşhīh itmege 3 kâdir olmadıysa şaḥīh olur dimişler. şırāt te' ile oğusa 4 fāsıd olur. ve't-tīn ṭa' ıla oğusa fāsıd olur. riḥlete'ş- 5 şitā-ı ṭa' ıla oğusa fāsıd olur. fe'l-muğirātı şubḥan 6 ve tevāşavā fi şudūri'n-nāsı bu üçünde şadı sin ile 7 oğusa fāsıd olur. iyyākena' büdü ve iyyākenesta' in rabbü'l- 8 'ālemīn bu üçünde teşdidi terk eylese muḥtar olan 9 'ämme-i meşāyih fāsıd olur didi. iyyākede kefiñ kesriyle 10 oğusa ekşeri meşāyih fāsıd olur didi. fi tezlilin 11 zel-i mü' ceme ile oğusa fāsıd olmaz za-ı mü' ceme ile 12 oğusa fāsıd olur. bir āyet yirine bir āyet oğusa 13 eger vağf idüp soñra āher āyet ya ba' zı āyetile ibtidā

158a

1 itse fāsıd olmaz meşelâ ve'l- 'aşrānī'l-insān dise vağf 2 itse lafı na' imin ile ibtidā itse fāsıd olmaz. innellezīne 3 innellezīne āmenü ve 'amilü e'ş-şāliḥātı dise vağf itse ula'ike 4 hum şerrü'l-berıyye ile ibtidā itse fāsıd olmaz. sa'irlerin 5 buña kıyās ile vağf itmeyüp vaşl itdükde eger ma' nā 6 müteğayyir olmazsa innellezīne āmenü ve 'amilü e'ş-şāliḥātı felhüm 7 cezā'ü'l-ḥusnī oğusa kānet lehum cennātü'l-firdevsi 8 yirine fāsıd olmaz eger ma' nā müteğayyir olursa fāsıd olur. 9 vağf itmeyecek yirde vağf itse ma' nā tağayyür-i fāhiş ile 10 müteğayyir olmazsa fāsıd olmaz. şartıla cezā arasında ve 11 mübtedā ile ħaber

arasında ve şıfat ile mevsûf 12 arasında vaqf itmek gibi vaqfı kabîh olur. ibtidâ kabîh 13 olduğu gibi eger teğayyür-i fâhiş ile müteğayyir oldursa şehidallâhu

158b

1 en lâ ilâhe dise vaqf itse illâ hüve ile ibtidâ itse ‘ämme-i 2 ‘ulemâ fâsid didiler veķâleti’l-yahûdü dise ve vaqf 3 itse ‘Üzeyrün İbnüllâh ile ibtidâ itse bi’l-icmâ‘ fâsid olmaz. 4 selâm almak ıaşdıla selâm virmek selâm almağı ıaşdıla 5 taqayyüd itdi selâm aşında müfsid degildür zirâ ezķâr- 6 dandur. ıaşdıla olduķda kelâm kılnur virmegi ıaşdıla 7 taqayyüd itmedi virmek ezķardan degildür belki kelâm ve muķâ- 8 şabdur kelâm ise muřlaķâ müfsidür ammâ âhire’l-ħayyât 9 şanup sehvile selâm virse fâsid olmaz secde-i 10 sehv lâzım olur. Peyğamberimiz ‘aleyhü’s-selâm böyle işledi 11 ammâ kendümi müsâfir şansa ya cum‘a namâzi şansa 12 ya iki Müsilmân olmağıla namâzi iki rik‘at şansa 13 ya yatsu namâzını terâviş şansa rik‘atın tamâmında

159a

1 selâm virse namâzi fâsid ider zirâ selâm ıaşdıla 2 virdi muşannif sehvile řayd itdügi şuretlerden 3 ihtirâz içündür taħıyyât ve teşehhüd **التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ** taħıyyâtun 4 cemîdür ya‘nî cümle emlak yâhüd cemî‘ afâtdan selâmet 5 ve şıfat-ı naķıřdan berâ’t yâhüd cemî‘ eşniyye-i kavliyye yâhüd 6 cümle ulûluk Allâhu Te‘âlâya maşşüşdur **وَالصَّلَوَاتُ** ve dağı 7 biş vaķit namâz ya cümle namâz farz ve ğayrı veyâhüd 8 envâ‘-ı raşmet yâhüd ‘ibâdât-ı bedeniyye **وَالطَّيِّبَاتُ** 9 ve dağı kelimâtu tayyibât ya‘nî zikrullâh ve zikrullâhıñ tâbi‘leri 10 yâhüd ‘ibâdât-ı mâliyye Allâhu Te‘âlâ maşşüşdur **السَّلَامُ** 11 dâresinde cemî‘ makârihdeki selâmet **عَلَيْكَ** yâ Muhammed seniñ 12 üzerine olsun **أَيُّهَا النَّبِيُّ** ey Nebî **وَرَحْمَةُ اللَّهِ** 13 ve dağı Allâhu Te‘âlânıñ raşmeti seniñ üzeriñe olsun

159b

1 **وَبَرَكَاتِهِ** ve dağı cümle şayırlar seniñ üzerine olsun 2 **السَّلَامُ عَلَيْنَا** selâm bizim üzerimize olsun **وَعَلَى** 3 **عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ** ve dağı Allâhu Te‘âlânıñ şâlih kullarınıñ 4 üzerine şâlih deyü mümkün olduğu mertebe Ĥaķķullâh ve 5 ĥaķķı ‘ibâdı yirine götürene dirler **أَشْهَدُ** ben şehâdet 6 iderin **أَنَّ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ** taħķiķ ‘ibâdete lâyiķ kimse yokdur 7 **أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ** 172 taħķiķ Muhammed Allâhu

¹⁷² (159a-3/6/8/10/11/12, 159b-1/2/3/5/6/7/8) Ettehiyâtü Duası : Her türlü hürmet, salâvat ve bütün iyilikler Allahu Teâlâ’ya mahsustur. Ey Nebî! Allah’ın selâm, rahmet ve bereketi senin üzerine olsun. Selâm bizim ve

Te‘ālānıñ 9 kılıdır ve resūlıdır ki ya‘nī Allāhu Te‘ālānıñ kendüye vahy itdügi 10 nesneleri kullarına tebliğ için göndürülmüştür taḥıyyātdan 11 ṭayyibāta gelince Muḥammed ṣallāllāhu ‘aleyhi ve’s-sellem ḥazretlerinüñ kelām-ı şerīfleridür 12 ve berekātühüye gelince Allāhu Te‘ālā ḥazretleriniñ kelām-ı şerīfleridür 13 ve yine selāmdan sāliḥine gelince Muḥammed ṣallāllāhu ‘aleyhi ve’s-sellem [kelāmıdır]

160a

1 eşhedüden āhirine gelince Cebrā’il ‘aleyhi’s-selāmıñ kelāmıdır dimişler. 2 şalavāt **اَللّٰهُمَّ** yā Allāh **صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ** sen Muḥammed üzerine şānına 3 lā’ik olan ta‘zīm ile ta‘zīm eyle dünyāda zikrini ‘ālī 4 kılmagıla ve şerī‘at-ı şerīfesini kıyāmete degin ibkā‘tıñıla 5 ve āhiretde maḳām-ı vesīle-i iḥsān itmegile ve ümmetleriçün 6 şefā‘atını ḳabūl itmegile vesā’ir ta‘zīmātıla ve **وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ** 7 ve daḥı Muḥammediñ ehlī beyti üzerine ve etbā‘yı ve eşyā‘yı 8 üzerine şalāt ile **اِبْرَاهِيمَ** 9 **كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى اِبْرَاهِيمَ وَ عَلَى آلِ** İbrāḥim ḥalīliñ üzerine ve ehl-i beytiniñ üzerine 10 şalāt itdügün gibi **اِنَّكَ حَمِيْدٌ** taḥḳīḳ kendi 11 zātında maḥmūdsın hiç kimse şāña ḥamd itmezse de 12 ¹⁷³ **مَجِيْدٌ** ulū olucısın ḥalḳ ve mülkde nazīr ü mişāliñ 13 yoḳdur. **اَللّٰهُمَّ بَارِكْ** yā Allāh sen ḥayr u keşir vir

160b

1 **وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ** ve Muḥammed ṣallāllāhu ‘aleyhi ve’s-sellem üzerine **وَعَلَى مُحَمَّدٍ** ve daḥı Muḥammediñ 2 āli üzerine ḥayr-ı keşir vir **كَمَا بَارَكْتَ عَلَى اِبْرَاهِيمَ وَ عَلَى** 3 ¹⁷⁴ **آلِ اِبْرَاهِيمَ اِنَّكَ حَمِيْدٌ مَجِيْدٌ** İbrāḥim ‘aleyhi’s-selām üzerine 4 ve ehl-i beytiniñ ve etbā‘ının üzerine ḥayr-ı keşir virdüğüñ 5 gibi şenā ve istiftāḥ **سُبْحَانَكَ اَللّٰهُمَّ** yā Allāh ben seni 6 zātıña lā’iḳ olmayan nesnelere tenzih iderin **وَبِحَمْدِكَ** 7 seniñ ḥamd u şenāña mültebis olduğum ḥālde saña bir ḥamdıla 8 ḥamd iderin ki ol ḥamd seniñ ḥamdıña mültebisdür ya‘nī 9 zāt-ı şerīfiñe lāyık ve rāzı olduğun ḥamddur 10 **وَ تَبَارَكَ اسْمُكَ** ve daḥı yirlerde ve göklerde ismüñ berekātı 11 ve ḥayrı çok oldu zīrā cümle ḥayır seniñ ismiñi zikirde 12 ḥaşıl oldu **وَتَعَالَى جَدُّكَ** ve daḥı seniñ ‘azametiñ 13 müte‘ālī oldu ¹⁷⁵ **وَلَا اِلٰهَ غَيْرُكَ** ve daḥı sende ḡayrı ‘ibādet

Allah’ın sāliḥ kullarının üzerine olsun. Şehādet ederim ki Allāhu Teālā birdir ve yine şehādet iderim ki Hz. Muḥammed (S.A.V.) onun kulu ve resūlüdür.

¹⁷³ (160a-2/6/8/9/10/12) Allahümme Salli Duası : Allah’ım! Muḥammed’e ve Muḥammed’in ümmetine rahmet eyle ve şerefini yücelt. Aynı İbrāḥim’e ve İbrāḥim’in ümmetine rahmet ettiğün gibi. Şüphesiz övülmeye lāyık yalnız sensin, şān ve şeref sahibi de yalnız sensin.

¹⁷⁴ (160a-13, 160b-1/2/3) Allahümme Bārik Duası : Allah’ım! Muḥammed’e ve Muḥammed’in ümmetine ḥayr ve bereket ver. Aynı İbrāḥim’e ve İbrāḥim’in ümmetine verdiğün gibi. Şüphesiz övülmeye lāyık yalnız sensin, şān ve şeref sahibi de yalnız sensin.

¹⁷⁵ (160b-5/6/9/10/12/13) Sübhāneke Duası : Allah’ım! Sen eksik sıfatlardan pāk ve uzaksın. Seni daima böyle tenzih eder ve överim. Senin adın mübārektir. Varlığın her şeyden üstündür. Senden başka ilah yoḳtur.

161a

1 layık ve müstaḥak kimse yokdur. Kūnūt **إِنَّا اللَّهُمَّ** yā Allāh **2** **تَسْتَغِيْرُكَ** taḥḳīḳ biz cümle mü'minler ile cemī'c mühimmātımızda yā- **3** ḥūd edā'-i 'ibādetde yardım senden isteriz zīrā cümleniñ **4** mu'īn ve zāhīri ancak sensin **وَسْتَغِيْرُكَ** ve daḳı **5** senden ṭarīk-i müstakīme delālet ve maksūdāt ve murādāta **6** irşād ṭaleb ideriz **وَسْتَغِيْرُكَ** ve daḳı senden cemī'c ma'āşī **7** ve ḥatālarımıza maḡfīret ṭaleb ideriz **وَأُوْمِنُ بِكَ** ve daḳı **8** saña ve Resūluña imān getürenlerdenüz **وَأَتُوْبُ إِلَيْكَ** **9** ve daḳı günāhlarımızdan ve rızāña muḡalīf olan nesnelerden **10** saña tevbe ve rücū'c ideriz **وَتَتَوَكَّلُ عَلَيْكَ** ve de cemī'c meşāliḥ **11** ve mühimmātımızda seniñ üzeriñe tevekkül ve i'timād ideriz **وَتُعِيْبِي** **12** **عَلَيْكَ الْخَيْرُ كُلَّهُ** ve daḳı biz seniñ üzeriñe şenā ideriz ḥayriñ **13** cümlesi ile **نَشْكُرُكَ** biz saña şükr ideriz cümle ni'metleriñ muḳābelesinde

161b

1 **وَلَا نُنْكِرُكَ** seniñ ni'metleriñi setr ve inkār itmeyüz **وَنُفَعُكَ** **2** ve daḳı seniñçün ḥuzū'c ideriz ve emriñe imtişāl ideriz aşlā **3** istikbār itmeyüz **وَنُفَعُكَ** ve şoyaruz **وَنُفَعُكَ مِنْ يَفْجُرُكَ** **4** saña fişḳ u fücūr idenleri terk ideriz zīrā efdāl-ı a'māl **5** eyüleri Allāh için sevüp ve fācir olanları sevmemekdür **6** **إِنَّا اللَّهُمَّ إِنَّا نَعْبُدُكَ** yā Allāh ancak 'ibādeti saña taḥşīş **7** ideriz aşlā senden ḡayrıya 'ibādet itmezüz **وَأَنَّكَ تُصَلِّيْ** **8** ve ancak seniñ için namāz kılarız **وَسُجْدًا** ancak seniñ için **9** secde ideriz **وَأَنَّكَ تُسَمِعُنِي** ve ancak seniñ rāzı olduḡuñ **10** nesnelere sa'y u iḳdām ideriz **وَتَخْفِيْ** sür'at ideriz **11** **نَرْجُو رَحْمَتَكَ** ve raḡmetiñi umucı olduḡumuz ḥālide ibādetlerimize **12** i'timād itmezüz belki fazlından isteriz ve günāhlarımız ne ḳadar **13** çok ise raḡmetiñden ümīdimiz kesmezüz **وَتَخْشَى عَذَابَكَ**

162a

1 ve daḳı 'azābından ḳorḳucı olduḡumuz ḥālide zīrā taḳsīrātımız **2** çokdur bunda işāret vardır. mü'lāyık olan beyne'l- **3** ḥavf-ı ve'r-ricā olmaḳ idüğüne lākin ḥāl-ı şihḥatde ḥavf **4** ziyāde olup ḥāl-ı mevtde şarf-ı ricā gerekdür **5** **إِنَّ** taḥḳīḳ seniñ 'azābıñ **6** **أَلْجَدُّ هَزْلُكَ صِدْدِيْدَمْرُ** ya'nī maḳşūdı aşlī olan 'azābıñ ¹⁷⁶ **بِالْغُلَامِ مَلْحُوْ** kāfirlere **7** lāḥiḳ olııdır yāḡūd kāfirlere ilḥāḳ olunmuşdur ḥāniñ **8** fethi ve kesri mervīdür zīrā kāfirlere ta'zībden murād **9** mücerred ilām ve intikām içündür günāhdan taḥḳīr için **10** degildür ammā mü'minleriñ 'aşīlerine olan 'azāb **11** günāhdan eritmek içündür cennet ṭāhirler maḳāmıdır

¹⁷⁶ (161b-6/7/8/9/10/11/13, 162a-4/5/6) Kunūt Duası (2) : Allah'ım biz yalnız sana kulluk ederiz. Namazı yalnız senin için kılarız, ancak sana secde ederiz. Yalnız sana koşar ve sana yaklaştıraak şeyleri kazanmaya çalışırız. İbādetlerini sevinçle yaparız. Rahmetinin devamını ve çoḡalmasını dileriz. Azabından korkarız, şüphesiz senin azabın kafirlere ve inançsızlara ulaşır.

bir 12 kimsede ma‘şiyet pası ve kiri oldukça cennete lâ’ik 13 olmaz hâl-ı mevte de ya kabirde ya maḥşerde ol günâh eriyüp

162b

1 ve Allāhu Te‘ālādan ‘afüv daḥı olmazsa günâhdan taḥrîr için cehenneme 2 idhâl olunur. kuyumcılar gümüşi oda çerükünden arıtmak 3 için yakdukları gibi bu du‘āya Ḥasan-ı bin ‘Alinün du‘āsın 4 hatm itmek gerek şalât-ı vitirde ol du‘ā budur **اللَّهُمَّ اهْدِنَا** 5 yâ Allāh sen baña delâlet ve irşād eyle **فِيمَنْ هَدَيْتَ** 6 şol kullar içinde ki anları tarîk-i müstakîme delâlet ve irşād 7 itdün idi **و عافى** ve daḥı sen beni cemî‘ miḥnet ve belâdan 8 ‘afiyetde kııl **فِيمَنْ عَافَيْتَ** şol kullar içinde ki anları 9 ‘āfiyetde kııldıñ idi **و تولى** ve daḥı baña mütevellî ol cümle 10 umûrlarımı ıslâh eyle **فِيمَنْ تَوَلَّيْتَ** şol kullar 11 içinde ki anlarıñ umûrlarını sen bitürdüñ ve ıslâh 12 itdün idi **و بارك لى** ve daḥı benim için ḥayr-ı keşir kııl 13 **فِيمَا عَطَيْتَ** virdüğüñ şeylerde **و لى** beni hıfz

163a

1 eyle **شَرُّ مَا فَضَيْتَ** kaẓā itdüğüñ şey‘leriñ şerrinden 2 **انك تفضينا** taḥkîk sen cümleye kaẓā ve hüküm idersin 3 **و لا يفتى عليك** seniñ üzeriñe kaẓā ve hüküm olunmaz 4 zîrâ üzerine ḥâkim yokdur **و لا يعزُّ** ve daḥı taḥkîk 5 zelil olmaz **من واليت** şol kimse ki sen aña 6 dost olduñ idi **و لا يعزُّ** ve daḥı ‘azîz olmaz **من عاديت** şol kimse ki sen aña düşmân olduñ 8 ve ‘adâvet itdün idi **و تباركت** sen ḥayr-ı keşir 9 şâhibi olduñ **ربنا** ya bizleri terbiye idici **و** 10¹⁷⁷ **تعاليت** ve daḥı sen müte‘ālî ve münezzeh olduñ 11 şânıña lâyiğ olmayan nesnelerden 12 **اللهم ابنى** **أخوذ بالله** ben sığınırım **برضاك** seniñ 13 rızâña yâḥud rızâña mültebis olduğum hâlde

163b

1 **من سخطك** gâzabından **و بمعافاتك** ve daḥı ‘āfiyetde 2 kıılmaña sığınırım yâḥud ‘āfiyetiñe mültebis olduğum hâlde 3 **من أخوبتك** azâbından **و أخوذ بك ملك** ve daḥı 4 saña sığınırım senden bu kemâl-i teraḥkîdîr te‘ammül ile 5 zâhir olur **لا أخصى ثناء عليك** seniñ üzeriñe 6 şena itmege kâdir degilin ¹⁷⁸ **أنت كما أنقذت على نفسك** sen kendi zâtıñ üzerine şenâ itdüğüñ gibi 8 kuluñ Allāhu Te‘ālānıñ şenāsına müşābih ve mümâşil 9 olmağ maḥâldur

¹⁷⁷ (162b-4/5/7/8/12/13, 163a-1/2/3/4/5/6/7/8/9/10) Şafii Mezhebinde Okunan Kunût Duası : Allah’ım! hidâyet ettiklerinin yoluna bizi de hidâyet et. Allah’ım afiyet ver. Dost edindiklerinle beraber bizi de dost edin. Verdiğin şeyleri bize mübârek eyle. Hükmettiğin şeylerin şerrinden bizi koru. Şüphesiz sen hüküm verirsın, fakat kimse sana hüküm veremez. Senin sevdiğlerin zelil olmaz. Rabbimiz sen mübârek ve yücesin. Allah’ın resûlü Muhammed’e salât ve selâm olsun.

¹⁷⁸ (163a-11/12, 163b-1/3/5/6) İstihâze Duası : Allah’ım öfkenden rızana; cezandan affına sığınırım. Senden yine sana sığınırım. Sana övgüyü saymakla bitiremem. Sen kendini nasıl övdüysen öylesin. (Müslim, “Salât”, 222)

müsebbi'ât-ı 'aşere ya'nî on nesnegi 10 her biri şabâh namâzından soñra ve ikindüden soñra 11 yidişer kerre okunur bu mezkûrâtdur evvelki Fâtiha 12 ikinci Âyete'l-Kürsî üçüncü kul yâ eyyühe'l-Kâfirün 13 dördüncü İhlâş bişinci ve altıncı Mu'avvizeteyni

164a

1 ya'nî kul e'üzü bi rabbi'l-Felaķı ve kul e'üzü bi rabbi'n-Nâsı yidinci 2 **سُبْحَانَ اللَّهِ** Allāhu Te'ālā şānına lâyıķ olmayan nesnelere 3 tenzih iderin **وَالْحَمْدُ لِلَّهِ** ve daķı cemî' maķāmid-i şifāt 4 kāmile-i müstecemî' olan zāt-ı pāka maķşūşdur **وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ** 'ibādetle lā'ik ve müstaķik bir zāt yoķdur İllā 6 Allāhu Te'ālā vardur **وَاللَّهُ أَكْبَرُ مِنْكُمْ** zātını 'aķl ile derk olunmadan 7 olur yāhūd ne ķadar 'ibādet olunsa haķķı edā' olunmadan 8 ulūdur **وَلَا حَوْلَ وَلَا حِزْمَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ** ¹⁷⁹ illā günāhdan taķavvül yoķdur **وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ** 'ibādet 9 üzerine ķuvvet yoķdur ¹⁸⁰ **اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ وَسَلِّمْ** 12 yā Allāh sen Muhammed ve Āli 13 üzerine şalātu selām eyle. **اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي** 13

164b

1 yā Allāh sen benim için maģfired eyle **وَلِوَالِدَيْ** ve daķı vālideynim için 2 maģfired eyle **يَا اللَّهُمَّ افْعَلْ بِنَا وَبِهِمْ** ¹⁸¹ ve cümle mü'minlere için maģfired 3 eyle. onuncu **يَا اللَّهُمَّ افْعَلْ بِنَا وَبِهِمْ** Allāh sen işle bize 4 ve cemî' mü'minlere **عَاجِلًا** şimdiki hāde **وَأَجَلًا** gelecekde 5 **فِي النَّارِ** dünyāda **وَالَّذِينَ** dінде **وَالْآخِرَةِ** aķiretde 6 **مَا أَنْتَ لَهُ أَهْلٌ** sen şü nesneyi ki sen anıñçün ehilsin 7 **وَلَا تَفْعَلْ بِنَا وَبِهِمْ** sen işleme bize ve anlara 8 **مَا نَحْنُ لَهُ أَهْلٌ** şol nesneyi ki biz aña ehil idük 9 **إِنَّكَ غَفُورٌ** taķķik 9 sen mübālağa ile günāhları yarlıgacısın 10 **حَلِيمٌ** 'azāb itmeye 'acele itmeyicisin 11 **جَوَادٌ** cömerdsin 12 **رَوْفٌ** şiddet-i merķamet şalıcısın ¹⁸² **رَحِيمٌ** 13 ni'metler viricisin. ģayz ve nifās ģayz deyü

165a

1 bāliđe olan ģātūnuñ maraźsuz raķim dökdüđi ķana dirler. 2 nifās deyü veled ardınca ya

¹⁷⁹ (164a-2/3/4/5/6/8/9) Müsebbiat-ı Aşere Duası : Allah bütün noksan sıfatlardan münezzehtir, bütün hamdlar ona mahsustur. Allah'tan başka ilah yoktur, Allah en büyüktür. Azamet sahibi yüce Allah'tan başkasında güç kuvvet ve kudret yoktur. (Tirmizi Daavat: 60)

¹⁸⁰ (164a-11/12) Müsebbiat-ı Aşere Salâvat-ı Şerif : Allah'ım peygamberimiz Hz. Muhammed'e ve aline (evladu iyaline) salātu selām ve esenlikler eyle.

¹⁸¹ (164a-13, 164b-1/2) Müsebbiat-ı Aşere İstihâze : Allah'ım beni, anne-babamı ve bütün müminleri affet.

¹⁸² (164b-3/4/5/6/7/8/9/10/11/12) Müsebbiat-ı Aşere Hızır Duası : Allah'ım bana, anne ve babama ve bütün müminlere acilen ve diğer zamanlarda, dünya ve ahirette senin lütfuna lâyıķ şekilde muamele buyur. Bize, bizim lâyıķ olduğumuz muameleyi yapma. Sen baģışlayıcısın, cömerdsin, ilim sahibisin kerim, rauf ve rahimsin.

ekşeri çıkdıktan soñra gelen 3 kana dirler. hayza birkaç hüküm ta'alluk ider hā'iz 4 olan namāzi terk ider kazası lāzım gelmez ve orucu 5 terk ider kazası lāzım gelür. hayzi gördükde bulūgıla 6 hüküm olunur eriyle cimā' itmek harām olur hayz hālinde cimā' 7 helāl diyen kāfir olur. hürmet-i 'avretiñ 'avretiñ haberiyle 8 s̄abit olur hayz ile 'iddet çeken üçüncü hayz gördüğü 9 s̄at 'iddeti tamām olur ve talākı rac'ī ile muṭallağa 10 olanıñ üçüncü hayz gördüğü s̄at ric'at münkaṭı' 11 olur kendüyi ğayra nikāh itmek helāl olur ve 12 cāriyede istibrā tamām olur ve Qur'an okumak harām olur 13 ve Muṣḥafa ve āyet yazılan nesneye yapışmak harām olur.

165b

1 hac ve 'umre için ṭavāf itmek harām olur ve mescide girmek 2 harām olur meger zarūret ola ol vaḳitde teyemmüm itmek 3 evlādur. kan kesildükde ğusül vācib olur müddeti 4 hayz tamām olduğı s̄at ṭahāretile hüküm olunur 5 kan kesilmezse de eriyle ol vaḳitde cimā' itmek helāl 6 lākin ğusül itmeden cimā' itmemek müsteḥabbdur. hayz hālinde 7 namāz vaḳti dāḫil olduğda ābdest alup namāz kılmak 8 miḳdārı eviniñ mescidinde tesbīh ve tehlīl iderek 9 oturmak hayz hālinde cimā' iden kimseye istiġfār 10 lāzımdur evvelinde cimā' itdiyse bir altun āḫirinde cimā' 11 itdiyse yarım altun şadağa virmek müsteḥabbdur. 12 hayziñ aḳallı üç gündür ya'nī akall-ı müddeti üç gündür. 13 gicesiyle İmām Ḥasan rivāyetinde üç gündürdür

166a

1 arasına giren gice ile ekşeri on gündür Peyġamberimiz 'aleyhi's-selām 2 hayziñ aḳallı üç gündür ekşeri on gündür deyü buyurdu. 3 nifāsiñ aḳallına ḫad yokdur her ne vaḳit kesilürse ğusl 4 idüp namāz kılmak gerek ve oruç tutmak gerek ekşeri kırk 5 gündür Peyġamber 'aleyhi's-selām nifās görenler için kırk 6 gün ta'yin eyledi. eger hayz hālinde kan üç günden 7 eksikte kesilse hayz şanup namāz kılmadıysa kazā 8 ide kaç vaḳit kılmadıysa zīrā ol istiḫāzadur 9 bu şüretde ğusül lāzım degildür istiḫāza kesildikde 10 ğusül lāzım olmaz ve eger üç günde ya artığda kesilse 11 ğusül lāzımdur zīrā ol kan hayzdur hayz kanı 12 kesildükde ğusül vācib olur. gün tamām olduğda 13 kesilse ve kesilmese ğusl ide ve namāzın kıla ve orucun

166b

1 tuta zîrâ müddet-i hayz tamâm oldı kesilmedügi şüretde 2 istiḥāza olur namāza ve oruca ve cimā' a māni' olmaz. 3 nifāsdā kırk gün tamām olıcağ ğusl ide namāzın 4 kıla ve orucu tuta ve ğusl ide kesilmezse de ziyāde- 5 si istiḥāzadur hayz ve nifās günlerinde her ne dürlü 6 kan gelürse şāfi kan ḥükmündedür şarı olsun 7 bulanuğ olsun beyāz olursa kan ḥükmünde olmaz. 8 hayzın on günü içinde veyā nifāsın kırkı içinde bir iki 9 gün kan kesilse kesildim şanup ğusl idüp 10 oruç tutsa soñra girü müddet-i hayz ve nifās içinde 11 kan gelse ol tıtduğları orucu każā itmek gerek 12 hayz ve nifās içinde olan oruc olmaz kesildükde 13 girü ğusl itmek gerek muḳaddemelüler ğusül yoğ menzile-

167a

1 sindedür zîrâ iki taraf müddet içinde kan ihāta iden 2 tuhr-ı dem-i mütevālî ḥükmündedir. 'ādetinden evvel kesilse lākin 3 üç gün tamām kan gördükden soñra olsa ğusl idüp 4 namāzın kıla ve orucun tuta lākin eriyle yatmaya ya' nî 5 cimā' itmeye 'ādeti giçmeyince nifās daḥı böyledür mişālen 6 biş gün hayzı görmek 'ādeti olsa dört 7 günde kesilse ğusl idüp namāzın kılmak gerek lākin 8 biş gün tamām olmaduğca eriyle cimā' itmemek gerekdür. 9 ihtiyāta lākin ğusl-i āḥir vaḳtine degin te'ḥîr vācibdür 10 ve eger 'ādetinde kesilmese lākin on gün tamām olduğda 11 ya eksikde kesilse hep hayzdur zîrâ [te'ḥîr] 12 İmām-ı Yūsuf kıtında bir kerre ile mütebeddel olur eger 13 on gün tamām olduğda kesilmeyüp aḳsa 'ādetinden

167b

1 ilerüsi hayz olmaz. 'ādeti biş gün iken on iki gün 2 aḳsa yidi günü hayz degildür. ol günleriñ namāzın każā 3 ide nifāsın kırkı daḥı hayzın onı gibidür meşelā otuz 4 gün 'ādeti olsa kırk gün tamāmında ya eksikde kesilse 5 hep nifāsdur eger kırk biş gün aḳsa on gün nifās 6 degildür. ol günleriñ namāzın każā ide ramazānda irte 7 yiri ağardığından soñra hayz ya nifās kesilse ol 8 gün yimeye ve içmeye şa'implere teşebbüh ve vaḳtiñ ḥaḳkıını 9 każā itmek için lākin oruc olmaz ol günüñ każāsı 10 lāzımdur ve eger irte yiri ağardığdan soñra kan kesilse 11 ol gün yiye ve içe egerçi ikindüden soñra görürse de 12 ve bi'l-cümle ḥāşıl kelām bir 'avret irte yiri ağardığda- 13 nsoñra gün inince her ne vaḳitde olursa kan

168a

1 görse namāzından ve orucundan vaz gele¹⁸³ ve eger üç gün 2 olmadan kesilse namāzın āhir vaktine dek göye murād vaqt-i 3 müstehabdur vaqt-i mekrūh degildür āhir vaktinde kir ve kan 4 gelürse namāz kılmaya ve eger gelmezse ābdest ala namāzın 5 kıla gūsul lāzım degildür zirā üç günden eksikte 6 kesilen dem-i istiḥāzadur dem-i istiḥāza kesildükde 7 gūsul lāzım gelmez eger üç gün tamāmında ya ziyāde de 8 kesilse dem-i ḥayz olur ḥayz kesildükde gūsul 9 lāzım gelür eger girü şoñra kan gelse girü namāzdan 10 vāz giçe girü kesilse girü namāzın āhir vaktine dek 11 göye gelmezse ābdest ala namāzın kıla üç gün 12 tamāmına dek böyle eyleye ya' nī aḳduḳda vāz gele 13 kesildikde āhir vaktine dek göye gelmezse ābdest

168b

1 ala namāzın kıla gūsul lāzım degil ābdest yiter ammā üç 2 gün tamām olduḳda kesilse tamāmında kesilmege ya daḳı 3 şoñra kesilmege 'āmdur girü her namāzın āhir vaktine dek 4 göye gelmezse gūsul ide namāzın kıla gelürse namāzdan 5 vāz giçe bu kıyās üzre on güne varınca 'amel ide 6 andan şoñra ya' nī on gün tamām olduḳda gūsul ide 7 namāzın kıla kan aḳarsa da ziyādesi istiḥāzadur 8 namāzı ve orucı ve cimā' yı men' itmez. nifāsda daḳı ḥüküm 9 böyledür lākin her kesildikde gūsul lāzımdur belki to- 10 gürduḳdan şoñra aḳla kan gelmese yine gūsul lāzımdur. 11 kırk gün tamām olunca her kesildikde gūsul ider 12 namāzın kılar aḳarsa kan gelür bir günde kesilürse 13 kırk gün tamām olduḳda aḳarsa da gūsul ider namāzın

169a

1 kılar ve orucın tutar ve ehli ile cimā' ider ammā nifās 2 ḫālinde oruc eger irte yiri ağarmadan kan kesilse 3 niyyet ider tuta eger kuşluk ya ikindüden şoñra ya' nī 4 irte ağarduḳdan şoñra gün inmesi beyninde her ne vaḳitde 5 olursa girü kan gelse ol oruç olmaz ol gün 6 yiye şoñra kaḳā ide eger düşük düşerse barmaḳı ya şacı 7 ya ağzı ya burnı ya dırnaḳı ya bunun emşālından biri bellü ise 8 bitün oḳlan toḳurmuş gibi gördüḳü kan nifās 9 olur ve anı ile 'iddet münḳaḳiyye olur ve cāriye ümm-i 10 veled olur vilādete ta' liḳ olunan yiminde ḫāniş 11 olur eger ḫiçbir yiri bellü degilse nifās olmaz lākin 12 üç ya daḳı artıḳ aḳarsa ḫayz olur eger ḫayzdan 13 kesileli on biş gün ya daḳı artıḳ olubda düşürdiyse

¹⁸³ “vaz gele” metnimizde “vaz geçe” anlamında kullanılmaktadır. Konuyla ilgili bkz.: Mertol TULUM, 17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2011, s. 1836

169b

1 ya'ni hayz gördükden sonra on biş gün ya dağı ziyāde 2 pāk gezdükden sonra ašlā bir nesnesi bellü olmaduğ 3 düşük düşürdiyse üç gün ya dağı ziyāde 4 görse hayz olur eger üç günden eksikde 5 kesilse ve yā dağı hayz kesilelden on 6 biş gün tamām olmamış olsa hayz degildür 7 burun kanı gibidür dem-i istiḥāza dirler. 8 yaşına girmeyen şağireniñ gördüğü kan istiḥāzadur 9 kara ve kırmızıdan mā'idā gördüğü istiḥāzadur ḥāmile 10 olanıñ gördüğü istiḥāzadur on günden ziyāde ve 11 üç günden evvel gördüğü hayzında kırk günden 12 ziyāde gördüğü nifāsda istiḥāzadur 'ādetinden 13 ziyādesi hayz ve nifāsda eger müddet tecāvüz iderse

170a

1 istiḥāzadur müsteḥāza olduğı vaqıtde bāliđe olanıñ 2 hayzda her ayda on gündür nifāsda kırk gündür 3 ziyādesi istiḥāzadur. istiḥāza namāzı ve orucı 4 men' itmez şāḥibi özr olur her vaqıtde ābdest 5 ala namāzıñ kıla orucun tuta eriyle yata gusül lāzım 6 degildür. teznib ikiz 7 avretin 7 nifāsı veled-i evveldendür 'iddeti tamām olmağ veled-i 8 şānīdendür veledin aqallı 9 imdi namāzı kılmazsa 'āşī olur yir 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100 101 102 103 104 105 106 107 108 109 110 111 112 113 114 115 116 117 118 119 120 121 122 123 124 125 126 127 128 129 130 131 132 133 134 135 136 137 138 139 140 141 142 143 144 145 146 147 148 149 150 151 152 153 154 155 156 157 158 159 160 161 162 163 164 165 166 167 168 169 170 171 172 173 174 175 176 177 178 179 180 181 182 183 184 185 186 187 188 189 190 191 192 193 194 195 196 197 198 199 200 201 202 203 204 205 206 207 208 209 210 211 212 213 214 215 216 217 218 219 220 221 222 223 224 225 226 227 228 229 230 231 232 233 234 235 236 237 238 239 240 241 242 243 244 245 246 247 248 249 250 251 252 253 254 255 256 257 258 259 260 261 262 263 264 265 266 267 268 269 270 271 272 273 274 275 276 277 278 279 280 281 282 283 284 285 286 287 288 289 290 291 292 293 294 295 296 297 298 299 300 301 302 303 304 305 306 307 308 309 310 311 312 313 314 315 316 317 318 319 320 321 322 323 324 325 326 327 328 329 330 331 332 333 334 335 336 337 338 339 340 341 342 343 344 345 346 347 348 349 350 351 352 353 354 355 356 357 358 359 360 361 362 363 364 365 366 367 368 369 370 371 372 373 374 375 376 377 378 379 380 381 382 383 384 385 386 387 388 389 390 391 392 393 394 395 396 397 398 399 400 401 402 403 404 405 406 407 408 409 410 411 412 413 414 415 416 417 418 419 420 421 422 423 424 425 426 427 428 429 430 431 432 433 434 435 436 437 438 439 440 441 442 443 444 445 446 447 448 449 450 451 452 453 454 455 456 457 458 459 460 461 462 463 464 465 466 467 468 469 470 471 472 473 474 475 476 477 478 479 480 481 482 483 484 485 486 487 488 489 490 491 492 493 494 495 496 497 498 499 500 501 502 503 504 505 506 507 508 509 510 511 512 513 514 515 516 517 518 519 520 521 522 523 524 525 526 527 528 529 530 531 532 533 534 535 536 537 538 539 540 541 542 543 544 545 546 547 548 549 550 551 552 553 554 555 556 557 558 559 560 561 562 563 564 565 566 567 568 569 570 571 572 573 574 575 576 577 578 579 580 581 582 583 584 585 586 587 588 589 590 591 592 593 594 595 596 597 598 599 600 601 602 603 604 605 606 607 608 609 610 611 612 613 614 615 616 617 618 619 620 621 622 623 624 625 626 627 628 629 630 631 632 633 634 635 636 637 638 639 640 641 642 643 644 645 646 647 648 649 650 651 652 653 654 655 656 657 658 659 660 661 662 663 664 665 666 667 668 669 670 671 672 673 674 675 676 677 678 679 680 681 682 683 684 685 686 687 688 689 690 691 692 693 694 695 696 697 698 699 700 701 702 703 704 705 706 707 708 709 710 711 712 713 714 715 716 717 718 719 720 721 722 723 724 725 726 727 728 729 730 731 732 733 734 735 736 737 738 739 740 741 742 743 744 745 746 747 748 749 750 751 752 753 754 755 756 757 758 759 760 761 762 763 764 765 766 767 768 769 770 771 772 773 774 775 776 777 778 779 780 781 782 783 784 785 786 787 788 789 790 791 792 793 794 795 796 797 798 799 800 801 802 803 804 805 806 807 808 809 810 811 812 813 814 815 816 817 818 819 820 821 822 823 824 825 826 827 828 829 830 831 832 833 834 835 836 837 838 839 840 841 842 843 844 845 846 847 848 849 850 851 852 853 854 855 856 857 858 859 860 861 862 863 864 865 866 867 868 869 870 871 872 873 874 875 876 877 878 879 880 881 882 883 884 885 886 887 888 889 890 891 892 893 894 895 896 897 898 899 900 901 902 903 904 905 906 907 908 909 910 911 912 913 914 915 916 917 918 919 920 921 922 923 924 925 926 927 928 929 930 931 932 933 934 935 936 937 938 939 940 941 942 943 944 945 946 947 948 949 950 951 952 953 954 955 956 957 958 959 960 961 962 963 964 965 966 967 968 969 970 971 972 973 974 975 976 977 978 979 980 981 982 983 984 985 986 987 988 989 990 991 992 993 994 995 996 997 998 999 1000

170b

1 gördüğü hayzdur ba'zılar kıtında maḥdūddur ḥaddı 2 dağı iḥtilāf olundu ba'zılar elli yıldur ba'zılar 3 elli biş yıldur ba'zılar altmış yıldur didiler. 4 müddeti [i]yāsından sonra gördüğü zāhir [...] 5 hayz olamamağ muḥtār olan kara ve kırmızıdan mā'ilse 6 hayz olmaz ve eşhür ile 'iddet çekerken tamām 7 olmadan kan görse eşhürile olan 'iddet 8 bāṭıla olur tamām olduğdan sonra görse 9 bāṭıl olmaz [...] allāhümmağfirli velivālideyye [...] 1125

4. SÖZLÜK

A

‘abeş (Ar. sf.) : boş şey, saçma şey.

‘abd (Ar. is.) : köle, kul.

ābdest (Far. is.) : Müslümanların belli ibadetleri yapmak için usulüne uygun olacak şekilde bazı uzuvları yıkayıp bazılarını mesh etme suretiyle yaptıkları maddi manevi bir arınma, temizlik ve ibadettir.

‘Abdu’r raḥman ibn-i ‘Avf (Ar. is.) : Hz. Muhammed’e ilk iman eden ve cennetle müjdelenen on sahabiden biri.

‘Abdullāh (Ar. is.) : Hz. Muhammed’in iki ay yaşayan Hz. Hatice’den olma altıncı çocuğu.

‘Abdullāh Tüsterī (Ar. is.) : sufi ve müessir.

‘ābid (Ar. sf. ibādet’den) : ibadet eden, kulluk eden, tapınan.

Ābīzer (Ar. is.) : Abuzer Gaffari; Hz. Muhammed’e inanan ilk on kişiden biri.

ac (T. sf.) : aç, yemek yeme gereksinimi olan.

ācil (Ar. sf.) : hiç vakit geçirilmeksizin yapılması, yerine getirilmesi gereken.

ācilen (Ar. zf. ecel’den) : sonradan, geç, vadesi geldiğinde yapılmak üzere.

ācir (Ar. sf. ecr’den) : elindekini bir başkasına kiraya veren.

‘acz (Ar. is.) : bereceriksizlik.

‘āciz (Ar. sf. acz’den) : 1. eli ermez, beceriksiz, kabiliyetsiz. 2. zayıf, güçsüz.

‘acūze (Ar. sf.) : huysuz, çirkin, yaşlı kadın, cadı kadın.

ādāb (Ar. is. edeb’in çoğulu) : 1. terbiyeler, utanmalar. 2. usuller, yollar, kaideler.

ādāb-ı şer : şeriatın kaideleri.

‘adālet (Ar. is.) : hakka riayetkarlık, hak tanırılık, haklılık, doğruluk.

‘adāvet (Ar. is.) : düşmanlık, yağılık.

‘āde (Ar. is.) : adet kelimesinin Arap kaidesine göre yapılan mürekkep kelimelerdeki şekli.

‘aded (Ar. is.) : sayı.

Ādem (Ar. is.) : dünyadan ilk yaratılan adam; ilk peygamber.

ādem (Ar. is.) : adam, insan, insanoğlu.

‘adem (Ar. is.) : yok oluş, hiçlik, yokluk.

‘ādet (Ar. is.) : görenek, usul, tabiat, alışkanlık

‘ādetullāh (Ar. is.) : Allah’ın töresi.

‘ādī (Ar. sf.) : 1. bayağı, aşağı, değersiz. 2. âdet olan.

‘ādil (Ar. sf.) : haktan ve hukuktan ayrılmayan, hakkı yerine getiren.
‘adl (Ar. is.) : doğruluk.
adla- (T. f.) : atlamak.
adur (T. is.) : ateş.
afākī (Ar. sf.) : 1. havai, dereden tepeden söz. 2. objektif, nesnel. 3. Mekke’ ye yalnız hac için giden veya Mekke’ den ayrılan yabancı kimse.
āfāt (Ar. is. āfet’in çoğulu) : belalar, musibetler.
āfet (Ar. is.) : 1. büyük fekâket, belâ. 2. (mec.) çok güzel insan.
‘āfiyet (Ar. is.) : sağlık, esenlik.
‘afüvv (Ar. sf.) : merhametli, daima affeden, suç bağışlayan (Allah).
‘afv (Ar. is.) : 1. suçunu bağışlama 2. özür dileme
ağac (T. is.) : ağaç.
ağıl (T. is.) : kimi yıldızların özellikle Ay’ın çevresinde görülen aydınlık çember.
ağıllan- (T. f.) : Ay’ın çevresinin aydınlık bir hal almaya başlaması.
ağniyā’ (Ar. sf. gani’ nin çoğulu) : zenginler.
ağsır- (T. f.) : hapsirmek.
ağu (T. is.) : zehir.
āḥ (Far. e.) : aferin, bravo! manasında kullanılır.
āh (Ar. T. Far. e.) : ah, yazık.
aḥād (Ar. sf.) : bir.
aḥād-ı ümmet : bir ümmet.
aḥādīs (a.is. ḥadīs’in çoğulu) : hadisler.
aḥbār (Ar. is. ḥaber’in çoğulu) : haber, ortada dönen söylentiler.
āḥer (Ar. sf.) : başka, diğer, gayrı.
āḥir (Ar. zf.) : nihayet, son olarak.
āḥir zemān (Ar. is.) : dünyanın son günü.
āḥiret (Ar. is.) : öbür dünya, öteki dünya.
āḥirīn (Ar. sf. āḥir’in çoğulu) : sonrakiler, sonlar.
āḥirü’l ḥayāt : hayatın sonu.
āḥlāk (Ar. is. ḥulḳ’un çoğulu) : 1. insanda bulunan ruhi ve zihni haller. 2. iyilik etmek ve fenalıktan çekinmek için takibi lazımgelen usul ve kaideleri öğreten ilim.
āḥlāk-ı ḥamīde : övülecek huylar.
āḥlāk-ı zemīme : kötülenecek huylar, kötü huylar.
aḥsen (Ar. sf.) : pek güzel.

aḥṣām (Ar. is.) : akşam.
aḥvāl (Ar. is. ḥāl'in çoğulu) : haller, durumlar.
aḥvaṭ (Ar. sf.) : en ihtiyatlı, ihtiyata çok uygun.
aḥyār (Ar. sf. hayyır'in çoğulu) : iyi faziletli olanlar.
aḥz (Ar. is.) : alma, kabul etme.
a'ile (Ar. is.) : ev halkı.
‘Ā’iše (Ar. is.) : Hz. Ebu Bekir'in kızı ve Hz. Muhammed'in hanımı.
‘akab (Ar. is.) : arka art.
‘akabla- : bir diğerini arkasından takip etmek.
‘akā'id (Ar. is. akīde'den) : inanılan şeyler.
aḥall (Ar. sf. kalīl'den) : pek az, çok az.
aḥdem (Ar. sf. kadīm'den) : ilk, önce, önceki, daha önceki.
‘aḥıbet (Ar. is.) : nihayet, son.
‘akīb (Ar. sf. akeb'den) : bir diğerinin arkasından gelen.
‘āḥil (Ar. sf. ‘aḥl'den) : aklını iyi kullanabilen, akıllı.
‘aḥraba (Ar. is.) : soyca ya da evlilik sonucu birbirine bağlı olan kimseler.
aḥreb (Ar. sf. karīb'den) : (en, daha, pek) yakın
‘aḥreb (Ar. is.) : akrep, sıcak ve nemli yerlerde yaşıyan, kıvrık ve kalkık kuyruğunda zehirli iğnesi bulunan bir böcek.
‘aḥl (Ar. is.) : akıl, us.
‘aḥl-ı ḡaşır : akli ermez, kısa akıllı.
aḥvā (Ar. sf. ḡavī'den) : en kavi, çok kuvvetli.
aḥvāl (Ar. is. ḡavl'in çoğulu) : sözler, lakırdılar.
artıḡ (T. sf.) : artık, arta kalan, fazla.
a‘lā (Ar. sf.) : daha, en, pek yüksek.
ālām (Ar. is. elem'in çoğulu) : kederler, elemeler, acılar, sızılar.
‘alāmet (Ar. is.) : işaret, iz, nişan, belge.
‘alāmet-i ‘āciz : acizliğin işaret ve belirtisi.
‘alāmet-i ḡiyāmet : ahir zamanda ortaya çıkarak, kıyametin yaklaştığını gösteren belirtiler.
‘alāmet-i şuğra : küçük işaret ve belirtiler.
‘ālem (Ar. is.) : dünya, cihan.
aleyh (Ar. is.) : karşı, karşıt.
aleyhi (Ar. e.) : onun üzerine.
‘aleyhi efđalü's-selām : selam gönderilebileceklerin en şereflesine olsun.

aleyhi ekmelü't-tehāya : selam ve duaların en güzeli onun üzerine olsun.

aleyhi's-selām : “ona selam olsun!” manasında peygamberin adı anılırken kullanılan bir söz.

aleyhi'ş-şalātu ve's-selām : “Allah'ın salat ve selamı onun üzerinde olsun.” manasında peygamberin adı anılırken kullanılan bir söz.

‘ālī (Ar. sf. ‘ulüvv’den) : 1. yüce ulu. 2. is. erkek.

‘Alī (Ar. is.) : Hz. Muhammed’in damadı ve İslam’ın dördüncü halifesi.

‘ālim (Ar. sf. ‘ilm’den) : çok okumuş, bilgin.

‘Alīyi'l Kārī (Ar. is.) : Hanefi mezhebine bağlı çok sayıda eser vermiş meşhur bir alim.

Allah (Ar. is.) : yaratıcı, ilah, Tanrı.

altun (T. is.) : altın.

‘ām (Ar. is.) : sene, yıl.

a‘ māl (Ar. is. ‘amel’in çoğulu) : işler.

‘amel (Ar. is.) : 1. iş. 2. niyet.

‘āmī (Ar. sf.) : 1.senevi, yılda, yıllık.

‘āmīl (Ar. sf. ‘amel’den) : 1. sebep 2. işleyen

āmīn (Ar. cü.) : yerine getirilmesini istediğim dua ve taleplerin doğruluğunu tasdik ediyorum.

ammā (Ar. e.) : ama, fakat, lakin, ancak; şu kadar ki, o kadar ki, öyle ki.

‘āmme (Ar. sf.) : umuma mahsus olan.

ān (Ar. is.) : lahza, pek az bir zaman.

añ- (T. f.) : bir kimseyi ya da bir şeyi anımsayarak sözünü etme.

aña (T. zm.) : ona.

and (T. is.) : yemin.

and iç- : yemin etmek.

a‘ nī (Ar. e.) : yani.

‘anīd (Ar. sf. inād’dan) : çok inatçı.

‘ār (Ar. is.) : utanma.

a‘ rāf (Ar. is.) : 1. cennet ile cehennem arasındaki bir yer.

‘Arab (Ar. is.) : Arap Yarımadası, Şam, Hicaz, Irak, Yemen, Mısır ve Afrika’nın kuzeyinde yaşayan geniş bir kavmin adı.

a‘ rāz (Ar. is. arāz’ın çoğulu) : 1. işaretler, alametler. 2. tesadüfler, hastalık alametleri. 3. kazalar.

‘arīz (Ar. sf. ‘arż’dan) : 1. gelen. 2. tesadüfi vaka.

ʿarş (Ar. is.) : dokuzuncu gök.
 artuḳ (T. zf.) : fazla.
 ʿarż (Ar. i) : bir büyüğe sunma, gösterme, bildirme, önüne koyma.
 ārzū (Far. is.) : istek, heves.
 ʿaşā (Ar. is.) : 1.deyneḳ, sopa. 2. dervişlerin taşıdıkları sopa.
 ʿaşā-yı Mūsā : Hz. Musa'ya Allah mucize olarak verilen ve yılan haline giren sopa.
 āsān (Far. sf.) : kolay
 āṣār (Ar. is. eṣer'in çoğulu) : 1. izler, nişaneler, alametler. 2. abideler. 3. hikayeler; ananeler, gelenek.
 aṣḥāb (Ar. is. šāhib'in çoğulu) : 1. sahipler, malik, mutasarrıf olanlar. 2. Peygamberimizi görmek ve sohbetine ermek şerefini kazanmış kimse.
 aṣḥāb-ı kirām : Hz. Muhammed'in sahabeleri.
 ʿāṣī (Ar. sf. işyān'dan) : 1. karşı gelen. 2. şaki, haydut. 3. günahkar.
 aṣl (Ar. is.) : 1. asıl, kök, dip, kütük, temel, esas, kaide, kural; hakikat; soy, nesep; bir şeyin belli başlı kısmı; başlangıç; baş; yer; sıhhat. 2. (sf.) hakiki, esaslı, halis, safi
 3. (zf.) esasen, zaten, başlıca, en ziyade, alelhusus; hakikaten.
 aṣlā (Ar. zf.) : hiçbir vakit.
 aṣlen (Ar. zf.) : aslında, esasında; temelden, kökten, soyca.
 aṣliyye (Ar. sf.) : asli. Memuriyet-i Asliyye: asıl memurluk.
 ʿaşrān (Ar. is.) : 1. iki yüzyıl. 2. gündüzün ilk zamanı. 3. gece ve gündüz.
 aṣikāre (Far. zf.) : hiç saklamadan, belli ederek, açık açık, açıkça.
 āteş (Far. is.) : od, hararet, kızgınlık.
 āvāz (Far. is.) : ses, seda.
 ʿavret (Ar. is.) : 1. insanın gösterilmesi ayıp olan yerleri. 2. kadın; zevce, avrat.
 ay (T. is.) : yeryuvarlığının uydusu olan gök cismi.
 aya (T. is.) : elin iç tarafı.
 āyā (Far. e.) : şüphe, tereddüt bildiren edat.
 aʿyād (Ar. is. id'in çoğulu) : bayramlar.
 ʿayāl (Ar. is.) : 1. bir kimsenin geçindirmek zorunda olduğu kimseler. 2. kadın, eş.
 ʿayān (Ar. sf.) : belli, açık, meydanda.
 āyāt (Ar. is. āyet'in çoğulu) : Kur'an'ın cümleleri.
 ʿayāzū billāhi teʿālā : Allah'a sığınırım, Allah korusun anlamında kullanılan bir terim.
 ʿayb (Ar. is.) : utanılacak şey, kusur, ayıp, leke.
 āyet (Ar. is.) : 1. Kuran'ın herhangi bir cümlesi. 2. alamet, nişan.

Āyete'l-Kürsī (Ar. is.) : Bakara suresinin 255. ayetidir.

‘Ayişe (Ar. is.) : bkz.: ‘Ā’iše

ayn (Ar. is.) : 1. göz. 2. aslı, kendisi. 3. bir şeyin eşi, tıpkısı. 4. kaynak, pınar.

‘ayn-ı bākī : ölümsüzlüğün kaynağı.

a‘zā (Ar. is. ‘uzv’un çoğulu): organlar, üyeler.

‘azāb (Ar. is.) : işkence, keder.

‘azāb-ı kabir : kabir azabı.

āzād (Far. sf.) : 1. kurtulmuş, serbest olan, kimsenin kölesi olmayıp istediği gibi hareket eden. 2. ayıpsız, kusursuz.

‘azamet (Ar. is.) : 1. büyüklük, ululuk. 2. çalım, kurum.

‘azamet-i şān : Allah’ın büyüklüğünün şerefi.

‘azīm (Ar. is.) : bir kimsenin bir işteki engelleri yenme istenci, istek ve kararı.

‘Azrā’il (Ar. is.) : dört büyük melekten can almakla görevli olanı.

B

ba‘de (Ar. zf.) : sonra

ba‘de’l-İslām : İslam’dan sonra

ba‘dehü (Ar. zf.) : ondan sonra.

bağışla- (T. f.) : kendinin olan bir malı ya da hakkı, yardım olsun diye başkasına karşılıksız olarak verme.

bāhire (Ar. is.) : 1. kulağı kesik deve 2. çok koşan cins deve.

baḥīl (Ar. sf. buḥul’dan) : hasis, cimri, tamahkar.

baḥiṣ (Ar. sf. baḥṣ’dan) : bahseden; araştıran.

bā‘iṣ (Ar. sf. ba‘ṣ’dan) : sebep olan, gönderen.

bākī (Ar. is. beḳā’dan) : 1. Tanrı. 2. (sf.) daimi, kalıcı. 3. alttaraf. 4. (zf.) artık, artan, fazla.

bālā (Far. sf.) : yüksek, yukarı, üst, yüce. 2. (is.) boy.

ba‘īd (Ar. sf. bu‘d’dan) : uzak, irak.

balçık (T. is.) : yapışkan çamur.

bālīg (Ar. sf. bülūğ’dan) : 1. bülüğe eren. 2. erişmiş, vasıl olmuş, varan, yetişen.

bār (Far. is.) : Tanrı, Allah.

Bārī (Ar. is.) : yaratan, yaratıcı.

bārī-i insān : insan yaratma.

bārik (Ar. sf.) : parıldayan.

barmağ (T. is.) : parmak.

başar (Ar. is.) : 1. göz 2. görme.

Baḥḥā (Ar. is.) : İslam'dan önce Kureyş kabilesinin bir kısmının yaşadığı bölgenin ismidir.

bāṭıl (Ar. sf. buṭlān'dan) : boş, beyhude, yalan; çürük.

baṭn (Ar. is.) : iç, karın, insanın içi; mide.

bavl (Ar. is.) : işeme, idrar.

bāzār (Far. is.) : 1. pazar, çarşı. 2. alışveriş. 3. alışveriş yeri

ba'zān (Ar. zf.) : vakit vakit, ara-sıra.

ba'zı (Ar. sf.) : 1. kimi, birtakım. 2. (zf.) : kimi kez, kimi zaman.

bed (Far. sf.) : kötü.

bed' (Ar. is.) : başlama, başlayış.

beden (Ar. is.) : canlı varlıkların maddi bölümü. 2. vücudun baş, kol ve bacak dışında kalan bölümü.

bedeniyye (Ar. sf.) : bedene mensup, vücutla ilgili.

beddu'ā (Far. A. is.) : birinin kötü duruma düşmesini gönülden isteme, ilenme, ilenç, kargış.

bedihī (Ar. sf.) : 1. akla kendiliğinden gelen. 2. delilsiz, açık olan, besbelli.

beg (T. is.) : saygılı konuşmada efendi.

belā (Ar. is.) : gam, keder, musibet, afet, ceza, gayret, zor iş, büyük gaile.

bele- (T. f.) : 1. kundaklamak. 2. bulamak, bulaştırmak.

ben-i ādem : insanlar, insanoğlu.

berekāt (Ar. is. bereket'in çoğulu) : bolluklar.

bereket (Ar. is.) : 1. bolluk. 2. meymenet, saadet, mutluluk; Tanrı vergisi.

berī (Ar. sf.) : uzak.

beriyye (Ar. is.) : 1. halk, insanlar, yaratık. Hayrū'l beriyye: Hz Muhammed.

berk (T. sf.) : (bk.: perk)

berze (Far. is.) : 1. ipekli kumaş. 2. (sf.) yakışıklı nazik. 3. ekin, ziraat.

belāğat (Ar. is.) : iyi konuşma sözle inandırma yeteneği.

be's (Ar. is.) : 1. zarar, zıyan. 2. zahmet, zorluk. 3. azap, korku, şiddet. 4. fenalık.

beserek (T. is.) : besili deve.

besmele (Ar. is.) : bir işe başlarken söylenen "esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adı ile" anlamına gelen Arapça bismillahirrahmanirrahim sözü.

beşer (Ar. is.) : insanoğlu, insan.

bey^ç (Ar. is.) : satma, satış, satılma, satın alma.

beyān (Ar. is.) : 1. anlatma, açık, bildirme, söyleme. 2. (ed.) belagat ilminin, hakikat, mecaz, kinaye, teşbih, istiare gibi bahisleri öğreten kısmı.

beyān-ı farz : yapılması kesin olarak bildirilen.

beyn (Ar. is.) : 1. ara, aralık. 2. arada, araya, arasında.

beynamāz (Far. sf.) : namaz kılmayan ya da pis.

beyne'l-ḥavf-ı ve'r-recā : Korku ile ümit arasında bulunmak.

beyt (Ar. is.) : 1. mesken, hane, ev, oda, oba.

beyt-i muḳaddes (Ar. is.) : “Mukaddes ev” 1. Kudüs 2. Mescid-i Aksa. 3. (is.) Allah sevgisinden başka bir şeye bağlı olmayan bir gönül.

bey^ç (Ar. is.) : satma, satış, satılma, satın alma.

bey^ç ü şirād : almak, satmak, alışveriş.

beyyin (Ar. sf.) : açık, aşikar.

bezl (Ar. is.) : bol bol verme, saçma.

bezzāz (Ar. sf.) : 1. bezci, kumaş satan, manifaturacı. 2. (is.) çarşı, bedesten.

Bezzāzi (Ar. is.) : Hanefi mezhebi fıkıh alimlerinden.

bī (Far. e.) : -sız, -maz. (Farsça kelimelerin başına getirilir.)

bī-ḡāye (Ar. sf.) : amaçsız.

bī-ḡayr (Ar. e.) : başkasıyla, -sız.

bī-ḡayrı ḥaḳḳın : haksızlıkla, haksız yere.

bī-ḥad (Ar. sf.) : sınırsız, uçsuz.

bī-ḥaseb (Ar. zf.) : -ce; bakımından.

bi^ç ad (Ar. is.) : bir kimsenin egemenliğini tanıma.

bī-nihāye (F. sf.) : sonsuz, nihayetsiz, ebedi, bâki, tükenmez.

bi^ç avni (Ar. zf.) : yardımıyla.

bi^ç avnillāhi teālā : Allāh'ın yardımıyla.

bid^ç at (Ar. is.) : 1. sonradan meydana çıkan şey. 2. Peygamber zamanından sonra dinde ortaya çıkan şey.

bih (Ar. zm.) : o, onu, ona, ondan, onunla.

bihim (Ar. zm.) : o, onları, onlara, onlardan, onlarla.

bikr (Ar. is.) : dokunulmamış, kız oğlan kız, genç kız; kızlık.

bi'l (Ar. e.) : -ile manasına gelip, eklendiği kameriye harfleriyle başlayan kelimeleri zarf yapar.

bi'l-arāz (Ar. zf.) : işaret ile.

bi'l-cümle (Ar. zf.) : hep, bütün, toptan.
bi'l-icmā' (Ar. zf.) : ittifak ile.
bi'l-ittifāk (Ar. zf.) : beraberce, uyuşarak, elbirliğıyle, oybirliğıyle.
bi'l-küllıye (Ar. zf.) : büsbütün, bütün bütün.
bi'l-muhtaızr (Ar. zf.) : can çekışen.
bi'l-tamām (Ar. zf.) : tamamen, tamamıyla.
biñ (T. sf.) : bin.
binā (Ar. is.) : yapı, ev, yapma, kurma.
biryān (Far. is.) : tava, tepsi gibi şeylerde susuz veya az suda pişirildikten sonra kızartılan et kebabı.
biş (T. is.) : beş.
bişür- (T. f.) : pişirmek.
bizātihi (Ar. e.) : özü itibarıyla.
bi'z-zāt (Ar. zf.) : kendi, kendisi.
bod- (T. f.) : “bozmak” düzgün işleyen bir şeyi işlemez ya da kötü işler hale getirmek.
bol- (T. f.) : olmak.
buğda (T. is.) : buğday.
buğz (Ar. is.) : kin, nefret, sevmeme.
buğzun fillāhi : Allah için buğz etmek.
buhl (Ar. is.) : cimrilik, pıntılık .
buğūr (Far. is.) : tütsü.
Burāk (Ar. is.) : Hz. Muhammed'in Miraç'ta bindiğı binek.
bühtān (Ar. is.) : yalan, iftira.
büneyye (Ar. is.) : oğlum, oğulcuğum, yavrum.
bünyān (Ar. is.) : yapı, bina.

C-Ç

Cābir (Ar. is.) : en çok hadis rivayet eden sahabilerden biri.
cādd (Ar. sf.) : ciddi, çalkışkan, azimli.
cāhil (Ar. sf. cehl'den) : 1. bilimsiz, bilgisiz. 2. genç, tecrübesiz, toy.
cā'iz (Ar. sf. cevāz'dan) : işlenilmesinde cevaz olan; olabilir, olur.
cāmi' (Ar. sf. cem'den) : cem eden, derleyen, toplayan.
cān (Far. is.) : 1. can, ruh. 2. hayat, yaşayış. 3. gönül.

cānlu (Far. is.) : canlı.

cānib (Ar. is. cenb'den) : 1. taraf, cihet, yan. 2. erkek adı.

cārī (Ar. sf.) : yürürlükte olan, olagelen, geçerli bulunan.

cāriye (Ar. is.) : para ile satın alınan halayık, hizmetçi kız.

cāy (Far. is.) : yer.

cebbār (Ar. sf. cebr'den) : 1. cebredic, zorlayıcı, zorba. 2. kuvvet ve kudret sahibi, Allah.

cebel (Ar. is.) : dağ.

Cebel-i Hūcur (Ar. is.) : Hucur Dağı.

cebr (Ar. is.) : 1. zor, zorlama. 2. düzeltme, tamir etme.

cebir (Ar. is.) : 1. zor, zorlama. 2. düzeltme, tamir etme.

Cebrā'il (Ar. is.) : peygamberlere emir ve vahye vasıta dört büyük melekten biri.

cehennem (Ar. is.) : dinsel inanışa göre, bu dünyada günah işleyenlerin öldükten sonra gidecekleri ve ceza çekecekleri yer.

cehl (Ar.is.) : bilmezlik.

cehl-i şāyi' : yaygınlaşmış bilmezlik.

cehl-i mürekkeb : bilmediği halde, kendini biliyor zannetme.

cehr (Ar. is.) : yüksek sesle söyleme.

celb (Ar. is.) : çekme, çekiş; kendine çekme.

celil (Ar. sf. celāl'den) : büyük, ulu.

celle (Ar. e.) : "yüce ve aziz olun!" manasında bir dua sözü.

cemādāt (Ar. is. cemād'ın çoğulu) : cansızlar.

cemāl (Ar. is.) : 1. yüz güzelliği. 2. erkek adı.

cemā'at (Ar. is. cem'den) : 1. insan topluluğu. 2. imamın arkasında namaz kılanlar.

cemāziye'l-evvel (Ar. is.) : 1. arabi ayların beşincisi.

cemī' (Ar. e. cem'den) : cümle, hep, bütün.

cem' (Ar. is.) : 1. toplama, yığma. 2. birden fazla insan, hayvan ya da eşyayı gösteren isim.

cem'ī (Ar. sf. cem'iyyet'den) : cemiyete ait olan, cemiyetle ilgili.

cemī'-i ibādet : ibadetin hepsi.

cennet (Ar. is.) : 1. uçmak. 2. bahçe. 3. çok ferah ve havadar yer.

cennet-i firdevs : cennetin sekiz tabakasından dördüncü tabakası.

cennet-i a'lā : cennet katlarının en yükseği.

cesed (Ar. is.) : ölü vücut.

cevāb (Ar. is.) : yanıt.

cevād (Ar. sf. cūd'dan) : 1. cömert eli açık. 2. erkek adı.

cevāhir (Ar. is. cevher'in çoğulu) : pırlanta, yakut, zümrüt, elmas gibi değerli taşlar.

cevāhir-i nefise : çok hoş giden değerli taşlar.

cevāriḥ (Ar. is. cāriḥa'nın çoğulu) : insanın el ayak azaları.

cevāz (Ar. is.) : caiz olma, izin, mücadele.

cevf (Ar. is.) : 1. boşluk. 2. oyuk. 3. iç; kalb.

cevf-i Kā'be : Kabe'nin ortası, içi.

cezā' (Ar. is.) : ceza, karşılık, azap.

ceza' ve feza' : telaş içinde ağlayıp sızlanma.

Cezāire-i 'Arab (Ar. is.) : Arabistan Yarımadası.

cīfe (Ar. is.) : laşe, leş.

cihān (Far. is.) : dünya, alem.

cihet (Ar. is.) : 1. yan, yön, taraf. 2. yüz, yer

cilā' (Ar. is.) : parlatma, parlaklık.

cimā' (Ar. is. cem' den) : çiftleşme [insan hakkında].

cinn (Ar. is.) : gözle görünmez, latif cisimlerden ibaret bir yaratık.

cum'a (Ar. is.) : cuma günü kılınan öğle namazı.

cumhūr (Ar. is.) : topluluk, halk.

cümle (Ar. sf.) : bütün, hep.

cümle (Ar. is.) : tümce.

Cüneyde Bağdādī (Ar. is.) : ilk devir sufiliğinin en güçlü temsilcilerinden olan meşhur sufi.

cünüb (Ar. sf.) : cinsel ilişkiden sonra, dinin buyurduğu biçimde henüz yıkanmamış olduğu için temiz sayılmayan kimse.

cüşşe (Ar. is.) : insan gövdesi.

Cüveyriyye (Ar. is.) : Hz. Muhammed'in hanımı.

cüz'î (Ar. sf.) : pek az, azıcık.

cüz'iyye (Ar. sf.) : az, pek az, az miktarda.

cüz'iyyāt (Ar. sf.) : ufak tefek şeyler.

çeh (Far. is.) : kuyu, çukur.

çeng (Far. is.) : çalgı aletlerinden bir saz çeşidi.

çerü- (T. f.) : eskime, bayatlama, yıpranma.

çerük (T. sf.) : çürümüş olan.

çeyne- (T. f.) : çiğnemek.

çıplak (T. sf.) : üstünde giysi, örtü vb. bulunmayan.

çıgni (T. is.) : omuz.

çölmek (T. is.) : topraktan yapılan ve pişirilip ateşe dayanıklı duruma getirilmiş olan tencere.

D

dābbetü'l-arz (a.is.) : kıyamet alametlerinden olmak üzere ortaya çıkacağı söylenen hayvan.

daḥı (T. zf.) : daha.

dāḥil (Ar. sf.) : iç, içeri, içeri girmiş.

dā'im (Ar. sf. devam'dan) : devamlı, sürekli.

dā'imā (Ar. zf. devam'dan) : bir düziye, her vakit.

dāne (Far. is.) : tane.

dānişmed (Far. sf.) : 1. bilgili 2. Tanzimat'tan önce, kadıların yanında stajyer olarak çalışan.

dāre (Far. is.) : vazife.

dār (Ar. is.) : ev, yer, yurt.

dār-ı belā : bela kapısı.

dār-ı ḥarb : harp kapısı.

da'vā (Ar. is.) şikayetçi olarak mahkemeye baş vurmak. 2. mesele.

Dāvud (Ar. is.) : İsrailoğullarına gönderilen ve kendisine Zebûr adlı kitap verilen peygamberdir.

Dāvud-ı Zāhirī (Ar. is.) : Zahiri mezhebinin kurucusu.

Deccāl (Ar. is.) : ilahi dinlerde kıyamet alametlerinden sayılan ve insanları doğru yoldan saptırmaya çalışacağı kabul edilen olağanüstü güçlere sahip kişi, yalancı mesih.

def (Ar. is.) : 1. öteye itme, savma, savulma. 2. verme; ortadan kaldırma. 3. giderme.

def-i zarar : zararlı şeylerden kurtulma.

def-i zulm : zulme son verme.

def'a (Ar. is.) : kere, kez, yol.

defin (Ar. sf. defn'den) : gömülmüş, gömülü.

defn (Ar. is.) : gömme, gömülme.

degin (T. e.) : bir işin ya da bir durumun sona erdiği zamanı ya da yeri gösteren ilgeç.

degül (T. e.) : değil.

dehşet (Ar. is.) : bir tehlike ya da korkunç bir şey karşısında duyumsanan ürküntü, büyük korku.

delîl (Ar. is.) : 1. yol gösteren, kılavuz. 2. şahit, belge, tanık.

delîl-i kaṭ'î : kesin delil, kesin kanıt.

dem (Far. is.) : vakit zaman.

dem-i ḥayz : hayz zamanı.

depe (T. is.) : başın üst kısmı.

der (T. is.) : ter.

derece (Ar. is.) : bir süreç içindeki durumlardan her biri, aşama, basamak.

derk (Ar. is.) : anlama, kavrama.

derle- (T. f.) : terlemek.

derr (Ar. sf.) : güzel iş, güzel.

deryā (Far. is.) : deniz.

devā' (Ar. is.) : 1. ilaç. 2. çare, tedbir.

devr (Ar. is.) : nakil, aktarma.

devletlü (Ar. sf.) : mutluluk, varsıllık, gönenç içinde bulunan kimse.

devür (Ar. is.) : devir, zaman, çağ.

deyü (T. e.) : diye.

dırnağ (T. is.) : tırnak.

dışaru (T. zf.) : dışarı.

dî- (T. f.) : demek.

dîdār (Far. is.) : yüz, çehre.

dîn (Ar. is.) : Allah'a inanma ve bağlanma.

dîn-i İslām : İslām dini.

dîn-i Muḥammed : Hz. Muhammed'in dini.

dîñle- (T. f.) : dinlemek, duymak, işitmek için kulak vermek.

dirhem (Ar. is.) : 1. eski okkanın dört yüzde biri. 2. gümüş para

dîyār (Ar. is. dār'ın çoğulu) : memleket ülke.

deyü (T. e.) : diye.

dîyeze (T. i) : teyze.

divār (Far. is.) : duvar.

dost (Far. is.) : sevişen kimse; sevilen kimse.

dög- (T. f.) : dövmek.

du'ā (Ar. is.) : Allah'a yalvarma, alkış.

duḥān (Ar. is.) : 1. tütün. 2. duman.

dūṣānbéh (Far. is.) : pazartesi günü.

dut- (T. f.) : tutmak.

dübür (Ar. is.) : arka taraf, kıç, kuyruk.

düken- (T. f.) : tükenmek.

düket- (T. f.) : tüketmek.

dülbend (Far. is.) : tülbent, baş örtüsü.

dürer (Ar. is. durre'nin çoğulu) : büyük inci taneleri.

Dürer ü Ğurer (Ar. is.) : Zamanının Ebu Hanife'si olarak adlandırılan Molla Hüsrev'e ait fıkıh kitabı.

dürlü (T. is.) : türlü.

düşmen (Far. sf.) : düşman, yağı.

dünyā (Ar. is.) : içinde yaşadığımız alem, yer yuvarlağı.

dünyā-yı deniyye : alçak değersiz dünya.

dünyevī (Ar. sf.) : dünyaya mensup, dünyaya ait, dünya ile ilgili.

düşür- (T. f.) : bırakmak, aşağı atmak, aşağı bırakmak.

düşük (T. is.) : yaşayabilecek gelişime ermeden doğan, ölü doğan yavru.

düşük düşür- : ölü bebek doğurmak.

E

ebdān (Ar. is. beden'in çoğulu) : cisimler, vücutlar, gövdeler, tenler.

ebedī (Ar. sf.) : ebede mensup, zevalsiz, sonu olmayan.

ebeveyn (Ar. is.) : ana baba.

Ebī Vaḳḳaş (Ar. is.) : cennetle müjdelenen on sahabiden olan kumandan.

Ebū 'Alī e'n-Nesefī (Ar. is.) : Hanefi mezhebinin fıkıh ilminin büyüklerinden.

Ebū Cehil (Ar. is.) : cehalet babası, İslâm'ın ilk döneminde Hz. Muhammed'in en azılı düşmanı ve Kureyş'in ileri gelenlerinden biri.

Ebū Bekir (Ar. is.) : ilk Müslümanlardan ve İslam'ın ilk halifesi.

Ebū el-Ḥasani'l-Eş'arī (Ar. is.) : Eşariyye mezhebinin kurucusu.

Ebū Ḥanīfe (Ar. is.) : Hanefi mezhebinin kurucusu olup asıl adı Numan ibni Sabit'tir.

Ebū Hureyre (Ar. is.) : Esham-ı Kiram arasında en çok hadis bilen ve rivayet edenlerdendir.

Ebū'l-Ḳāsim (Ar. is.) : "Kasım'ın babası" manasında Hz. Muhammed'in künyesi.

Ebū Leheb (Ar. is.) : alev babası [cehennemlik], Kureyş eşrafından ve Hz. Muhammed'in amcası ve aynı zamanda en şiddetli düşmanı.

Ebū Maṣṣūrī Mātūrīdī (Ar. is.) : Maturidiyye mezhebinin kurucusu, müfessir ve fakih.

Ebū 'Ubeydet bin el-Cerrāḥ (Ar. is.) : cennetle müjdelenen on sahabiden olan kumandan.

Ebū Yūsuf (Ar. is.) : Ebu Hanife'nin önde gelen talebesi, müctehid, hukukçu ve ilk kadilkudat.

ebvāb (Ar. is. bāb'ın çoğulu) : 1. kapılar. 2. kısımlar, bölümler.

ecel (Ar. is.) : muayyen olan vade, ömrün sonu, hayatın son demi.

ecir (Ar. is.) : 1. bir hizmet iş karşılığında verilen şey. 2. ahirete ait mükafat, sevap. 3. ücret.

ecil (Ar. sf.) : işini geriye bırakan, geciktiren.

ecnebī (Ar. sf.) : yabancı, misafir, taşralı.

ecsām (Ar. is. cism'in çoğulu) : gövdeler, bedenler.

ecsām-ı laṭīfe : hoş güzelliği olan cisimler.

edā' (Ar. is.) : borç veya borç gibi herhangi şeyi ödeme; yerine getirme.

edā'-i şehādet : şehadeti yerine getirme.

edille (Ar. is. delīl'in çoğulu) : 1. işaretler, kılavuzlar, rehberler. 2. herhangi bir davayı ispat ettirmeye yarayan şeyler.

ednā (Ar. sf. denī'den) : 1. pek, aşağı, en bayağı, çok alçak. 2. az, pek az.

ednā ma' iṣet : az ile yetinme; az ile geçinme.

edyān (Ar. is. dīn'in çoğulu): dinler.

edük (T. is.) : patik, çocuk ayakkabısı.

ef'āl (Ar. is. fi'l'in çoğulu) : işler, ameller.

ef'ālallāh (Ar. is.) : Allah'ın işleri.

efḍal (Ar. sf. fāzıl ve fāḍıl'dan.) : 1. daha, faziletli. 2. en ala, üstün.

efrād (Ar. is. fer'in çoğulu) : tek olanlar, birler.

egit- (T. f.) : götürmek.

eglen- (T. f.) : acele etmemek, oyalanmak.

ehemm (Ar. sf. mühimm'den) : daha, en mühim, çok ehemmiyetli.

ehl (Ar. sf.) : 1sahip, malik, mutasarrıf olan. 2. maharetli usta, kabiliyetli, becerikli.

ehl-i beyt : hane halkı, familya, aile: Hz. Muhammed'in yakın ailesi.

ehl-i ḥaḳ : doğru yolda olanlar.

ehl-i imān : iman sahipleri, müminler.

ehl-i küfür : iman etmeyen kişiler, kafirler.

ehl-i nār : cehennemlik olanlar.
ehl-i sünnet ve'l-cemā'at : sünnet ve cemaat ehli.
ehl-i t̄ā'at : Allah'ın emirlerini yerine getirenler.
ehlullāh : Allah adamı, veli, evliya.
ehlullāh-ı kibār : büyük Allah'ın dostları.
eimme (Ar. is. imām'ın çoğulu) : imamlar.
eimme-i şeleşe : İmam-ı Azam Ebu Hanife ile iki öğrencisi olan Ebu Yusuf Yakup ve İmam Muhammed hakkında kullanılan bir terim.
ekber (Ar. sf. kebīr'den) : daha, en büyük, pek büyük.
ekber-i kebā'ir : en büyük günahlar.
ekşer (Ar. sf. keşīr'den) : en çok, daha ziyade.
ekşerī (Ar. zf.) : eksere mensup, çok defa, çoğu.
eksük (T. is.) : var olması gerekirken bulunmayan, gerekliliği duyumsanan, gerekenilen şey.
elem (Ar. is.) : ağrı, acı, sızı, sancı; keder, dert, maddi ve manevi ızdırap.
elfaz (Ar. is. lafz'ın çoğulu) : kelimeler, sözler.
el-ḥamdülillāh : Allah'a hamd olsun. Allah'a şükür.
elḥān (Ar. is. lāḥn'ın çoğulu) : nağmeler, ezgiler.
elvaḥ (Ar. is. levḥ'in çoğulu) : düz satırlar, üzerine yazı yazılan ve resim yapılan şeyler, portreler, tablolar.
emānet (Ar. is.) : emniyet edilen kimseye bırakılan şey, eşya veya kimse.
emāre (Ar. is.) : alamet, nişan, ipucu, belirti.
emel (Ar. is.) : ümit, umma, arzu, hırs, tamah.
emn (Ar. is.) : eminlik, korkusuzluk, rahatlık.
emr (Ar. is.) : emir, iş buyurma, buyurulan şey.
emr-i bi'l-ma'rūf ve nehyi ani'l-münker : şeriatın emirlerini ve yasaklarını halka bildirme.
emr-i lāzım : yapılması gerekli olan emir.
enār (Far. is.) : nar.
enbiyā (Ar. is. nebī'nin çoğulu) : müstakil şeriat sahibi olmayan peygamberler, yalvaçlar.
enbiyā-ı kirām : ulu, şerefli peygâmbler.
envā' (Ar. is. nev'in çoğulu) : çeşitler, türlüler.
envār (Ar. is. nūr'un çoğulu) : ziyalar, aydınlıklar, ışıklar, parlaklıklar.
er (T. is.) : erkek.
Erdebil (Far. is.) : İran'ın Doğu Azerbaycan ilinde olan bir kent.

ervāḥ (Ar. is. rūḥ'un çođulu) : ruhlar.
ervāḥ-ı enbiyā : peygamberlerin ruhları.
eṣaḥḥ (Ar. sf. ṣaḥīḥ'den) : daha, en sahih, pek sahih, doğru.
eṣaḥḥ-ı aḳvāl : sözlerin en doğrusu.
esās (Ar. is.) : 1. asıl, temel, dip, kök. 2. doğruluk, gerçek.
esbāb (Ar. is. sebeb'in çoğulu) : sebebler, vasıtlar, lazımlar.
eşer (Ar. is.) : 1. telif. 2. basılmış kitap.
eşer-i ḥayāt : canlılığın etkisi, canlılığın belirtisi.
eşḥāb (Ar. sf. ṣaḥīb ve ṣaḥb'in çoğulu) : 1. sahipler, malik ve mutasarrıf olanlar. 2.
Peygamberimizi görmek ve sohbetine ermek şerefini kazanmış kimseler.
esküre (T. is.) : madenden yapılan küre.
eşmār (Ar. is. şemer'in çoğulu) : meyveler.
eşniyye (Ar. is. şenā'nın çoğulu) : padişahı medh etmeler, övmeler.
e's-selām (Ar.) : selamlar, hayır dualar olsun.
estağfirullāh (Ar. e.) : "Allah'tan af ve mağfiredilerim." manasında söylenen söz.
eşvāb (Ar. is. şevb'in çoğulu) : giyimler, giyecek şeyler.
eşvāt (Ar. is. şavt'in çoğulu) : sesler, sedalar.
eş'ār (Ar. sf. şā'ir'den) : en, daha güzel şiir söyleyen.
eşcār (Ar. is. şecer'in çoğulu.) : ağaçlar.
eşedd (Ar. sf. şedīd'den) : daha, en şiddetli, pek şiddetli, çetin ve sert.
eşhūr (Ar. is. şehri'nin çođulu) : aylar.
eşyā' (Ar. is. şey'in çoğulu) : nesnelere, mevcut olan şeyler, levazım.
ét'ām (Ar. is.) : itam, yemek yedirme, yemek verme.
etbā' (Ar. sf. tābi'nin çoğulu) : 1. birinin sözüne, işine, mesleğine uyanlar. 2. hizmetçiler,
uşaklar.
etmek (T. is.) : ekmek.
evḳāt (Ar. is. vaḳt'in çoğulu) : zamanlar, çağlar.
evḳāt-ı 'adāt : adetlerin zamanı.
evḳāt-ı 'iṣā' : çiçek açma zamanı.
evlā' (Ar. sf.) : daha uygun, daha layık, daha iyi, üstün.
evlād (Ar. is. veled'in çoğulu) : çocuklar.
evliyā (Ar. is. velī'nin çoğulu) : 1. keramet sahibi olanlar, erenler. 2. Allah'a daha yakın
bulunanlar.
evvāh (Ar. sf.) : 1. çok ah eden. 2. çok dua eden.

evvel (Ar. sf.) : 1. önce, ilk, birinci, ibtida, başlangıç. 2. (zf.) eski, geçmiş, geçmiş zamanda.

evvelā (Ar. zf.) : birinci olarak, her şeyden önce, ilk önce.

evvelīn (Ar. is. ve sf.) : evvelkiler, evvel gelen insanlar, eski zaman adamları.

eyen (T. is.) : sabanın yere batan kısmı.

eyeñü (T. is.) : göğüs kafesinde bulunan kafes kemikleri.

eyt- (T. f.) : söylemek, demek.

eyü (T. sf.) : iyi.

eyyām (Ar. is. yevm'in çoğulu) : günler, gündüzler.

eyyām-ı beyz : parlak günler.

eyyām-ı mezkūr : az önce adı geçen günler.

eyyām-ı te'essüf : esef bildirme, yazıklanma günleri.

eždād (Ar. is. zıdd'ın çoğulu) : karşı olan şeyler, karşıtlar.

ezelī (Ar. sf.) : başlangıcı olmayan, öncesiz, eski.

ezvāc (Ar. is. zevce'nin çoğulu) : kocalar, eşler, çiftler.

ezvāc-ı Muḥammed ve evlādihi 'aleyhi's selām (Ar. cümle) : Hz. Muhammed'in eşlerine ve evlatlarına selam olsun.

F

fācir (Ar. sf. fücūr'dan) : 1. fücür sahibi, fena huylu, günahkar. 2. ayyaş. 3. rezil. 4. yalancı. 5. kadına düşkün erkek, erkeğe düşkün kadın.

fāhiş (Ar. sf. fahş'dan): 1. mübalağalı, taşkın, aşırı. 2. büyük, iri. 3. ahlaksız, ahlaka aykırı.

fā'ide (Ar. is.) : fayda, menfaat, kar, kazanç.

fā' il (a.sf.) : işleyen, yapan.

fā' il-i muḥtār : istediğini yapmakta serbest olan.

faķir (Ar. sf. faķr'dan) : zengin olmayan, yoksul, parasız, züğürt.

fāriğ (Ar. sf. ferāğ'dan) : vazgeçmiş, çekilmiş.

farķ (Ar. is.) : 1. ayrılık, başkalık. 2. ayırma, ayrılma, seçilme.

fārūķ (Ar. sf.) : haklıyı haksızdan ayıran. 2. Hz. Ömer'in lakabı.

farz (Ar. is.) : Allah'ın, işlenmesi kati olarak lüzumlu, terki günah olan emirleri. 2. (sf.) zaruri, lüzumlu, gerekli.

farz-ı 'ayn : Allah'ın, teker teker her müslümanların yerine getirmesi lazımgelen emri.

fāsık (Ar. sf. fışk'dan) : Allah'ın emirlerini tanımayan, sapkın, günah işleyen , kötülük eden.

fāsıd (Ar. sf. fesād'dan) : 1. kötü, fena; yanlış, bozuk. 2. münafık, fesad çıkarıcı.

faşih (Ar. sf.) : güzel, düzgün ve açık konuşan, iyi söz söyleme kabiliyetinde olan.

Fātıma (Ar. is.) : Hz. Muhammed'in Hz. Hatice'den olma en çok sevdiği ve beşinci çocuğu.

Fatihā (Ar. is.) : Kuran-ı Kerim'in yedi ayet olan birinci suresi.

fāziha (Ar. is.) : edepsizliğı, alçaklığı gerektiren iş, şey.

fazl (Ar. sf.) : 1. fazla, ziyade, artık, baki. 2. fazlalık, üstünlük. 3. (is.) iyilik, fazilet, erdem.

fehmi (Ar. is.) : anlama, anlayış.

felāh (Ar. is.) : 1. kurtuluş, selamet, onma. 2. mutluluk, kutluluk.

felāh bul- : kurtulmak.

felāsife (Ar. is.) : felsefeciler, filozoflar, felsefe ile uğraşanlar.

ferā'iz (Ar. is.) : farzlar, yapılması gerekli olan şeyler.

ferc (Ar. is.) : 1. dişilerde tenasül aleti, avret, utyeri, edep yeri. 2. aralık, yarık, çatlak.

fesād (Ar. is.) : bozukluk.

feşāhat (Ar. is.) : anlatımda dil kurallarına uygunluk, açıklık ve düzgünlük.

fesh (Ar. is.) : bozma, bozulma, dağıtma, dağılma.

fetāvā (Ar. is. fetvā'nın çoğulu) : müftünün verdiği şer'i cevaplar.

feth (Ar. is.) : açma, açılma.

fetvā (Ar. is.) : müftü tarafından verilen şer'i karar ya da hüküm.

fevk (Ar. is.) : üst, yukarı.

fevt (Ar. is.) : bir daha ele geçememek üzere kaybetme, elden çıkarma, kaçırma.

feza' (Ar. is.) : 1. korkma, bağırip çağırma. 2. dayanamama. 3. ümitsizlik.

fezā'il (Ar. is.) : faziletler, üstün özellikler.

Fıkh-ı Ekber (Ar. is.) : Hanefi mezhebinin kurucusu İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin itikade dair kısa ve özlü eseri.

fırka (Ar. is.) : insan kalabalığı, grubu.

fırka-yı nāciye : selamet yolunu bulmuş fırka, Müslüman grubu.

fışk (Ar. is.) : hak yolundan çıkma, Allah'a karşı isyan etme.

fıdye (Ar. is.) : can kurtarma karşılığı verilen akçe vesaire.

fıdye-i şavm : oruç tutmaya engeli olanların tutamadıkları oruç karşılığında vermesi gereken fitir sadakası.

fî zemanı : şimdiki zaman içinde.

fıkr (Ar. is.) : fikir, düşünce.

fı'l (Ar. is. ef' al'in çoğulu) : iş, kâr, amel; zamanla ilgili olup manaya yol açan kelime, eylem.

fı'1 (Ar. is.) : fiil, davranış, edim, iş, eylem.

fı'l-cümle : nihayette, sonunda.

fı'l-hâl : bu anda, hemen, şimdi.

fırâk (Ar. is.) : ayrılık, ayrılma; sevişenlerin ayrılığı.

Fir'avn (Ar. is.) : 1. eski zamanlarda Mısır hükümdarlarına verilen ünvan. 2. Allahlık iddiasında bulunduğu için Hz. Musa'nın mücadele ettiği Mısır hükümdarı.

fırdevs (Ar. is.) : cennet, uçmak.

fışk (Ar. is.) : hak yolundan çıkma, Allah'a karşı isyan etme.

fitne (Ar. is.) : 1. bela, mihnet, sıkıntı. 2. ayartma, azdırma. 3. fesat, ara bozma, karışıklık.

fû'âdî (Ar. sf.) : kalple, gönülle ilgili.

fuḫahā' (Ar. is. faḫīh'in çoğulu) : fıkıh ilminin üstadları.

fuḫara (Ar. is.) : geçinme olanakları kıt.

fücûr (Ar. is.) : ahlak düşüklüğü.

G

ğabî (Ar. sf.) : kalınkafalı, anlayışsız, kabiliyetsiz.

ğâfil (Ar. sf. ğaflet'ten) : gaflette bulunan, ihmal eden, ilerisini iyi düşünmeyen, dikkatsiz, dalgın, tembel.

ğaflet (Ar. is.) : gafilik, boş bulunma, dalgınlık, dikkatsizlik, ihtiyatsızlık.

ğafûr (Ar. sf.) : kullarının günahını çok örten, onları cezalandırmayan ve bağışlı bol olan.

ğâ'ib (Ar. sf. ğayb'dan) : görünmeyen, hazır olmayan, yok olan, kayıp.

ğâ'it (Ar. is.) : insan pisliği, insan tersi.

ğarâmet (Ar. is.) : diyet, borç gibi şeyleri ödeme.

ğarâz (Ar. is.) : birine karşıgüdülen kapalı düşmanlık, kötülük etme isteği.

ğalabe (Ar. is.) : galip gelme, yenme, üstünlük.

ğalabe-i zan : üstün gelen kanaat, ağır basan inanç, çoğunluk kazanan sevgi.

ğâlib (Ar. is.) : 1. galabe eden, galabe çalan, üstün gelen, yenen. 2. daha kuvvetli.

ğâlibâ (Ar. zf.) : sağlam bir ihtimale göre, görünüşe göre.

ğalîza (Ar. sf. ğilzet'ten) : kaba, nezaket dışı, terbiye dışı.

ğam (Ar. is.) : keder, tasa, kaygı, dert
ğammāz (Ar. sf. ğamz'dan) : birine iftira ederek zarar veren, münafık, fitneci, koğucu.
ğamz (Ar. is.) : münafıklık etme, koğulama.
ğanī (Ar. sf.) : 1. zengin, varlıklı, bol, doygun. 2. (is.) Allah'ın adlarından biridir.
ğarāmet (Ar. is.) : borçlanılan şeyi ödeme.
ğaraż (Ar. is.) : hedef, gaye, maksat, meyil, istek.
ğarğara (Yun. is.) : su ya da başka sıvıyı ağza alıp yutmaksızın ve sesli bir biçimde, onunla boğazı çalkalama işi.
ğaşb (Ar. is.) : 1. zorla alma, zapdetme; kapma. 2. (sf.) zorla alınan şey.
ğasl (Ar. is.) : 1. ölüyü yıkma, temizleme 2. yıkama; yıkanma.
ğayb (Ar. sf.) : 1. gizli olan, göze görünmeyen şey, kayıp. 2. belirsiz, bilinmeyen şeyler.
ğaybet (Ar. is.) : gıybet, kötüleme, yerme, çekiştirme.
ğāye (Ar. is.) : amaç, erek.
ğāyet (Ar. is.) : 1. nihayet, uç, son. 2. (zf.) çok, fazla, son derece.
ğayr (Ar. sf.) : ayrı, başka, özge, artık, diğer, değil.
ğayr-ı muṭābık : uymayan, uygun gelmeyen.
ğazab (Ar. is.) : dargınlık, kızgınlık, darılma, kızma, hiddet, öfke.
ğazabullāh : Allah'ın öfkesi.
gerek (Ar. is.) : bir şeyin olmasının onun gerçekleşmesine bağlı bulunduğu (şey).
gele (Far. is.) : 1. sürü. 2. koyun, keçi ve sığır sürüsü.
geñir- (T. f.) : genirmek, midedeki gazı sesli olarak çıkarmak.
gerçi (Far. e. egerçi'nin kısaltılmışı) : her ne kadar; ise de
gerin- (T. f.) : kolları açarak, gövdeyi gergin duruma sokmak.
gey- (T. f.) : giymek, dış etkilerden korunmak için bir şeyi vücuduna geçirmek ya da örtünmek.
gez (T. is.) : kertik, oyuk.
ğılla (T. is.) : ceviz.
ğınā' (Ar. is.) : zenginlik, bolluk.
ğıybet (Ar. is.) : aleyhinde bulunma, arkasından söyleme, çekiştirme, dedikodu yapma.
gice (T. is.) : gece.
giç- (T. f.) : geçmek.
giçmiş (T. is.) : geçmiş.
girü (T. zf.) : geri.
gil- (T. f.) : gelmek.

gög (T. is.) : gök, mavi.
göndür- (T. f.) : göndermek.
göñül (T. is.) : yürekte olduğu varsayılan nitelik, sevgi, istek, düşünüş gibi duygu kaynağı, kişinin iç dünyası.
gövün- (T. f.) : ateş karşısında yanmak, kavrulmak.
göy- (T. f.) : 1. katlanmak, beklemek, sabretmek. 2. izin vermek.
ğubār (Ar. is.) : toz.
ğurāb (Ar. is.) : karga.
ğurer (Ar. is. ğurre'nin çoğulu) : aklıklar, parlaklıklar.
ğusl (Ar. is.) : cünüblük, hayz ve nifas hallerinden sonra din gereğince yıkanma, arınma.
ğuşşa (Ar. is.) : keder, tasa, kaygı.
güyā (Far. sf.) : 1. söyleyen, söyleyici. 2. (zf.) : sanki, diyelim ki.
güc (T. sf.) : güç, kolay olmayan, başarılması zor, çetin.
gülāb (Far. is.) : gül suyu.
gümiş (T. is.) : gümüş.
günāh (Far. is.) : Allah'ın emirlerine aykırı olarak görülen iş, dini suç.
güneh (Far. is.) : günah.
günehkār (Far. sf.) : günah işleyen, günahlı.

H

haber (Ar. is.) : 1. son ve yeni havadis, bilgi. 2. ağızdan ağıza dolaşan söz.
haber-i āḥād : tek kişinin rivayet ettiği hadis manasında kullanılır.
ḥabīb (Ar. sf. ḥubb'dan) : 1. sevgili. 2. seven, dost. 3. erkek adı.
ḥabs (Ar. is.) : 1. hapis, alıkoyma, bir yere kapama, salıvermeme, bir yere kapayıp dışarı çıkarmama, hapishane. 2. tutma, zaptetme.
ḥacc (Ar. is.) : İslam'ın beş şartından biri olan ve muayyen zamanda Mekke'deki "Kabe-i Şerife" yi ziyaret etmek üzere yola çıkma farızası.
ḥācet (Ar. is.) : ihtiyaç, lüzum, gereklilik, muhtaçlık.
ḥadd (Ar. is.) : 1. sınır. 2. şeriatçe verilen ceza.
ḥadeş (Ar. is.) : 1. yeni olma, yeni peyda olan. 2. abdest ve guslün tazelenmesini gerektiren hal.
Ḥadīce (Ar. is.) : Hz. Muhammed'in ilk hanımı.
ḥadīş (Ar. is.) : 1. Peygamberimizin kutsal sözü. 2. hadisten bahseden ilim.

ḥadīṣ-i ḳudsī : manası vahyedilen, kelimesi Peygamberimizden çıkan lutsal söz.

ḥadīṣ-i nebevī : (bk.: ḥadīṣ-i ḳudsī)

ḥadīṣ-i ṣaḥīḥ : doğru ve adaletli bir raviye dayanan hadis-i şerif.

ḥadīṣ-i şerīf : Peygamberimizin sözlü ifadelerinin tümünü kapsayan bir ifadedir.

ḥafaẓa (Ar. is. ḥāfīz'ın çoğulu) : 1. insanın yaptığı işlerini yazmaya mahsus melekler. 2. bekçi.

ḥāfīz (Ar. sf. ḥifẓ'dan) : 1. hıfzeden, saklayan, koruyan. 2. ezberleyen. 3. (is.) Kuran-ı Kerim'i başından sonuna kadar ezberleyen.

ḥafī (Ar. sf. ḥafā'dan) : gizli, saklı.

ḥafīf (Ar. sf.) : tartıda ağırlığı az olan.

ḥafire'l-ḳabir : kabir dostu.

Ḥafṣa (Ar. is.) : Hz. Ömer'in kızı ve Hz. Muhammed'in hanımı.

ḥā'if (Ar. sf. ḥavf'den) : korkan, korkak, ödle.

ḥā'il (Ar. sf. ḥavl'den) : iki şey arasında veya bir şey önünde perde olan, arayı kapayan.

ḥā'iz (Ar. sf.) : 1. hayzını, adetini gören kadın. 2. namazsız kadın.

ḥaḳ (Ar. is.) : (bk. : ḥaḳḳ)

ḥaḳīḳī (Ar. sf.) : gerçek.

ḥaḳīr (Ar. sf.) : itibarsız, değersiz, aşağı, adi, bayağı.

ḥaḳḳ (Ar. is.) 1. Allah, tanrı. 2. doğruluk ve insaf. 3. bir insana ait olan şey.

ḥaḳḳ-ı 'abd : kul hakkı.

ḥaḳḳ-ı ḥayvān : hayvan hakkı.

ḥaḳḳ-ı kāfir : Müslüman olmayanların hakkı.

ḥaḳḳ-ı yetīm : yetim hakkı.

Ḥaḳḳullāh (Ar. is.) : Allah'ın hakkı.

Ḥaḳ Te'ālā : namı büyük Allah.

ḥāl (Ar. is.) : şimdiki zaman, geçmiş ve gelecek olmayan zaman. 2. oluş, bulunuş, suret, durum.

ḥāl-i mevt : ölüm durumu, ölüm zamanı.

ḥāl-i rü'yā : rüya görme durumu.

ḥālā (Ar. zf.) : şimdye değin ya da söz konusu zamana değin, henüz.

ḥalāḳ (Ar. is.) : pay, hisse, nasip.

ḥalāḳ-ı cihān : dünyanın nasibi.

ḥalāş (Ar. is.) : kurtulma, kurtuluş.

ḥalāyık (Ar. is.) : kadın köle, cariye.

ḥālīk (Ar. is. ve sf.) : yaratan, yoktan var eden, yaratıcı, Allah.

ḥālī (Ar. sf.) : تنها, boş, sahipsiz yer. 2. açık yer.

ḥālī-i zihn : zihnin boş olması.

ḥālīfe (Ar. is.) : 1. birinin yerine geçen kimse. 2. Hz. Muhammed'in vefatından sonra ümmet idaresinin başına geçen kimse.

ḥālīl (Ar. sf.) : 1. samimi, samimi dost. 2. (is.) erkek adı.

ḥālīm (Ar. sf.) : 1. tabiatı yavaş olan, yumuşak huylu, Allah'ın sıfatlarından. 2. (is.) erkek adı.

ḥalḳ (Ar. is.) : yaratma, yaratılma.

ḥalvet (Ar. is.) : 1. yalnız, تنها kalma, tenhaya çekilme, tenhalık. 2. تنها yer.

ḥamāḳat (Ar. is.) : ahmaklık, beyinsizlik, bönlük.

ḥamd (Ar. is.) : Allah'a olan şükran duygularını bildirme.

ḥamd ü şenā : Allah'a şükür ve O'nu isimleriyle medh etmek.

ḥamele (Ar.is. ḥāmīl'in çoğulu) : taşıyanlar, kaldıranlar, hamil olanlar.

ḥamele-i 'Arş : Arşı ense köklerinde taşıyan: İsrail, Mikail, Cebrail, Azrail melekleri.

ḥamele-i Ḳur'ān : Kuran'ı ezberleyip hafız olanlar.

ḥamīd (ḥamd'den) : 1. hamdeden, şükreden. 2. (is.) erkek adı.

ḥaml (Ar. is.) : 1. yük 2. yüklenme 3. ana karnındaki çocuk. 4. gebe olma gebelik.

ḥamr (Ar. is.) : şarap.

ḥāniş (Ar. sf.) : ettiği yemini yerine getirmeyen.

ḥanūṭ (Ar. is.) : ölüyü tahnit etmekte kullanılan ilaç.

ḥarāb (Ar. sf.) : yıkık, viran.

ḥaram (Ar. sf.) : şeriatçe, dince yasak edilmiş şey.

Ḥaremeyn-i Şerīf (Ar. is.) : Kabe'de bulunan Kabe-i Şerif ve Medine'de bulunan Hz. Muhammed'in mescidine verilen isim.

ḥareke (Ar. is.) : (gr.) Arapça ve Osmanlıca bir harfin nasıl okunacağını gösteren ve işaretler.

ḥareke-i serīc : hızlı giden.

ḥarf (Ar. is.) : 1. alfabeyi meydana getiren işaretler. 2. söz lakırdı.

ḥāric (Ar. zf.) : dışında, dışta olmak üzere, ... bir yana bırakılırsa.

ḥarīr (Ar. is.) : ipek.

ḥāriş (Ar. is. ḥarş'dan) : çiftçi, ekinci.

Ḥasan (Ar. is.) : Hasan bin Ali, Hz. Muhammed'in torunu ve Hz. Fatıma ile Hz. Ali'nin büyük oğlu.

Ḥasan-ı bin ‘Alī (Ar. is.) : Hz. Muhammed’in torunu, İslam halifelerinin beşincisi; Hz. Ali ile Hz. Fatimatü’z Zehra’nın evliliklerinden dünyaya gelen oğulları.

ḥaseb (Ar. is.) : baba tarafında gelen şeref, asillik, soy temizliği.

ḥased (Ar. is.) : kıskançlık, çekememezlik.

ḥasen (Ar. sf.) : hüsünlü, güzel.

ḥaşıl (Ar. is. ḥuşul’dan) : husule gelen, husul bulan, peyda olan, olan, çıkan, türeyen, üreyen.

ḥāşşa (Ar. is.) : bir kimseye ya da bir şeye özel olan nitelik, kuvvet, güç.

ḥaste (Far. sf.) : esenliği yerinde olmayan, sağlığı bozuk olan, organlarının herhangi birinin işleyişinde bozukluk duyumsayan [kimse, hayvan.]

ḥāşıye (Ar. is.) : 1. bir eserin metnini şerh ve izah eden kitap. 2. kenar, pervaz, bir kitabın sayfeleri kenarına veya altına yazılan yazı.

ḥaṭā’ (Ar. is.) : 1. yanlış; yanlışlık; yanılma. 2. günah. 3. kabahat, kusur.

ḥaṭā’-i ‘aẓīm : büyük hata.

ḥātem (Ar. is.) : mühür, üstü mühürlü yüzük.

ḥātemü’n-nebiyyin : nebilerin, peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed.

ḥāteme (Ar. e.) : “Allah sona erdirsin.” anlamında kullanılan bir dilek.

ḥātemü’l-enbiyā : (bk.: ḥātemü’n-nebiyyin)

ḥāṭır (Ar. is. ḥuṭūr’dan) : 1. zihin, fikir. 2. keyif, hal. 3. gönül.

ḥātime (Ar. sf. ḥatm’dan) : 1. hitama erdiren, bitiren. 2. mühürleyen, mühürleyici.

ḥatm (Ar. is.) : 1. hitama erdirme, bitirme. 2. Kuran’ı başından sonuna kadar okuma. 3. mühürleme, mühürlenme

ḥattā (Ar. e.) : hem de, üstelik, bile, üstüne üstlük.

ḥātun (Ar. is.) : kadın.

ḥayāt (Ar. is.) : yaşam.

ḥayāt-ı ḥaḳīqiyye : gerçek yaşam. [cennet hayatı kastedilir.]

ḥayret (Ar. is.) : beklenmedik, şaşırtıcı, garip bir şeyin yol açtığı şaşkınlık, şaşırma.

ḥavādiş (Ar. is.) : ilgi çekici olay, haber.

ḥavāyic (Ar. is. ḥācet’in çoğulu) : ihtiyaçlar, lüzumlu, gerekli şeyler.

ḥavf (Ar. is.) : korku, korkma.

ḥavz (Ar. is.) : havuz.

ḥayr (Ar. sf.) : iyi, faydalı, yararlı, yarar.

ḥayr-ı ‘amel : hayır işi.

ḥayr-ı ḥalk : hayırlı halk.

ḥayr-ı keṣīr : bol hayır, çok olan hayır.
ḥayr-ı küllī : bütün hayırlar.
ḥayru'n-nās : insanların hayırlısı.
ḥayṣiyyet (Ar. is.) : şeref, onur, itibar, değer.
ḥayvān (Ar.is.) : 1. canlılık dirilik. 2. canlı şey. 3. insanı da içine alan bütün canlılar.
ḥayvānāt (Ar. is. ḥayvān'ın çoğulu) : hayvanlar.
ḥayy (Ar. is.) : 1. Allah'ın adlarındandır. 2. (Ar. sf.) : diri, canlı.
ḥayz (Ar. is.) : Kadınlara mahsus aybaşı.
ḥazā (Ar. is.) : bu, o, şu.
ḥaza^c (Ar. is.) : 1. kesme. 2. kesip yarma.
ḥazer (Ar. is.) : sakınma, kaçınma, korunma, çekinme.
ḥāzır (Ar. sf.) : huzurda, meydanda, göz önünde olan, bizzat bulunan.
ḥazret (Ar. is. Huṣūr'dan) : saygı saymak üzere büyüklere verilen ünvan.
hebā³ (Ar. is.) : 1. gayet ince toz, zerre. 2. yok yere, boş, nafiye.
hedm (Ar. is.) : yıkma, harabetme.
helāk (Ar.is.) : 1. mahvolma, ölme. 2. harcanma 3. çok yorulma.
ḥelāl (Ar.is.) : kullanılması şer' en caiz olan, dinin hükümleri bakımından kullanılabilen, haram olmayan şey. 2. nikahlı kadın.
ḥelāllaş- (Ar. T. f.) : birbirlerine haklarını helal etmek.
hemān (Far. zf.) : hemen, derhal, o anda, çarçabuk. 2. öylece, böylece.
hevā (Ar. is.) : hava.
heybet (Ar. is.) : korku ile sağı duygularını birden uyandıranhal veya gösteriş.
hey³et (Ar. is.) : 1. kurul. 2. hal, durum. 3. şekil, suret, kıyafet. 4. görünüş
ḥıfz (Ar. is.) : 1. saklama. 2. ezberleme.
ḥınnā (Ar. is.) : kına.
ḥınzır (Ar. is.) : 1. domuz. 2. (mec.) pis ve katı yürekli kimse.
ḥırfet (Ar. is.) : geçinmeye sebep olan iş, meslek.
hicret (Ar. is. hecr'den) : 1. memleketten memlekete göç. 2. Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye göç etmesi ki İslam takviminde tarih başı sayılır.
Hidāye Şerḥi : Şeyh Ekmel'in medreselerde okutulan "el-İnaye" si.
hidāyet (Ar. is.) : bir kimseye Allah tarafından gönderildiğine inanılan doğru yol, hak olan Müslümanlık yolu.
ḥikmet (Ar. is.) : 1. Hakimlik. 2. sebep.
ḥilāf (Ar. is.) : 1. karşıt, zıd. 2. yalan.

h l f t (Ar. is.) : 1. birinin yerini tutma, haliklik. 2. halifelik, peygamber vekili olarak İslamlığı koruma vazifesi.

h l l (Ar. is.) : 1. iki Şey arasına sokulan  c nc  Şey. 2. ara, aralık. 3. diş, kulak karıŐtırma aleti.

h s b (Ar. is.) : hesap, sayma, aritmetik. b -h s b: hesapsız, sayısız, pek çok.

h t b (Ar. is.) : bir veya birçok kimselere ağızdan veya yazı ile söyleme.

h zmet (Ar. is.) : iş görme, iş yapma, yararlı çalışma.

h r (Far. sf.) : ehemmiyetsiz, değersiz, bayağı, adi.

h bb (Ar. is.) : sevgi.

h bb-i   h : yer, mevki, rütbe sevgisi.

h bb-ı d ny  : dünya güzelliği.

h bb-ı riyy set : baş olma sevdası, makam ve Şöhret ihtirası.

h d' a (Ar. is.) : aldatma, oyun, hile, dalavere, düzen, dek.

H deybiyye Ėaz sı (Ar. is.) : Hicret'in altıncı yılında vuku bulan Hudeybiye seferi.

h k k (Ar. is. h k k'ın  oğulu) : 1. haklar. 2. hakikatler. 3. kanunların verdiği haklar.

h k k-ı 'ib d : insan hukuku.

H l Őa (Ar. is.) : Ahmet el-Hazrec  tarafından yazılmış fikh kitabı.

h lf (Ar. is.) : verdiği sözü tutamama, üzerinde durmama.

h lf u v ' id : verdiği sözü tutamayan.

h lle (Ar. is.) : 1. cennet elbisesi. 2. belden aşağı ve belden yukarı olmak üzere iki kısımdan oluşan elbise.

h r  (Far. is.) : 1. cennet kızı. 2. sevgili.

h r c (Ar. is.) :  ıkıŐ,  ıkma; dışarı çıkma; ayaklanma.

h r f (Ar. is. h rf'in  oğulu) : harfler.

h Ő l (Ar. is.) : Üreme, türeme, çıkma.

h Ő Ő (Ar. is.) : bakım, iş; Şekil, yol, konu.

h Ő Ően (Ar. zf.) : hususi olarak, hele, ayrıca.

h Ő ' (Ar. is.) : 1. gönül alçaklığı. 2. (tas.) Allah huzurunda boyun eğme, nefisini hakir görme.

h z ' (Ar. is.) : alçakgönüllülük, gönül alçaklığı.

h d vend  (Far. is.) : hükümdarlık, sahiplik.

h Ő met (Ar. is.) : düşman olma durumu, düşmanlık.

hüküm (Ar. is.) : hüküm, emir, komuta.

h rre (Ar. sf.) : cariye veya esir olmayan kadın.

Ḥüseyn (Ar. is.) : Hz. Muhammed'in torunu ve Hz. Fatıma ile Hz. Ali'nin büyük oğlu, Kербela şehidi.

ḥüsn (Ar. sf.) : 1. güzel, iyi. 2. (is.) güzellik, iyilik.

ḥüsn-i ḥātıme : İslam üzerine doğup, yaşamak ve şekilde ölmek.

ḥüsn-i ihtiyār : doğru tercih.

ḥüsn-i mu'aşeret : iyi, güzel davranış.

ḥüsn-i zann : iyi fikir besleme.

hüve (Ar. zm.) : 1. üçüncü tekil şahıs zamiri: o 2. (Ar. is.) : Allah.

I-İ

ırāk (T. sf.) : uzak

ıskāt (Ar. is. suḫūṭ'dan) : düşürme, düşürülme.

ıskāt-ı şalāt : namaz borcunu düşürme.

ıslāḥ (Ar. is. şulḥ'den) : iyi bir hale koyma, iyileştirme, düzeltme.

ışmarla- (T. f.) : bir şeyin getirilmesini ya da yapılmasını, bir başkasına söylemek.

ışk (Ar. is.) : aşk.

ıztırār (Ar. is. zārūret'den) : mecburiyet, çaresizlik, ihtiyaç.

i'āde (Ar. is. avd'den) : geri gönderme, gönderilme, geri çevrilme.

i'ānet (Ar. is. avn'den) : yardım.

ibā' (Ar. is.) : 1. çekinme, razı olmama. 2. iğrenme, tiskinme.

ıbād (Ar. is. 'abd'in çoğulu) : 1. abidler, kullar. 2. ibadet edenler. 3. (sf.) çok bol, bereketli.

ıbādāt (Ar. is. 'ibādet'in çoğulu) : ibadetler.

ıbādet (Ar. is.) : Allah'ın emirlerini yerine getirme, tapma, tapınma.

İbrāḥīm (Ar. is.) : Kaldanî kavmine gönderilen ve Kuran-ı Kerim'de ismi bildirilen, ülü'l-azm adı verilen altı peygamberden biri.

İblīs (Ar. is.) : 1. şeytan. 2. (sf.) hilekar.

İbn (Ar. is.) : oğul.

İbn-i Hümām (Ar. is.) : Hanefî fakihi; usul ve kelam alimi.

İbn-i Sa'd (Ar. is.) : Tabakat kitabıyla tanınan hadis, siyer, tarih ve ensab alimi.

İbrāḥīm (Ar. is.) : Hz. Muhammed'in Mısırlı Hz. Mariye'den olma yedinci ve en küçük çocuğu.

ibrām (Ar. is.) : can sıkacak derecede ısrar etme, üstüne düşme; zorlama.

ibtāl (Ar. is.) : 1. boş, hükümsüz bırakma, bırakılma, bozma. 2. lağvetme, feshetme.

ibtidā' (Ar. is. bed'den) : 1. başlama. 2. başlangıç. 3. (zf.) ilkin, en önce, başta.

îcâb (Ar. is.) : lazım gelme, gerek.

îcād (Ar. is.) : 1. vüduda getirme, getirilme. 2. yeniden bir şey çıkarma.

icmā' (Ar. is. cem'den) : dağınık şeyleri bir araya getirme, toplama.

icmā' en (Ar. zf.) : icma-i ümmet yoluyla.

icmāl (Ar. is.) : 1. ihtisar etme, kısaltma, özetleme. 2. öz, özet.

icrā' (Ar. is. cereyân'dan) : yapma, yerine getirme, bir işi yürütme.

ictihād (Ar. is. cehd'den) : 1. fıkıhda yeditula sahibi büyük din alimlerinin Kuran-ı Kerim ve ahadis-i nebeviyyeye müsteniden vaz ettikleri şeri düstur. 2. gücü kuvveti yettiği kadar çalışma.

ictināb (Ar. is.) : sakınma, çekinme, uzaklaşma.

içerü (T. zf.) : içeri, iç yana doğru.

idhāl (Ar. is. dühül'dan) : dahil etme, içeri sokma .

İdrīs (Ar. is.) : Kuran-ı Kerim'de adı geçen ve Hz. Şit'ten sonra gönderilen peygamber.

ifrāt (Ar. is. farṭ'dan) : aşırı gitme, pek ileri varma.

ifsād (Ar. is. fesād'dan) : fesada uğratma, uğratılma, bozma.

işā' (Ar. is.) : gizli bir şeyi yayma; ortaya dökme, açığa vurma.

iftār (Ar. is. fiṭır'dan) : 1. oruç açma. 2. ramazan akşamları verilen ziyafet.

iftitāh (Ar. is. fetḥ'den) : 1. açma, açılma. 2. başlama.

iftitāh tekbiri : namaza başlarken söylenen "Allahü ekber" sözü.

iğmāz (Ar. is.) : ayıplama.

iğvā' (Ar. is.) : kandırma, yoldan çıkarma.

iḥāta (Ar. is.) : bir şeyin etrafını çevirme, sarma, kuşatma, etrafı çevrilme. 2. tam kavrayış, anlayış, geniş bilgi.

iḥfā' (Ar. is. ḥafi'den) : gizleme, saklama, saklanılma.

iḥkāk (Ar. is. ḥakḳ'dan) : hakkı yerine getirme, hak, yerine getirilme.

iḥkāk-ı ḥakḳ : bir hakkı usulü dairesinde yerine getirme, bir hakkı müdafaa ve muhakeme neticesinde ispat ve izhâr etme.

iḥlāk (Ar. is. ḥelāk'den) : 1. helak etme, öldürme, öldürülme, yok etme. 2. harcama, tüketme.

iḥlāş (Ar. is. ḥulūş'dan) : 1. halis, temiz, doğru sevgi. 2. gönülden gelen dostluk, samimiyet, doğruluk, bağlılık.

İhlāş (Ar. is.) : Kuran-ı Kerim'in dört ayet olan yüz on ikinci suresidir.

iḥrāk (Ar. is. ḥarḳ'dan) : yakma, yakılma.

iḥsān (Ar.is. ḥasen'den) : 1. iyilik etme. 2. bağış, bağışlama. 3. verilen, bağışlanan şey. 4. lütuf.

iḥtilāc (Ar. is.) : 1. çarpınma, çarpıntı. 2. seğirme.

iḥtilāf (Ar. is. ḥilāfet'den) : ayrılık, uymayış, anlaşmazlık, aykırılık.

iḥtilām (Ar. is. ḥulm'den) : 1. düş azma. 2. baliğ olma, ergen olma.

iḥtimāl (Ar. is. ḥaml'den) : 1. yüklenme, çekme. 2. mümkün olma, bir şeyin olabilmesi.

ihtimām (Ar. is. hemm'den) : dikkatle, geyretle çalışma, özenle iş görme.

iḥtirāz (Ar. is. ḥırz'dan) : 1. sakınma, çekinme. 2. korkma.

iḥtiyāc (Ar. is.) : 1. muhtaçlık, yoksulluk, yokluk. 2. gereklilik. 3. çaresiz kalıp isteme.

iḥtiyār (Ar. is.) : 1. seçme, seçilme. 2. katlanma.

iḥtiyāṭ (Ar. is.) : 1. ilerisini düşünerek, görerek davranma. 2. sakınma, tedarikli davranma.

İḥyā' (Ar. is. ḥayāt'dan) : 1. diriltme, diriltirme, canlandırma. 2. taze can verircesine iyilik lutfetme. 3. yeniden kuvvetlendirme. 4. uyandırma, canlandırma.

iḥyā-i dīn : dinin canlandırılması, yeniden kuvvetlendirilmesi, diriltilmesi.

İḥyā'-i Ulūm : "dīn ilimlerinin diriltilmesi." anlamına gelen İmam Gazali'nin eseri

‘ikāb (Ar. is.) : eza, cefa, eziyet, azap.

iḳāmet (Ar. is. ḳiyām'dan) : oturma.

iḳrār (Ar. is. ḳarār'dan) : 1. saklamayıp söyleme. 2. dil ile söyleme. 3. tasdik, kabul.

iḳtidā (Ar. is. ḳıdve'den) : tabi olma, uyma.

iktifā' (Ar. is. kifāyet'den) : yeter bulma, aza kanaat etme, yetinme.

iḳtiżā (Ar. is.) : gerekme.

ir (T. is.) : er.

irāde (Ar. is.) : bir şeyi yapıp yapmamaya karar verme gücü, yetisi.

i' rāz (Ar. is.) : 1. yüz çevirme, başka tarafa dönme. 2. çekinme, sakınma.

irkek (T. is.) : erkek.

irte (T. sf.) : karanlık, gece.

il (T. is.) : el, yabancı.

‘ilāc (Ar. is.) : 1. derde deva olan şey, ilaç. 2. çare, tedbir.

ilāh (Ar. is.) : 1. Allah. 2. mitolojide tanrı.

i' lām (Ar. is. elem'den) : elem verme, keder verme.

i' lām (Ar. is. ‘ilm'den) : bildirme, bildirilme, anlatma.

i' lām-ı ḳaşd : bilinir hale getirmeye çalışma.

ilhāḳ (Ar. is.) : katma, katılma; karışma, katıştırma.

ilkā' (Ar. is.) : 1. bırakma, bırakılma, terk, atma. 2. telkin etme, ilham etme 3. bir kusuru başkasına yükleme.

ilkā'-i 'ulūm : din ilimlerini telkin etme.

illā (Ar. zf.) : ne olursa olsun, mutlaka.

'ilm (Ar. is.) : 1. bilme, biliş; bir şeyin doğrusunu bilme. 2. okuyarak öğrenilen bilgi.

'ilm-i dīn : din bilgisi.

'ilm-i ğayb : bilinmeyenlerin ilmi, bilgisi.

'ilm-i hāl : 1. din kaidelerini öğretmek üzere yazılmış kitap. 2. (tas.) tekkede öğrenilen bilgi.

'ilm-i istiḥfāf : ilmi aşağı görme.

ilm-i nāfi' : yararlı ilim.

'ilm-i şeri'at : şeriat ilmi.

'ilm ü 'amel : bilgi ile hareket etme.

ilzām (Ar. is.) : cevap veremez hale getirme, susturma.

īmā' (Ar. is.) : 1. işaret. 2. işaretle anlatma, dolayısıyla anlatma.

i' māl (Ar. is. 'amel'den) : 1. yapma, yapılma. 2. işleme. 3. kullanma. 4. meydana getirme.

imām (Ar. is.) : 1. namazda kendisine uyulan kimse. 2. önde bulunan, ön ayak olan kimse. 3. halife olan kimse. 4. bir mezhep kuran zat. 5. Hz. Ali neslinden gelen zevat.

İmām Aḥmed Ḥanbelī (Ar. is.) : Hanbeli mezhebinin imamı, muhaddis, fakih.

İmām Ā'zam (Ar. is.) : en büyük imam, İslam dininde ehl-i sünnet mezheplerinin büyük imamından biri olan Hz. Numan bin Sabit.

imāmet (Ar. is.) : imamlık.

imāmeyn (Ar. is.) : iki imam. [Bazen İmam-ı Azam ile İmam-ı Şafii; çok defa İmam-ı Ebu Yusuf ile İmam-ı Muhammed için kullanılır.]

İmām Ġazālī (Ar. is.) : Eşari kelamcısı; Şafî fakihî; filozoflara yönelttiği görüşlerle tanınan Selçuklular zamanında yaşamış, İslam filozofu.

İmām Ḥasan (Ar. is.) : (bkz.: Ḥasan-ı bin 'Alī)

İmām Mālīkī (Ar. is.) : Maliki mezhebinin imamı, büyük müctehid ve muhaddis.

İmām Māturidī (Ar. is.) : asıl adı Ebû Mansûr el-Māturidī olan Māturīdiyye mezhebinin kurucusu müfessir ve fakih.

İmām Mehdī (Ar. is.) : (bkz.: Mehdī)

İmām Muḥammed (Ar. is.) : Hanefî mezhebinin üç büyük imamından biri.

İmām Şāfi'ī (Ar. is.) : Şafî mezhebinin imamı, büyük müctehid.

İmām Tırmızı (Ar. is.) : Kütüb-i Sitte'den "el-Camiu's Sahih" in müellifi, muhaddis.

İmām Yūsuf : Ebū Yusūf (bk. : Ebū Yusūf)

İmām Zeylā'ī (Ar. is.) : Hanefi fakihi ve hadis hafızı.

İmām Züfer (Ar. is.) : Ebu Hanifi'nin öğrencisi, Hanefimezhebinin imamlarından biri.

im'ān (Ar. is. maan'dan) : 1. bir işte çok ileri varma, çok dikkatli olma. 2. inceden inceye araştırma.

im'ān-ı nazar : çok dikkatli şekilde bakma.

īmān (Ar. is. emn'den) : 1. inanma, inanç. 2. İslam dinini kabul etme.

imdi (T. zf.) : şimdi.

imekle- (T. f.) : emeklemek. dizler ve eller üzerinde yürümek.

immā (Ar. e.) : ya, veya.

imtinā' (Ar. is. men'den) : 1. çekinme, geri durma. 2. imkansızlık, olamayış.

imtinā' et- : alıkomak, zabt etmek, men etmek.

imtişāl (Ar. is. mişl'den) : 1. icabedeni, gerekeni yapma; bir örneğe göre hareket etme. 2. alınan emre boyun eğme.

in'ām (Ar. is. ni'met'den) : nimet verme, iyilik etme.

İnāye (Ar. is.) : Burhāneddin el-Mergīnānī'nin el-Hidāye adlı eserine Ekmeleddin el-Babertī tarafından yapılan şerh, Hanefi mezhebine dair fıkıh eseri.

ināyet (Ar. is.) : 1. dikkat, gayret, özenme. 2. lütuf, ihsan, özenme.

incik (T. is.) : diz kapağından toğuğa değin olan kemik.

İncil (Ar. is.) : Allah'ın vahiy yoluyla dört büyük paygambere yolladığı mukaddes dört büyük kitaptan Hz. İsa'ya nazil olanı. (bk.: Kuran, Tevrat, Zebur)

incin- (T. f.) : (mec.) bir kimsenin herhangi bir davranışı, sözü yüzünden kırılmak, üzülme.

incit- (T. f.) : 1. incinmesini yol açmak. 2. (mec.) kötü söz veya davranışla birini kırmak.

incü (T. is.) : inci.

ind (Ar. is.) : yan, taraf.

indallāh : Allah yanında, Allah indinde.

inkā' (Ar. is.) : pak olma, temiz olma.

inkār (Ar. is.) : yadsıma.

inkıyād (Ar. is. kayd ve kıyādet'den) : boyun eğme, kendini teslim etme.

ins (Ar. is.) : insan.

inşāf (Ar. is.) : merhamete, vicdana veya mantığa dayanan adalet.

inşāallāh (Ar. cümle) : Allah isterse, Allah nasip etti ise.

intihā' (Ar. is.) : yanına dayanma, yaslanma.

intiḳāl (Ar. is. naḳl'den) : 1. bir yerden başka yere geçme; göçme. 2. birinden diğesine geçme. 3. ölme, öbür dünyaya göçme.

intiḳām (Ar. is.) : öc alma.

intiṣār (Ar. is. naṣr'dan) : öc alma.

intiṣār (Ar. is. neṣr'den) : neşrolunma, yayılma, dağılma.

inzāl (Ar. is. nezr'den) : 1. indirme, indirilme. 2. Tanrı buyruklarının peygamberlere gökten inmesi.

ir- (T. f.) : ermek, ulaşmak, kavuşmak, yetişmek.

irādet (A .is.) : irade, dileme. 2. gönül isteği.

i' rāz (Ar. is.) : 1. yüz çevirme, başka tarafa dönme. 2. çekinme sakınma.

ir- (T. f.) : ulaşmak, erişmek, kavuşmak, yetişmek.

irkek (T. is.) : erkek.

irṣād (Ar. is. rüṣd'den) : 1. doğru yolu gösterme, uyarma. 2. (tas.) irfan sahibi birinin, bir kimseye tarikatı ve Allah yolunu göstermesi.

irtifā' (Ar. is. ref'den) : 1. yükselme. 2. yükseklik, yükselti.

irtiḥāl (Ar. is. riḥlet'den) : 1. göçme, göçetme. 2. ölme.

irtikāb (Ar. is.) : 1. kötü bir iş işleme. 2. yiyicilik, rüşvet yeme.

il (T. is.) : el, yabancı.

illā (Ar. e.) : mutlaka, ne olursa olsun.

İsā (Ar. is.) : Kuran'da adı geçen ve kendisine kutsal kitap İncil verilen peygamber.

iskān (Ar. is.) : insanları bir yere yerleştirme, yurtlandırma.

İskender-i Zū'l-ḳarneyn (Ar. is.) : Kuran'da Zülkarneyn adı ile bildirilen mübarek bir zat.

İslām (Ar. is.) : Hz. Muhammed'in yaydığı ve Kuran-ı Kerim'de kuralları bulunan din, Müslümanlık.

İslāmbol (Ar. T. is.) : ulemanın İstanbul yerine kullandıkları tabir.

iṣm (Ar. is.) : suç, günah.

ism-i şerīf : mübarek ve şerefli isim.

isrāf (Ar. is. seref'den) : gereksiz yere harcama.

İsrāfil (Ar. is.) : dört büyük melekten biri olup kıyamet gününde sura üflemekle görevlidir

issi (T. is.) : yakıcı, bunaltıcı sıcak.

istib'ād (Ar. is.) : uzaksama, uzak görme, ihtimal vermeme.

istibrā' (Ar. is.) : 1. küçük abdesten sonra akıntıyı tam giderme. 2. nikahla alınan bir dulun gebe olmadığına kanaat getirmek için bir hayz görünceye kadar ona yaklaşmama.

istidlāl (Ar. is. delālet'den) : bir delile dayanarak bir şeyden netice çıkarma, delil ile anlama.

istidrāc (Ar. is. derece'den) : 1. derece derece ilerleme. 2. değeri hakkı olmadığı halde talihin lutfuna uğrayıp, kader, düzgün ditme.

istiftā' (Ar. is.) : fetva almak isteme; müftüye müracaat etmek.

istiftāh (Ar. is. feth'den) : 1. siftah etme. 2. başlama, başlanılma. 3. açma, açılma.

istiğfār (Ar. is.) : Allah'tan, suçlarının bağışlanmasını isteme, tövbe.

istihāne (Ar. is.) : hor görme, hakir görme.

istiḥāza (Ar. is.) : kadın adet görürken fazla kan gelmesi, özür kanı.

istiḥfā' (Ar. is.) : saklanma, gizlenme.

istiḥfāf (Ar. is. ḥiffet'den) : hafifseme, ehemmiyet vermeme, küçük görme.

istiḥkāk (Ar. is. ḥaḳḳ'dan) : 1. hakkı olma, hak kazanma.

istiḥlāf (Ar. is. ḥalḥ'den) : birinin yerine geçme.

istiḥlāl (Ar. is. ḥelāl'den) : 1. helal sayma. 2. helallaşma. 3. helal edilmesini isteme.

istiḥrāc (Ar. is. ḥurūc'dan) : 1. çıkarma, çıkarılma. 2. netice çıkarma. 3. mana çıkarma.

istiḥsān (Ar. is. ḥasen'den) : beğenme, beğenilme, güzel sayılma, güzel bulma.

istiḥsānen (Ar. zf.) : beğenerek, beğenilerek, güzel sayılarak, güzel bularak.

istihzā' (Ar. is.) : biriyle eğlenme, alay etme.

istiḳbāh (Ar. is. ḳabiḥ'den) : kabih, çirkin görme, çirkin sayma, ayıplama.

istiḳbāl (Ar. is. ḳabl'den) : 1. (gr.) gelecek zaman. 2. birini karşılama, birine karşı çıkma.

istikbār (Ar. is. kibr'den) : büyükleme, kendini büyük görme.

istikrāh (Ar. is. kerh'den) : kerih görme, tikslenme, iğrenme.

istiḳlāl (Ar. is.) : bağımsızlık.

istikzār (Ar. is.) : çirkin, pis ve kötü görmek.

istimā' (Ar. is. sem'den) : 1. dinleme, dinlenilme, işitme, işitilme. 2. dinleyip kabul etme. 3. kulak verip dinleme.

isti' māl (Ar. is. amel'den) : kullanma.

istimtā' (Ar. is. temettü'den) : temettü edinme, faydalanma.

istinbāt (Ar. is.) : gizli olan bir şeyi, ictihad yoluyla Kuran-ı Kerim ve sünnete bakarak ortaya çıkarmak.

istincā' (Ar. is.) : necesetten, pislikten temizlenme.

istinşāḳ (Ar. is. neşāḳ'dan) : 1. abdest alırken veya temizlik için burna su çekme. 2. şiddetli koklama, koklatma.

istirāḥat (Ar. is. rāḥat'dan) : rahat etme, dinlenme.

istiṣnā (Ar. is.) : ayırık, kuraldışı.

‘iṣyān (Ar. is.) : ayaklanma, baş kaldırma, başkaldırı.

iṣ‘ār (Ar. is.) : yazı ile bildirme, haber verme.

iṣāret (Ar. is.) : im, belirti, gösterge, iz.

iṣek (T. is.) : eşek.

iṣtiḥā’ (Ar. is. ṣehvet’den) : 1. meyil, istek. 2. iştah, yemek yeme isteği.

iṣtirāk (A. is. ūirket’den) : ortak olma, ortaklık.

iṣtirākī (Ar. sf.) : ortaklıkla ilgili.

it- (T. f.) : etmek.

‘itāb (Ar. is.) : azarlama, tersleme, paylama; daralma.

iṭ‘ām (Ar. is.) : yemek yedirme.

itdūr- (T. f.) : yaptırmak.

i‘tibār (ubūr’dan) : 1. saygı gösterme. 2. ehemmiyet verme. 3. şeref, haysiyet.

i‘tiḳād (Ar. is. aḳd’den) : 1. düğümleli kalma, bir ūeye baēlanma. 2. inanma, gönülden tasdik.

i‘tiḳād-ı cāzim : kesin inanç, inanma.

i‘timād (Ar. is. amd’den) : 1. dayanma, güvenme. 2. emniyet, güven.

itlāf (Ar. is. telef’den) : 1. telef etme, mahvetme, öldürme. 2. lüzumsuz yere harcama. 3. yok etme, bozma.

ittibā‘ (Ar. is.) : tabi olma, uyma, ardısıra gitme.

ittifāḳ (Ar. is. vifāḳ’dan) : birleşme, uyuşma, sözleşme.

ittifāḳan (Ar. zf.) : rastgele, tesadüfle.

ittiḥāz (Ar. is. aḥz’dan) : 1. edinme, edinilme. 2. kabul etme. 3. itibar etme, sayma.

ittikā (Ar. is. viḳaye’den) : 1. sakınma, çekinme. 2. Allah’tan korkma.

ittişāf (Ar. is. vaşf’dan) : 1. muttasıf olma, vasıflanma, nitelenme. 2. bir hal takınma.

iyn (T. is.) : sırt.

iyt- (T. f.) : söylemek.

‘izām (Ar. is.) : yollama, gönderme.

iẓhār (Ar. is. zuhūr’dan) : 1. gösterme, meydana çıkarma. 2. yalandan gösteriş.

‘izzet (Ar. is.) : 1. değer, kıymet; yücelik, ululuk. 2. kuvvet, kudret. 3. hürmet, saygı.

K

ḳabaḳ (T. sf.) : dazlak, saçsız, tüysüz baş.

Ka'be (Ar. is.) : İslam inancına göre yeryüzünde yapılan ilk mabed, Müslümanların kiblesi.

Ka' bī (Ar. is.) : Mutezile alimlerinden, Kabiyye fırkasının reisi.

ķabīh (Ar. sf.) : ķirkin, yakışksız, fena, ayıp.

ķabiliyyet (Ar. is.) : 1. anlama, anlayış, kabul edilebilirlik, alabilirlik.

ķabr (Ar. is.) : mezar.

ķabir (Ar. is.) : (bk.: ķabr)

ķabl (Ar. zf.) : ön, önce, öndeki, evvel, evvelki.

ķable'n nübüvve : peygamberlikten önce.

ķabül (Ar. is.) : bir şeyi isteyerek ya da istemeyerek uygun bulma, bir şeye rıza gösterme.

ķabz (Ar. is.) : el ile tutma.

ķadı (Ar. sf. ķazā'dan) : yapan, yerine getiren.

ķadı Beyzāvī (Ar. is.) : Azerbaycan bölgesinde yetişmiş Şafii mezhebine baēlı büyük alim.

ķāđıhān (Ar. is.) : Hanefi mezhebi ālimlerinden, Hasen bin Mensūr bin Mahmūd Abdulaziz el-Özcendī el-Ferganī.

ķādīm (Ar. sf.) : başlangıcı geçmişin derinliklerinde bulunan, çok eskiye dayanan, öncesiz.

ķādir (Ar. sf.) : 1. kudret sahibi; kudretli, kuvvetli, güçlü. 2. (is.) Allah.

ķādir (Ar. sf. ķudret'den) : tükenmez kudret sahibi olan Allah.

ķadr (Ar. is.) : 1. deēer, itibar. 2. onur, şeref, haysiyet, meziyet.

ķāfi (Ar. sf. kifāyet'den) : elveren, yetişen; yeter, yetecek.

ķāfir (Ar. is. ve sf. ķüfr ve kufrān'dan) : 1. hakkı tanımayan, bilmeyen. 2. Allah'ın varlığına ve birliğine inanmayan. 3. küfreden, küfredici.

ķāfūr (Ar. is.) : Uzak Doēu'da yetişir bir çeşit taflandan elde edilen ve hekimlikte kullanılan, beyaz ve yarı saydam, kolaylıkla parçalanan, ıtırı kuvvetli bir madde.

ķahr (Ar. is.) : 1. üstün gelerek mahvetme, helak etme, batırma, ezme. 2. çok üzölme, kederlenme.

ķaht (Ar. is.) : kıtlık, kuraklık; kuraklıktan dolayı mahsulün yetişmemesi.

ķā'ide (Ar. is.) : 1. esas, temel. 2. usul, nizam, yol, kural.

ķā'il (Ar. sf. ķavl'den) : 1. söyleyen, diyen. 2. razı olmuş, boyun eğmiş. 3. (sf.) inanmış.

ķā'im (Ar. sf. ķiyām'dan) : 1. ayakta duran, ayakta bulunan. 2. birinin yerini tutan, birinin yerine geçen. 3. namaz kılan, vaktini namaz kılmakla geçiren.

ķā'ināt (Ar. is.) : evren, acun.

ķaķ- (T. f.) : itmek, vurmak.

ķarañu (T. is.) : karanlık.
ķarı (T. sf.) : yaşı ilerlemiş, yaşlı.
ķarış (T. is.) : parmakları birbirinden uzak duracak şekilde gerilmiş bir elin başparmağıyla serçe parmağının uçları arasındaki uzaklık.
ķalb (Ar. is.) : 1. yürek 2. gönül.
ķalil (Ar. sf. ķillet'den) : az, çok olmayan key.
ķamil (Ar.sf. kemāl'den) : 1. bütün, tam, noksansız. 2. kemale ermiş, olgun.
ķamilen (Ar. zf.) : noksansız; tam olarak, hep, bütün.
ķamili'l ihsān : iyilik etme de eksiksiz, olgun.
ķanā' at (Ar. is.) : kısmete razı olma, bir şeyi yeter görüp fazlasını istememe.
ķanād (T. is.) : kanat, kuşlarda ve bazı böceklerde uçmaya yarayan organ.
ķansı (T. zm.) : hangisi.
ķānūn (Ar. is.) : 1. devletin teşri kuvveti tarafından herkesçe uyulmak üzere konulan her türlü nizam , kaide, kural.
ķandil (Ar. is.) : İçinde zeytinyağı, gazyağı sıvı bir yakıt ve fitil bulunan aydınlatma aracı.
ķarındaş (T. is.) : kardeş.
ķarīb (Ar. is. ķurb'dan) : yakın, yakın olan, uzak olmayan; soyca yakın.
ķarīb bul- : yakın bulmak.
ķarīne (Ar. is.) : karışık bir iş veya meselenin anlaşılmasına, çözümlenmesine yarayan hal, ipucu.
ķarye (Ar. is.) : köy.
ķarż (Ar. is.) : ödünç verme.
ķaşaba (Ar. is.) : ilçe; köyden büyük kentten küçük yerleşim yeri.
ķaşabāt (Ar. is. ķaşāba'nın çoğulu) : ilçeler.
ķaşd (Ar. is.) : 1. bile bile yapma. 2. bir işe bilerek isteyerek girişme.
ķāsım (Ar. is.) : Hz. Muhammed'in Hz. Hatice'den olma ilk çocuğı.
ķāsī (Ar. sf. ķasvet'den) : duygusuz.
ķaşr (Ar. is.) : kısa kesme, kısaltma, kısma.
ķāt (Ar. is.) : bir yüzey üzerine düzgün olarak yayılış ya da üst üste konulmuş şeylerden her biri.
ķat' (Ar. is.) : kesme, kesilme; biçme.
ķat' -ı raħm : akraba ile haberleşmeyi, görüşmeyi kesme.
ķat' ī (Ar. sf.) : kesip atan, tereddüte mahal bırakmayan, kesin.
ķātīl (Ar. sf. ķatīl'den) : 1. katleden, öldüren. 2. (is.) adam öldüren kimse.

ḳat̄l (Ar. is.) : öldürme.

ḳavā' id (Ar. is. ḳa' ide'nin çoğulu) : kaideler, usuller.

ḳavī (Ar. sf. ḳuvvet'den) : 1. kuvvetli, güçlü. 2. güvenilir, sağlam.

ḳavl (Ar. is.) : lakırdı, söz.

ḳavl-i ekvā : daha kuvvetli söz.

ḳavl-i eṣaḥḥ : en doğru söz.

ḳavl-i fetvā : müftüce ya da şeyhülislamca söylenen söz.

ḳavl-i ṣaḥīḥ : doğru, gerçek söz.

ḳāvm (Ar. is.) : insan topluluğu.

ḳāym (T. is.) : evlilik yoluyla hısım.

ḳāyınata (T. is.) : kayın baba.

ḳazā' (Ar. is.) : vaktinde kılınmayan namaz, tutulmayan oruḳ borcunu, usul ve kaidesine göre sonradan ödeme.

ḳazf (Ar. is.) : 1. atma. 2. namuslu bir kadına, zina suçunu isnadetme.

ḳazı- (T. f.) : kesici bir aracı sürerek bir şeyin yüzeyindeki tabakayı kaldırmak.

kāzıb (Ar. is. kızıb'den) : 1. kezbeden, yalan söyleyen, yalancı. 2. yalan uydurma.

ḳazūrāt (Ar. is. ḳazūre'nin çođulu) : 1. pislik murdarlık. 2. insan pislіđi.

kebā'ir (Ar. is. kebīre'nin çoğulu) : büyük günahlar.

keder (Ar. is.) : tasa, kaygı, gönül üzüntüsü.

kefen (Ar. is.): ölüyü sardıkları bez.

kefere (Ar. is. kāfir'in çoğulu) : kafirler.

keff (Ar. is.) : el içi, el ayası, avuḳ.

keffāret (Ar. is.) : bir günaha karşı tutulmak üzere yapılan veya tutulan şey.

keffāret-i ṣavm : orucunu kasten bozan kimseye gereken keffāret.

keffāret-i yemīn : yerine getirilmeyen yemine karşı oruḳ tutmak, sadaka vermek, köle azad etmek gibi ṣer'i ceza.

kefīl (Ar. is. kefālet'den) : kefalet eden, kaçındığı takdirde birinin borcunu ödemeyi, birinin borcunu ödemeyi, birinin bir şeyi yapmadığı takdirde o işi yapmayı üstüne alan.

kehle (Ar. is.) : bit.

kelām (Ar. is.) : 1. söz lakırdı. 2. (gr.) söz, ibare. 3. Allah'tan ve Allah'ın birliğinden bahseden ilim. 4. Kuran.

kelāmāt-ı ṭayyibāt : bütün güzel manalara gelen sözler.

kelām-ı nefis : içten kendi kendine konuşma, Allah'ın harf, ses ve söz olmaksızın zati kelamı.

kelām-ı muhtel : eksilmiş, zarar uğramış söz.

kelām-ı şerif : şerefli, mübarek, kutsal söz.

kelāmullāh (Ar. is.) : Allah'ın sözleri, Kuran.

kelb (Ar. is.) : köpek.

kelime (Ar. is.) : 1. bir fikir anlatan, bir veya birkaç heceden meydana gelen ses, söz. 2. lakırdı.

kelime-i küfür : küfre düşüren söz.

kelime-i şehadet : Müslümanlığın şartlarından biri olan : “eşhedü en la ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve resulühü” cümlesi.

kelime-i tevhid : “la ilahe illallah; Muhammedün resulullah” cümlesi.

kemāl (Ar. is.) : bilgi ve erdem yönünden erginlik, eksiksizlik, olgunluk, yetkinlik.

kemāl-ı fazl : fazilet sahibi olgun kimseler.

kemāl-ı şıfat : vasıf ve özelliklerdeki mükemmellik, sıfatların mükemmelliği.

kemālāt (Ar. is. kemāl'in çoğulu) : insanın bilgive ahlak güzelliği bakımından olgunluğu.

kemālāt-ı insi : insanların olgunları.

kemük (T. is.) : kemik.

kenār (Far. is.) : bir yerin, bir şeyin bitiş bölümü ya da ona yakın yeri.

kerāhet (Ar. is.) : 1. iğrenme, tiskinme. 2. istemeyerek, baskı ile yapma. 3. bir halin, bir hareketin sarıh ve kat'i şekilde değil delalet yoluyla men olunması.

kerāmet (Ar. is.) : doğüstü yetenek.

kerāmet-i evliyā : ermiş kimselerin gösterdikleri şaşkınlık verici olay.

kerem (Ar. is.) : 1. asalet, asillik, soyluluk. 2. cömertlik, el açıklığı, lutuf, bağış, bahşiş.

keremallāhu vechehu : “Allah yüzünü, yönünü, tarafını şerefli kılsın.” mealinde dua olup, Hz. Ali hiç putlara secde ve ibadet etmediği ve çocukluktan beri Allah'a secde ettiği için adı anıldığında hürmeten söylenir.

kerih (Ar. sf. kerh'den) : iğrenç, çirkin.

kerihe (Ar. is.) : iğrenç, nefret edilecek şey.

kerim (Ar. sf. kerem'den) : 1. kerem sahibi, cömert. 2. ulu, büyük. Allah kerim : Allah büyüktür ve kerem sahibidir. Kuran-ı Kerim : ulu kitap, Kuran.

kerre (T. is.) : defa, kez.

kesb (Ar. is.) : çalışıp kazanma.

kesgin (T. sf.) : keskin. çok iyi kesen, çok kesici.

kesib (T. is.) : ölçü.

keşir (Ar. sf. keşret'den) : çok çok olan, bol.

kesr (Ar. is.) : kırma, kırılma, paralama.

keşret (Ar. is.) : çokluk, bolluk, ziyadelik.

keşret-i evlād : evlat çokluğu.

keşret-i mücāveret : yakınların, komşuların çokluğu.

keşf (Ar. is.) : 1. açma, meydana çıkarma. 2. gizli bir şeyi bulma. 3. bir sırrı öğrenme.

keyfiyyet (Ar. is.) : bir şeyin iyi veya kötü olması ciheti. 2. nitelik.

kezzāb (Ar. sf. kizb'den) : çok yalan söyleyen, pek yalancı.

kıble (Ar. is.) : namaza başlarken yönelinen taraf; Mekke tarafı.

kılıc (T. is.) : kılıç. çelikten yapılmış, iki yüzü de keskin kabzasından tutularak kullanılan öldürücü silah.

kıra 'āt (Ar. is.) : okuma, devamlı düzgün okuma.

kırk- (T. f.) : bir şeyin uçlarından kesmek, kırpmak.

kışşa (Ar. is.) : 1. fıkra, hikaye, rivayet. 2. vak'a, macera. el-kıssa : hasılı, sözün kısası.

kıt (T. is.) : kat.

kıyām (Ar. is.) : ayağa kalkış.

kıyāmet (Ar. is.) : dünyanın sonu, bütün ölülerin dirilerek mahşerde toplanacakları zaman.

kıyās (Ar. is.) : 1. bir şeyi başka başka bir şeye benzeterek hüküm verme, bu yolda verilen hüküm, bir tutma. 2. karşılaştırma, örnekseme. 3. umum ve kaideye uyma.

kıymet (Ar. is.) : 1. değer. 2. bedel, baha, tutar. 3. şeref, onur, itibar.

kızıl (T. is.) : parlak kırmızı renk.

kibbeh (Ar. is.) : içli köfte.

kibriyā' (Ar. is.) : 1. büyüklük, ululuk. 2. Allah.

kifāyet (Ar. is.) : 1. yetişme, elverme; yeterlik. 2. iktidar, yararlık.

kīle (Ar. is.) : ölçek.

kimesne (T. zm.) : kimse.

kināye (Ar. is.) : 1. maksadı kapalı bir şekilde ve dolayısıyla anlatan söz. 2. üstü örtülü, dokunaklı söz.

kirām (Ar. sf. kerīm'in çoğulu) : 1. soydan gelenler, soyu temizler; ulular, şerefli. 2. cömertler, eli açıklar.

Kirāmen Kātibīn : insanların iki tarafında bulunup sevaplarını ve günahlarını yazan meleklerin adı.

kitāb (Ar. is.) : kitap.

Kitābullāh (Ar. is.) : Kuran, Allah'ın kitabı.
ko- (T. f.) : koymak.
koçuş- (T. f.) : birbirine sarılmak, sarmaşmak.
komik (Fr. is.) : insanda gülme duygusu uyandıran, güldürücü, gülünç.
kopur- (T. f.) : koparmak.
kopuz (T. is.) : halk ozanlarınca kullanılan üç telli bir Türk çalgısı.
köpri (T. is.) : köprü.
kū (Far. is.) : köy.
kudret (Ar. is.) : 1. kuvvet, takat, güç. 2. Allah'ın ezeli gücü. 3. varlık, zenginlik.
kudretullāh : Allah'ın ezeli gücü, kuvveti.
kuds (Ar. is.) : kutsallık, mübareklik.
Kudüs (Ar. is.) : üç ilahi dinde önemli bir yere sahip olan ve kutsal sayılan şehir.
Kur'an (Ar. is.) : Kuran, Allah'ın kitabı.
Kur'an-ı 'Azīm : büyük yüce Kuran.
Kur'an-ı 'Azīmü's-şān : şan ve şerefi büyük olan Kuran.
kurbān (Ar. is.) : dinsel bir buyruğu ya da bir adağı yerine getirmek ereğiyle kesilen hayvan.
kul (T. is.) : Allah'a göre insan.
kulūb (Ar. is. qalb'in çoğulu) : kalpler, gönüller.
Kunūt (Ar. is.) : vitir namazının üçüncü rekatında okunan dua.
kuşūr (Ar. is.) : eksiklik, noksan.
kutı (T. is.) : kutu.
ku'ūd (Ar. is.) : 1. oturma. 2. namazın oturarak edilen kısmı.
kuvvet (Ar. is.) : güç, kudret, takat; sıhhat, sağlamlık.
kuy- (T. f.) : dökmek.
kuyum (T. is.) : değerli taşlardan ve metallere yapılan süs eşyasının genel adı.
küçük (T. sf.) : boyutları benzerlerinden daha ufak olan.
küffār (Ar. sf. kāfir'in çoğulu) : kafirler, hak dinini inkar edenler.
küfr (Ar. is.) : 1. Allah ve dine ait şeylere inanmama. Cenab-ı Hakk'a ortak koşma. 2. dinsizlik, imansızlık. 3. İslam dinine uymayan davranışlarda bulunma.
küfür (Ar. is.) : 1. küfr, Allah'a ve dine ait şeylere inanmama Cenab-ı Hakk'a ortak koşma. 2. dinsizlik, imansızlık. 3. İslam dinine uymayan davranışlarda bulunma.
küfür-i istihsān : küfrü güzel bulma.
külli (Ar. sf.) : bütüne, genele, tüme değin, tümle ilgili.

külliyât (Ar. is.) : bir yazarın bütün yapıtlarını kapsayan dizi, bütün yapıtları.

künh (Ar. is.) : 1. bir şeyin aslı, hakikati, temeli. 2. kök, dip.

kütüb (Ar. is. kitâb'ın çoğulu) : kitaplar.

kütüb-i fetāvā : fetva kitapları.

kütüb-i ilâhiyye : Allah tarafından gönderilen ilahi kitaplar: Tevrat, Zebûr, İncil, Kuran-ı Kerim.

kütüb-i mu' teber : inanılır, güvenilir ve saygın kitaplar.

Kütübullâhı Te' âlā : Allah'ın kitapları.

L

lā (Ar. e.) : olumsuzluk edatı.

lā-be's (Ar. sf) : sakınca yok.

lā ilāhe illallāh (Ar. cümle) : Allah'tan başka tanrı yoktur.

laf (Far. is.) : 1. lakırdı, söz. 2. konuşma.

lafz (Ar. is.) : söz.

laḥd (Ar. is.) : çukur, mezar, kabir.

lāḥiḳ (Ar. sf.) : 1. lühuk eden, yetişen, ulaşan. 2. eklenen. 3. sonradan tayin edilen, yenisi.

laḳab (Ar. is.) : bir kimseye ya da bir aileye, bir özelliğinden dolayı, adından ayrı olarak sonradan takılan ad.

lākin (Ar. e.) : ama, fakat, ancak, şu kadar var ki.

lā' net (Ar. is.) : 1. Allahın mağfiretinden mahrumluk; beddua, ilenç. 2. fena, kötü, uğursuz.

laḳife (Ar. sf.) : yumuşak, hoş ve ince bir güzelliği olan.

lāyık (Ar. sf. liyākat'den) : yakışan, yaraşır, yakışık.

lāzım (Ar. is.) : gerek.

leh (Ar. e.) : 1. onun için, ona. 2. (is.) birinin çıkarına davranış; yana.

lehu (Ar. zf.) : onun için, ondan yana.

levāzım (Ar. is. lāzime'nin çoğulu) : lazım olan şeyler, gerekli şeyler; yaşamak, geçinmek, yolculuk için lüzumlu olan nesnelere.

levāzım-ı mu' cize : mucize için gerekli olan şeyler.

levḥ (Ar. is.) : yassı, düz, üzerine resim, yazı gibi şeyler yazılabilen nesne.

ley (Far. is.) : 1. kab, zarf. 2. çamur.

lejl (Ar. is.) : gece.

lejl ü nehār : gece ve gündüz.

leyle (Ar. is.) : bir gece, tek bir gece.

Leyle-i Mi' rāc : Miraç gecesini; recep ayının yirmi yedinci gecesine rastlayan, Hz. Muhammed' in göğe yükseldiği gece.

Leyle-i Qadr : Kadir gecesini; Kuran' ın Hz. Muhammet' e indirilmeye başlandığı gece olarak Müslümanlarca kutsal sayılan, ramazan ayının yirmi yedinci gecesini.

lezzet (Ar. is.) : 1. tat, çeşni. 2. (mec.) zevk, haz, keyif.

li (Ar. e.) : "için, ötürü, dolayı, yüzünden" manasına gelir.

li-ğayrihi : yapısında haramlık bulunmayan; fakat başka bir sebepten dolayı haram olan şeye denir. Başkasının malını haksız yere yemek, cuma vakti alışveriş yapmak gibi.

li-aynihi : yapısında bulunan bir kötülük ve zarardan dolayı yasaklanmış olan şeye denir.

Ölü hayvan eti yemek, şarap içmek, kumar oynamak gibi.

lillāh, lillāhi (Ar. e.) : Allah' a mahsus. Allah için.

lillāhi te' ālā (Ar. cümle) : ulu Allah aşkına.

lisān (Ar. is.) : konuşulan dil.

livāṭa (Ar. is.) : eşcinsel ilişki.

Luṭ (Ar. is.) : Hz. İbrahim' in yeğeni olan peygamber.

luṭf (Ar. is.) : 1. hoşluk, güzellik. 2. iyi muamele, iyilik.

M

mā (Ar. e.) : o şey ki, şu nesne, ... daki.

mā-ādā (Ar. e.) : -den başka, başka, fazla, gayrı.

ma' ān (Ar. zf.) : birlikte, beraber.

ma' ānī, ma' ānā (Ar. is. ma' nā' nın çoğulu) : manalar, anlamlar.

ma' āṣī (Ar. is. ma' ṣiyet' in çoğulu) : asillikler, isyanlar, itaatsizlikler.

ma' āṣ (Ar. is.) : aylık.

Ma' āz-i bin Cebel (Ar. is.) : Eshab-ı Kiram' ın büyüklerinden.

mā-beyn (Ar. is.) : 1. iki şeyin arası, aradaki şey, ara. 2. mabed.

ma' būd (Ar. is. ibādet' den) : 1. kendisine ibadet olunan, tapılan. 2. Allah

ma' būdü bi' l-ḥaḫ : yanılmadan tapılacak zat, Allah.

mā-dām (Ar. e.) : 1. madem , çünkü, değil mi ki. 2. devam ettikçe.

ma' fūvv (Ar. sf. 'afv' den) : 1. affolunmuş, suçu bağışlanmış. 2. istisna edilmiş, müstesna.

mağfiret (Ar. is. gufrān' dan) : Allah' ın kullarının günahlarını bağışlaması, yarlıgaması.

mağīn (Far. is.) : mazaryan otu.

mağrib (Ar. is. ġarb'den) : 1. garb, batı. 2. akşam.

mağsūb (Ar. sf. ġasb'dan) : gasbolunmuş, zorla alınmış.

maḥal (Ar. is.) : yer, yöre.

maḥallī (Ar. sf.) : yerel, yöresel.

maḥāmid (Ar. is. maḥmedet'in çoğulu) : 1. medihler, sitayişler, senalar, şükürler. 2. güzel huylar.

maḥbūb (Ar. sf. ḥubb'dan) : 1. muhabbet olunmuş, sevilmiş, sevilen, sevgili. 2. erkek sevgili.

maḥdūd (Ar. is. ḥadd'dan) : sınırlı, belirli.

maḥfūz (Ar. sf. ḥıfz'dan) : 1. hıfzolunmuş, saklanmış. 2. korunmuş, gözetilmiş. 3. gizlenmiş.

maḥlūk (Ar. sf. ḥalk'dan) : halk olunmuş, yaratılmış; yaratık.

maḥlūkāt (A .sf. maḥlūk'un çoğulu) : yaratılmış şeyler, canlılar; yaratıklar.

maḥmaşa (Ar. is. ḥamş'dan) : açlık, açlıktan zayıf düşme.

maḥmil (Ar. is.) : 1. mahfe, deve üzerine konulan sepet. 2. her yıl Haremeyn'e hacı kafilesiyle gönderilen armağanlar.

maḥmūd (A .sf. ḥam'dan) : 1. hamdolunmuş, sena edilmiş; övülmeye değer.

maḥrem (Ar. sf. ḥarām'dan) : 1. haram, şeriatın yasak ettiği şey. 2. nikah düşmeyen, şeriatçe evlenilmesi yasak edilen.

maḥrūm (Ar. sf. ḥirmān'dan) : 1. bahtsız, nasipsiz. 2. istediğini, dilediğini elde edemeyen.

maḥşūr (Ar. sf.) : 1. muhasara edilmiş, kuşatılmış. 2. hasredilmiş, sınırlanmış, belli edilmiş.

maḥşūş (Ar. sf. ḥuşūş'tan) : başkasında bulunmayan, yalnız birine ait olan.

maḥşer (Ar. is. ḥaşr'den) : 1. haşrolunacak, toplanacak yer; kıyamette ölülerin dirilip toplanacakları yer. 2. çok kalabalık.

maḥv (Ar. is.) : 1. yok etme, ortadan kaldırma; harabetme; batma, bitme, yok olma. 2. (tas.) beşeri nakisalardan kurtulma hali.

maḥzar (Ar. is. ḥuzūr'dan) : 1. huzur yeri, büyük bir kimsenin önü. 2. hazır olma, görünüş.

maḥzūn (Ar. sf. ḥūzn'den) : hüznü, tasalı, kaygılı olarak.

mā'ide (Ar. is.) : üzerinde yemek bulunan sofrası.

mā'il (Ar. sf. meyl'den) : 1. bir yana eğilmiş, eğik, eğri. 2. hevesli, istekli, düşkün.

mā-ḳabl (Ar. is.) : ön, öndeki, üstteki, geçmiş; bir şeyin kendinden evvel olanı.

ma'ḳad (Ar. is.) : akdedilecek yer.

maḳām (Ar. is. ḳıyām'dan) : 1. kıyam edilen, durulan, durulacak yer. 2. memuriyet.
maḳām-ı vesile-i aḥsān : güzelliklere sebep olan yer, makam.
maḳbūl (Ar. sf.) : kabul edilen, kabul gören.
Ma'ḳıl ibn-i Yesār (Ar. is.) : Sahih ve sünen türü hadis mecmualarında, sınırlı sayıda hadis rivayeti bulunan zat.
maḳşūd (Ar. sf. ḳaşd'dan) : kasdolunan, istenilen şey, istek.
māl (Ar. is.) : 1. bir kimsenin tasarrufu altında bulunan değerli ve gerekli şey. 2. varlık, servet.
mā-lā yuṭāḳ (Ar. sf.) takat getirilmez, dayanılmaz.
mā-lā yutaḳ teklif : dayanılmaz bir teklif.
māliyye (Ar. sf.) mala, paraya mensup, mal ile ilgili.
mālīk (Ar. is. mülk'den) : 1. sahip, bir şeye sahip, bir şeyi olan. 2. erkek adı.
ma' lūm (Ar. sf.) : belli, bilinen.
ma' nā (Ar. is.) : mana, anlam.
mancılık (Ar. is.) : mancınık, top yapımının bilinmediği çağlarda, kale kuşatmalarında, ağır taş gülle fırlatmada kullanılan basit savaş aracı.
ma' nevī (Ar. sf. any'den) : 1. madde dışı olan, manaya ait. 2. ruha ve içe ait olan.
mānī (Far. is.) : (bk.: ma' nā)
mānī' (Ar. sf. men'den) : 1. men'eden, geri bırakan, alıkoyan, engel olan. 2. (is.) engel, özür.
maṣḥīb (Ar. is.) : devlet hizmeti, memuriyet.
maraḳ (Ar. is.) : 1. hastalık. 2. (mec.) dert, bela, dayanılması güç durum.
Māriye (Ar. is.) : Hz. Muhammed'in cariyesi ve yedinci çocuğu Hz. İbrahim'in annesi.
ma' rūf (Ar. sf.) : 1. herkesçe bilinen, tanınmış, belli. 2. meşhur, ünlü.
mā-sebāḳ (Ar. sf.) : sebkat eden, geçen, geçmiş.
maḣāra (Ar. sf.) : 1. maskara, soytarı. 2. komik, gülünç. 3. eğlenme, zevklenme.
ma' ṣiyet (Ar. is.) : asilik, itaatsizlik; isyan, günah.
ma' ṣiyet-i küfr : küfürden, inkardan gelen günah.
ma' ṣiyetullāh (Ar. is.) : Allah'a asi olan.
maṣnū' āt (Ar. sf. maṣnū'nun çoğulu) : 1. sanatla yapılmış şeyler. 2. uydurma, düzme şeyler.
māṣī (Ar. sf. meṣy'den) : yürüyen, yürüyücü.
maṣriḳ (Ar. is. ṣarḳ'dan) : Güneş'in doğduğu taraf, doğu.
maṣāra (Ar. is.) : yolculukta boynuna veya bele asılı olarak taşınan su kabı.

maẓarrat (Ar. is. ẓarr'ndan) : zarar, ziyan; zarar verme, dokunma.

maẓhar (Ar. is. ẓuhūr'dan) : 1. bir şeyin görüldüğü, çıktığı yer. 2. nail olma, şereflenme.

maẓlūm (Ar. sf. ẓalm'den) : 1. zulūm görmüş. 2. halim selim, sakin, sessiz.

ma'zūr (Ar. sf. ōzr'den) : özürlü, özürü olan.

mebādī (Ar. is. mebd'e'nin çoğulu) : evveller, başlangıçlar; prensipler, ilk unsurlar.

mebḥaṣ (Ar. is.) : bölüm, kısım.

mecāl (Ar. is.) : 1. güç, kuvvet, takat. 2. fırsat, imkan.

mecbūl (Ar. sf. cibillet'den) : 1. yaratılmış. 2. yaratılışında bir hal ve sıfat bulunan.

mechūl (Ar. sf. cehl'den) : bilinmeyen, meçhul.

mecnūn (Ar. sf. cinn'den) : 1. cin tutmuş, çıldırmış, deli, divane. 2. delice seven, tutkun.

mecnūne (Ar. sf. cinn'den) : (bkz.: mecnūn'un muen.)

mecrā (Ar. is. cereyān'dan) : bir işin gidiş, oluş yolu.

me'cūr (Ar. sf. ecr'den) : 1. ecr ve sevabı verilmiş olan. 2. kiraya verilen şey.

medār (Ar. is. devr'den) : 1. bir şeyin döneceği, devredeceği, üzerinde hareket edeceği yer, etrafında dönülen nokta.

medḥ (Ar. is.) : övme, övgü.

medḥal (Ar. is. dūḥūl'den) : dahil olacak, girecek yer. 2. başlangıç.

Medīne (Ar. is.) : Hz. Muhammed'in kabriyle mescidinin bulunduğu hicret yurdu, İslam'da iki harem bölgesinden biri.

Medīne-i Münevvere (Ar. is.) : nurlu, nurlanmış şehir, Medine.

medlūl (Ar. sf. delālet'den) : 1. delil getirilmiş şey. 2. delalet olunan, gösterilen şey. 3. bir kelime ya da işaretten anlaşılan.

medrese (Ar. is. ders'den) : eskiden, içinde dini dersler okutulan yer.

mefḥar (Ar. is. faḥr'den) : 1. övünme. 2. övünmeye sebeb olan, övünmeyi gerektiren.

mefḥar-ı 'ālem : alemin övünç kaynağı.

mefhūm (Ar. sf. fehīm'den) : 1. fehm olunmuş, anlaşılmış. 2. sözden çıkarılan mana, kavram.

mefṣūl (Ar. sf.) : fasl olunmuş, ayrılmış, ayrışık.

meger kim (Far. e.) : istek ya da emir kipinde olan iki cümleyi birbirine bağlayan edat.

mehāmm (Ar. sf. mühimm'in çoğulu) : 1. ehemmiyetli şeyler. 2. lüzumlu, gerekli şeyler.

Mehdī (Ar. is.) : dünyanın son zamanlarında ortaya çıkıp doğru inancı ve adaleti yeryüzünde hakim kılacağına inanılan kurtarıcı.

me'ḥūz (Ar. sf. aḥz'den) : 1. aḥz olunmuş, alınmış; çıkarılmış, tutulmuş. 2. ödünç olarak başka bir yerden alınmış.

me'ḥuzun bih : alınan, kabul edilen manasında bir tabir olup bazı hadis alimlerine göre
sahih ve hasen gibi makbul hadislerin kısımlarından biri.

meḳābir (Ar. is. ḳabr'in çoğulu) : mezarlar.

mekān (Ar. is. kevn'den) : yer, mahal.

mekir (Ar. is.) : tuzak, hile ile aldatma.

Mekke (Ar. is.) : Hicaz'da, Hz. Muhammed'in doğduğu ve Kabe'nin bulunduğu, hac ile
umre ibadetinin ifa edildiği kutsal bir şehir.

Mekke-i mükerreme : Mekke şehri.

mekrūh (Ar. sf. kerh'den) : 1. yapılması şeriatçe hoş görülmeyen hal. 2. iğrenç, tiksinti
veren.

mekrūh-ı tenzīhī : şeriatin bağlayıcı ve kesin olmayan bir tarzda yapılmasını istediği fiildir.

mekteb (Ar. is.) : yazı yazılacak yer, okul.

melā'ike (Ar. is. melek'in çoğulu) : melekler.

melāl (Ar. is.) : 1. usanç, usanma, bıkmak. 2. sıkılma, sıkıntı.

melālet (Ar. is.) : (bk.: melāl)

melek (Ar. is.) : Allah'ın halî diğer canlılara benzemeyecek şekilde nurdan yarattığı
varlıklar.

mel'ūn (Ar. sf. lā' n'den) : 1. lanetlenmiş. 2. tardolunmuş, kovulmuş.

men (T. zm.) : ben.

men' (Ar. is.) : yasak etme, bırakmama; durdurma; esirgeme, vermeme, önleme.

menāḳıb (Ar. is. menḳabe'nin çoğulu) : menkabeler, övünülecek vasıflar.

mendūb (Ar. sf.) : 1. şeriatçe yapılması uygun görülen. 2. iyilikleri sayılarak arkasından
ağlanan ölü.

mendūbun ileyh : dinen yapılması istenmekle beraber terkedilmesine ceza ve kınama
sonucu bağlanmayan eylem.

menhī (Ar. is.) : haram olmuş, yapılması şer'an menedilmiş şey.

menhiyyāt (Ar. is. menhī'nin çoğulu) : dinin yasak ettiği şeyler.

mensūḥ (Ar. sf. nesh'den) : nesholunmuş, hükümsüz bırakılmış, hükmü kaldırılmış.

menzil (Ar. is. nüzül'den) : 1. mesafe. 2. yollardaki konak yeri.

menzūr (Ar. sf.) : nezrolunmuş, vadedilmiş, adanmış.

merbūt (Ar. sf. rabt'dan) : 1. ratolunmuş, bağlanmış, bağlı. 2. ulaşılmış, bitişmiş, bitişik. 3.
iliştirilmiş, eklenmiş. 4. bağlı.

mertebe (Ar. is.) : 1. derece, basamak. 2. rütbe, paye. 3. miktar.

mervī (Ar. sf. rivāyet'den) : rivayet olunan, birinden iştirak söylenen, tam olarak bilinmeyen.

merzūḳ (Ar. sf. rızḳ'dan) : 1. rızklanmış, rızkı verilmiş. 2. bahtiyar, mutlu.

mesābīḥ (Ar. is. misbāḥ'ın çoğulu) : kandiller, çırağlar, aydınlatma aletleri.

Meşābīḥ-i Şerīf (Ar. is.) : asıl adı "Mişkatü'l Mesabih" olan Tebrizi'ye ait eser.

mesā'il (Ar. is. mes'ele'nin çoğulu) : meseleler.

meşelā (Ar. zf.) : misal olarak, şunun gibi, söz gelişi.

meşāliḥ (Ar. is. maşlahat'ın çoğulu) : işler.

mescid (Ar. is. sücūd'dan) : secde edilecek, namaz kılınacak yer, küçük cami.

mes'ele (Ar. is. sü'āl'den) : 1. sorulup, karşılığı istenilen şey. 2. çözülmesi istenilen şey.

mes'ele-i muhtelif : çeşit çeşit, türlü türlü mesele.

mesh (Ar. is.) : 1. abdest alırken ıslak eli, başın dört bölüğünden bir bölüğüne sürme. 2. bir şeyi el ile sığama. 3. silme, sığama.

mesmū' (Ar. sf. sem'den) : 1. işitilmiş, duyulmuş, haber alınmış. 2. dinlenen, işitilen.

mesnūn (Ar. sf. sünnet'den) : 1. bilenmiş. 2. sünnet olan şey. 3. adet edilen şey.

meşāyih (Ar. is. şeyḥ'in çoğulu) : şeyhler.

meşgūl (Ar. sf. şugl'den) : bir işle uğraşan, iş görmekte olan.

meşhūr (Ar. sf.) : herkesçe bilinen, çok tanınmış, ünü yaygın olan, ünlü.

meşiyet (Ar. is.) : irade.

meşkūk (Ar. sf. şekk'den) : şekkolanmış, şüpheli.

meşkūr (Ar. sf. şükr'den) : şükre, teşekkürle değer, makbul, beğenilmiş, övülmüş.

meşriḳ (Ar. is.) : güneş doğacak cihet, doğu, şark ciheti.

meşrū'a (Ar. is. şer'den) : şer'an caiz olan, şeriatın izin verdiği, şeriata, kanuna uygun.

meşrūt (Ar. sf. şart'dan) : şart koşulmuş, şartlı, şarta bağlı.

mevāzı (Ar. is. mevzi'in çoğulu) : mevziler, yerler.

mevcūd (Ar. is.) : var olan, bulunan.

mevcūdāt (Ar. is. mevcūd'un çoğulu) : var olan şeyler, mahlûklar.

mevhūm (Ar. sf. vehm'den) : vehmolunmuş, aslı esası yokken zihinde kurulmuş olan.

mevkuf (Ar. sf.) : tutuklanmış olan, tutuklu.

Mevlā (Ar. sf.) : 1. efendi, sahip, malik. 2. Allah.

mevlid (Ar. is. velādet'den) : 1. insanın doğduğu yer. 2. doğma, dünyaya gelme.

mevlūd (Ar. is. velādet'den) : 1. yeni doğmuş çocuk. 2. mevlid.

mevsūf (Ar. sf. vasf'dan) : vasfolunmuş, vasıflanmış.

mevt (Ar. is.) : 1. ölüm. 2. (tas.) benliği öldürme.

mevt-i hā'il : korkunç ölüm.

mev'ūd (Ar. is. va'd'den) : vadolanmış, söz verilmiş.

mevzi' (Ar. is. vaz'dan) : bir şey konulacak yer, yer.

Meymūne (Ar. is.) : Hz. Muhammed'in son olarak evlendiği hanımı.

meyyit (Ar. is. mevt'den) : ölmüş.

mezheb (Ar. is. zehāb'dan) : 1. gidilen, tutulan yol. 2. bir dinin şubelerinden her biri.

mezī (Ar. is.) : tenasül uzvunun intişarından sonra, şehvetsiz olarak gelen beyaz renkli sıvı.

mez-kūr (Ar. sf. zikr'den) : zikrolunmuş, adı geçmiş, anılmış.

mez-kūrāt (Ar. sf. mez-kūr'un çoğulu) : zikredilmiş, adı geçmiş, anılmış şeyler.

mez-mūm (Ar. sf. zemm'den) : 1. zemmolunmuş., yerilmiş. 2. beğenilmemiş; ayıp.

miḥnet (Ar. is.) : 1. zahmet, eziyet. 2. gam, keder, sıkıntı, dert. 3. bela, musibet.

miḥrāb (Ar. is.) : camilerde, mescidlerde yönelinen taraftaki duvardabulunan ve imamlık edene ayrılmış olan oyuk, girintili yer.

Mikā'il (Ar. is.) : dört büyük melekten rızkların taksimine memur olan biri.

miḥdār (Ar. is. ḳadr'den) : 1. parça, kısım, bölüm. 2. kıymet, değer.

mil (İng. is.) : uzunluğu, denizde 1852 metre, karada 1069 metre olarak kabul edilen bir uzunluk ölçü birimi.

milḳ (Ar. is.) : mülk; ev, dükkan, arazi gibi taşınmaz mal.

mināre (Ar. is.) : camilerde namaz zamanının geldiğini bildirmek için müezzinin çıkıp ezan okuduğu yüksek ince yapı.

minhū (Ar. e.) : ondan

minnet (Ar. is.) : bir iyiliğe, bir iyilik yapana karşı kendini borçlu görme.

minhā (Ar. e.) : ondan, bundan. 2. (is.) çıkarma ve indirme.

Mi'rāc (Ar. is.) : Hz. Muhammed'in Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya, oradan da göğe yaptığı yolculuğu ifade eden bir terim.

miḥāl (Ar. is.) : 1. örnek. 2. (sf.) andırır.

miḥillī (Ar. sf.) : benzer gibi.

miḥl (Ar. is.) : benzer, kat.

misvāk (Ar. is.) : erak ağacının ucu dövülüp fırça haline getirilen ve diş temizliğinde kullanılması sünnet olan ince dalları.

mīzān (Ar. is.) : 1. terazi. 2. ölçü.

mu'āfāt (Ar. is. 'afv'dan) : 1. affetme, sıhhat, sağlık verme. 2. sağlık. 3. güvenlik.

mu'āḥeze (Ar. is.) : 1. azarlama, paylama, çıkışma, darılma. 2. tenkit.

mu'ahhar (Ar. sf.) : sonraya bırakılmış, ertelenmiş, daha sonraki.
mu'ālece (Ar. is. ilāc'dan) : ilaç yapma, ilaç kullanma.
mu'allel (Ar. sf. illet'den) : talil edilmiş, sakat, eksik.
mu'āmele (Ar. is. 'amel'den) : davranma, davranış.
mu'arrā (Ar. sf. ury'dan) : çıplak, soyulmuş.
mu'aşeret (Ar. is.) : birlikte yaşayıp, iyi geçinme.
Mu'avvizeteyn (Ar. is.) : Felak ve Nas surelerinin ikisine birden verilen isim.
mu'ayyen (Ar. sf. ayn'den) : 1. tayin edilmiş, belli, belirli. 2. karşılaştırılan.
mu'azzeb (Ar. sf. azāb'dan) : azap içinde bulunan, eziyet çeken, çok sıkıntı gören.
mubāh (Ar. sf. ibāha'dan) : işlenmesinde sevap ve günah olmayan şey, iş: su içme, nefes alma, yemek yeme gibi.
mubtıl (Ar. is.) : iptal eden.
mubtılāt (Ar. is.) : iptal edenler.
mu'ceme (Ar. sf.) : icam edilmiş, noktalanmış, noktalı.
mūcib (Ar. sf. aceb'den) : icabeden, taaccübe, hayrete düşüren, şaşkınlık veren.
mu'cizāt (Ar. is. mu'cize'nin çoğulu) : mucizeler.
mu'cize (Ar. is. acz'den) : tansık, tansuk, dini teyit maksadıyla ve Allah'ın emriyle peygamberler tarafından yapılan ve halkı hayrette bırakan harikulade işler.
mudāre (Ar. is.) : hoşgörülü olma, insanla geçinme.
muḍḍarr (Ar. is.) : hastalık, şiddet ve zaruret ile sıkışan, bunalan, naçar kalan.
mū'ekkel (Ar. sf.) : vekil tayin edilmiş.
mufāraḳat (Ar. is.) : ayrılık , ayrılmak.
mufsid (Ar. sf. fesād'den) : ifsadeden, bozan.
muḡayir (Ar. sf. ḡayr'dan) : aykırı, uymazlık, başkalık.
muḡabbet (Ar. is.) : 1. sevgi. 2. dostça bir arada oturup konuşma.
muḡaddiṣ (Ar. sf. ḡadiṣ'den) : hadis ile meşgul olan, Hz. Muhammed'in sözlerini bildirmiş olan kimse.
muḡaḳḳaḳ (Ar. sf.) : doğruluğu, gerçekliği kesin olarak bilinen, gerçek olduğu kesinleşmiş.
muḡaḳḳiḳīn (Ar. sf. muḡaḳḳiḳ'ın çoğulu) : muhakkıklar, gerçeği bulup meydana çıkaranlar.
muḡālif (A .sf. muḡālefet'den) : 1. muhalefet eden, aykırılık gösteren, uymayan, uygun olmayan. 2. birinin düşüncesine zıt düşüncede bulunan.
muḡalled (Ar. sf. ḡuld'den) : tahlid olunan, daimi, sürekli olarak kalan.

Muḥammed (Ar. is.) : son peygamber.

Muḥammed bin Selme (Ar. is.) : Büyük alim, Tatarhaniyye kitabının yazarı.

muḥārebe (Ar. is. ḥarb'den) : harbetme, savaşıma; harp, savaş, savaşta yapılan çarpışmalar.

muḥarrem (Ar. sf.) 1. tahrir olunmuş, haram kılınmış. 2. kamer takviminin birinci ayı, aşure.

muḥarremāt (A .is. muḥarrem'in çoğulu) : şeriatçe haram ve yasak olan şeyler.

muḥarrik (Ar. sf. ḥareket'den) : 1. tahrik eden, hareket getiren, oynatan. 2. kışkırtan, ayartan.

muḥāl (Ar. sf.) : olması, gerçekleşmesi olanaksız.

muḥālefet (Ar. is.) : bir görüşe, bir eyleme karşı olma durumu, aykırılık.

muḥāşama (Ar. is. ḥuşūmet'den) : iki taraf arasındaki düşmanlık.

muḥātab (Ar. sf. ḥuṭbe'den) : hitabolunan, kendisine söz söylenen.

muḥayyer (Ar. sf. ḥayr'dan) : seçmeli, beğenmeye bağlı, beğenmece.

muḥbir (Ar. sf. ḥaber'den) : haber veren, haberci.

muḥbir-i şādık : sadık haberci.

muḥdes (Ar. sf.) : 1. ihlas edilmiş, sonradan meydana gelmiş şeyler, yeni şeyler.

muḥtāc (Ar. sf.) : bir şeye gereksinimi olan.

muḥtār (Ar. sf. ḥayr'dan) : ihtiyar eden, seçilmiş. (Hz. Muhammed hakkında kullanılır.)

muḥtelif (Ar. sf.) : 1. ihtilaf eden, birbirine uymayan, zıt. 2. türlü, çeşitli; çeşit çeşit.

muḥtell (Ar. sf. ḥelāl'den) : ihlaledilmiş, bozulmuş, bozuk; karışmış.

muḥtemel (Ar. sf.) : olası.

mu'īn (Ar. sf. avn'den) : iane eden, yardımcı.

muḥābele (Ar. is.) : 1. karşılık verme, karşılama. 2. karşı gelme. 3. birbiriyle karşılaştırma.

muḥaddem (Ar. sf. kıdem'den) : 1. takdim edilen, sunulan. 2. önde olan, önden giden.

muḥaddeme (Ar. is.) : mukaddime, önsöz.

muḥallid (Ar. sf. ḥald'den) : 1. bir şeyi takan, kuşatan, boynuna asan. 2. taklitçi.

muḥarreb (Ar. sf. ḥurb'dan) : takrib edilmiş, yaklaşmış, yakın.

muḥarrer (Ar. sf. ḥarār'dan) : 1. kararlaştırmış. 2. şüphesiz, sağlam. 3. anlatılmış, bildirilmiş.

muḥārrin (Ar. sf. ḥarn'den) : takrin eden, birlikte bulunduran.

muḥtedā (Ar. sf. ḥadv'dan) : 1. iktida edilen, uyulan; örnek tutulan. 2. önde bulunan, kendisine uyulan. [imam, reis... v.b.]

muḥtedī (Ar. sf. ḥadv'dan) : iktida eden, uyan, arkadan gelen.

muḥtezā (Ar. sf. ḥazā'dan) : 1. iktiza etmiş, lazım gelmiş. 2. kanun icabına göre yazılan yazı.

muntazır (Ar. sf. nazār'dan) : intizar eden, gözleyen, bekleyen.
murād (Ar. is. revd'den) : 1. arzu, istek, dilek. 2. maksat, meram.
murdār (Far. sf.) : 1. mundar, kirli, pis. 2. İslami şeriat hükümlerine göre kesilmemiş hayvan.
murīb (Ar. sf.) : şüphelendirici, şüpheli.
Mūsā (Ar. is.) : İsrailoğulları'na gönderilen ve kendisine Tevrat indirilen peygamber.
mūşā (Ar. sf.) : vasiyet olunan mal.
muşāfaḥa (Ar. is. safḥ'dan) : el sıkışma, tokalaşma.
muşallā (Ar. is.) : Cami civarında cenaze namazı kılınan yer.
muşallī (Ar. sf. šalāt'den) : taslit eden, birini başkasına sataştıran.
muşannif (Ar. sf. şinf'dan) : 1. kitap yazan, müellif. 2. düzenleyici, donatıcı.
muşarraḥ (Ar. sf. şarāḥat'den) : tasrih olunmuş, açık söylenmiş, belirtilmiş, apaçık.
muşavver (Ar. sf. şüret'den) : tasvirli, resimli.
muşḥaf (Ar. sf.) : 1. sahife haline getirilmiş şey, kitap. 2. (is.) Kuran.
Muslihi'd-dīn (Ar. is.) : Abdurrahim Tırsi hazretlerinin müridiyken öldükten sonra onun yerine postnişin olmuştur.
muşībet (Ar. is.) : 1. felaket, ansızın gelen bela, sıkıntı. 2. (mec.) uğursuz.
muştı (T. is.) : sevindirici, mutluluk veren haber.
muştula- (T. f.) : mutluluk veren haber vermek.
muṭābıḳ (Ar. sf.) : aralarında uyumsuzluk bulunmayan, birbirine uyan.
muṭāllī^c (Ar. sf. ṭulū'dan) : mütalaa eden, kitap okuyan.
mutaşavver (Ar. sf. şüret'den) : 1. tasavvur edilmiş, tasarlanmış, düşünülmüş. 2. akla gelebilir, olabilir.
mutazarri^c (Ar. sf. zer'den) : tazarru eden, yalvarıp yakaran.
mutazarır (Ar. sf. zarr ve zurr'dan) : zarar gören, zarara uğrayan.
muṭlaḳ (Ar. sf.) : kesin bir biçimde, kesinlikle.
muttaşıl (Ar. sf. vaşl'dan) : 1. ittisal eden, ulaşan, kavuşan, bitişen. 2. aralıksız, hiç durmadan.
mu^c teber (Ar. sf. ubūr'dan) : 1. itibarlı, hatırı sayılır, saygın. 2. inanılır, güvenilir.
mu^c temet^c aleyh : kendisine güvenilen, itimat edilen kimse.
mu^c ṭī (Ar. sf. aṭā'dan) : ita eden, veren.
muṭlaḳ (Ar. sf. ṭalāḳ'dan) : 1. kayıtsız, şartsız. 2. yalnız, tek.
muṭma'in (Ar. sf. ṭam'an'dan) : gönlü kanmış, içi rahat, şüphesi yok kimse.
muvāfaḳat (Ar. is. vefḳ'den) : 1. uygunluk, uyma. 2. uzlaşma, razı olma, peki deme.

muvaḥḥ (Ar. sf. vefḥ'den) : 1. Allah'ın yardımına ulaşmış, işi rast gitmiş. 2. başaran.

muvaḥḥ (Ar. sf. vefḥ'den) : muvaḥḥ eden, başarı kazandıran. [Allah]

mûzî (Ar. sf.) : ışık veren, parlayan.

mübālağa (Ar. is. bülûğ'dan) : 1. bir işi çok büyütme, pek ileri vardırma. 2. pek fazla, çok aşırı. 3. küçük bir şeyi büyük gösterme.

mübārek (Ar. sf. bereket'den) : 1. bereketli, feyizli. 2. uğurlu, hayırlı, mutlu, kutlu.

mübāşeret (Ar. is. beşr'den) : bir işe başlama, girişme.

mübtedā' (Ar. is. bed'den) : başlangıç, baş.

mübtedi' (Ar. sf. bed'den) : ibda eden, yeni bir şey peyda eden, bir yenilik ortaya koyan.

mübtelā (Ar. sf. belā'dan) : 1. fena şeylere düşkün. 2. tutkun tutulmuş.

mücerred (Ar. sf. cered'den) : 1. tecrid edilmiş, soyulmuş, çıplak. 2. tek, yalnız.

mücevid (Ar. sf. tecvîd'den) : Kuran'ı tecvid usulüne göre yoluyla okuyan, tecvidi iyi bilen.

müctehid (Ar. sf. ve is.) : 1. içtihadeden, gücü yettiği kadar çalışan. 2. ayet ve hadislerden şer'i hükümler çıkaran din allamesi: İmam-ı Azam gibi.

müdāhane (Ar. is. dehen'den) : dalkavukluk, koltuklama.

müdāvīm (Ar. sf.) : bir yere sürekli gidip gelen.

müddet (Ar. is.) : süre.

mü'eddî (Ar. sf. edā'dan) : 1. tediye eden, eda eden. 2. sebebolan, doğuran, meydana getiren.

mü'ekked (Ar. sf. ekked ve vekked'den) : 1. tekidedilmiş, sağlamlaştırılmış. 2. tekrar edilmiş, bir daha haber verilmiş, tenbih edilmiş.

mü'ekkel (Ar. sf.) : vekil tayin edilmiş.

mü'eşşir (Ar. sf. eşer'den) : 1. tesir yapan, iz bırakan. 2. işleyen, hükmünü yürüten.

mü'eşşir-i ḥaḳîkî : gerçek tesir sahibi olan, bütün sebepleri yaratıp hükmeden, Allah.

mü'ezzîn (Ar. sf. ve is. ezān'dan) : ezan okuyan.

müfevvez (Ar. sf. tefvîz'den) : ihale ve sipariş olunmuş.

müfsid (Ar. sf. fesād'den) : 1. ifsadeden, bozan. 2. fesadlık eden, ara açan.

müftābih (Ar. is.) : aynı konuda verilen birçok fetva içinde tercihe esas alınan görüş.

mühimmāt (Ar. is. mühimme'nin çoğulu) : 1. lüzumlu şeyler. 2. harb malzemesi.

mühlet (Ar. is.) : bir işin yapılması ya da bir borcun ödenmesi için verilen süre.

mühmel (Ar. sf. heml'den) : 1. ihmal edilmiş, boşlanmış, bakılmamış, bırakılmış. 2. alfabede noktasız harf.

mükāteb (A. sf. ketb ve kitābet'den) : eskiden tamamladığı zaman azadedilmek üzere bedele bağlanan köle.

mükrem (Ar. sf. kerem'den) : ikram olunmuş, ağırlanmış.

mürekkeb (Ar. sf. rükûb'dan) : terkiib edilmiş, iki ya da daha fazla şeylerin karışmasından meydana gelen.

mülāzemet (Ar. is. lüzûm'dan) : 1. bir yere veya kimseye sımsıkı bağlanma. 2. devamlı bir işle meşguliyet.

mülhāk (Ar. sf. lühūk'dan) : ilhak edilmiş, sonradan takılmış, katılmış.

mültebis (Ar. sf. lebs'ten) : iltibaslı, benzeyen, başka bir yerden ayırdedilemez.

mültezim (Ar. sf. lüzûm'dan) : 1. iltizam eden, bir şeyi lüzumlu sayıp taraflık gösteren.

mümāsil (Ar. sf. mişl'den) : benzeyen, andıran.

mü' menün bih (Ar. is.) : imana konu olan şeyler.

mü'min (Ar. sf. ve is. emn'den) : iman etmiş, İslam dinine inanmış, İslam, Müslüman.

mümkün (Ar. sf. mekn ve mekānet'den) : mümkün, olabilir, olabilen.

mümkünāt (Ar. is. mümkün'in çoğulu) : olabilen, olabilir şeyler.

mümteni' (Ar. sf. men'den) : imtina eden, çekinen.

münāfese (Ar. is. nef'den) : haset, kin, çekememezlik, gizli düşmanlık.

münāfık (Ar. sf. nifāk'dan) : nifak sokan, iki yüzlü. 2. Hz. Muhammed zamanında, kafirlikte devam ettiği halde kendisini Müslüman gösteren.

münāfi (Ar. sf. nefy'den) : zıt, uymaz, aykırı.

münāsib (Ar. sf. nisbet'den) : 1. uygun, yerinde. 2. yakışık, yaraşık.

münaze'a (Ar. is. nez'den) : ağız kavgası, çekişme.

münevver (Ar. sf. nūr'dan) : nurlandırılmış, parlatılmış, aydınlatılmış, ışıklı.

münezzeh (Ar. sf. nezāhat'den) : tenzih edilmiş, temiz, arı; uzak.

münferid (Ar. sf. ferd'den) : yalnız olan, tek, ayrı, tek başına.

münkaṭı' (Ar. sf. kaṭ'dan) : 1. kesilen, kesilmiş, kesik; aralıklı. 2. arkası gelmeyen; son bulan.

münkaẓi (Ar. sf. kaẓā'dan) : inkıza eden, biten, bitmişardı kesilmiş, sona ermiş.

münker (Ar. sf. nekr'den) : 1. inkar edilmiş, kabul ve tasdik edilmeyen. 2. şeriatçe yapılması uygun görülmeyen.

Münker (Ar. is.) : mezarda ölüleri sorguya çekecek olan iki melekten birinin adı.

münkerāt (Ar. is. münker'in çoğulu) : şeriatın men ettiği, Allah'ın yasak kıldığı şeyler.

münkerātü'l-mevt : yaşamın şeriatın uygun görmediği şekilde sona ermesi.

mün' im (Ar. sf. ni' met'den) : 1. inam eden, nimet veren, yedirip içiren; Allah.
2. velinimet.

münkir (Ar. sf. nekr'den) : inkar eden, kabul etmeyen. 2. imansız, inanmayan, dinsiz.

münşerih (Ar. sf. şerh'den) : inşilal eden, gönlü açık, sıkılmayan, eğlenen.

müntefi (Ar. sf. nefy'den) : 1. yok olan. 2. kovulan, çıkarılan.

münteşir (Ar. sf. neşr'den) : 1. yayılmış, açılmış; dağınık. 2. duyulmuş, etrafa yayılmış.

mürtedd (Ar. sf. redd'den) : İslam dininden dönen.

müsā' ade (Ar. sf. su' ūd'dan) : 1. yardım. 2. izin. 3. elverişli bulunma.

müsāfir (Ar. is. sefer'den) : misafir.

müsāvī (Ar. sf. seviyy'den) : eşit, denk, birinin ötekinden farksız olanı, aynı derecede olan.

müsebbi' āt-ı ' aşere : yedişer defa tekrar edilen on zikir duası.

Müselman (Far. is.) : (bk.: Müslim.)

Müslim (Ar. sf. ve is. selāmet'den) : İslam dininde olan.

Müslimān (Ar. sf. ve is. selāmet'den) : (bkz.: Müslim.)

müstağnī (Ar. sf. ğanī'den) : 1. doygun, gönlü tok. 2. çekingen, nazlı. 3. lüzumlu olmayan.

müstaḥaḳḳ (Ar. sf. ḥaḳḳ'dan) : (bkz.: müstaḥiḳḳ.)

müstaḥiḳḳ (Ar. sf. ḥaḳḳ'dan) : hak etmiş, hak kazanmış, layık.

müstaḳbiḥ (Ar. is. ḳubḥ'dan) : beğenmeyen, tiksinen.

müstakīm (Ar. sf. ḳıyām'dan) : 1. doğru, düz, dik. 2. temiz, namuslu, doğru.

müstecemī' (Ar. sf. cem'den) : toplayan, toplanan.

müstedill (Ar. sf. delālet'den) : delil ile ispat edilen.

müstefid (Ar. sf. feyd'den) : istifade eden, faydalanan.

müsteḥabb (Ar. sf. ḥubb'dan) : 1. sevilen, beğenilen. 2. farz ve vacibden başka olarak sevap kazanılan iş.

Müsülmān (Ar. is.) : Müslimān.

müsvedde (Ar. is. seved'den) : 1. karalama, ilk yazılan üzerinde düzeltmeler yapılan yazı.
2. beceriksiz, aciz, işe yaramaz.

müşābih (Ar. sf. şebah ve şibh'den) : benzeyen, benzer.

müşāhede (Ar. is.) : gözlem.

müşekkik (Ar. is.) : bir cins içindeki fertlerin hepsinde eşit miktarda bulunmayan özellik.

müşkil (Ar. sf. şekl'den) : 1. güç, zor, çetin. 2. (is.) engel, güçlük, zorluk, çetinlik.

müşrik (Ar. sf. şirk'den) : Allah'a şerik, ortak koşan.

müştebih (Ar. sf. şebah ve şibh'den) : şüphelenen, şüpheci.

müştebihāt (Ar. sf. şebeh ve şibh'den müştebih'in çoğulu) : şüphelenenler, şüpheciler.
müştedd (Ar. sf. şiddet'den) : şiddetlenen, şiddetlenmiş, azan.
müştehāt (Ar. is.) : erkeklik hissini tahrik edecek hale gelmiş olan kız.
müştemil (Ar. sf. şümül'den) : kavrayan, saran, içine alan.
müşterek (Ar. sf. şirket'den) : 1. iştirak eden, ortak, ortaklaşa. 2. birlik; elbirliğiyle yapılan.
müte'addī (Ar. sf. udvān'dan) : taaddi eden, zulmeden; saldıran.
müte'allik (Ar. sf.) : ilgili, ilişkin.
mütebādir (Ar. sf. būdūr'dan) : 1. tebadür eden, birdenbire akla gelen. 2. üstünlük için uğraşan
mütebeddil (Ar. sf. bedel'den) : 1. değişen, başka hale giren. 2. kararsız.
müte'ezzī (Ar. sf.) : incinen, üzgün, cefa gören.
müteğayyir (Ar. sf. ğayr'dan) : 1. tagayyür eden, değişen, başkalaşan. 2. bozulmuş, bozuk.
mütehammil (Ar. sf. haml'den) : tahammül eden, dayanan.
müteḳaddimīn (Ar. sf. müteḳaddim'in çoğulu) : evvelden gelip geçenler, eskiler, eski insanlar.
mütekellim (Ar. sf. kelām'dan) : tekellüm eden, söyleyen, konuşan.
mütelezziz (Ar. sf. lezzet'den) : lezzet bulan, tad alan, hoşlanan.
mütena'im (Ar. sf. ni'met'ten) : varlık içinde ve nazlı büyüyen.
müte'ālī (Ar. sf. ulüvv'den) : 1. yükselen, yüksek olan. 2. yüce, üstün.
müte'allik (Ar. sf. alaḳa'dan) : 1. asılı, bağlı. 2. ilgili, ilişiği olan.
müte'allim (Ar. sf. ve is. 'ilm'den) : ilim, bilgi edinen, öğrenen; okuyan, talebe.
müte'ayyin (Ar. sf. ayn'dan) : 1. belli, meydanda olan. 2. karar verilmiş.
mütereddid (Ar. sf. redd'den) : bir yere gidip gelen.
mütevālī (Ar. sf. vely'den) : bir biri ardınca giden; art arda gelen, üst üste, bir düziye olan.
mütevālīyen (Ar. zf.) : art arda, üst üste, bir düziye, aralık vermeden.
müteyakḳın (Ar. sf. yakīn'den) : yakın, kati olarak bilen.
müteẓammīn (Ar. sf. zımn'dan) : tazammun eden, içine alan, kavrayan.
müttekī (Ar. sf. vekā'dan) : dayanan, dayanmış.
müvekkel (Ar. sf. vekālet'den) : vekil tayin edilen, vekil edilen kimse.
müyesser (Ar. sf. yüs'r'den) : kolayımı bulup yapan; kolay gelen, kolaylıkla olan.
müzāḫīm (Ar. sf.) : 1. zahmet, sıkıntı veren. 2. aykırı gelen.

N

nā (Far. e.) : -maz, -sız.

nā-ḥaḫḫ (Far. A. sf.) : haksız.

nā-sezā (Far. sf.) : yakışmaz.

nādir (Ar. sf.) : seyrek, az, az bulunan şeyler.

nafaḫa (Ar. is. nefḫ'den) : yiyecek parası, geçimlik.

nāfi' (Ar. sf. nefy'den) : menfaatlı, kârlı, faydalı.

nāfile (Ar. sf.) : 1. lüzumlu değil iken yapılan iş. 2. farzların dışında kılınan namaz.

nağam (Ar. is. nağme'nin çoğulu) : ahenkler, ezgiler, güzel sesler.

naḫl (Ar. is.) : bir şeyi başka bir yere götürme, taşıma, aktarma.

naḫş (Ar. is.) : noksan, eksiklik.

naḫş-ı mūcib : lazım gelen noksanlık.

naḫz (Ar. is.) : bir sözleşmeyi yok saymak, bozmak, çözmek, kırmak.

namāz (Far. is.) : İslam dinine göre, sabah, öğle, ikindi, akşam ve yatsı olmak üzere günde beş kez ve bayramlarda kurallarını yerine getirerek yapmaları gereken ibadet.

nār (Ar. is.) : 1. ateş, od. 2. cehennem.

nās (Ar. is. ins'den) : insanlar, halk, herkes.

naşb (Ar. is.) : dikme, saplama.

nāsik (Ar. sf.) : Allah yolunda ibadet eden, dine bağlı.

Naşrānī (Ar. is.) : Hristiyan. [Hz. İsa'nın oturduğu "Nasıra" köyüne mensup demektir.]

naşş (Ar. is.) : 1. sarıhlik, açıklık, katilik. 2. manasında sarıhlik bulunan Kuran ayetinin delil olarak gösterileni.

naşūş (Ar. is.) : (bk.: naşş)

nāşī (Ar. sf. nešet'den) : 1. nešet eden, edici, ileri gelen. 2. (zf.) ötürü, dolayı, sebebiyle.

naẓar (Ar. is.) : 1. bakma, göz atma. 2. göz değme.

naẓīr (Ar. sf. naẓar'dan) : benzer, eş.

naẓīre (Ar. is.) : örnek karşılık.

nāzil (Ar. sf.) : inen, inmiş.

naẓm (Ar. is.) : dizme, tertip etme, sıraya koyma.

naẓm-ı kerīm : yan yana getirilmiş büyük, onurlu sözler.

naẓm-ı müte'allik : ilgili olarak yan yana getirilmiş sözler.

nebātāt (Ar. is. nebāt'ın çoğulu) : bitkiler.

nebevī (Ar. sf. nebī'den) : nebiye, peygambere ait, onunla ilgili.

nebeviyye (Ar. sf.) : [nebevî'nin müennesi bk.: nebevî]

nebî (Ar. is. nebe'den) : 1. haberci. 2. peygamber.

nebiyyîn (Ar. is. nebî'nin çoğulu) : peygamberler.

necâdet (Ar. is.) : kahramanlık, yiğitlik, efelik.

necâset (Ar. sf.) : 1. pislik, murdarlık. 2. ters, kazurat.

necât (Ar. is.) : kurtulma, kurtuluş.

necis (Ar. is.) : (bkz.: necs)

Necm (Ar. is.) : Kuran-ı Kerim'in 62 ayetten oluşan 53. suresidir.

necs (Ar. sf. necs'den) : pis, murdar.

necsü'l-^ç ayn : pisliğin ta kendisi.

nef (Ar. is.) : menfaat, fayda, kar, çıkar.

nefer (Ar. is.) : rütbesiz asker, er.

nefes (Ar. is.) : soluk.

nef î (Ar. sf. nef den) : çıkar ile ilgili, faydacı.

nefret (Ar. is.) 1. ürküp kaçma. 2. tikslenme, iğrenme.

nefs (Ar. is.) : ruh, can, hayat.

nefs-i emmâre : insanı kötülüğe sürükleyen nefis.

nefsü'l-emir : işin hakikatı, aslı.

nef ü zarar : kar ve zarar.

nehit (Ar. is.) : inlemek.

nehy (Ar. is.) : yasak etme.

nehy ^ç ani'l-münker : şeriatın yasak ettiği şeyleri yaptırmama.

nekîr (Ar. sf.) : bilinmemiş şey.

Nekîr (A .is. nekre'den) : mezarda ölüleri sorguya çekecek olan iki melekten birinin adı.

Nemrüd (Ar. is.) : zalim ve gaddar olarak tanınmış ve Allah'a karşı kibir ve isyan ile büyüklük taslamış bir kral.

nesh (Ar. is.) : 1. fesih ve lağvetme. 2. Kuran-ı Kerim'in sonda gelen bir ayetinin, önce gelmiş bir ayetteki hükmünü değiştirmesi, kaldırması.

nesne (T. is.) : belli bir ağırlığı, kitlesi, oylumu, rengi, maddesi olan her türlü cansız varlık.

nesne-i tahfif : maddi ve manevi ızdırabı azaltıcı nesne.

ne^ç üzüllâh (Ar. is.) : Allah korusun, Allah'a sığınırım anlamında tehlikeli durumda söylenir.

nevm-i hâl : uyku ve rüya durumu, hali.

ne'y (Far. is.) : kamıştan yapılan, kaval biçiminde ve yanık sesli üflemlili bir çalgı.

nez' (Ar. is.) : 1. bir şeyi yerinden koparma, sökme. 2. kaldırma, yok etme. 3. can çekişme.

nezr (Ar. is.) : adak, adama.

nışf (Ar. sf.) : yarım, yarı.

nice (T. sf.) : ne kadar, kaç.

niçe (T. sf.) : bkz.: nice.

nifās (Ar. is.) : lohusalık hali [Hanefi mezhebinde 40, Şafii mezhebinde 60, diğer mezheplerde 30 gündür.]

nifāsī (Ar. is.) : lohusalığa ait, lohusalıkla ilgili.

nihāye (Ar. is.) : 1. son. 2. son derece.

nikāh (Ar. is.) : kanuni evlenme töreni.

ni' met (Ar. is.) : 1. bağış, iyilik, lütuf. 2. buğday ve benzeri, insan yaşamı için değerli, kutsal olan şeyler, yiyecek içecek, ekmek.

ni' met-i dünyevī : dünya ile ilgili olan şeylere lütuf, nimet.

nisbet (Ar. is.) : 1. inat olsun diye yapılan iş. 2. (zf.) inat olarak.

nisyān (Ar. is. nesy'den) : unutma.

nitekim (T. e.) : nasıl ki, gerçekten, sonunda, sonuç olarak.

nitelik (T. is.) : bir şeyin iyi ya da kötü, güzel ya da çirkin vb. oluşu.

ni'yet (Ar. is.) : 1. niyet, meram, kurma. 2. namazdan, oruçtan önce başlama duasını okuma.

niy'et-i şahīh : aslına uygun niyet.

noqşān (Ar. is.) : 1. eksiklik, azalma, azlık. 2. (sf.) kusurlu.

nūr (Ar. is.) : aydınlık, parıltı, parlaklık.

nuşret (Ar. is. naşr'dan) : 1. yardım. 2. Allah'ın yardımı. 3. başarı, üstünlük.

nuţfe (Ar. is.) : duru, saf su.

nübüvvet (Ar. is.) : peygamberlik.

nümā (Far. sf.) : "gösteren, bildiren" manalarıyla kelimelere katılır.

nüzür (Ar. is. nezr'in çoğulu) : adaklar, adamalar.

nüzül (Ar. is.) : 1. aşağı inme. 2. konağa inme, konaklama.

O-Ö

od (T. is.) : ateş.

oĸka (Ar. is.) : eskiden kullanılan, bin iki yüz seksen üç gramlık ağırlık ölçüsü birimi.

oĸı- (T. f.) : okumak.

‘Osmān (Ar. is.) : ilk Müslümanlardan ve İslam’ın üçüncü halifesi.

otar- (T. f.) : oturmak.

ög- (T. f.) : övmek.

ökçe (T. is.) : ayakkabı altının topuĸa gelen yüksek bölümü.

‘Ömer (Ar. is.) : İslam’ın ikinci halifesi.

‘ömr (Ar. is.) : ömür, yaşama, yaşayış, hayat.

öñ (T. sf.) : ön, bir şeyin temel alınan, esas tutulan yüzü.

‘örf (Ar. is.) : adet, hüküm, gelenek.

oruç (Far. is.) : Allah’a ibadet etmek ereĸiyle, belli bir süre yeme, içme, cinsel ilişki ve benzeri dünya zevklerinden kendini alıkoyma.

oruç yi- : oruç bozmak.

özr (Ar. is.) : 1. bir kusur veya suçun hoş görülmesini gerektiren sebep. 2. suçun bağışlanması.

P-R

pādişāh (Far. is.) : padişah, hükümdar.

pāk (Far. sf.) 1. temiz, arık. 2. saf, halis; hilesiz.

pāre (Far. is.) : 1. parça. 2. sayı, bölük.

palān (Far. is.) : genellikle eşeklere, kimi kez de atlara vurulan eyer.

pas- (T. f.) : basmak.

pāye (Far. is.) : 1. rütbe, derece. 2. basamak, merdiven basamaĸı.

penāh (Far. is.) : sığınma, sığınacak yer.

penbe (Far. is.) : pamuk.

perde (Far. is.) : kapı, pencere gibi yerlere asılan örtü.

perk (T. sf.) : berk, sert, katı, kuvvetli, güçlü, metin, sağlam.

perşenbe (Far. is.) : perşembe.

pes (Far. is.) : ard, arka, geri.

peşimān (Far. sf.) : pişman.

peydā (Far. is.) : 1. meydana, açıkta. 2. hazır, mevcut.

peygām (Far. is.) : haber.

peygamber (Far. is.) : Allah tarafından haber getiren, Allah'ın emirlerini insanlara haber veren.

pîr (Far. sf.) : yaşlı, ihtiyar.

Rabb (Ar. is.) : Allah.

Rabbü'l-^ç Ālemin : bütün alemlerin Rabbi.

rāci^ç (Ar. sf.) : geri dönen.

rabi^ç an (Ar. zf.) : dördüncü olarak.

rāđı (Ar. sf.) : rıza gösteren, kabul eden, boyun eğen.

rađıallāhu anh : Allah ondan razı olsun anlamında kullanılan söz.

rāfi^ç (Ar. sf. ref^ç den) : 1. kaldıran, yükselten. 2. (is.) Allah adlarındandır.

raħim (Ar. is.) : dölyatağı.

raħīm (Ar. sf. raħmet'den) : 1. merhametli, esirgeyen, koruyan, acıyan, ahirette mümin kullarına keremiyle muamelede bulunan Allah.

raħle (Ar. is.) : üzerinde kitap okumak, yazı yazılmak için yapılmış küçük ve dar masa.

raħm (Ar. is.) : acıma, esirgeme, koruma.

Raħmān (Ar. is.) : dünyada her canlıya, mümin kafir ayırdetmeksizin merhamet eden Allah.

raħmet (Ar. is.) : acıma, esirgeme, koruma, yarlıgama.

raħmetullāhı (Ar. is.) : Allah'ın rahmeti.

raħmetullāhı ^ç aleyh (Ar. cümle) : Allah'ın merhameti onun üzerinde olsun.

raħmetullāhı te^ç ālā (Ar. cümle) : din büyüklerinden birinin ismi anıldığında "Allahu Teala ona rahmet eylesin." manasında kullanılan söz.

rākib (Ar. sf. rüküb'dan) : binici, binen, binmiş. 2. bir nakil vasıtasına binmiş olan.

raķş (Ar. is.) : hora tepme, sıçrayarak oynama, dans etme.

ramazān (Ar. is.) : kamer takviminin dokuzuncusu, üç ayların sonuncusu, oruç ayı.

ramazān-ı şerif : mübarek ramazan ayı.

rāvi (Ar. sf. rivāyet'den) : rivayet eden, söyleyen, hikaye eden, anlatan.

rāyiha (Ar. is.) : koku.

rāyiha-i kerihe : iğrenç, tiskindirici koku.

rāzı (Ar. sf.) : kabul eden, yeterli sayan, uygun bulan, benimseyen.

recā^ç (A. is.) : 1. ümit, umma. 2. yalvarma. 3. istek, dilek.

red (Ar. is.) : redd, geri döndürme, döndürülme, geri çevirme, çevrilme; kabul etmeme.

ref^ç (Ar. is.) : kalkındırma, yüceltme. 2. yukarı kaldırma.

refiķ (Ar. is. rıfķ'dan) : arkadaş, yoldaş.

resül (Ar. is.) : elçi. 2. peygamber, yalvaç.

Resülullāh (Ar. is.) : Allah'ın resulü, Hz. Muhammed.

resülullāhümme : ey Allah'ın elçisi.

Rıķniye (T. is.) : Kūbreviyye Tarikatı'nın üç kolundan biri. [diğerleri; Hamedaniyye, Nurbahşıyye.]

rızķ (Ar. is.) : yiyecek, içecek şey, azık.

ri'āyet (Ar. is.) : 1. gütme, gözetme. 2. sayma; saygı. 3. ağırlama.

ribā' (Ar. is.) : 1. bir şey artma, çoğalma. 2. tefecilikle alınan fahiş faiz

ribā' yi- : faiz yemek.

ricā (Ar. is.) : dilek, dileme, dileyiş.

ric'at (Ar. is.) : 1. geri dönme. 2. gerileme, çekilme; geri kaçma.

ricl (Ar. is.) : ayak.

ridā' (Ar. is.) : 1. belden yukarı örtülen örtü. 2. hırka. 3. dervişlerin omuzlarına attıkları post.

riħlet (Ar. is.) : 1. göç, göçme. 2. ölme.

rik'at (Ar. is.) : rekat, namazda bir kıyam, bir rüku ve iki sücuddan ibaret hareket.

risālet (Ar. is.) : 1. elçilik, sefaret. 2. peygamberlik.

Risālet-Penāh : risaletin kendine istinad ettiği, Hz. Muhammed.

rīv (Far. is.) : hile, düzen.

rivāyet (Ar. is.) : 1. söylenti, bir haber, söz veya hadisenin hikayesi. 2. hikaye edilen haber.

riyā' (Ar. is.) : özü, sözü bir olmama, ikiyüzlülük.

riyāset (Ar. is.) : reislik, başlık, baş olma, başkanlık.

riyāset-i dünyevī : dünya ile ilgili işlere baş olma arzusu.

rubu' (Ar. sf. rub' un çoğulu) : dörtte birler.

rūħ (Ar. is.) : 1. can, nefes. 2. canlılık, his, duygu.

Rukiyye (Ar. is.) : Hz. Muhammed'in Hz. Hatice'den olma üçüncü çocuğu.

rücū' (Ar. is.) : 1. geri dönme. 2. cayma, sözünden dönme, sözünü geri alma.

rükn (Ar. is.) : bir şeyin en sağlam tarafı, temel direği.

rükū' (Ar. is.) : 1. öne doğru eğilme. 2. namazda dizlere tutunarak vücudun belden yukarısı yere müvazi gelecek şekilde eğilme hareketi.

rükün (Ar. is.) : can ve gönülden meyil.

rüsvāy (Far. sf.) : rezil, itibarsız, haysiyetsiz.

rü'yā (Ar. is.) : düş.

S

šā' (Ar. is.) : bin dirhemlik bir hububat ölçęi.

sā' at (Ar. is.) : altmış dakikadan oluşan ve bir günlük sürenin yirmi dörtte birine eşit olan zaman parçası.

šabāḥ (Ar. is.) : günün ve gündüzün başlangıcı, gün ağarmasından sonraki kısa zaman.

sābıḳ (Ar. sf. sebḳ'den) : geçici, geçen, geçmiş.

šabī (Ar. is.) : 1. memeden kesilmemiş erkek çocuk. 2. üç yaşını doldurmamış erkek çocuk.

šābit (Ar. sf.) : yer deęiştirmeyen, hep aynı yerde duran, duraęan.

šadā (Ar. is.) : seda, ses.

šadaḳa (Ar. is.) : sadaka, zekat.

šadaḳa-i fitır : fitre, şeker bayramında aynen 1667 gram buęday, buęday unu; 3334 gram arpa, arpa unu, kuru üzüm, hurma üzerinden yoksullara verilen sadaka.

sādāt (Ar. is. seyyid'in çoğulu) : 1. seyyitler, ulular. 2. Hz. Hasan neslinden gelmek üzere Hz. Muhammed'in soyundan olanlar.

Sa' d-ı bin 'Ubāde (Ar. is.) : ensarın önde gelen sahabilerinden.

šādıḳ (A .sf. şıdḳ'dan) : 1. doğru, gerçek. 2. sadakati, içten bağlılığı olan.

šādır (Ar. sf.) : hayrette kalan, şaşan.

Şafā (Ar. is.) : Mekke'de, Mescid-i Haram'ın kuzeydoğusunda bir tepe.

Şafıyye (Ar. is.) : Hz. Muhammed'in hanımı.

šāęa'ır (Ar. sf. şāęire'nin çoęulu) : küçük günahlar.

šāę- (T. f.) : aęıt yakmak.

šāęış (T. is.) : sayı.

šāęır (Ar. sf.) : 1. küçük, ufak. 2. bülüęa ermemiş, ergenlik çaęına gelmemiş çocuk.

šāęire (Ar. sf.) : 1. küçük. 2. küçük günah.

šāęu (T. is.) : aęıt.

šāḥıb (A .sf. ve is. šāḥb'dan) : 1. sahip. 2. bir vasfı olan. 3. koruyan.

šāḥıḥ (Ar. sf.) : aslına uygun, doęru, gerçek.

sā' id (Ar. is.) : kolun dirsekle bilek arasındaki kısmı.

Sa' id ibn-i Zeyd (Ar. is.) : cennetle müjdelenen on sahabiden biri.

šā'im (Ar. sf. şavm'dan) : 1. oruç tutan, oruçlu. 2. erkek adı.

sā'ır (Ar. sf. seyr'den) : 1. seyreden, harekette olan, yürüyen. 2. bir şeyden kalan başka şey.

şakın- (T. f.) : olabilir diye düşünölen kötöklere karşı önlem almak.

sākin (Ar. sf.) : devinimsiz, dingin, durgun.

şalāt (Ar. is.) : namaz.

şalāt-ı meyyit : ölü, cenaze namazı.

şalāt-ı tesbīh : tesbih edilerek kılınan nafîle namazlardan biri.

şalāt-ı vitr : yatsı namazından sonra kılınan ve sonu tek rekatlı namazdır.

şalavāt (Ar. is. şalāt'ın çoğulu) : 1. namazlar. 2. Hz. Muhammed'e ve Onun soyundan gelenlere okunan dua. [Allahümme salli ala seyyidina Muhammedin ve ala ali seyyidina Muhammed: efendimiz Muhammed'e ve onun soyuna salat ve selam olsun.]

şālīh (Ar. sf. şalāh'den) : 1. yarar, elverişli, iyi, uygun, yakışır. 2. yetkisi ve hakkı olan.

sālīm (Ar. sf. silm'den) : 1. sağ; sağlam. 2. eksiksiz, sakatı ve noksanı olmayan.

şālīşen (Ar. zf.) : üçüncü olarak.

şāllāllahu 'aleyhi ve's-sellem (Ar. cü.) : Allah ona salatu selam etsin.

şāllāllahu 'aleyhi's-selām (Ar. cü.) : Allah'ın salatu ve selamı onun üzerine olsun.

şan'at (Ar. is.) : sanat, ustalık; hüner, marifet.

şānī (Ar. sf. şeny'den) : ikinci.

şāniyen (Ar. zf.) : ikinci derecede, ikinci olarak.

şarāhat (Ar. is.) : açıklık, ibarede, açıklık.

şarf (Ar. is.) : harcama, masraf etme, gider.

şārīh (Ar. is. şarāhat'den) : 1. açık, meydanda. 2. belli.

şavāb (Ar. is.) : 1. doğruluk, dürüstlük; doğru hareket, doğru davranış. 2. (sf.) doğru, dürüst.

şavm (Ar. is.) : oruç.

şavm-ı Dāvud : bir gün oruç tutup, bir gün iftar etme.

şavt (Ar. is.) : 1. ses, seda. 2. bağırma, haykırma, çığlık.

sa'y (Ar. is.) : 1. çalış, çabalama, gayret, emek. 2. geçinmek için iş işleme.

sebb (Ar. is.) : sövme, sövüp, sayma.

sebkat (Ar. is.) : geçme, ilerleme.

secde (Ar. is.) : namazda alnını, el ayalarını, dizleri ve ayak parmaklarını yere dayamaktan ibaret ibadet vaziyeti.

sefāhat (Ar. is.) : 1. zevk ve eğlenceye aşırı derecede düşkünlük. 2. akılsızlık.

sefer (Ar. is.) : 1. yolculuk. 2. savaşa gitme.

sehiv (Ar. is.) : 1. yanlış. 2. yanılma.

sehiv (Ar. is.) : (bkz. : sehv)

sekerāt (Ar. is.) : sarhoşluklar.

sekerāti'l mevt : can çekişirken gelen baygınlık, dalgınlık.

sekr (Ar. is.) : sarhoşluk.

selām (Ar. is. süllem'in çoğulu) : 1. selam, esenleme. 2. barış, rahatlık. 3. sonu iyi ve hayırlı çıkma.

selāse (Ar. sf.) : üç

selef (Ar. is.) : 1. bir yerde, bir işte, bir vazifede başka birinden önce bulunmuş olan kimse.

sellem (Ar. is.) : "selamete erdiresin!" manasıyla dualarda geçer.

şemer (Ar. is.) : 1. meyva, yemiş. 2. mahsul, verim.

şemerāt (Ar. is. şemere'nin çoğulu) : 1. yemişler, meyvalar. 2. faydalar, verimler.

semī^c (Ar. sf. sem'den) : 1. işiten, işitme kuvveti olan. 2. Allah adlandırılır.

sem^c ī (Ar. sf. sem'den) : işitme ile ilgili, işitme duyusuna ilişkin.

semt (Ar. is.) : taraf, cihet, yön.

şenā (Ar. is.) : övme, övüş.

serhoş (Far. sf.) : sarhoş.

setir (Ar. is.) : (bk.: setr)

setr (Ar. is.) : örtme, kapama, gizleme.

şevāb (Ar. is.) : Allah tarafından mükafatlandırılan hareket. 2. hayırlı hareket, hayır işleme.

Sevde (Ar. is.) : Hz. Muhammed'in hanımı.

seyyid (Ar. is.) : Hz. Muhammed'in soyundan gelenleri ifade eden bir terim.

seyyid-i enām : nimet veren seyyid.

şiddik (Ar. sf. şıdk'dan) : 1. pek doğru, sözünün eri. 2. İslam aleminin ilk halifesi ve Hz. Muhammed'in vefalı dostlarından Hz. Ebubekr'in lakabı.

şifat (Ar. is. vaşf'dan) : hal, keyfiyet, suret, şekil, varlık.

şifāt (Ar. is. vaşf'dan şifat'ın çoğulu) : sıfatlar, vasıflar.

şifāt-ı ma^c nevī : Allah'ın sekiz subûti sıfatı kastedilir. [Hayat, ilim, işitme, görme, kudret, irade, kelam, tekvin]

şifāt-ı nakış : eksik sıfatlar. [cahillik, acizlik, çirkinliği hastalık ve benzeri.] Allah'ın bu eksik sıfatlarının olmaması kastedilir.

şifāti'ş-şübütiyye : Allah'ın sübûti sıfatları: Hayat, ilim, işitme, görme, kudret, irade, kelam, tekvin.

şığa- (T. f.) : sıvamak, sıva vurmak, harcı bir yere vurmak.

şihhat-ı beden : vücut sağlığı.

şıla (Ar. is.) : doğup büyüdüğü ya da bir süre ayrı kaldığı yere ve yakınlarına kavuşma.

sın- (T. f.) : kırmak.

sırr (Ar. is.) : 1. gizli tutulan, kimseye söylenmeyen şey. 2. Allah'ın akıl ermeyen hikmeti.

şığār (Ar. is.) : küçükler.

şıqa (Ar. is. vüsuq'dan) : 1. güven, emniyet. 2. inanılır, güvenilir kimse.

siñek (T. is.) : sinek, uçucu hayvan.

sinn (Ar. is.) : yaş, ömrün derecesi.

sinnü'l-ye's : kadınların âdetten kesildiği yaş.

sîret-i İslām : İslamiyet'te hoş karşılanılan davranış.

şiyāb (Ar. is.seyb'in çoğulu) : giyecekler.

şovuḡ (T. is.) : soğuk.

sög- (T. f.) : sövmek.

sögle- (T. f.) : söylemek.

sū' (Ar. is.) : 1. kötülük, fenalık. 2. kötü, fena.

sū'-i zann : fena, kötü sanış.

sucī (Ar. is.) : şarap, bade, mey, içecek.

sūfiyān (Ar. is.) : sufiler, sofular.

şuhuf (Ar. is. şahife'nin çoğulu) : sahifeler, yapraklar.

şulehā (A sf. şālih ve şalih'in çoğulu) : salih, iyi, yarar, salahiyetli, günah işlemeyen kimseler.

sulṭān (Ar. sf.) 1. padişah, hükümdar. 2. hükümdar ailesinden olan.

şūr (Ar. is.) : 1. boynuzdan yapılmış büyük boru. 2. Kıyamette Hz. İsrail'in üfleyeceği boru.

süre (Ar. is.) : Kuranı'n ayrıldığı 114 bölümden her biri.

şuret (Ar. is.) : biçim, görünüş, kılık. 2. tarz, yol, gidiş.

şur- (T. f.) : sürmek.

sū'āl (Ar. is.) : soru.

şübūt (Ar. is.) : sabit olma, gerçekleşme, meydana çıkma.

sücūd (Ar. is.) : secde etme, namazda alını, el ayaklarını, dizleri ve ayak parmaklarını yere getirerek alınan vaziyet.

süd (T. is.) : süt.

südüs (Ar. sf.) : altıda bir: 1/6

süfehā (Ar. sf.) : zevk ve eğlenceye düşkünler, parasını israf eden akılsızlar.

Süfyān-ı Şevrī (Ar. is.) : Küfe’de doğmuş, büyük bir alim ve müctehid; mezhep kurucusu.

sükūn (Ar. is.) : 1. durma, kımıldamama. 2. hareketsizlik, durgunluk.

Süleymān (Ar. is.) : Hz. Davud’un oğlu, İsrailoğulları’na gönderilen hükümdar ve peygamber.

sülüş (Ar. is.) : 1. üçte bir: 1/3. 2. sikkenin üçte biri.

sünen (Ar. is. sünnet’in çoğulu) : sünnetler.

sünnet (Ar. is.) 1. iyi ahlak, iyi tabiat. 2. Hz. Muhammed’in sözleri, işleri, tasvibleri.

sünnet-i Resūl : Hz. Muhammed’in sünneti.

sünnu’l ye’s : umutsuzluk yaşı.

sür’at (Ar. is.) : çabukluk, hızlılık, hız.

sürūr (Ar. is.) : sevinç.

sütre (Ar. is.) : perde, örtü.

Ş

Şāfi’ī (Ar. is.): İmam-ı Şafii mezhebinden olan.

şahādet (Ar. is.) : 1. şahitlik, şahitlik etme. 2. bir şeyin doğruluğuna inanma.

şahid (Ar. sf. ve is. şehādet’den) : şahit.

şağ (Ar. is.) : 1. yarma, yarılma, çatlama; yırtma, paralama; kırma. 2. yarık, çatlak.

şaķī (Ar. sf. şekāvet’den) : 1. bahtsız, fena, hareketli, haylaz, habis. 2. haydut, yol kesen.

şākird (Far. is.) : 1. talebe. 2. çırak, yamak. 3. stajyer.

Şām-ı Şerīf : şerefli Şam şehri.

şāmil (Ar. sf. şeml ve şümül’dan) : içine alan, kaplayan, çevreleyen.

şāmili’l-in’ām : nimet verenlerin en kapsayanı.

şān (Ar. is.) : şan, şöhret, ün.

şarāb (Ar. is. şurb’dan) : 1. içilecek şey. 2. şarap.

şarṭ (Ar. is.) : 1. şart, koşul. 2. vaziyet, hal. 3. yemin.

şarṭ-ı ‘ādī : basit, kıymetsiz, hükmü olmayan şart.

şāyi’ (Ar. is. şüyü’dan) : 1. doyulmuş, herkesçe bilinmiş. 2. taksim olunmamış müşterek hisse.

şebhe (Ar. is.) : (bk.: şübhe)

şefā’at (Ar. is.) : birinin suçundan geçilmesi veya dileğinin gerçekleşmesi için edilen aracılık.

şehādet (Ar. is.) : bir şeyin doğru ve sabit olduğuna inanma.

şehar (Far. is.) : şehir.

şehvāt (Ar. is. şehvet'in çoğulu) : şehvetler, nefis düşkünlükleri, aşırı istekler.

şehīd (Ar. sf. ve is. şehādet'den) : din veya yüksek bir ülkü uğrunda ölen kimse; savaşta ölen.

şehr (Far. is.) : şehir, büyük belde, büyük kent, il.

şehvet (Ar. is.) : 1. aşırı istek. 2. arzu. 3. cinsel istek.

şekk (Ar. is.) : şüphe, zan, tereddüt.

şems (Ar. is.) : güneş.

Şems-i E'imme-i Seraḡsī (Ar. is.) : Türkmenistan'da doğmuş, Hanefi mezhebine bağlı büyük fıkıh alimidir.

şer^ç (Ar. is.) : Allah'ın emri, ayet, hadis, icma-i ümmet ve kıyas-ı fukaha esasları üzerine kurulmuş olan din kaideleri.

şer^ç-i şerīfe : şerefli İslam şeriatı.

şer^ç an (Ar. zf.) : şeriatçe, şeriat hükmünce, şeriate uygun olarak.

şerā'it (Ar. is. şart ve şerīta'nın çoğulu) : şartlar.

şerār (Ar. is.) : kıvılcım.

şeref (Ar. is.) : 1. büyüklük, yükseklik, ululuk. 2. övünme. 3. üstünlük.

şerḡ (Ar. is.) : 1. açma, ayırma. 2. açıklama. 3. bir kitabı kelime kelime izah etme.

Şerḡ-i Aḡāyid (Ar. is.) : Eşarilik mezhebine bağlı Teftazani'ye ait eser.

Şerḡ-i Mişkat (Ar. is.) : Hatibi Tıbrizi'nin Mişkatü'l Mesabih adlı eserinin şerhi.

şerī^ç at (Ar. is. şer^ç den) : 1. doğru yol. 2. Allah'ın emri. 3. ayet, hadis ve icma-i ümmet esaslarına dayanan din hükümleri.

Şerī^ç at-i Muḡammediye : Hz. Muhammed'in tarif ettiği, getirdiği ve bildirdiği şeriat, İslam dini.

şerīk (Ar. sf. ve is.) : ortak.

şerr (Ar. sf. ve is.) : 1. fena, fenalık eden adam, kötü adam. 2. daha, pek, en kötü.

şerr-i cüz^ç i : küçük kötülük.

şerrü'n-nās : insanların en zararlısı, en kötüsü.

şevāb (Ar. is.) : hayırlı bir işe karşılık olarak Allah tarafından verileceğine inanılan ödül.

şey^ç (Ar. is.) : şey, nesne.

şeyḡ (Ar. is. şeyḡūhet'den) : 1. yaşlı adam, ihtiyar. 2. bir tekke veya zaviyede reislik eden ve müritleri bulunan kimse.

Şeyḡ Ekmel (Ar. is.) : Mısır'da "Allame" olarak tanınan Bayburt'lu Şeyh Ekmeleddin.

şeyḡān (Ar. is.) : Allah tarafından cennetten kovulmuş, insanların düşmanı olan melek.

şetim (Ar. is.) : sövme, sövgü.

şiddet (Ar. is. şedd'den) : 1. sertlik, katılık. 2. fazlalık. 3. sıklık.

şifāhen (Ar. zf.) : ağızdan, sözle.

şikāyet (Ar. is.) : sızlanma, yanıkma, yakınma.

şirk (Ar. is.) : müşriklik, Allah'a şerik, ortak koşma, Allah'tan başka ilah olduğuna inanma.

şirk-i āşğar : riya, iki yüzlülük; gösteriş.

Şīt (Ar. is.) : Hz. Adem'den sonra gönderilen ve Hz. Adem'in oğlu olan peygamber.

şol (T. sf. ve zm.) : şu.

şübeh (Ar. is. şübhe'nin çoğulu) : şüpheler, kuşkular.

şübhe (Ar. is.) : şüphe, kuşku.

şühedā' (Ar. is. şehīd'in çoğulu) : şehitler.

şükr (Ar. is.) : görülen iyiliğe karşı gösterilen memnunluk, minnettarlık.

şürb (Ar. is.) : içme, içilme.

şürb-i hāmır : şarap içme.

şürū' (Ar. is.) : başlama.

T

ta' accüb (Ar. is. 'aceb'den) : şaşakalma.

ta' alluḡ (Ar. is. alaḡ'dan) : 1. asılı olma, asılma. 2. ilişiği, ilgisi olma. 3. sevmeye.

ta' allül (Ar. is. 'illet'den) : vesile ve bahane arama, yalandan bahanelelerle bir işten kaçınma.

ta' allüm (Ar. is. 'ilm'den) : öğrenme, öğrenilme, okuyarak, ders alarak öğrenme, elde etme.

ta' ām (Ar. is.) : yemek, aç.

tā' at (Ar. is.) : Allah'ın emirlerini yerine getirme, ibadet.

Ṭaberiyye (Ar. is.) : İsrail'de bulunan ve kuruduğunda Hz. İsa'nın çıkacağına inanılan göl.

tābi' (Ar. sf. teb'den) : 1. birinin arkası sıra giden, ona uyan. 2. boyun eğen, bağlı kalan.

ṭabī' at (Ar. is.) : 1. tabiat, yaratılış, huy, adet, mizaç. 2. kainat.

ta' bīr (Ar. is. 'ubūr'dan) : 1. ifade, anlatma. 2. bir manası olan söz.

ṭabl (Ar. is.) : davul.

tābūt (Ar. is.) : ölü taşınan sandık.

ta' cīl (Ar. is. acele'den) : acele ettirme, çabuklaştırma.

tafşil (Ar. is. faşl'dan) : etrafıyla, etraflı olarak bildirme, uzun uzadıya anlatma, açıklama.
Teftāzānī (Ar. is.) : İslam düşüncesi alanındaki çalışmalarıyla tanınan Mısırlı alim.
tağ (T. is.) : dağ.
tağayyür (Ar. is. ğayr'den) : 1. değişme, başkalaşma. 2. rengi değişme. 3. bozulma, kokma.
tağıt- (T. f.) : dağıtmak.
tahāret (Ar. is.) : 1. temiz olma, temizlik. 2. İslam dinine uygun olarak yapılan temizlik.
taħarrī (Ar. is. ħary'den) : arama, araştırma, araştırılma; aratma.
taħavvül (Ar. is. ħāl'den) : değişme, dönme, bir halden başka bir hale girme.
taħfif (Ar. is. ħiffet'den) : 1. hafifletme, yükünü azaltma.
tāhir (Ar. sf. tahāret'den) : 1. temiz. 2. abdest ve guslü bozan şeylerden biri bulunmayan.
taħiyyāt (Ar. is. ħayy'den) : 1. "Allah ömürler versin!" demeler; selamlar, hayır dualar. 2. namazın kadelerinde okunan "ettehiyyatü" duası.
taħķīķ (Ar. is. ħaķķ'dan) : 1. doğru olup olmadığını araştırma. 2. (sf.) doğru, gerçek.
taħla (T. is.) : takla.
taħşil (Ar. is. ħuşul'den) : 1. hasıl etme, edilme, ele geçme, geçirilme. 2. vergi veya irat toplama. 3. ilim öğrenme.
taħşin (Ar. is. ħüsn'den) : 1. güzel bulup takdir etme, beğenip alkışlama. 2. güzelleştirme.
taħşiş (Ar. is. ħuşuş'dan) : 1. bir şeyi birine veya bir yere mahsus kılma, ayırma.
taħt (Far. is.) : hükümdarların oturduğu büyük ve süslü koltuk.
taħzīr (Ar. is. ħazer'den) : 1. sakındırma, sakındırılma. 2. menetme.
Tā'if (Ar. is.) : Arabistan'da Mekke yakınında bir şehir.
tā'ife (Ar. sf. tavāf'dan) : tavaf eden etrafını dolaşa, dönen.
taħayyüd (Ar. is. ħayd'dan) : 1. bağlanma, bağık olma. 2. çalışma, çabalama, uğraşma.
tāķat (Ar. is.) : dayanma, güç, kuvvet, katlanma, derman.
taķbīħ (ķubħ'dan) : çirkin görme, beğenmeme.
taķdīm (Ar. is. ķıdem'den) : 1. öne geçirme, geçirilme; öne alma, ileriye sürme, sürülme. 2. büyük bir kimsenin huzuruna bir şey götürme, verme. 3. suma.
taķdīr (Ar. is. ķader'den) : 1. beğenme, değer biçme, değer verme; verilme. 2. değerini, ehemmiyetini anlama.
taķlīl (Ar. is. ķillet'den) : azaltma, azaltılma, indirme.
taķniye : çok kırmızı yapmak.
taķrī'ben (Ar. zf.) : aşağı yukarı.

taḳṣīr (Ar. is. ḳaṣr'dan) : 1. kısaltma. 2. bir işi eksik yapma. 3. bir şeyi yapabilirken çekinip yapmama.

taḳṣīrāt (Ar. is. taḳṣīr'in ç) : 1. kusurlar, suçlar. 2. alın yazısı.

taḳvā (Ar. is. viḳāye'den) : Allah'tan korkma, Allah korkusuyla dinin yasak ettiği şeylerden kaçınma.

taḳye (T. is.) : takke.

ṭalāḳ (Ar. is.) : boşama, nikahlı kadını bırakma.

ṭalāḳ-ı ric'ī : eskiden karının iddeti içinde kocanın vezgeçmemeğe hakkı olan talak.

ṭaleb (Ar. is.) : 1. isteme, istenme, dileme. 2. istek.

ṭaleb-i 'ilm : ilim öğrenme isteği.

Ṭalha (Ar. is.) : cennetle müjdelenen on sahabiden biri.

ṭālib (Ar. sf.) : 1. isteyen, istekli. 2. (is.) öğrenci.

ṭa' līḳ (Ar. is. alaḳ'dan) : 1. asma, asılma. 2. bir şeye bağlı gösterme.

ta' līm (Ar. is. 'ilm'den) : 1. öğrenme, öğretme, öğretim, öğretilme. 2. okutma, ders verme.

ta' līm-i Ḳur'ān : Kuran-ı Kerim eğitimi.

ṭama' (Ar. is.) : doymazlık; çok isteme; aç gözlülük.

tamām (Ar. is. temm'den) : 1. tamam, tam, eksiksik, tam olma. 2. bitme, bitirme, son.

ṭamar (T. is.) : damar.

ṭamḡa (T. is.) : damga.

tāmme (Ar. sf.) : bütün, noksansız, eksiksiz.

ṭa' n (Ar. is.) : sövme, yerme; ayıplama.

ṭanbure (Ar. is.) : tambur, Türk halk müziğinde kullanılan cura, bulgari, çöğür, bağlama gibi mızrapla çalınan telli çalgılara verilen genel bir ad.

ṭan- (T. f.) : şaşırmak.

ṭaraf (Ar. is.) : 1. yan, yön. 2. bölge, yer, memleket, ülke, kıta.

ṭarafeyn (Ar. is.) : iki taraf.

ṭarḥ (Ar. is.) : 1. atma, koma, bırakma. 2. dağıtma, bölme, tayin.

ṭarıl- (T. f.) : darılmak.

ṭārī (Ar. sf. ṭarā'dan) : ansızın çıkan, birdenbire görünen.

ta' rīf (Ar. is. 'irfān'dan) : 1. etrafiyla anlatma, anlatılma; etrafiyla bildirme, bildirilme. 2. bir maddeyi bütün lüzumlu noktalarını içine alır şekilde bir ibare ile anlatma.

ṭarīḳ (Ar. is.) : yol.

ṭarīḳ-i müstaḳīm : İslaâmiyet'in gösterdiği doğru istikametli yol.

ṭarīkāt (Ar. is. ṭarīk'in ç) : yollar, bir dinin içinde özellikle, tasavvufa dayanan ve kimi ilkelerle birbirinden ayrılan kollardan, Allah'a kendine özgü bir tarzda ulaşma savında olan yollardan her biri.

Ṭarīkat-ı Muḥammediyye (Ar. is.) : Osmanlı ulemasının tanınmış alimlerinden fakih İmam Birgivi'nin kaleme aldığı eser.

ta' rīz (Ar. is. 'arz'dan) : dokundurma, dokunaklı söz söyleme, taş atma, taşlama, taş.

taşadduk (Ar. is. şadaqa'dan) : sadaka olarak verme, verilme.

taşdıq (Ar. is. şıdk'dan) : 1. doğrulama, gerçek olduğunu söyleme. 2. onaylama.

taşhîh (Ar. is. şıhhat'den) : sağlığını iade etme, iyiletme.

taşnîf (Ar. is. şınıf'dan) : 1. sınıf sınıf, takım takım ayırma, sınıflama, bölümlenme. 2. eser ve kitap haline getirme.

taşrîh (Ar. is. şarh'dan) : açık açık söyleme, söylenme, açıktan açığa bildirme, belirtme.

taşra (T. zf.) : dışarı, dış yana doğru.

taşvîr (Ar. is.) : betim, betimleme.

Tatarhâniyye : Muhammed bin Selme tarafından yazılmış fetva kitabı.

taḥhîr (Ar. is. ṭahr'dan) : temizleme, paklama.

taḥvîl (Ar. is. ṭül'den) : uzatma, uzatılma.

taḥyîb (Ar. is. ṭayyib'den) : hoş etme, edilme, hoşlandırma, gönlünü hoş etme, iyi davranma.

ṭavâf (Ar. is.) : 1. etrafını dolaşma. 2. hacı olmak üzere zamanında ve muayyen usul dahilinde Kabe'nin etrafını dolaşarak ziyaret etme.

ṭavar (T. is.) : davar.

ṭavîş (T. is.) : ses.

ta' vîz (Ar. is. 'ivâz'dan) : bedel verme, karşılık olarak bir şey verme, verilme.

ṭaya- (T. f.) : dayamak.

ṭayan- (T. f.) : dayanmak.

ta' yîn (Ar. is.) : ne olacağını belirtme, gösterme, karşılaştırma, anlama.

ṭayyib (Ar. sf.) : helal, temiz, iyi, güzel.

ṭayyibât (Ar. is. ṭayyibe'nin çoğulu) : iyi, güzel işler ve hareketler.

taẓarru' (Ar. is. żurû'dan) : kendini alçaltarak yalvarma.

ta' zîb (Ar. is. 'azâb'dan) : eziyet etme, boşuna yorma.

ta' zîl (Ar. is.) : bir hastanın güzel ve inandırıcı sözlerle teselli edilmesi.

ta' zîm (Ar. is. 'azîm'den) : 1. büyüklenme, ululama, büyük sayma. 2. saygı gösterme.

ta'ziye (Ar. is. 'azv'den) : 1. başsağlığı dileme. 2. Caferi mezhebinde olanların Muharrem ayında yaptıkları matem merasimi.

te'ālā (Ar. söz) : "yüksek olsun" manasına gelen bir söz olup Allah adıyla birlikte kullanılır.

te'annī (Ar. is. ana'dan) : 1. zahmet çekme, emek verme, çabalama. 2. birinin başına dert açma.

Tebāreke (Ar. is.) : Kuran'ın 67. suresi.

tebdīl (Ar. is. bedel'den) : değiştirme, değiştirilme, başka bir hale getirme.

teberrük (Ar. is. bereket'den) : mübarek sayma, uğur sayma.

tebevül (Ar. is. bevl'den) : işeme.

tebliğ (Ar. is. bulūğ'dan) : 1. yetiştirme, eriştirme, bitiştirme. 2. götürme; taşıma.

tecāvüz (Ar. is. cevāz'den) : 1. ötesine geçme, sınırı aşma, atlama. 2. saldırma, sataşma, sarkıntılık. 3. el uzatma, başkasının hakkına dokunma.

tecezzī (Ar. is. cüz'den) : parçalara ayrılma, ayrılma, bölünme.

tecrīd (Ar. is. cered'den) : soyunma, çıplak olma.

tedāhül (Ar. is. dūhül'den) : 1. birbirinin içine girme. 2. geri kalma.

tedbīr (Ar. is. dübūr'den) : bir şeyi temin edecek veya önleyecek yol, çare.

tedbīr-i menzil : ev idaresi ile ilgili hususlardan bahseden ilim, ev idaresi bilgisi.

tedrīs (Ar. is. ders'den) : ders verme, verilme, okutma.

te'eddüb (Ar. is. edeb'den) : edeplenme, edebini takınma, edepli davranma, utanma; çekinme.

te'ehhül (Ar. is. ehl'den) : 1. ehlileşme. 2. evlenme.

te'ellüm (Ar. is. elem'den) : elemleme, kederlenme, tasalanma.

te'emmül (Ar. is. emel'den) : iyice, etraflıca düşünme.

te'essüf (Ar. is. esef'den) : eseflenme, kederlenme, tasalanma; acıma.

tefe'ül (Ar. is. fal'den) : 1. fal açma, fala bakma. 2. hayre yorma, uğursaymalar.

tafşīl (Ar. is. faşl'dan) : etrafiyla, etraflı olarak bildirme, uzun uzadıya anlatma, açıklama.

Teftāzānī (Far. is.) : asıl ismi Mesud bin Ömer olan felsefecilerin saptıran görüşlerini tenkit eden İranlı büyük İslam alimi.

teğavvut (Ar. is. gāiṭa'dan) : büyük aptes bozma.

tehāvün (Ar. is. hev'n'den) : ehemmiyet vermeme, mühimsememe, ağır davranma, hafifseme.

te'hīr (Ar. is. aḥar'dan) : sonraya, geriye bırakma, geciktirme, geciktirilme.

tehlil (Ar. is. hell'den) : İslam dininin tevhit akidesini hulasa eden "La İlahe İllallah" sözünü tekrarlama.

tehniye (Ar. is.) : tebrik etme, kutlama; "hoş geldin!" deme.

tekāsül (Ar. is. kesel'den) : üşenme, tenbellik; ilgisizlik.

teķāzā (Ar. is.) : 1. alacaklıların borçluyu sıkıştırması. 2. sıkışarak söz söyleme. 3. başa kakma.

tekebbür (Ar. is. kibir'den) : kibir gösterme; büyüklük satma.

tekfir (Ar. is. küfr'den) : birine kafir deme.

tekrār (Ar. is. kerr'den) : 1. bir şeyi iki veya daha çok defa yapma. 2. (zf.) yine, bir daha.

teķşir (Ar. is. keşret'den) : çoğaltma, çoğaltılma.

tekvin (Ar. is. kevn'den) : 1. var etme. 2. yaratma.

teķzib (Ar. is. kiżb'den) : yalanlama, yalan olduğunu söyleme.

telķin (Ar. is.) : 1. fikir aşılama, kulağına koyma. 2. yeniden Müslüman olan kimseye iman esaslarını anlatma.

temāyül (Ar. is. meyl'den) : 1. meyletme, eğilme, bir yana çarpılma. 2. bir yana veya bir kimseye fazla taraftarlık ve sevgi gösterme.

temelluķ (Ar. is. melķ'den) : yaltaklanma, dalkavukluk.

temelluķ-ı mezmüm : makbul olmayarak ayıplanmış yaltaklanma.

temme (Ar. f.) : "bitti, tamam oldu" manasındadır.

temme taşnifuhu bi-‘avni’llāhi (Ar. cümle) : Allah'ın yardımıyla bu kitap tasnif oldu.

tenağgum (Ar. is. nağme'den) : şarkı söyleme.

tenbih (Ar. is.) : uyandırma, uyarma, uyarı.

Teñri (T. is.) : Allah.

tenzih (Ar. is. nüzhet'den) : 1. kusur kondurmama, kabahat ve kusuru yok etme. 2. Allah'ın her türlü eksik ve noksandan uzak bulunduğuna ve insan vasfından olmadığına inanma.

terāzū (Far. is.) : terazi.

tercih (Ar. is.) : yeğleme, bir şeyi öbürüne göre daha iyi, üstün veya önemli sayma.

terk (Ar. is.) : ayrılıp gitme, bırakma.

te’sir (Ar. is.) : etki.

teslim (Ar. is.) : bir emaneti yerine verme.

teslim-i rūh : ölme, ruhunu teslim etme.

teşlis (Ar. is. şülş'den) : 1. üçleme, üçe çıkarma. 2. şarabı, üçte biri uçuncaya kadar kaynatma.

teşbîh (Ar. is. şibh'den) : benzetme, benzetilme

teşdîd (Ar. is. şiddet'den) : 1. şiddetlendirme, şiddet ve kuvvet verme. 2. şeddeleme.

teşebbüh (Ar. is. şibh'den) : benzeme, andırma; kendini benzetmeye özenme, zorla benzemeye çalışma.

teşehhüd (Ar. is. şehâdet'den) :namazda oturarak “ettehiyyatü” duasını okuma.

tevaḳḳuf (Ar. is. vuḳuf'dan) : 1. durma, eğlenme, bekleme. 2. –e bağlı olma.

tevārüs (Ar. is. verâset'den) : 1. mirasa konma. 2. birinden, diğerine irsen geçme.

tevâtür (Ar. is. vitr'den) : 1. bir haberin ağızdan ağıza dolaşarak yayılması. 2. bir hadis-i şerifin bir cemaat tarafından rivayet edilmesi.

tevāzu^ç (Ar. is. vaż'dan) : alçak gönüllülük gösterme.

tevbe (Ar. is.) : tövbe, işlenmiş bir günah veya suçun bir daha işlenmeyeceğine dair verilen söz.

teveccüh (Ar. is. vech'den) : 1. çevrilme, yönelme, doğrulma. 2. bir yere doğru hareket etme.

tevekkül (Ar. is.) : işi Allah'a bırakıp kadere razı olma.

tevfîḳ (Ar. is. vefḳ'den) : uydurma, uydurulma, uygunlaştırma.

tevḥîd (Ar. is. vaḥdet'den) : 1. bir kılma, bir etme, birleştirme, birleştirilme. 2. bir sayma, bir olarak bakma, birliğine inanma.

Tevrât (Ar. is.) : Hz. Musa'ya bildirilen Allah buyruklarını kapsayan, Musevilerin kutsal kitabı.

te'vîl (Ar. is. me'al'den) : sözü çevirme, söze ayrı mana vermeye çalışma.

tevzî^ç (Ar. is. vez'den) : 1. dağıtma, dağıtılma. 2. herkese payını dağıtma, üleştirme.

teyemmüm (Ar. is. yemam'dan) : su bulunmayan yerlerde, su bulunmasına imkan olmayan hallerde niyet ederek abdest veya gusül yerine kaim olmak üzere kum, toprak, tuğla gibi arz cinsinden bir şeye iki defa ellerin iç kısmını sürerek fazla tozu silkeledikten sonrabirinci defasında yüzü, ikinci defasında sol elin içiyle sağ kolu, sağ elin içiyle de sol kolu sıvama.

tezekkür (Ar. is. zikr'den) : 1. hatıra getirme. 2. bir meseleyi konuşma, bir mesele konuşulma.

tezellül (Ar. is. zillet'den) : zillete katlanma, kendini hor ve hakir gösterme, alçalma, küçülme.

te'zîn (Ar. is. ezân'dan) : ezan okutma.

tezkiye (Ar. is. zekât'dan) : 1. temiz etme, temize çıkarma, aklama.

teznîb (Ar. is. zeneb'den) : 1. kuyruk takma. 2. ekleme, ilave etme. 3. ek.

tezvīc (Ar. is.) : nikahla bir kadını aldırmaq, birbirine eş yapmak, evlendirmek.
tilāvet (Ar. is.) : Kuran'ı güzel sesle ve usulüne göre okuma, okunma.
ticāret (Ar. is.) : alım-satım.
tīn (Ar. is.) : incir.
tīz (Far. sf.) : 1. tez, çabuk. 2. keskin. 3. sık.
tob (T. is.) : top.
toğ- (T. f.) : doğmak.
toğru (T. is.) : doğru.
toğur- (T. f.) : doğurmak.
tohum (Far. is.) : ürün almak üzere toprağa ekilen tahıl ve benzeri tanesi.
toğu- (T. f.) : dokumak.
toğuz (T. is.) : dokuz.
tol- (T. f.) : dolmak.
tolu (T. is.) : dolu.
ton (T. is.) : don.
tona gir- (T. f.) : şekilden şekile girmek.
toñz (T. is.) : domuz.
toprak (T. is.) : kum, kuru toprak.
toy- (T. f.) : doymak.
tuğyān (Ar. is.) : taşma, taşkınlık; azgınlık, coşkunluk.
tuhr (Ar. is.) : temizlik, paklık.
tur- (T. f.) : durmak.
Tūr (Ar. is.) : Mısır'da Sina Yarımadası'nda yer alan, Hz. Musa'ya Tevrat'ın indirildiği yer.
tūl (Ar. is.) : 1. uzunluk, boy. 2. zaman çokluğu, uzun müddet.
tükrük (T. is.) : tükürük, ağız suyu.

U-Ü

ucub (Ar. is.) : ucb, kendini beğenmişlik.
udūl (Ar. is.) : 1. sapma, yoldan çıkma. 2. geri dönme, vazgeçme.
uğun- (T. is.) : bayılacak hale gelmek, bayılmak, akli başından gitmek.
uğrā (Ar. sf.) : başka, diğer.

Uḥud (Ar. is.) : İslam'ın üç büyük mescidinden birinin bulunduğu ve Mekkeli müşriklerle Uḥud Savaşı'nın yapıldığı Medine'de bulunan dağ.

‘uḫūḳ (Ar. is.) : babaya, anaya asi olma.

‘ulemā (Ar. is. ‘ālim’in çoğulu) : alimler, ilim sahipleri, bilginler.

‘ulemā-yı ‘āmīlīn : ilmüne ve bilgisine göre amel eden, ilmini tatbik eden alimler.

‘ulemā-i cevāz : alimlerin izin vermesi.

ulı (Ar. sf.) : bkz.: ulū.

ulū (Ar. sf.) : erdemleri yönünden çok büyük, ulaşılmayacak denli yüce.

‘ulūm (Ar. is. ‘ilm’in çoğulu) : ilimler, bilgiler.

um- (T. f.) : ummak.

umūr (Ar. is. emr’in çoğulu) : 1. işler, hususlar, maddeler, şeyler. 2. önem verme, üzerinde durma.

ur- (T. f.) : vurmak.

uṣāḳ (T. is.) : çocuk.

uyluḳ (T. is.) : bacağı kalçadan dize kadar olan bölümü.

‘uzv (Ar. is.) : organ, vücudun müstakil parçalarından biri.

ücret (Ar. is.) : hizmet karşılığı verilen para veya mal.

ügey (T. is.) : üvey.

ümīd (Far. is.) : umut, umma.

ümmet (Ar. is.) : İslam inancına sahip herkes.

ümmî (Ar. sf. ümm’den) : anasından nasıl doğmuşsa öyle kalmış ,okuma yazma öğrenmemiş.

Ümmü Gülsüm (Ar. is.) : Hz. Muhammed’in Hz. Hatice’den olma dördüncü çocuğu.

Ümmü ‘Ḥabībe (Ar. is.) : Hz. Muhammed’in hanımı.

Ümmü Selme (Ar. is.) : Hz. Muhammed’in hanımı.

‘üryān (Ar. sf.) : çıplak.

üslūb (Ar. is.) : 1. farz, yol, biçim. 2. ifade yolu.

üstād (Far. is.) : 1. muallim, öğretmen; usta, sanatkar. 2. bir ilim veya sanat alanında üstün yeri olan kimse.

üstāz (Ar. is.) : (bk.: üstād)

‘Üzeyir İbnüllāh (Ar. is.) : Yahudi inancına göre Allah’ın oğlu olan Hz. Üzeyir.

V

vācib (Ar. sf. vücüb'dan) : 1. terki caiz olmayan, yapılması gerekli. 2. yapılması şer'an lüzumlu olan farz derecesine yakın olan.

vācid (Ar. sf.) : 1. vücuda getirici, getiren. 2. zengin.

va' d (Ar. is.) : 1. söz verme, üstüne alma. 2. yapılmasına söz verilen şey.

vaḥy (Ar. is.) : bir fikrin veya bir emrin Allah tarafından bir peygambere bildirilmesi.

va' id (Ar. is.) : birini iyiliğe sevk ve kötülükten uzaklaştırmak için korkutma, yıldırma.

vaḳf (Ar. is.) : bir malı veya mülkü satılmamak kaydıyla bir hayır işine bağışlama, bırakma.

vāḳı' (Ar. is.) : (bk.: vakı'a)

vāḳı' a (Ar. sf.) : 1. vuku bulan, olan, düşen; olagelen, rastlayan. 2. geçen, geçmiş olan.

vaḳt (A .is.) : 1. vakit, zaman. 2. saat, günün muhtelif saatleri.

valī (Ar. is. velāyet'den) : bir vilayeti idare eden en büyük memur, yönetici.

vālī-i ma' şiyetullāh : Allah'a isyan eden yönetici.

vālid (Ar. sf. ve is. vilādet'den) : baba.

vara' (Ar. is.) : haramdan ve yaramaz işlerden sakınmak.

vārid (Ar. sf.) : ulaşan, gelen.

vāriṣ (Ar. is. verāset'den) : 1. mirasçı, kendisine miras düşen. 2. Allah adlarından biri.

vaṣf (Ar. is.) : nitelik, bir kimsenin veya şeyin taşıdığı hal, sıfat.

vāṣıl (Ar. sf. vüṣül'den) : erişen, ulaşan, kavuşan.

vāṣıta (Ar. is.) : 1. iki şeyi birbirine birleştiren üçüncü. 2. aracı, arada bulunan, araya giren.

vaṣıyy (Ar. is. veṣāyet'den) : 1. bir ölünün vasiyetini yerine getirmeye memur edilen kimse. 2. bir yetimin veya akılca zayıf ve hasta olan kimsenin malını idare eden kimse.

vaṣıyyet (Ar. is.) : bir kimsenin öldükten sonra yapılmasını istediği şey.

vaṣl (Ar. is.) : ulaştırma, birleştirme; ulaşma, birleşme.

vaṭā' (Ar. is.) : bir şeyi ayakla çiğneme.

vaṭy (Ar. is.) 1. ayak altında çiğneme, basma. 2. çiftleşme.

va' z (Ar. is.) : bir kimseye, kalbini yumuşatacak, kendisini iyiliğe sevk edecek surette söz söyleme. 2. öğüt.

vāz (Far. is.) : bırakma, terk.

vāz gel- : vazgeçmek.

vech (Ar. is.) : 1. yüz, surat, çehre. 2. üst, satıh, düz, yüz.

vefāt (Ar. is.) : ölüm, ölme.
vehm (Ar. is.) : kuruntu, yersiz korku. 2. şüphe, tereddüt.
velā (Ar. is.) : yakınlık, sahiplik.
velādet (Ar. is.) : doğma, doğum, doğuş. 2. Süleyman Çelebi'nin mevlidinde Hz. Muhammed'in doğumunun anlatıldığı bölüm.
velākin (Ar. e.) : amma, fakat.
veled (Ar. is.) : 1. çocuk, erkek evlad. 2. oğul.
veled-i ma'nevī : evlatlık, oğulluk.
velev (Ar. e.) : olsa da, bile, hatta, ister, isterse.
velī (Ar. is.) : ermiş, eren, evliya.
veliyi (Ar. is.) : bir çocuğun her türlü hareketinden ve halinden sorumlu olan kimse.
velhān (Ar. sf.) : şaşkın, sersem.
ve'l hāşil (Ar. e.) : sözü uzatmadan söylemek gerekirse, sözün kısası, kısaca, özetle.
vera' (Ar. is.) : haramdan kaçınma.
vereşe (Ar. is.) : kalıtçılar, mirasçılar.
vesā'ir (Ar. is.) : ve benzerleri, ve bunun gibileri.
veşāyā (Ar. is. vaşiyet'in çoğulu) : vasiyetler, bir kimsenin öldükten sonra yapılmasını istedikleri.
vesvese (Ar. is.) : işkil, şüphe; kuruntu.
vesvese-i şeytān : şeytanın kalbe düşürdüğü şüphe, asılsız kuruntu.
veyāhūd (Ar. Far. e.) : veya, isterseniz; iyisi.
vir- (T. f.) : vermek.
vilādet (Ar. is.) : doğurma, doğma.
vilāyet (Ar. is.) : 1. il. 2. bir şeyi kudretle elde etme.
vitir (Ar. sf.) : vitr; tek, yalnız, تنها.
vücüb (Ar. is.) : vacib ve lazm olmak, gereklilik.
vücūd (Ar. is.) : bulunma, var olma, varlık. 2. gövde.
vüs'at (Ar. is.) : genişlik.
vüzū' (Ar. is.) : abdest suyu, abdest alma.

Y-Z

yā (Ar. e.) : ey!, hey!
yād (Far. is.) : 1. hatırlama, anma. 2. hatır, gönül.

yağ- (T. f.) : gökten düşmek.
yağmur (T. is.) : yağmur.
yāhūd (Far. e.) : 1. veya, isterseniz. 2. iyisi, daha doğrusu.
Yahūdī (Ar. is.) : Yahudi, Hz. Yakub'un oğlu Yahuda soyundan gelenler, İsrail oğulları.
yaqīn (Ar. is. yaqn'dan) : sağlam bilgi, iyi, kati olarak bilme.
yalan (T. is.) : aldatmak ereğiyle ve gerçeğe aykırı olarak söylenen söz.
yalın (T. sf.) : çıplak.
ya' nī (Ar. e. enā'dan) : 1. demek, şu demek. 2. sözün kıyası, doğrusu, senin anlayacağın.
yapu (T. is.) : yapı.
yā Rabb (Ar. e.) : 1. ey Rab! 2. ey Rabbim, ey Allah'ım!
yarat- (T. f.) : olmayan bir şeyi ya da her şeyi oluşturup ortaya koymak, var etmek.
yarlıg (T. is.) : hükümdar buyrultusu.
yarlıga- (T. f.) : birinin suçunu, günahlarını bağışlamak.
Yāsīn (Ar. is.) : Kuran-ı Kerim'in seksen üç ayet olan otuz altıncı suresidir.
yat- (T. f.) : cinsel ilişkide bulunmak.
Ye'cüc ve Me'cüc (Ar. is.) : Kuran'da adı geçen iki kavmin adı. [İslama göre kıyametin kopacağını gösteren belirtiler arasında bu iki kavmin ortaya çıkışı da vardır.
yekin- (T. f.) : yatış ya da oturuş durumundayken ayağa kalkmak, doğrulmak.
Yemen (Ar. is.) : Arap Yarımadasının batı güney tarafını teşkil eden bölge.
yetīm (Ar. sf.) : 1. yalnız, tek, eşsiz. 2. babası veya anası ölmüş.
yılan (T. is.) : sürüngenlerden ayaksız ve ince olanların genel adı.
yi- (T. f.) : yemek.
yidi (T. is.) : yedi.
yig (T. sf.) : yeg, iyi.
yil (T. is.) : yel.
yiñ (T. is.) : giysi kolu.
yir (T. is.) : yer.
yiriş- (T. f.) : erişmek.
yiryüzü (T. is.) : yeryüzü.
yişil (T. sf.) : yeşil.
yit- (T. f.) : yetmek, bir gereksinimi karşılayacak, giderecek ölçüde, nicelikte olmak.
yitiş- (T. f.) : yetişmek, erişmek, ermek, ulaşmak, varmak.
yön (T. is.) : belli bir noktaya göre olan yer.
yukaru (T. zf.) : yukarı, üst yana doğru.

yum- (T. f.) : kısararak kapamak, sıkarak kapalı duruma getirmek.
yumaşak (T. sf.) : yumuşak.
yüri- (T. f.) : yürümek.
zabt (Ar. is.) : 1. sıkı tutma. 2. idaresi altına alma, kendine mal etme.
zād (Ar. is.) : azık, yiyinti.
za'f (Ar. is.) : 1. zayıflık, kuvvetsizlik, arıklık. 2. meyil, bir şeye karşı duyululan aşırı
istek.
zāhib (Ar. sf. zehāb'dan) : 1. gidici, giden. 2. bir fikir veya zanne uyan, kapılan.
zāhir (Ar. sf.) : görünürde olan, görünen, belli, açık.
zāhīrī (Ar. sf.) : 1. görünen, görünürdeki. 2. Ebu Zahiri'nin kurduğu mezhebe mensup.
zāhm (Far. is.) : yara.
zā'id (Ar. sf. ziyāde'den) : 1. artan, artıran. 2. lüzumsuz, gereksiz.
zā'il (Ar. sf. zevl ve zevāl'den) : 1. sona eren, devamlı olmayan. 2. geçen, geçmiş olan.
zālim (Ar. sf. zūlm'den) : zulmeden, haksızlık eden.
zān (Ar. is.) : zann; zannedici, eden, sanan.
zānī (Ar. is.) : zina eden.
zānn (Ar. is.) : (bk.: zān)
zārar (Ar. is.) : 1. bir menfaatin bozulması veya kaybolması. 2. ziyan, eksiklik, kayıp.
zārr (Ar. is.) : zarar.
zāret (Ar. is.) : 1. çaresizlik. 2. muhtaçlık, yoksulluk; sıkıntı.
zāret-i dīniyye : Hz. Muhammed'in Allah'tan alıp tebliğ ettiği kesin olan dini esaslardır.
zāt (Ar. is.) : kendi.
zāt-ı şerīf : çok yüksek şeref sahibi olan kişi; Hz. Muhammed.
Zebūr (Ar. is.) : Allah tarafından Davut peygambere gönderildiğine inanılan kutsal kitap.
zekāt (Ar. is.) : İslam'ın beş şartından biri olan, mal ve paranın paklığını ve helallliğini
sağlamak üzere her yıl kırkta birinin sadaka olarak dağıtılması.
zeker (Ar. is.) : 1. erkek. 2. erkeklik organı.
zemān (Ar. is.) : zaman, vakit, çağ, devir, süre.
zenb (Ar. is.) : günah, suç, kabahat.
zerre (Ar. is.) : çok ufacık parçacık.
zevāl (Ar. is.) : 1. yerinden ayrılıp gitme. 2. zail olma, sona erme.
zevce (Ar. is.) : nikahlı kadın, eş.
zevk (Ar. is.) : 1. tadım. 2. tatma, tat; hoş giden hal, haz.
zeyl (Ar. is.) : ayırma.

Zeyneb (Ar. is.) : Hz. Muhammed'in Hz. Hatice'den olma ikinci çocuğu.

Zeyneb bint-i Hâceş (Ar. is.) : Hz. Muhammed'in hanımı.

Zeyneb bint-i Hüzeyme (Ar. is.) : Hz. Muhammed'in "Ümmü'l mesakin" lakaplı hanımı.

zıd (Ar. is.) : 1. zıdd; bir şeyin karşılığı, aksi. 2. karşıt.

zımn (Ar. is.) : 1. iç taraf. 2. açıkla söylenmeyip dolaylı söylenen söz, gizli maksat.

zıkr (Ar. is.) : anma, anılma.

zīnet (Ar. is.) : süs, bezek.

Zī'n-nūreyn (Ar. is.) : "iki nur sahibi" anlamında Hz. Osman'ın lakabı. [Hz. Muhammed ile akrabalığı nedeniyle]

zīrā^c (Ar. is.) : dirsekten orta parmak ucuna kadar olan bir uzunluk ölçüsü. [75 ile 90 cm. arası]

zīrā (Far. e.) : çünkü, şundan dolayı ki.

ziyāde (Ar. sf.) : çok, daha çok.

ziyān (Far. is.) : zarar.

zuhūr (Ar. is.) : baş gösterme, ortaya çıkarma, belirme, görünme, oluşma, türeme.

zūrna (Far. is.) : keskin bir ses çıkaran nefesli bir çalgı.

zulm (Ar. is.) : zulüm, haksızlık, eziyet.

Zübeyr (Ar. is.) : Hz. Muhammed'e ilk iman edenlerden ve cennetle müjdelenen on sahabiden.

Züfer (Ar. is.) : Ebu Hanife'nin öğrencisi ve Hanefi mezhebi imamlarından biri.

zūkkām (Ar. is.) : zükam, nezle

zümre (Ar. is.) : takım, topluluk.

zūnnār (Ar. is.) : papazların bellerine bağladıkları uçları sarkık, ipten örme kuşak.

zūrriyet (Ar. is.) : soy sop, döl.

SONUÇ

Birgivî'nin e't-Tarîkatü'l-Muhammediyye ve's-Sîretü'l-Ahmediyye adlı Arapça eserinden 1713 yılında Türkçeye tercüme edilmiş olan Tarîkat-ı Muhammediyye Tercümesi, Kurân-ı Kerim ve sünnetlerden yola çıkılarak meydana getirilmiş dinî bir eser olmasının yanında dil tarihimiz açısından son derece önemli bir eserdir.

Çalışmamızda eserin transkripsiyonlu metnini ortaya koymaya çalıştık. Eserin kelime hazinesini 36542 kelime oluşturmaktadır. Sözlük bölümüne madde başı olarak aldığımız 2077 kelimenin 1740'ı Arapça, 231'i Türkçe, 103'ü Farsça, 1'i Fransızca, 1'i İngilizce ve 1'i Yunancadır. Sözlük bölümüne madde başı olarak seçtiğimiz kelimeler belirlenirken alıntı kelimelerin hepsine, Türkçe kelimelerin sadece ses değişimine uğrayanlarına ve arkaik olanlarına yer verilmiştir. (bkz. s. 203-285)

Tarîkat-ı Muhammediyye'nin yazımında iki farklı imlâ geleneğinin izlerini tespit ettik ve örnekledik. (bkz.: s. 12-14)

1. Uygur yazı geleneğinin devamı olan unsurlar.
2. Arap-Fars yazı geleneğinden kaynaklanan unsurlar.

“Ç” sesinin cim veya çim, “p” sesinin be veya pe ile gösterilmesi yani Uygur yazı geleneğinin etkisi gerçek fonetik değerlerin tespitinde tereddütlere sebep olmaktadır. “S” ve “t” seslerinin yazımında kalın ve ince sıralı kullanışlar tam bir kurala bağlanmamıştır. Türkçe kelimelerde “s” sesi için sin ve sad, “t” sesi için te ve tı karışık olarak kullanılmıştır. “G” ve “k” seslerinin yazımı için ayırım yapılmamıştır. Her iki harfin karşılığı olarak kef kullanılmıştır.

Çalışmamızda, Türkçenin klasik sekiz ünlüsü kullanılmıştır. Eski Türkçe döneminden beri görülen bir özellik olan ilk hecede ve kökte “e” sesi yerine “i” tercih edilmiştir. (bkz.: Daralma e > i s. 18-19) Günümüzde “i” ünlüsü ile yazılan kelimeler Orta Türkçe döneminde olduğu gibi “e” ünlüsü ile yazılmaya devam etmiştir. (bkz.: Genişleme i > e s. 19) “Kapalı e” sesini gösteren uygun yazılışlara metnimizde rastlanılmamıştır. Türkçe kelimelerde sesli yerine hareke konulmuş, Arapça-Fars yazı geleneğinin tesiriyle konulmadığı da olmuştur. Bazı yerlerde ise harf (ا و ا) ile de gösterilmiştir.

Tarîkat-ı Muhammediyye'de seslilerde görülen en büyük özellik uyum konusudur. Kalınlık-incelik uyumu kuvvetlidir ancak bazı kelimelerde ince sıralı kelimelere eklenmesi gereken ekler kalın sıralı kelimelere eklenerek uyumun dışına çıktığı örnekler tespit

edilmiştir. (bkz.: s. 12) Düzlük-yuvarlaklık uyumu zayıftır. Dudak uyumunun zayıf olmasının nedenlerini şöyle sıralayabiliriz:

1. Kelime sonundaki “g, ğ” ünsüzlerinin düşmesiyle bir önceki ünlünün yuvarlaklaşması.
2. Dudak ünsüzleri “b, p, m”nin ve diş-dudak ünsüzleri “v, f”nin yuvarlaklaştırıcı etkisi.
3. Bazı kelimelerde benzetim yoluyla gerçekleşen yuvarlaklaşmalar.
4. Bazı eklerin sadece yuvarlak şekillerinin kullanılması.
5. Bazı eklerin sadece düz şekillerinin kullanılması.
6. Bazı eklerin düz ve yuvarlak şekillerinin kullanımlarındaki tutarsızlıklardan kaynaklanan ikili kullanımlar.

Kelime yapımında kullanılan ekler ilgili bölümlerde fonksiyonları ile örneklendirilmiştir. Tez çalışmamızda isimden isim yapan 17 ek, isimden fiil yapan 12 ek, fiilimsiler dışında fiilden isim yapan 11 ek ve çatı ekleri hariç fiilden fiil yapan 6 ek belirlenmiştir.

Eski Anadolu Türkçesinin özelliklerinden olan tonlulaşma olayının örnekleri oldukça fazladır. Çalışmamızda +dA ayrılma hâl, +dAn çıkma hâl, +cA eşitlik hâl, -dI görülen geçmiş zaman, -dUk sıfat-fiil, +dUr bildirme kip ve -dUr çatı ekleri tonsuz ile biten kelimelere tonlu olarak eklenerek ünsüz uyumunu bozmuşlardır. (bkz.: Tonlulaşma s. 26-28)

Eski Türkçede kelime başlarında bulunan “t, t̃” tonsuz ünsüzlerinin korunduğu örnekler tespit edilmiştir. Çalışmamızda tonsuzlaşma tonlulaşmaya göre az rastlanan bir hadisedir. (bkz.: Tonsuzlaşma s. 28-29)

Eski Anadolu Türkçesinin etkisi ile bazı kelimelerde nöbetleşe kullanma tespit edilmiştir. (bkz.: s. 14-15)

Birinci ve ikinci teklik şahıs zamirleri, yönelme halinde kalıplaşmış olarak baña ve saña şeklinde kullanılmaktadır. Çalışmamızda üçüncü teklik ve çokluk şahıs zamirleri añ+, ol, o ve anlar’dır. Kullanımda “o”lu şekillerden daha çok “a”lı şekiller tercih edilmiştir.

Birleşik zamanlı fiil çekiminde kullanılan imek (i-) cevher fiili, hikâye birleşik zamanında yaygındır. Rivâyet birleşik zamanı fiil çekiminde kullanılmamıştır.

Tarîkat-ı Muhammediyye’de yer alan kelimeler (isim, sıfat, zamir, zarf, edat) fonksiyon ve türlerine göre ilgili bölümlerde örnekleriyle gruplandırılmıştır.

Birleşik fiiller kuruluşlarına göre isim+fiil ve fiil+fiil olmak üzere iki grupta incelenmiştir. (bkz.: s. 90-95)

1. isim+fiil
2. fiil+fiil
 - a. Yeterlilik (Fiil-A bil-)
 - b. Tezlik (Fiil-I vir-)
 - c. Süreklilik (Fiil+Up dur-)
 - d. Uzaklaşma (Fiil+Up git-)
 - e. Tasvir (Fiil-Up yardımcı fiil)
 - f. Öncelik (Fiil-mİş ol-)
 - g. Alışkanlık (Fiil-r ol- / Fiil-rmAz ol-)
 - h. Niyet (Fiil-mAsI ol- / Fiil-IcI ol-)

Bir devrin dil özellikleri hakkında sağlam bir hüküm verebilmek yeteri kadar malzemenin incelenmesiyle mümkündür. Son yıllarda gelişen metin incelemelerinde, nelerin; niçin, nasıl, ne dereceye kadar değiştiğini araştırmayı amaç edinen önemli çalışmalar yapılmıştır. Tez çalışmamızda Türkçenin tarihî bir dönemi olan Osmanlı Türkçesine ait Tarikat-ı Muhammediyye Tercümesi'ni inceleme konusu olarak seçtik. Transkripsiyon alfabesine aktardığımız metin üzerinden, eserin ses ve şekil özelliklerini inceledik. Çalışmamızın sonuna eklediğimiz sözlük bölümünde, yazıldığı dönemin dil hazinesini göstermeye çalıştık.

KAYNAKÇA

- AKSU, Rabia, “Eski Anadolu Türkçesi Metinlerinde Bulunma Hâli Ekinin Ayrılma İşlevinde Kullanılması Üzerine”, Turkish Studies Dergisi, 2016.
- ARAT, R. Rahmeti, Makaleler, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., 1987.
- ARGUNŞAH, Mustafa, Çağatay Türkçesi, Kesit Yay., İstanbul 2013.
- AYNACI, Mihrican, Türkiye Türkçesinde Ses Etkileşimleri, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli 2007.
- BANGUOĞLU, Tahsin, Türkçenin Grameri, TDK Yay., Ankara 2015.
- BAŞDAŞ, Cahit, “Türkçede Üçüncü Şahıs İyelik Eki ve Zamir N’si”, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 2014.
- BOZKURT, Fuat, Türkiye Türkçesi (Dilbilgisi-Anlatım), Eğitim Yay., Ankara 2017.
- BURAN, Ahmet, Keban Baskil ve Ağın Yöresi Ağızları, TDK Yay., Ankara 1997.
- CAFEROĞLU, Ahmet, Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü, TDK Yay., Ankara 2017.
- CLAUSON, S. Gerard, “Türkçede Sekizinci Yüzyıldan Önce Kullanılan Ekler” (çeviren: Uluhan Özalan), Dil Araştırmaları Dergisi, Güz 2017.
- ÇAĞATAY, Saadet, Uygurca ve Eski Osmanlıcada İnsturmental, Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi I/3, Ankara 1943.
- DELİCE, H. İbrahim, Eski Anadolu Türkçesi ile Yazılmış Bir Satır Arası Kuran Tercümesi Cumhuriyet Üniversitesi (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Sivas 1992.
- DEMİR, Nurettin-YILMAZ, Emine, Türk Dili El Kitabı, Grafiker Yay., Ankara 2014.
- DUMAN, Musa, Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyılda Ses Değişmeleri, TDK Yay., Ankara 1995.
- EFENDİOĞLU, Süleyman, Edatların Sınıflandırılması, Erciyes Dergisi, s. 27-29, Mayıs 2007
- ERASLAN, Kemal, Eski Türkçede Yönelme(Dativ) Hâli Ekinin Yapı, Fonksiyon ve İfadeleri, İstanbul Üniversitesi TDE Dergisi, 2000.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican, Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi, Akçağ Yay., 2005.
- ERDEM, M.(2012). “Yön Ekleri: Çekim ve Türetim Özellikleri Bakımından Tarihsel Bir Degerlendirme”, Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu Bildirileri (s. 624-632). Çukurova Üniversitesi, Adana.
- EREN, Hasan, Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü, Bizim Büro Basım evi, Ankara 1999.
- ERGİN, Muharrem, Türk Dil Bilgisi, Bayrak Yay., İstanbul 2011.
- ERGİN, Muharrem, Orhun Abideleri, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2010.
- ERSOY, Fevzi, +gil Eki Üzerine, Dil Araştırmaları Dergisi, 2017.
- GABAİN, A. Von, “Eski Türkçenin Grameri”, (Cev. : Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara 1988.
- GÜLENSOY, Tuncer , Türkçe El Kitabı, Akçağ Yay., Ankara 2010.

- GÜLSEVİN, Gürer ve BOZ, Erdoğan, Eski Anadolu Türkçesi, Gazi Kitapevi, Ankara, Ekim 2010.
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin, Türk Dilinde Edatlar, MEB, İstanbul 1992.
- HATİBOĞLU, Vecihe, "Türkçede Eklerin Kökenleri", Türk Dili XXIX.c. 268.s. Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1 Ocak 1974.
- İLHAN, Nadir, Hazâ'înu's-Sa'âdât (İnceleme-Metin-Dizin Sözlük), Öz Serhat Yay., Malatya 2009.
- İLHAN, Nadir, Türk Dilinde Çokluk, Manas Yayıncılık, Elazığ 2009.
- İLHAN, Nadir. "Türkçede Ek+Kök / Kök+Ek Kaynaşmasıyla Ortaya Çıkan Ekler." Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic 4/8 (2009): 1535-1557.
- İPEK, Birol, "Türk Dilinde Vasıta Hâli",Türkiyat Araştırmaları Dergisi,Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Konya 2008.
- KARAHAN, Leylâ, "Türkçede Şahıs ve İşaret Zamirlerinin Yönelme Hâlindeki Genişlemeler", Ahmet Yesevi Üniversitesi III. Uluslararası Türkoloji Kongresi Türkistan, Mayıs 2009.
- KARAHAN, Leyla, Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması, TDK Yay., Ankara 1996.
- KARAHAN, Leyla, Erzurumlu Kadı Darir Kıssa-i Yûsuf, TDK Yay., Ankara 1985.
- KARAHAN, Leyla, Türkçede Şahıs ve İşaret Zamirlerinin Yönelme Halindeki Genişlemeler, Türkistan 2009.
- KORKMAZ, Zeynep, Gramer Terimleri Sözlüğü, TDK Yay., Ankara 1992.
- KORKMAZ, Zeynep, Güney-Batı Anadolu Ağızları, Ses Bilgisi(Fonetik), Ankara 1956.
- KORKMAZ, Zeynep, Türk Dili Üzerine Araştırmalar 1 (Birinci Basım. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay., 1995)
- KORKMAZ, Zeynep, "Türkçede Eklerin Kullanış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları", TDK Yay., Ankara 1962.
- KORKMAZ, Zeynep, Türkçede Ek Yığılması Olaylarının Meydana Gelişi Üzerine, TDAY-Belleten, Ankara 1960.
- KORKMAZ, Zeynep, Türkiye Türklüğündeki -madan/-meden<-madın/-medin Zarf-Fiil(Gerindium) Ekinin Yapısı Üzerine.
- MANGIR, Mediha, "Dudak Uyumu Açısından Saltuk-nâme'deki Ekler", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi", 2011.
- MANSUROĞLU, Mecdut, Eski Osmanlıca Tarihi Türk Şiveleri, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 1998.
- MARTI, Huriye, Birgivi Mehmed Efendi: Hayatı, Eserleri ve Fikir Dünyası, Ankara 2008
- MENGİ, Mine, Metin İncelemesi Aşamaları, Terimleri ve Bunlardan Biri: Metin Tahlili, Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları, 2017.
- ÖZDEMİR, Hakan, Eski Türkçede İlgi ve Belirtme Durum Ekleri Üzerine, Dil Araştırmaları Dergisi, 2015.
- ÖZKAN, Mustafa, Yüksek Öğretimde Türk Dili: Yazılı ve Sözlü Anlatım, Filiz Kitabevi, İstanbul 2006.

- ŞAHİN, Hatice, Eski Anadolu Türkçesi, Akçağ Yay., Ankara 2009.
- TANSU, Muzaffer, Durgun Genel Ses Bilgisi ve Türkçe, TDK Yay., Ankara 1963.
- TEKİN, Talat, “Türkçede Kaynaştırma Sesleri”, 13. Dilbilim Kurultay Bildirileri (Yayıma hazırlayan: A. Sumru Özsoy; Eser E. Taylan), Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Mayıs 1999.
- TEKİN, Şinasi, “1343 Tarihli Bir Eski Anadolu Türkçesi Metni ve Türk Dili Tarihinde ‘olga – bolga’ Sorunu”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, (1973 / 1974)
- TEKİN, Talat, Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler, Simurg Yay., Ankara 1995.
- TİMURTAŞ, Faruk K., Küçük Eski Anadolu Türkçesi Grameri.
- TULUM, Mertol, 17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2011.
- ÜSTÜNOVA, Kerime, “Yalın Durum Karmaşası”, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 2(2).
- YÜKSEL, Emrullah, TDV İslâm Ansiklopedisi, 1992.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı, Soyadı : Yavuz İŞIKER

Doğum Yeri ve Yılı : Kırıkkale 1987

Yabancı Dili : İngilizce

E-posta : yavuzisiker@gmail.com

Eğitim Durumu

Lisans : Ahi Evran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Yüksek Lisans : Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Mesleki Deneyim

Yerköy Şehit Sedat Nezih Özok Meslekî ve Teknik Anadolu Lisesi (2015-Halen)